

sp

sociální práce sociálna práca

nabízíme spojení teorie s praxí
ponúkame spojenie teórie s praxou

© Richard Bouda, www.fotobouda.cz
DCHB – Oblastní charita Znojmo

Sociální práce a chudoba rodin s dětmi

2

2014

ročník 14

vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci
ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě

Sociální práce / Sociálna práca

Czech and Slovak Social Work

recenzovaný odborný časopis

webové stránky časopisu

www.socialniprace.cz

Časopis vychází 5x ročně.

(4x v češtině či slovenštině a 1x v angličtině)

ISSN 1213-6204 (Print)

ISSN 1805-885x (On-line)

Ev. č. MK ČR E 13795

Toto číslo vyšlo 30. 06. 2014.

Vydává

Asociace vzdělavatelů v sociální práci

Joštova 10, 602 00 Brno

IČO: 49465619

Na vydávání se podílí Fakulta sociálních studií
Ostravské univerzity v Ostravě.

šéfredaktor

Libor Musil

výkonný redaktor a kontaktní osoba

Roman Baláz

Tel.: +420 549 491 969

E-mail: roman.balaz@socialniprace.cz

redakce

Petra Horová (rubrika „Studie, výzkumy, analýzy“)

Vladislava Vondrová

Eliška Barochová

Mírek Hodeček

Anna Jašková

ekonomka časopisu a předplatné

Olga Cídllová

Tel.: +420 549 495 224

E-mail: olga.cidlova@socialniprace.cz

Objednávejte na www.socialniprace.cz.

redakční rada

Libor Musil, *Masarykova univerzita, ČR*

Eva Mydlíková, *Univerzita Komenského v Bratislavě, SR*

Beáta Balogová, *Prešovská univerzita v Prešově, SR*

Peter Erath, *University of Eichstaett, Německo*

Hans van Ewijk, *University for Humanistics, Nizozemí*

Alice Gojová, *Ostravská univerzita v Ostravě, ČR*

Oldřich Chytil, *Ostravská univerzita v Ostravě, ČR*

Alois Křišťan, *Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, ČR*

Tatiana Matulayová, *Technická univerzita v Liberci, ČR*

Anna Metteri, *University of Eastern Finland, Finsko*

Pavel Navrátil, *Masarykova univerzita, ČR*

Libor Novosád, *Společnost sociálních pracovníků, ČR*

Malcolm Payne, *Manchester Metropolitan University,
Velká Británie*

Milan Schavel, *Trnavská univerzita v Trnavě, SR*

Anna Žilová, *Katolická univerzita v Ružomberku, SR*

Roman Baláz, *Masarykova univerzita, ČR*

grafická úprava

Radovan Goj (www.goj.cz)

tisk

Printo, spol. s r. o. (www.printo.cz)

fotografie na přebalu

Richard Bouda, www.fotobouda.cz

Rodinný sociální asistent

DCHB – Oblastní charita Znojmo

cena časopisu

265 Kč/ks vč. DPH – právnické osoby (PO)

212 Kč/ks vč. DPH – fyzické osoby (FO)

roční předplatné

954 Kč/4 čísla – PO

764 Kč/4 čísla – FO

Časopis je zařazen na Seznam recenzovaných
neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR.

Editorial	2
O čem se mluví	
Anketa	4
Rozhovor s ministryní Michaelou Marksovou: Sociální práce je práce člověka s člověkem a ta má velký smysl	6
Reflexe: Sociální bydlení ve světle sociálně-právní ochrany dětí	10
Esej: Vliv předlužení rodiny na potřeby dítěte	11
Rozhovor s Hansem van Ewijkem: Sociální pracovníci jsou odborníky v oblasti porozumění a podpory lidí	13
Inspirace pro praxi	
Metodický návod: Socializační přístup v sociální práci s dětmi a mládeží v sociálně vyloučených lokalitách	16
Reflexe praxe: Nás zajímá příběh	20
Rozhovor s Robertem Aldridgem: Každý má právo požádat o bydlení	22
Profily inspirujících organizací	25
Reflexe praxe: Keď ti život riadia banky... ..	32
Reflexe: Doplňkové služby v azylových domech: Panna, nebo orel?	38
Fakta, legislativa, dokumenty	
Expertiza: Sociální pomoc ze strany státu neúplným rodinám s dětmi	40
Studie, výzkumy, analýzy	
Alice Gojová, Vendula Gojová, Eliška Lindovská, Marie Špiláčková, Kamila Vondroušová: Způsoby zvládnání chudoby a ohrožení chudobou rodinami s nezletilými dětmi	44
Kateřina Čilečková: Změny v náhradní rodinné péči	61
Libor Musil, Olga Hubíková, Jana Havlíková: Sociální práce s lidmi s hmotnou nouzí	71
Jiří Frybert, Alena Pařízková: Pracujeme s Romy? Průzkum etnicity a národnosti klientů a klientek terénního programu	87
Katarína Kohútová: Kvalita života nezamestnaných mladých lidí	105
Monika Flídrová, Michal Opatrný: Role hodnot v identitě sociální práce	118
Recenze	
Eva Zakouřilová: Speciální techniky sociální terapie rodin	127
Lenka Eckertová, Daniel Dočekal: Bezpečnost dětí na internetu	128
Ludmila Čírtková: Viktimologie pro forenzní praxi	130
Zprávy, akce, oznámení	
Stanovisko: Obsah článku o souvislostech narození člověka s postižením je nepřijatelný	132
Seminář Participace a spolupracující přístup při práci s ohroženými dětmi a rodinami	134
Technologie usnadňují život lidem se zdravotním postižením	136
Krátké zprávy	138
Napsali jste nám	
Přechodové byty Pasáž	142
Kontakty	
Naše poslání a cíle	147
Zaměření příštího čísla	148

Editorial

Záměrem tematického čísla bylo diskutovat možnosti a meze sociální práce při řešení či předcházení chudobě rodin s nezletilými dětmi. Konkrétně jsme společně s autory chtěli hledat odpovědi na následující

otázky: Jaká je životní situace různých typů rodin s nezletilými dětmi, které žijí v chudobě nebo jsou jí ohroženy? Jak různé typy rodin s nezletilými dětmi situaci chudoby či ohrožení chudobou zvládají a jakou roli v tomto zvládnutí hraje sociální práce? Co se v sociální práci s různými typy chudých rodin a rodin ohrožených chudobou daří? Co je při sociální práci s různými typy chudých rodin a rodin ohrožených chudobou obtížné?

Do jaké míry se nám to podařilo?

Životní situaci chudých a chudobou ohrožených rodin dominují dvě subtémata, kterými jsou nedostupnost sociálního bydlení a problematika předlužení.

Nad obtížemi, které neexistence systému sociálního bydlení pro práci s rodinami a jejich dětmi v praxi přináší, se zamýšlí ve své reflexi Jan Milota i účastníci naší ankety. „Turistika“ po azylových domech, jak výstižně v anketě říká Yvona Wrožynová, ani ubytovny nepřinášejí řešení. Zejména pokud v rodinách dochází ke kumulaci problémů. Na téma sociálního bydlení jsme se skrze rozhovor s Robertem Aldridgem, výkonným ředitelem organizace Homeless Action Scotland a zastupitelem města Edinburgh, snažili podívat i z mezinárodní perspektivy. Sociální pracovníci a sociální pracovnice snad nebudou při čtení těchto řádek jen tiše závidět, ale aktivně přispějí k prosazení opatření, která by lépe a efektivněji řešila problémy rodin s dětmi.

Dalším velkým tématem jsou dluhy a problém předlužení. Jeho důsledky autenticky z pohledu

samotných matek ve své reflexi čtenářům zprostředkovává Jurina Rusnáková, vlivem předlužení rodiny na potřeby dítěte se zabývá Kristýna Krušínská.

V prvním akademickém článku autorský kolektiv Fakulty sociálních stu-

dií Ostravské univerzity v Ostravě seznamuje čtenáře s výsledky výzkumu způsobů zvládnutí chudoby a ohrožení chudobou rodinami s nezletilými dětmi. Jak nezaměstnanost ovlivňuje vnímání kvality života mladými lidmi, analyzuje v akademické stati Katarína Kohútová.

Nad možnostmi řešení problémů rodin se zamýšlejí mnozí autoři příspěvků.

Radka Růžičková, vedoucí projektu Rodinný sociální asistent, se s námi podělila o zkušenosti s řešením situace chudých rodin. Ke zlepšení situace rodin je podle jejího názoru nutná spolupráce všech institucí, kterých se problém rodiny dotýká. Vizi Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, jejíž významnou součástí je práce sociálních pracovníků, představuje v rozhovoru ministryně Michaela Marksová. O holandský pohled na roli sociálních pracovníků se s námi v rozhovoru podělí nový člen redakční rady Hans van Ewijk. Metodický návod práce s dětmi a mládeží v sociálně vyloučených lokalitách prezentuje vedoucí NZDM organizace DROM Marcela Bucháčková. Podporu rodičům samotným přináší i expertiza Kanceláře veřejného ochránce práv. Nad rozsahem poskytovaných služeb v azylových domech se na základě podnětů získaných během terénního šetření zamýšlí doktorandka Kateřina Glumbíková.

Způsoby řešení chudoby a ohrožení chudobou se v akademické stati zabývá Libor Musil, Olga Hubíková a Jana Havlíková. Kladou si otázku, zda sociální pracovníci chápou pomoc lidem s hmotnou nouzí jako „kompenzaci osobních deficitů“, nebo jako „zprostředkování problémových interakcí“. Klíčovým poznatkem je,

že sociální pracovníci v jejich výzkumu popsalí širokou škálu způsobů řešení, která sahá od uspokojování potřeb administrací dávek či působením na kompetence klientů až po snahu předcházet důsledkům a eskalaci hmotné nouze zprostředkováním změny problémových interakcí klientů.

Sociální práce má při pomoci chudým a chudobou ohroženým rodinám jen omezené, přesto významné a nezastupitelné možnosti pomoci. Při svém úsilí sociální pracovníci často narážejí na mnohé **předsudky a stereotypy** o lidech dlouhodobě žijících v chudobě či v sociálně vyloučených lokalitách. V této souvislosti v čísle diskutujeme často velmi medializované téma zneužívání sociálních dávek. Na další příklad stereotypizace v akademické stati upozorňuje Jiří Fryšbert a Alena Pařízková. Popisují tendenci neziskových organizací definovat pro

účely projektů cílovou skupinu na základě etnicity klientů, konkrétně většinou jako Romy. Cílem jejich textu je konfrontovat perspektivu institucí, kdy až příliš často dochází k automatickému kategorizování, s pohledem samotných klientů a definicí jejich vlastní identity. Ve svém výzkumu dospěli k závěru, že definice klienta na základě určitých, stereotypně užívaných fyziognomických znaků nemusí být, a často nebývá, v souladu s jeho vlastní identitou.

V úvodu položené otázky rozhodně nejsou zcela zodpovězeny. Jistě se nám ale podařilo otevřít a diskutovat významná témata z oblasti sociální práce s chudými a chudobou ohroženými rodinami.

*Alice Gojová,
editorka čísla*

Úvodní slovo redakce

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

držíte v rukou nebo čtete za pomoci digitální technologie nové číslo časopisu, které se tentokrát zaměřuje na téma sociální práce a chudoby rodin s dětmi. Editorka čísla Alice Gojová se ve svém úvodním textu zamýšlela nad tím, jak se nám podaří naplnit původní záměr a cíle, které jsme si pro toto číslo zvolili. Domnívám se, že jsme náš záměr naplnili. Pokud v čase dovolených zatoužíte po odborné literatuře a složitějším čtení, časopis jistě přispěje k naplnění vaší potřeby.

Konečné práce vydání časopisu doprovázely emočně vypjaté dny, kdy v internetovém prostoru byl diskutován obsah odborného článku Miroslava Mitlöhnera. Stanovisko pedagogů k tomuto článku přinášíme na straně 132. Kritika v prostředí internetu vrcholila v době,

kdy číslo časopisu bylo zalomeno do PDF a ne snadno jsme v již vysázeném čísle hledali prostor pro vyjádření autora kritizovaného textu. Strana 132 přináší stručnou omluvu Miroslava Mitlöhnera, se kterým se v době psaní Úvodního slova redakce domlouváme na obsáhlejších vyjádření ke kritice. Pokud se nám vyjádření podaří získat, bude dostupné na našich webových stránkách www.socialniprace.cz nebo bude publikováno v následujícím čísle.

Vážené kolegyně a kolegové, věřím, že právě vydané číslo časopisu vám přinese dostatek podnětů a důležitých informací, které pro svou praxi či studium v různorodých oblastech sociální práce potřebujete.

*Roman Baláž,
výkonný redaktor*

Anketa

1. Co se v sociální práci s chudými rodinami a rodinami ohroženými chudobou daří?
2. Co je při sociální práci s chudými rodinami a rodinami ohroženými chudou obtížné?
3. Se sociálními dávkami pro rodiny s dětmi je spojován pojem zneužívání. Jaký je váš názor na toto téma?

Yvona Wrožynová,
vedoucí a sociální pracovník, Boetheia SKP Je-
seník, Azylový dům pro rodiče s dětmi

1. Pracuji v Azylovém domě pro rodiče s dětmi. Doba pobytu je zákonem o sociálních službách vymezena dobou „zpravidla“ jednoho roku. Nastává otázka, co potom, kam půjdeme... Jistě je možné přejít do jiného azylového domu, ale tato „turistika“ není vhodná pro rodiče ani děti (změna školy, školky, případně zaměstnání, přerušování vztahů s rodinou). Proto se snažíme naše uživatele motivovat k šetření na kauci na nové bydlení. Věřte tomu, že to jde i ze sociálních dávek a daří se nám to. Výhodou je, že uživatelé mohou zůstat v místě svého trvalého bydliště a „pokračovat“ v dobré cestě, kterou nastoupili. Mohou se k nám i po odchodu přijít poradit, pochlubit nebo jen zavzpomínat.

2. Rodiny žijící v chudobě jsou vystaveny neustálému nedostatku peněz a zároveň tlaku reklamy, která říká: „Můžeš mít všechno, když si půjčíš...“ Rodiny jsou velmi zadlužené, je těžké šetřit na nové bydlení a zároveň splácet dluhy. To je však nezbytné, aby do nového bydlení nepřišel exekutor a lidé se neocitli znovu v azylovém domě. Skloubení těchto dvou priorit se daří obvykle až při opakovaných pobytech, kdy lidé projdou svou osobní zkušeností a jsou připraveni se z ní poučit.

3. Zneužívání dávek je celospolečenský problém. Dochází k němu bohužel i u rodin s dětmi, a ty potom doplácí na jednání rodičů. Myslím, že by se měl změnit systém vyplácení dávek, aby tuto možnost neumožňoval. Také si myslím, že kdo od státu dostává dávku hmotné nouze, měl by se na ní nějak „podílet“.

Protože co je zadarmo, toho si většinou nevážíme. Povinné odpracování určitého počtu hodin ve prospěch společnosti by mělo být samozřejmostí. Omezila by se i práce „na černo“.

Ivana Šťastná,
vedoucí odboru sociálních věcí Magistrátu města Ústí nad Labem

1. Daří se podpora a pomoc spojená s výchovou dětí, jejich vzděláváním a využitím volného času. Pokud se podaří namotivovat rodiče i děti, máme pro tuto oblast škálu nabídek od neziskových organizací a školských zařízení. V řešení bytové či materiální oblasti chudých rodin jsme úspěšnější, pokud pomáháme rodinám s menším počtem dětí, rodinám nezatíženým dluhy vůči dodavatelům energií, těm, kteří nejsou vyřazeni z evidence úřadu práce.

2. Motivovat ke změně, když je stav dlouhodobý. Bezvýchodnost situace, závislostní chování a kumulace problémů v rodinách. Nemáme potřebné nástroje: chybí sociální bydlení, účinný systém pomoci v hmotné nouzi, pracovní příležitosti...

3. Dávky mohou zneužívat stejně tak i jednotlivci či rodiny bez dětí. Zneužívání probíhá za účelem zachování výplaty dávek, např. práce „na černo“ a popírání vedení společné domácnosti. Současný systém dávek nereaguje na aktuální finanční situace příjemců a nejsou správně nastaveny kontrolní mechanismy. Systém de facto zneužívání dávek usnadňuje a klienti tuto možnost využívají.

Angelika Blažková,

sociální pracovníčka, Centrum Slniečko, Nizkoprahové denné centrum pro děti a rodinu, Nitra

1. Ak je situácia v rodine riešená komplexne. Pomoc „len“ prostredníctvom štátnych sociálnych dávok je nepostačujúca. Rodiny je potrebné viesť v oblasti finančnej gramotnosti, zvyšovania kvalifikácie, rodičovských zručností a iné. Tiež poskytnutie bezprostrednej pomoci (potravin, oblečenie atd.) prostredníctvom zangažovania dobrovoľníkov, nadácií je niekedy nevyhnutné.

2. Partnerstvo, osobná angažovanosť rodín v riešení situácie, nabádanie k aktívnemu riešeniu a tým aj preberaniu zodpovednosti za vlastné rozhodnutia a vzniknutú situáciu. Chudobné rodiny sú v pasívnej pozícii „čakateľa“ pomoci a riešenia od iných.

3. Myslím si, že je to individuálne. Nie vždy rodiny majú na výber, a tak fungujú na možnostiach, ktoré poskytujú sociálny systém.

Tomáš Ján,

ředitel Centra sociálních služeb Praha

1. Vlivem rozšiřující se sítě poraden, jejichž služby se dostávají do povědomí stále většího okruhu občanů, ale i zaměřením médií na problematiku a důvody chudoby se daří některým případům předejít či zmírnit jejich dopad.

2. Velice obtížná je komunikace směřující k návodu k finančně odpovědnému životu – příslušníci takových rodin se bez rozmyslu zadlužují u nebankovních společností, nepřebírají poštu, nemají základní právní ani sociální povědomí. Jsou přesvědčeni, že mají nárok, aby se o ně společnost starala bez jejich přičinění. Navázat kontakt a dovést je k nějakému smysluplnému rozhodnutí je jedna z nejobtížnějších věcí.

3. Domníváme se, že zneužít lze prakticky všechno, u sociálních dávek je to např. práce „na černo“ a současné pobírání dávek hmotné nouze. Vydávání se za samoživitelku a neuvědomění otce dítěte, ač to není pravda... Přesto se domníváme, že dávky jsou dobře cílené, i když u některých dávek chybí kontrolní mechanismy.

Např. u příspěvku na bydlení, který je v některých případech pobírán naprosto neoprávněně, protože tyto dávky nepodléhají kontrole, co se týká prozkoumání skutečného stavu věci.

Eliška Kodyšová,

psycholožka a metodická vedoucí, APERIO – Společnost pro zdravé rodičovství, o. s.

1. V rámci projektu orientovaného na neúplné rodiny se zaměřujeme především na práci s těmi, kteří s těmito rodinami pracují. Daří se nám především poukazovat na prospěšnost komplexnosti a provázanosti služeb pro sólo rodiče a podporovat zástupce jednotlivých organizací v tom, aby spolupracovali anebo aspoň na sebe vzájemně odkazovali své klienty. Při práci přímo se sólo rodiči se nám daří alespoň načas zvýšit jejich motivaci hledat si práci a především najít prostor pro sebe sama. Jedním ze způsobů, jak toho dosáhnout, je i propojení sólo rodičů mezi sebou a podpora v tom, aby si vzájemně pomáhali, případně se inspirovali.

2. Obtížné je vytrvat. Je to sisyfovská práce a je třeba neustálé motivace a udržování pozornosti na tom, co je důležité. Pro vstup z chudoby je třeba mít zajištěné základní potřeby – mít bydlení, dávky, bezpečné vztahy kolem sebe a přijetí ostatních. Teprve pak je možné hledat udržitelnou cestu ven z chudoby. U některých rodin ale bohužel chybí nejen tohle všechno, ale i vůle a chuť situaci změnit. S tím se ti, kdo s nimi pracují, smiřují jen těžko.

3. Zneužívání sociálních dávek je opticky výrazným jevem, ale neexistují žádné statistiky, které by dokládaly, že jde o tak častý jev, jak si řada lidí myslí. Údaje z Velké Británie či Irsku ukazují, že těch, kteří pobírají sociální dávky neprávem či omylem, jsou řádově jednotky procent. Navíc ten, kdo pobírá např. dávky pomoci v hmotné nouzi, ačkoli s ním žije partner, de facto sólo rodičem není. Jinými slovy – ano, dochází k tomu, ale plošné zrušení dávek všem potřebným, jako tomu bylo v případě dávek pro neúplné rodiny, znamená vylít s vaničkou i dítě.

Rozhovor

Sociální práce je práce člověka s člověkem a ta má velký smysl

V několika předcházejících letech prošla agenda Ministerstva práce a sociálních věcí ČR řadou podstatných změn, jejichž dopady na životy lidí v podpůrných sociálních systémech ČR a na denní praxi sociálních pracovníků byly zcela zásadní. Na počátku roku 2014 se nelehkého úkolu vést jedno z největších ministerstev ujala Michaela Marksová, odbornice, která se dlouhodobě věnuje rodinné politice, dětským právům a problematice rovných příležitostí. V minulosti pracovala jako ředitelka pro styk s veřejností v obecně prospěšné společnosti Gender Studies, poté vedla odbor rodinné politiky na Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR a byla také ředitelkou odboru rovných příležitostí ve školství na Ministerstvu školství ČR. S paní ministryní **Michaelou Marksovou** na následujících řádcích diskutujeme otázky spojené s problémy chudoby rodin s dětmi, nástroji řešení chudoby v ČR, zneužívání sociálních dávek nebo sociálního bydlení. Hovoříme také o důležitosti sociální práce a zásadním významu

každodenních činností sociálních pracovníků pro kvalitní život obyvatel ČR.

Za jak vážný považujete problém chudoby v ČR a proč?

Celosvětově se naše země řadí mezi ty bohatší. Přesto u nás stále existují lidé žijící v nedůstojných podmínkách. To mi ve 21. století připadá nepřijatelné. Z dat ČSÚ se může zdát, že Česká republika je na tom mezi evropskými zeměmi dobře, protože pod tzv. mírou chudoby žije pouze 9%. Musíme si ale uvědomit, že těchto 9 procent představuje asi 900 000 lidí, což je obrovské kvantum. Navíc spousta lidí žije mírně nad touto hranicí chudoby. Chtěla bych zvrátit neblahý trend narůstání počtu lidí, kteří jsou chudobou ohroženi, obzvláště děti.

Kdo je v ČR nejvíce postižen chudobou a kdo je jí nejvíce ohrožen?

Nejvíce jsou postiženi nezaměstnaní, především

ti, kteří si nemohou práci nalézt déle než rok. Pak jsou to lidé s nízkým vzděláním, kteří i když pracují, dostávají za svoji práci velmi malou odměnu. Těch se týká tzv. příjmová chudoba. Ohroženi chudobou jsou osamělí senioři a rodiny s dětmi, především ty s osamělým rodičem. Jedná se o dlouhodobý trend a politika škrtnů pravicových vlád situaci těchto skupin ještě zhoršila.

„Čím větší jsou rozdíly mezi lidmi, tím větší je hrozba sociálních nepokojů.“

V čem je chudoba pro společnost na území ČR nebezpečná?

Tam, kde je chudoba, tam jsou velké rozdíly mezi lidmi. Čím větší tyto rozdíly jsou, tím větší je hrozba sociálních nepokojů. Je to vidět například na severu Čech a Moravy. Je tam nadprůměrná nezaměstnanost (třeba na Ústecku kolem 18 procent), spousta lidí žije v příjmové chudobě, je tam velká koncentrace sociálně vyloučených lokalit. Udržet sociální smír v těchto oblastech je velmi důležité pro celou zemi. Pokud se nám to nepodaří, hrozí větší vliv extremistických stran, které situaci chtějí řešit nedemokratickými způsoby. Že je hrozba reálná, víme z historie.

Jak na tom jsme ve srovnání s jinými, nám podobnými zeměmi?

Pokud „nám podobnými zeměmi“ myslíte postkomunistické státy střední či východní Evropy, tak jsme na tom nejlépe. Ovšem já se nerada poměřuji se státy, kde jsou značné sociální problémy. Raději bych nás srovnávala s Rakouskem, Německem, Dánskem nebo Švédskem. To jsou státy, kde materiální deprivace – zjednodušeně řečeno nedostatek základních potřeb – dosahuje velmi nízkých hodnot.

Mnohé odborné práce přinášejí zjištění, že současná doba zvýšené individualizace a ekonomizace téměř všech stránek lidského života plodí ve společnosti názory, že lidé si za chudobu mohou sami. Mohou si podle vás lidé za chudobu sami?

Podle mne je zmíněná individualizace a ekonomizace života velký problém. Svět vidíme jen v číslech a přestávají nás zajímat mezilidské vazby, které se do ekonomiky také samozřejmě přenášejí. Plodí to odpor k přerozdělování, které je pro boj s chudobou velmi důležité.

Otázku, jestli si mohou lidé za chudobu sami,

považuji za velmi komplikovanou. Stačí si přečíst příběhy lidí bez domova třeba v časopisu Nový Prostor – na ulici se dostali shodou nešťastných okolností, které v nějakém bodě prostě neměli sílu překonat. Děti, které se narodí do socio-kulturně vyloučeného prostředí, mají v naší společnosti minimální šanci se z bludného kruhu chudoby dostat. Spousta lidí se také velmi zadlužila a z dluhů se již nedostala z vlastní neuváženosti, protože si například vzali půjčku od lichvářů.

Na druhou stranu spousta lidí se dostalo do chudoby nespravedlivě nastaveným systémem. Kromě nešťastného problému s exekutory je pro mne například nepředstavitelné, že výše minimální mzdy (8 500,-) se vyskytuje pod stanovenou hranicí chudoby (asi 9 600,-). Člověk, který poctivě pracuje 8 hodin denně, přece nemůže žít v chudobě.

„Zneužívání dávek u nás bývalo minimální a je poměrně těžké i dnes.“

Jedním ze základních nástrojů boje s chudobou jsou sociální dávky. Lidé, kteří je pobírají, jsou ale často vystaveni stigmatizaci. Někteří z nich jsou dokonce v mainstreamových médiích označováni jako ti, co dávky zneužívají. Evaluace projektů (např. projekt DONEZ) ale ukázaly, že problém zneužívání dávek je spíše problémem mediálním než reálným. Jaký zaujímáte postoj ke stigmatizaci příjemců sociálních dávek? Jak velký je v ČR problém zneužívání sociálních dávek?

Tuto stigmatizaci беру za neoprávněnou. Zneužívání dávek u nás bývalo minimální, a pokud jde o jednotlivce, je to poměrně těžké i dnes. Připadá mi neuvěřitelné, že vládní strany v minulém období postavily na boji proti zneužívání sociálních dávek svá předvolební hesla a poté zničily systém sociální práce a kontroly, čímž mimo jiné umožnily vysávání státu majiteli předražených ubytoven. O neuvěřitelném chaosu v informačních systémech, kvůli kterému byla ohrožena výplata dávek a které se místo slibované úspory velmi prodražily, ani nemluvě. Je také třeba se zaměřit na korupci ve veřejné správě – tam je skutečné zneužívání, podle Nadačního fondu proti korupci ročně přicházíme až o 70 mld. Kč.

Existují v ČR nástroje, které by významně přispívaly k potírání chudoby mezi lidmi?

Na prevenci chudoby přispívá každý pracující

v rámci tzv. sociálního pojištění. Tyto peníze pokrývají kromě nemocenské i výdaje na důchody a na státní politiku zaměstnanosti, pod čímž se skrývá jak podpora v nezaměstnanosti, tak i pomoc ohroženým skupinám obyvatel při nalázaní uplatnění na trhu práce (tzv. aktivní politika zaměstnanosti).

Důležitým nástrojem jsou také nepojistné sociální dávky. Ty fungují velmi efektivně při prevenci chudoby. Dokazují to i čísla ČSÚ, která uvádějí, že před sociálními transfery by se chudoba týkala 18% občanů, po sociálních transferech je to asi 9%. Bohužel to také ale znamená, že těsně nad hranicí chudoby žije možná až dalších 900 000 lidí, kteří by bez pomoci státu měli daleko komplikovanější život.

Je to i o vzdělávání a kvalitní mzdě. Spousta dětí ze socio-kulturně slabších rodin nemá přístup ke kvalitnímu vzdělání. V rámci OECD je Česká republika dokonce na posledním místě, co se týče šance dítěte překonat vzdělání svých rodičů. Tím vzniká masa méně kvalifikovaných, která často pobírá minimální mzdu a automaticky se dostává do kategorie příjmově chudých. Naším mottem je, že pracovat se musí vyplatit. Proto máme v plánu minimální mzdu zvýšit.

„Případy, kdy mají děti ve škole hlad, považuji v naší zemi za nepřijatelné.“

Jak vážný je v ČR problém chudoby rodin s dětmi?

Rozhodně to není nic, co by se dalo podcenit. V pásmu chudoby žije cca třetina všech rodičů samozvítelů a asi 22 procent rodin s více jak třemi dětmi. Spousta z nich končí v azylových domech a jejich sociální vyloučení se tak prohlubuje.

Kde se s chudobou rodin s dětmi můžeme nejmáštěji setkat?

Logicky v těch nejchudších regionech s nejvyšší nezaměstnaností. V nich nejde ale zdaleka jen o sociálně vyloučené lokality. Ale ani Praha není výjimkou. Jestli si pamatujete, nedávno médií kolovala zpráva ze základní školy z Prahy 7, že řadě dětí neplatí rodiče ve škole obědy, protože na ně nemají... Případy, kdy mají děti ve škole hlad, znají neziskové organizace z moravskoslezského i ústeckého regionu už dávno. To považuji v naší zemi za nepřijatelné. Stejně jako fakt, že spousta dětí nemůže z finančních důvodů se

třídou na lyžařský zájezd či školu v přírodě. Tím se dostávají do sociálního vyloučení i děti z „běžných“ rodin.

Nejvíce ohrožené jsou děti v rodinách s jedním rodičem, zejména s matkou. Do chudoby a dluhů se dostávají také kvůli neochotě partnera platit výživné na dítě. Vymáhání alimentů by měl usnadnit zákon o zálohovaném výživném, na kterém náš resort také už pracuje. Díky zákonu dostanou samozvítelé a samozvítelky od státu výživné, které bude poté státem vymáháno po neplatci.

Jak můžeme chudobě rodin s dětmi čelit?

Nelepší je dát rodičům práci. Speciálně na matky po rodičovské dovolené jsou zaměřeny programy v rámci aktivní politiky zaměstnanosti. K tomu potřebujeme rozšířit kapacity zařízení předškolní péče. Proto jsem jako okamžitou pomoc převzala návrh zákona o dětských skupinách a zároveň doufám, že Ministerstvo školství ČR se zaměří na rozšíření kapacity mateřských školek.

Co se týče dětí v sociálně vyloučených lokalitách, tam situace vyžaduje především zapojení obcí, v úzké spolupráci s neziskovými organizacemi a za podpory státu. Je potřeba pracovat s dětmi už od raného věku, mimochodem na to se také výborně hodí dětské skupiny. Dále je třeba budovat nízkoprahové kluby pro starší děti, kde mohou mimo jiné dělat úkoly a doučovat se – prostě je potřeba podpořit jejich vzdělávání a volnočasové aktivity. A rodiče zaměstnávat na veřejně prospěšné práce (na základě požadavků obcí navrhujeme novelu zákona, aby VPP byly prodlouženy z jednoho roku na dva) či na veřejnou službu (v jiné novele ji chceme vrátit do období „před Drábkem“, aby za ni lidé byli bonifikováni).

„Kvůli absenci sociálního bydlení vydělávají na chudobě spekulanti.“

Jedním ze způsobů, jak přispět k podpoře chudobou ohrožených rodin s dětmi, je tzv. sociální bydlení, kterého je ovšem nedostatek. Jaké jsou v ČR možnosti rozvoje sociálního bydlení a co tomuto rozvoji brání?

Sociální bydlení potřebuje tato republika už více jak 20 let. Nyní je sociální bydlení dvakrát důležitější, protože kvůli jeho absenci na chudobě nemorálně vydělávají spekulanti s byty a ubytovny. Netyká se zdaleka jen rodin s dětmi, čím dál více se týká také seniorů...

Bytů ve veřejném – většinou obecním – vlastnictví je v ČR velmi málo, protože se nerozumně v 90. letech privatizoval bytový fond. Přesto je ale volných bytů spousta. Některé odhady mluví až o 600 000 nevyužitých bytech. Zákon o sociálním bydlení, na kterém jsme již začali pracovat, by proto měl určit vztahy mezi majiteli ubytoven, nájemníky, obcemi a státem tak, aby bylo důstojné bydlení dostupné pro všechny, kdo ho potřebují. Bydlení totiž vnímám jako jedno ze základních občanských práv.

Mají sociální pracovníci a pracovníce u nás potřebný kapitál (lidský, sociální, finanční), aby mohli přispět k řešení chudoby rodin s dětmi?

Na sociální pracovníky a pracovníce jsou kladeny celkem striktní kvalifikační požadavky. Musí mít vysokoškolské či vyšší odborné vzdělání a podstupují mnohé kvalifikační kurzy. Už jsem se ale setkala také s těmi, kterým naprosto chyběla empatie, nějaké vcítění se do situace a schopnosti svých klientů, tam pak nepomůže žádný kurz.

Horší je to s finančním ohodnocením. Když pracujete s počítači nebo penězi, vaše finanční

ohodnocení je vysoké. Pokud ale pomáháte lidem, je mnohem nižší. Máme to tak zvláště ve společnosti nastaveno, snad se to podaří postupně změnit.

„Sociální práci považuji za nesmírně důležitou.“

Jak sociální pracovníci a pracovníci mohou konkrétně přispět k boji s chudobou v ČR?

Individuální práci s klienty. Mohou poradit, sledují terén a potřeby a schopnosti jednotlivých lidí. Jejich práci považuji za nesmírně důležitou, má obrovský preventivní význam. Moc si této práce cením, protože je to práce člověka s člověkem, která má velký smysl. Velmi důležité je také propojit všechny složky systému – úzce spolupracovat například se školami.

Co byste na závěr doporučila začínajícím sociálním pracovníkům a pracovnícům?

Nenechte se odradit a mějte trpělivost, protože to má smysl. Pomáháte lidem, kteří díky vám neztrácejí naději. A za to bych vám chtěla i poděkovat.

Roman Baláz

Reflexe

Sociální bydlení ve světle sociálně-právní ochrany dětí

V souvislosti s tématem sociálního bydlení se nejčastěji zmiňuje boj proti bezdomovectví, vysoké náklady státu na předražené ubytovny a v neposlední řadě i impuls k nastartování ekonomiky v podobě výstavby sociálních bytů, což bude mít podle ekonomů vysoký multiplikační efekt. Okrajově bývá zmiňována i úzká vazba sociálního bydlení a transformace institucionální péče na péči komunitní. Naprosto marginální však ve veřejných diskusích zůstává téma institucionální péče o děti a jejich možnosti návratu do rodiny.

V České republice je nelegální odebírání dětí z důvodu chudoby nebo nepříznivých bytových podmínek. Z praxe OSPOD je však zřejmé, že chudoba a špatné bytové podmínky mnohdy implikují i další nedostatky v péči o děti. Péče o děti je v sociálně vyloučeném prostředí ubytoven a jiného substandardního ubytování zkrátka velice složitá a v řadě případů může být situace pracovníky OSPOD vyhodnocována jako ohrožující pro dítě. Není mým cílem zde rozporovat důvody pro nařízení institucionální péče o děti, jelikož se jedná o samostatné téma. Chci se spíše dotknout problematiky jejich možného návratu do rodiny v případě, že rodiče ohrožující situaci vyřeší.

Paní Magdaléna obývá se svým manželem prostor 12 m² na jedné z brněnských ubytoven. Pečují o dvouletou dceru. Zbývajících 8 dětí je umístěno v různých dětských domovech, přičemž ten nejvzdálenější je od Brna 3 hodiny jízdy vlakem a autobusem. Již zhruba 7 měsíců s paní spolupracujeme na návratu dětí do rodiny, přičemž největší překážkou zůstává bytová situace. Ve spolupráci s OSPOD jsme naplánovali způsob zajištění péče o děti i vyhodnocování postupů. V důsledku se však jedná o pouhý nácvik case managementu, jelikož realizaci

plánu neumožňuje bytová situace. Je tak zřejmé, že 8 dětí toužících po životě se svou matkou, otcem a dalšími sourozenci bude dále čekat, zda nebude mít rodina štěstí a dostane šanci pronajmout si adekvátní byt. Lze bezesporu i kvantifikovat, jak nesmyslně vysoké jsou v této situaci náklady státu.

Robert Aldridge, skotský expert na sociální bydlení (rozhovor v tomto čísle SP), uvádí, že podobná situace, do níž se dostala paní Magdaléna, je ve Skotsku nemyslitelná. Čekací lhůty na sociální bydlení jsou sice mnohdy dlouhé, přesto jsou místní úřady schopny zajistit minimálně dočasné ubytování pro celou rodinu. Principem ochrany práv dětí, podobně jako prevence bezdomovectví, je včasná intervence. Platí, že první člověk, jenž si povšimne rizika ohrožení, se stává case managerem, který vystavuje podpůrní síť. Ostatní zúčastnění uznávají jeho vůdčí roli a respektují potřeby.

V ČR máme propracovanou sociálně-právní ochranu dětí sledující zájmy a práva dítěte, která by měla zajišťovat, že nebudou týrané a zneužívané děti. Tento systém ochrany dítěte má však jednu zásadní mezeru, pro kterou své poslání nemůže z principu naplňovat. Pokud není v moci pracovníka sociálně-právní ochrany dětí efektivně zaangažovat kompetentního aktéra, který by rodině poskytl adekvátní bydlení v případě jeho potřeby, nemá jednoduše dostatek kompetencí práva dítěte chránit. Jedním ze základních práv dítěte je totiž právo na život se svými blízkými. Sociální bydlení a jeho silné zakotvení jako nástroj naplňování práva na bydlení je tak předpokladem naplňování práv dítěte a jako takové je nutné dále jej tematizovat.

Jan Milota,

koordinátor Platformy pro sociální bydlení

Esej

Vliv předlužení rodiny na potřeby dítěte

Problematika zadlužování a předlužování jednotlivců i domácností patří v posledních letech mezi témata, s nimiž se v různých souvislostech setkávají sociální pracovníci velmi často, někteří v podstatě denně. V Občanské poradně REMEDIUM, v níž pracuji, tvoří klienti řešící situaci nějak související s dluhy cca 2/3. Část z nich jsou bezdětní mladí lidé či senioři, významný díl však představují i rodiny s dětmi. Příčiny finančních problémů jsou různé, následky jsou si již podobnější: prodlení ve splácení úvěrů, dluhy na nájemném a službách, účtech za mobilní telefon apod., časem v důsledku toho nalézací a popř. i exekuční řízení.

Konzultace týkající se dluhů jsou na první pohled zaměřeny převážně „informačně“. Klienty zajímá, jaká jsou jejich práva a povinnosti. V průběhu konzultací však také nezřídka vyplynou na povrch jak jejich obavy, které v souvislosti s neplacením svých závazků mají, tak dopady, které tato situace má na život jejich i celé rodiny, děti nevyjímaje.

Nedá se říci, že by si veřejnost následků již existujícího předlužení rodiny nebo „jen“ výrazného nedostatku finančních prostředků na děti nevěšimala. Zpravidla je pozornost věnována buď neschopnosti rodiny plnit něco, co je považováno za běžné – např. hradit obědy ve školní jídelně, nebo naopak kompenzování dlouhodobého stavu strádání nepřiměřeně drahými dárky k Vánocům, narozeninám apod. Obzvláště citlivě vnímané pak bývají zprávy o možném riziku odebrání dětí z rodiny, zejména kvůli ztrátě bydlení. V oblasti materiální deprivace dětí máme již ostatně k dispozici i na tuto problematiku zaměřené studie¹.

Samozřejmě nelze opomenout, že chudoba znamená automaticky předlužení. Z praxe lze však říci, že k němu velmi často vede. A nedá se nesoúhlasit s názorem Schrutha (2011), který považuje předlužení za jednu z nejhorších věcí, s níž se mohou děti a mladí lidé v situaci chudoby setkat, neboť má destruktivní účinky na osobnostní rozvoj.

Jedním z následků předlužení domácnosti nezřídka bývá exekuční řízení. To, ač vedené zpravidla primárně vůči majetku a příjmům rodičů dítěte (někdy i spolužijícím prarodičům apod.), má nepopíratelné dopady i na samotné dítě, a to nejenom materiální. Zkusme se tedy podívat na situaci předlužení domácnosti z hlediska potřeb dítěte. Inspirací nám mohou být např. základní vývojové potřeby podle psychoterapeutické metody Pessu Boyden Systém Psycho-motor (dále PBSP). Těmi jsou: místo, ochrana, péče a výživa, podpora a hranice (Siříněk).

Co se týče potřeby místa, její nenaplnění je často i fyzicky viditelné. Mnoho rodin se kvůli potížím s dluhy musí stěhovat, a to někdy velmi často. Přirozeně je tato změna z hlediska kvality bydlení jen vzácně změnou k lepšímu. Ať už se jedná o stěhování do jiné obce, nebo jenom do její horší části, stěhování do výrazně menšího bytu atd. Dítě tak může přijít jak o svoje místo (pokoj) v bytě, tak o své místo v komunitě. Zároveň nezřídka dochází ke zmenšení pomyslného místa v životě rodiny, který je zaplněn řadou jiných starostí – není tak prostor na starosti a potřeby dítěte.

S problematikou bydlení úzce souvisí i další potřeba – ochrana. Jestliže je rodina vystavena exekuci, je tím výrazně narušena ochranná „bublina“ kolem její domácnosti. Např. v případě tzv. mobiliární exekuce, čili exekuce movitých věcí, do bytu nebo domu může vstoupit exekutor prohlédnout věci v něm a podle svého uvážení je odvézt. Samozřejmě tímto nechci jakkoliv rozporovat oprávněnost takového postupu, probíhá-li v souladu s legislativou, nicméně z hlediska dítěte si lze jen těžko představit výraznější narušení pocitu, že jej rodiče dokážou ochránit před „útoky“ zvenčí a domov je bezpečné místo.

Podobně i míra možnosti rodičů nasycit dětskou potřebu péče a výživy v důsledku předlužení klesá. Krajním případem je nepochybně situace, kdy se jedná o skutečnou neschopnost zajistit základní

jídlo, ošacení apod. Jak jsem ale již zmínila výše, stále častěji se hovoří např. o nedostatku financí na zajištění „běžného“ stravování dítěte ve školní jídelně a školy hledají způsoby, jak tento problém řešit. Vedle biologických potřeb dítě potřebuje nasytit i v oblasti vztahů, podnětů, vzdělání apod. Také v tomto mají finanční potíže rodiny negativní dopad, neboť nedostatek peněz logicky vede k omezování různých vzdělávacích i volnočasových aktivit. A bez ohledu na oprávněnou kritiku některých spotřebitelských návyků či spíše zlovyků dnešních školáků a studentů, na vysoké ceny různých kroužků apod., je nutné nezapomínat na ty, kteří se takto nechovají, ačkoliv by si to často ve skutečnosti přáli. Pomáhající pracovníci včetně pedagogů, s nimiž o této problematice hovoříme v rámci našich seminářů a kurzů, nezřídka zmiňují posměch, jemuž jsou vystavovány děti, které nemají ty „správné“ věci nebo se neúčastní aktuálně módních aktivit. Nižší vzdělání později zhoršuje pozici na pracovním trhu. Na druhou stranu se můžeme setkat s paradoxem, že právě děti z předlužených rodin jsou někdy těmi, které mají ty nejlepší mobilní telefony, značkové oblečení atd., neboť rodiče se jim snaží, mnohdy v dobré víře, tímto způsobem saturovat jiné nedostatečně naplněné potřeby. To, co je nerozumným přepychem, potom tyto děti považují za standard, kterého se v dospělosti jen velmi těžce a bolestně vzdávají a v důsledku se v touze po něm mohou samy začít zadlužovat. Nemluvě o možnosti vzniků různých dalších závislostí, kterými mohou svou neuspokojenou potřebu výživy „sytit“.

Potřeba podpory ze strany rodičů pak bývá v některých rodinách „překlopena“ a je to dítě, které je podporou pro rodiče. Tím, že je až nestandardně „hodné“, tím, že si v době, kdy to už je možné, samo začne půjčovat peníze... V praxi už se začínáme setkávat s případy, kdy dvacetiletí lidé žádají o oddlužení, protože nezvládají splácet úvěry, které si vzali s cílem pomoci rodičům. V souvislosti s tím mají mnohdy výrazné pocity viny, jestliže už rodiči nebo rodičům nedokáží být dále takovou podporou.

Poslední potřebou je potřeba limitů, hranic. Ty mají děti z předlužených rodin někdy v porovnání s vrstevníky místo výrazně posunutě, leckdy téměř neznatelně. Může se jednat jak o hranice jich samých v rámci rodiny (např. v souvislosti s pocitem povinnosti pomáhat rodičům – viz výše), tak o limity stanovené společností – co se smí a co už

ne. A jak je s těmito limity v rodině zacházeno. Příkladem může být např. situace, kdy pro dítě je běžnou skutečností, že někdo pracuje na černo.

Výše popsané důsledky předlužení rodiny samozřejmě nejsou jediné, jistě by se našla řada dalších. Přírozeně bude záležet i na konkrétním dítěti, nakolik jej taková situace poznamená. A jak říká teorie PBSP, každá potřeba je v nějakém rozsahu frustrována. Naše zkušenosti pak předurčují, jak se budeme chovat a prožívat věci v budoucnu (Širínek). Nelze proto opomíjet fakt, že nám zde vyrůstá generace dětí zvyklých žít v dluhové pas-ti. Dalo by se samozřejmě namítnout, že některé z dopadů mohou být minimalizovány výukou finanční gramotnosti ve školách. To je do určité míry pravda a považují za velmi důležité, že se finanční gramotnost povinně objevuje již na základních školách. Na druhou stranu je nepochybně nebezpečné usnout na vavřínech a domnívat se, že možné budoucí problémy jsou tím vyřešeny. V naší poradně dnes a denně vidíme, že vliv rodiny se v tomto nesmí podceňovat a způsobů, jak pomáhat vyrovnat se dětem s takovou situací, bude potřeba čím dál více.

Na vznik této publikace byla FHS UK poskytnuta Institucionální podpora na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (MŠMT 2013).

*Kristýna Krušínská,
Univerzita Karlova v Praze,
Fakulta humanitních studií*

Použitá literatura

SCHRUTH, P., SCHLABS, S., MÜLLER, K., STAMMLER, C., WESTERATH, J., WOLKOWSKI, B. **Schuldnerberatung in der Sozialen Arbeit: Sozialpädagogische, juristische und gesellschaftspolitische Grundkenntnisse für Theorie und Praxis.** Weinheim: Juventa, 2011.

SIRÍNEK, J. **PBSP – úvodní text, určený zájemcům o metodu.** <http://www.pbsp.cz/texty/txtsir1.htm> [on-line] [cit. 2014-04-22]

Poznámky

- 1 Viz např. publikace Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, dostupné na [http://www.vupsv.cz/index.php?p=publications&site=default&categ=vupsv](http://www.vupsv.cz/index.php?p=publications&site=default&kateg=vupsv).

Rozhovor

Sociální pracovníci jsou odborníky v oblasti porozumění a podpory lidí

Redakční rada časopisu se na jaře 2014 rozrostla o dva nové členy. Jde o významné evropské kapacity sociální práce. O své dlouholeté zkušenosti a pohledy na sociální práci se s ostatními členy rady podělí profesorka Anna Metteri z Finska a profesor Hans van Ewijk z Nizozemí. Abychom obě osobnosti řádně představili vám, našim čtenářům, rozhodli jsme se zpracovat s nimi krátké rozhovory. Následující řádky přinášejí první z nich (druhý bude vydán v čísle 3/2014). Ptal jsem se profesora **Hanse van Ewijka** na počátky a průběh jeho kariéry, na vztah k sociální práci i na současné problémy, které podle něj sociální práce řeší.

Jak dlouho se věnujete sociální práci?

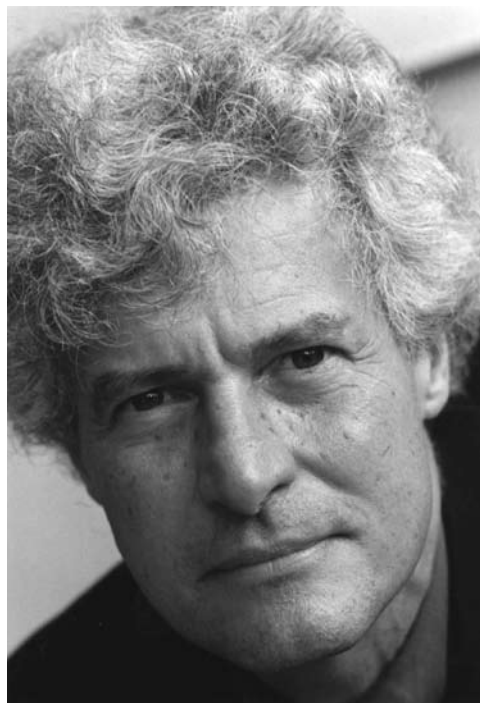
V sociální práci jsem od roku 1971, kdy jsem začínal jako sociální pracovník v centru pro mladé lidi ve věku od 13 do 19 let.

Jakými oblastmi sociální práce se zabýváte?

Za svoji kariéru jsem byl aktivní v mnoha oblastech. Jako řadový praktik, poté manažer, výzkumník i vědec jsem se zabýval a stále zabývám komunitní prací, případovou prací, sociální péčí či péčí o mladé.

Proč jste si vybral obor sociální práce?

To způsobil můj zájem o lidi. Zajímá mě totiž, jak na sebe lidé vzájemně působí, když jednají a konstruují si své vlastní světy. Jako nepřítel silný věřící jsem studoval teologii a všiml jsem si, že kostel nedisponuje kapacitou k zapojení

mládeže na okraji společnosti. Zapojil jsem se tedy do činností nově otevřeného centra pro mladé, a bylo to.

„Lidé potřebují více sociálního kapitálu.“

Jakou má podle vás sociální práce roli ve společnosti a jak sociální pracovníci tuto roli naplňují?

Ve společnosti na území Nizozemí sociální práce podporuje občany v jejich sociálním fungování. Z mého pohledu má kvůli narůstající složitosti světa a zvyšujícím se nárokům na člověka stále více lidí vážné problémy. Lidé potřebují více sociální kapacity, sociálního kapitálu, aby byli schopni reagovat na vyšší složitost světa a nároky prostředí a najít si své

místo ve společnosti. V Nizozemí pozorujeme každoroční zhruba 10% nárůst dětí v péči o mladé, dospělých v péči o duševně postižené, ve vězeních, v dluhovém poradenství a podobně. Na tyto skutečnosti by měla odpovídat sociální práce posílením lidí v jejich přirozeném prostředí, v rodině, sousedství, zaměstnání a tak dále. Sociální pracovníky nemáme od toho, aby prováděli všelijaké terapie, ale od toho, aby podporovali socializaci lidí a činili je i jejich důležité druhé silnějšími. Osobně vnímám sociální práci jako klíčovou profesionální podporu lidí s problémy se zvládnutím obtížností běžného života, jejíž pozice je hned vedle rodinného lékaře.

Když pohlédnete zpět na vaši kariéru, na co nejraději vzpomínáte?

Přinejmenším jsem velice rád, že jsme v mé zemi přešli od nového řízení veřejné správy a řízeného předepisování sociální práce k integrovaným kontextuálním přístupům s velkým mandátem sociálních pracovníků – profesionálů. V současné době jsme v polovině tohoto procesu změny perspektivy a já pevně věřím, že budeme pokračovat. Jsem rozhodným zastáncem obecné sociální práce s dílčími specializacemi a chápu sociální pracovníky jako pragmatické, dobře informované osoby, které podporují ostatní občany v jejich soběstačnosti a sociální odpovědnosti.

„Na počátku jsem sám sebe nepovažoval za sociálního pracovníka.“

Je něco, co byste dnes ve svém pracovním životě udělal jinak?

Zásadně bych změnil své ideje. Na počátku, když jsem pracoval s mládeží, jsem sám sebe vůbec nepovažoval za sociálního pracovníka. My jsme byli animátoři mládeže („Youth workers“) a ne sociální pracovníci! Uvažovali jsme o mládeži na okraji společnosti jako o oběti, která potřebuje naši ochranu, a současně jsme doufali, že je přivedeme k nějaké slibné sociální akci.

V současné době jsem kritický k přílišné diferenciaci sociální práce a ke směřování sociální práce směrem ke kritické teorii. Jako silná

a uznávaná profese bychom měli být jednou rodinou prosazující sociální model, který je odlišný od medicínského modelu či modelu výchovného. Sociální pracovníci jsou odborníky v oblasti porozumění a podpory lidí v jejich sociálních kompetencích pro běžný život.

Považujete se za teoretika, nebo za praktika v sociální práci?

Prvních deset let mého pracovního života jsem byl praktikem, poté jsem byl více manažerem a posledních deset let jsem teoretikem. Je třeba ale dodat, že jako praktik jsem se velmi zajímal o teorii a jako teoretik mám nyní obrovský závazek k praxi.

Učil jste a učíte sociální práci na univerzitách v Nizozemí, ale i v centrální a východní Evropě. Setkal jste se mimo Nizozemí s něčím, co by vás překvapilo?

Na tomto světě je toho tolik překvapivého! Vždy je skvělé být na chvíli součástí odlišných kontextů a zažít pocit, že sociální práce je všude jiná a současně vždy velmi rozeznatelná. Podle mých zkušeností se my, lidé sociální práce, poznáme navzájem velmi snadno.

„Zavedené sociální systémy nedokážou dostatečně účinně reagovat.“

Existují rozdíly v sociální práci uplatňované v Nizozemí a v sociální práci ve střední a východní Evropě?

Tohle není jednoduchá otázka. Země střední a východní Evropy nejsou všechny stejné a v Nizozemí máme tolik rozdílných představ o sociální práci... Domnívám se ale, že v mé zemi je sociální práce velmi uznávána, je diferencovanější a sociální pracovníci jsou více skutečnými sociálními pracovníky. Porovnám například Estonsko, kde pracuji jako hostující profesor již téměř deset let a každý rok tam strávím šest a více týdnů. Sociální práce v Estonsku je značně individualistická, komunitní práce tam téměř neexistuje a vzdělávání studentů sociální práce je spíše o učení a tradičních přednáškách. V Nizozemí věnujeme při vzdělávání důraz na trénink, v němž se studující učí z děláním a interakcí.

Zdá se, že pár posledních let přináší podstatné změny, které mění kontext sociální práce. Jak jsou tyto sociální změny významné pro sociální práci?

Sociální práce vznikla v reakci na „staré“ sociální problémy, jako jsou chudoba, gramotnost, nezdravý způsob života. Moderní sociální státy jako Nizozemí mají velmi dobře organizované sociální systémy (školaství, zdravotnictví, sociální služby, sociální bydlení atd.), které na staré problémy víceméně účinně reagují. „Novým“ sociálním problémem je, že ve velmi otevřené, rozmanité a komplexní společnosti mají lidé vážné problémy, jelikož

nejsou schopni získat postavení ve společnosti. Zavedené sociální systémy ale na toto nedokážou dostatečně účinně reagovat.

Jak tyto změny ovlivňují sociální práci?

Sociální práce směřuje od řešení problémů a zplnomocnění k účinnější podpoře občanů bez záminky řešit a změnit společnost. Snažíme se změnit prostředí lidí s problémy (pracoviště, rodina, společenství) a současně podporujeme jejich sociální kapacity.

Roman Baláz

Inzerce

Legitimita odmítnutí zájemce o poskytování sociální služby

Odmítnout uzavřít smlouvu o poskytování sociální služby může poskytovatel sociálních služeb pouze z důvodů, které jsou uvedeny v § 91 odst. 3 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZSS“). Možnost využití těchto důvodů se liší podle druhu a formy poskytování sociální služby. Poskytovatel tedy může odmítnout s osobou uzavřít smlouvu v případě, že:

- neposkytuje sociální službu, o kterou osoba žádá, a to i s ohledem na vymezení okruhu osob v registru poskytovatelů sociálních služeb,
- nemá dostatečnou kapacitu k poskytnutí sociální služby, o kterou osoba žádá – z tohoto důvodu je poskytovatel povinen vést písemnou evidenci odmítnutých zájemců/žadatelů [dle ustanovení § 88 písm. g) ZSS],
- zdravotní stav osoby, která žádá o poskytnutí pobytové sociální služby, vylučuje poskytnutí takové sociální služby; dle § 36 vyhlášky č. 505/2006 Sb., kterou se provádí některá ustanovení ZSS, se jedná o tyto situace: zdravotní stav osoby vyžaduje poskytnutí ústavní péče ve zdravotnickém zařízení; osoba není schopna pobytu v zařízení sociálních služeb z důvodu akutní infekční nemoci, nebo chování osoby by z důvodu duševní poruchy zvažným způsobem narušovalo kolektivní soužití. Tento důvod nelze využít u sociální služby domov se zvláštním režimem, neboť pro osoby nacházející se ve svých uvedených situacích je daná sociální služba určena,

- osobě, která žádá o poskytnutí sociální služby, vypověděl v době kratší než 6 měsíců před touto žádostí smlouvu o poskytnutí téže sociální služby z důvodu porušování povinností vyplývajících ze smlouvy.

Odmítnutí zájemce z důvodu „zdravotního stavu vylučujícího poskytnutí služby“ je možné využít pouze u sociálních služeb, které jsou poskytovány v pobytové formě. U sociálních služeb poskytovaných v ambulantní a terénní formě tento důvod není legitimní. Proto je zájemce o poskytování pobytové sociální služby (mimo sociální službu poskytovanou podle § 52 ZSS) povinen předložit poskytovateli sociálních služeb posudek o zdravotním stavu vydaný registrujícím poskytovatelem zdravotních služeb v oboru všeobecné praktické lékařství (dle § 91 odst. 4 ZSS).

V praxi se mohou objevovat případy, kdy je osoba neoprávněně odmítnuta; například proto, že rodinní příslušníci nemohou nebo se nechtějí podílet na úhradě nákladů služeb sociální péče podle § 71 odst. 1 ZSS u osob, kterým byla úhrada snížena podle § 73 odst. 3 ZSS, že osobě byla vypovězena smlouva o poskytování sociální služby rok předtím, než opětovně žádá o její poskytování.

Poskytovatelé se také ptají, zda lze za odmítnutí zájemce označit situaci, kdy se s ním osobně nebo telefonicky někdo spojí, aby se dověděl informace o sociální službě, pomoci které by rád řešil svou nepříznivou sociální situaci nebo situaci někoho jiného (například rodinného příslušníka). Pracovník této osobě

podá základní informace, na jejichž základě nemá osoba o službu dále zájem, resp. zjistí, že ji nemůže nebo nechce využívat.

Je třeba také zmínit, že poskytovatel se neoprávněným odmítnutím dopustí porušení povinnosti uvedené v § 88 písm. i) ZSS („uzavřít s osobou smlouvu o poskytnutí sociální služby, pokud tomu nebrání důvody uvedené v § 91 odst. 3“) a tedy i správního deliktu podle § 107 odst. 2 písm. d) ZSS. Za tento správní delikt může být poskytovateli uložena pokuta až do výše 20 000 korun. Kontrolním orgánem v této oblasti je inspekce poskytování sociálních služeb.

Pokud poskytovatel zájemce odmítne, je povinen vydat o této skutečnosti na jeho žádost písemné oznámení s uvedením důvodu odmítnutí uzavření smlouvy (dle § 91 odst. 7 ZSS). Samozřejmě v případě potřeby je poskytovatel také povinen v souladu s § 2 odst. 1 ZSS poskytnout odmítnutému zájemci základní sociální poradenství, tedy především informovat zájemce o jeho právech, povinnostech a možnostech, jakým způsobem svou situaci řešit (např. odkázat zájemce na vhodnou sociální službu, sociální pracovníky na obci s rozšířenou působností).

Závěrem je třeba podotknout, že konkrétní pravidla pro odmítnutí zájemce o poskytování sociální služby má mít poskytovatel písemně zpracována ve svých vnitřních pravidlech podle kritéria 3c standardů kvality sociálních služeb.

Autori: Mgr. Petr Mach, Mgr. Hana Čibrová, JUDr. Eva Janečková

Metodický návod

Socializační přístup v sociální práci s dětmi a mládeží v sociálně vyloučených lokalitách

NZDM DROM je jednou ze sociálních služeb poskytovaných brněnskou příspěvkovou organizací DROM, romské středisko, a je určená dětem a mládeži ve věku od 6 do 20 let. S dětmi a mládeží pracujeme už více než 20 let, ale za poslední rok se náš přístup zásadně změnil. Vzdali jsme se myšlenky, že bez vzdělání naši klienti ze stínu sociálního vyloučení nevystoupí, a přestali jsme tak urputně pracovat na dohánění opožděného psychomotorického vývoje a znalostí adekvátních věku. Místo toho se zaměřujeme na rozvoj sociální kompetence, která je pro naše klienty dosažitelná a zároveň může v jejich budoucím životě výrazně napomoci jejich osamostatnění a zvládnutí běžných životních událostí, čímž naplňujeme účel sociální práce (Navrátil, 2001). Více o naší práci se můžete dozvědět na našem webu <http://nzdmdrom.webnode.cz/>, kde najdete také metodické listy k aktivitám vytvořeným na míru naší cílové skupině a vyzkoušeným v praxi. Na následujících řádcích bych ráda aspoň přiblížila, jak o sociální práci s dětmi ze sociálních lokalit přemýšlíme.

Sociální situace našich klientů

Sociální práce s klienty mladšími osmnácti let je specifická hlavně tím, že tito klienti jsou v drtivé většině případů závislí na svých rodičích, respektive rodinách, hlavně ekonomicky, materiálně a emocionálně. V případě klientů ze sociálně vyloučené lokality pak můžeme bez nadsázky říct, že jejich nepříznivá sociální situace jim byla dána do vínku při narození a vzhledem ke svému věku nemohou rodinnou situaci nijak ovlivnit a mnohdy si ani neuvědomují její závažnost. Proto tyto děti nevyhledávají „pomoc“, ale navštěvují nízkoprahové kluby kvůli nabízeným volnočasovým aktivitám a hračkám a prostoru

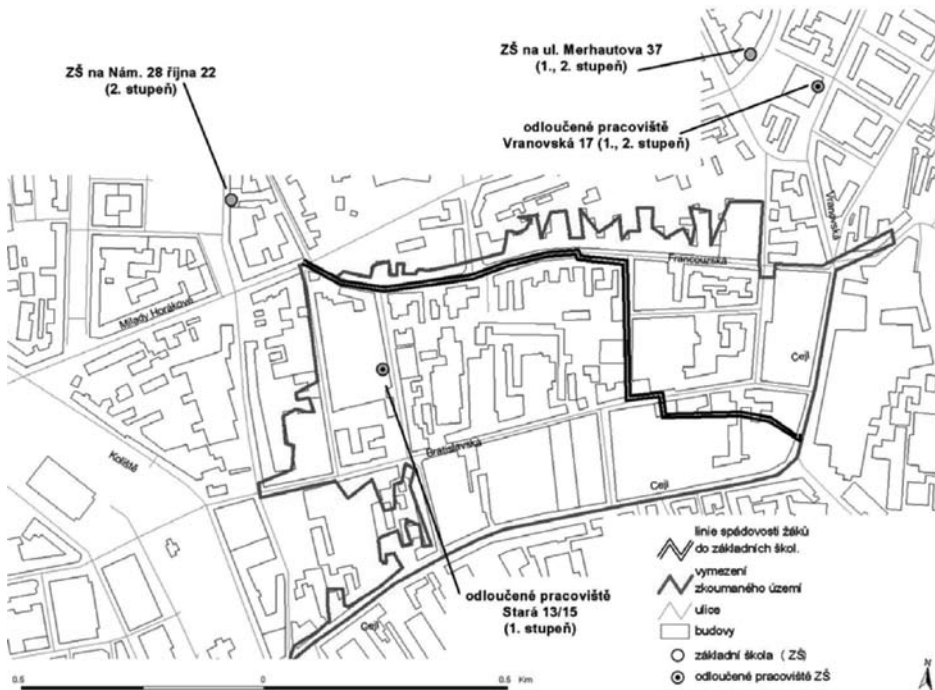
ke hraní s vrstevníky vůbec. Z toho vyplývá, že sociální práce se děje převážně prostřednictvím volnočasových aktivit, které uzpůsobujeme tak, aby měly také výchovný a vzdělávací rozměr. Hra je prostředkem pro motivované a nenásilné učení, kde jsou klient a sociální pracovník partnery (Úlehla, 2005), a proto chceme tento prostředek využívat co nejvíce.

Chceme-li napomáhat začleňování našich klientů do společnosti, je pro nás nejdůležitější právě jejich sociální situace, pro kterou je charakteristické zejména nestabilní rodinné zázemí a chudoba. Pracujeme s klienty, kteří žijí celé dětství prakticky v izolaci v sociálně vyloučené lokalitě a s vrstevníky i institucemi mimo ni se začínou setkávat až v období puberty, kdy ji začínou samostatně opouštět. Ve věku 0–12 let se setkávají většinou pouze s vrstevníky a dospělými, kteří žijí po několik generací v podmínkách sociálního vyloučení. Z toho vyplývá, že klienti jsou „socializováni“ (vychoováni) v *kultuře chudoby*, která plní svou adaptivní funkci na život v podmínkách sociálního vyloučení, přičemž řada způsobů chování akceptovaných kulturou chudoby odporuje hodnotám uznávaným většinou společností (Lewis, 1966).

Problém je v tom, že od určitého věku naši klienti musí vstupovat do interakcí se širším životním prostředím, zejména kvůli dalšímu vzdělávání, uplatnění na trhu práce a osamostatnění od primární rodiny, tedy ekonomické nezávislosti a získání vlastního bydlení. Pro úplné začlenění do společnosti v kontextu České republiky se musí naučit orientovat nejen ve formálních normách chování této společnosti (legislativa), ale také v neformálních a implicitních normách chování, jako jsou zvyky nebo tradice a mravy (Výrost, Slaměník, 2008).

Mapa 1 Spádové oblasti pro sociálně vyloučenou lokalitu „Cejl“

Zdroj: Kašparová, Ripka, Janků (2008)

První setkání s institucí představující neformální normy chování společnosti nastává ve věku šesti let při zahájení povinné školní docházky. Většina našich klientů navštěvuje jednu ze tří základních škol poblíž sociálně vyloučené lokality (viz mapa 1). V současnosti tyto školy navštěvují převážně děti žijící v sociálně vyloučené lokalitě, protože příslušníci střední třídy své děti na tyto školy vůbec nezapíší kvůli předsudkům a strachu, že neposkytují kvalitní vzdělání.

Naši klienti od samého začátku vzdělávací dráhy nedosahují ani průměrných školních výsledků, protože většinou vyrůstají v nepodnětném prostředí a často ani nenavštěvují žádnou formu předškolního vzdělávání (Matějů, Straková, Veselý, 2010), což má vliv nejen na množství jejich vědomostí, ale také na úroveň socializace. Základní škola je pro klienty novým sociálním prostředím s novými požadavky, které od žáků očekává minimálně osvojené společenské a hygienické návyky, ztotožnění s rolí žáka a uznání autority pedagoga. Požadavky na naše klienty se tak mění doslova ze dne na den, jsou

sankcionováni pedagogy za své chování, přestože mezi vrstevníky v rámci školní třídy jde stále o společenskou normu. Vzniká tím konflikt mezi žáky a pedagogy způsobující oboustranně nedobré vztahy (Výrost, Slaměník, 2008). Tato zkušenost se samozřejmě opakuje v dalších institucích, a čím jsou naši klienti starší, tím méně je tolerována nedostatečná schopnost adaptace různým sociálním situacím, což má za následek sociální vylučování v mnoha dimenzích (např. prostorově, ekonomicky, politicky, symbolicky).

Socializační přístup

Socializaci chápeme jako synonymum pro sociální začleňování, protože se jedná o proces, který vede každého jedince k jednání a chování v rámci určité tolerance podle společensky uznávaných pravidel a hodnot a plnění individuálně modifikovaných společenských rolí (Havlík, Kořa, 2002). Do popředí našeho zájmu se dostalo podporování klientů v procesu socializace a budování jejich sebevědomí, které častými neúspěchy trpí a brání jim v dalším snažení začlenit se do společnosti.

Uvědomujeme si, že úspěch sociálního začleňování převážně záleží na klientovi, protože

v současnosti nepanuje ve společnosti vstřícná nálada. Zároveň věříme, že pokud se podaří klienta „uschopnit“ zvládat nároky společnosti, je jeho úspěšné začlenění do společnosti možné. Proto jsme v rámci socializačního přístupu formulovali jako cíl naší spolupráce s klienty pět *předpokladů úspěšné socializace (PUS)*, na které se soustředíme už od prvního kontaktu. Jsou jimi:

1. sebedůvěra
2. cílevědomost
3. práce s informacemi
4. aktivní přístup
5. interakce (se světem mimo sociálně vyloučenou lokalitu)

Socializační přístup se pro nás stal principem, který se promítá do naší organizační kultury i jednotlivých metod práce s klienty. Tento princip plně využívá každodenní kontaktní práce s klienty a respektuje možnosti sociální služby. To znamená, že se nesnaží suplovat jiné instituce (nejčastěji škola, rodina), ale využívá hlavní přednosti NZDM a to jsou vhodné podmínky pro sociální učení, kdy klienti získávají PUS při běžných činnostech – při hře, interakci ve skupině vrstevníků atd. za přítomnosti sociálního pracovníka, který z těchto všedních činností „vytahuje“ vzdělávací a výchovné situace a tím klienty zprostředkovává učí. Sociální pracovník s ohledem na životní situaci klientů třídí a člení specifické podněty, organizuje je do souvislostí, reguluje jejich intenzitu, frekvenci a pořadí výskytu a vytváří mezi nimi vztahy (Lebeer, 2006). Sociální pracovník také zprostředkovává klientovi určité situace tím, že „vkládá“ sebe sama mezi podněty okolního prostředí a klienta, a tím radikálně mění podmínky a podobu interakce klienta s okolním světem, čímž vytváří výchovné a vzdělávací situace podle toho, čemu přikládá důležitost, co zdůrazní, záměrně opakuje apod. (Málková, 2009). V praxi to znamená, že sociální pracovník může využít stejnou situaci různými způsoby podle jeho výchovných a vzdělávacích záměrů. Naše výchovné a vzdělávací působení v kontaktu s klienty se soustřeďuje na osvojení předpokladů úspěšné socializace.

Využití jednotlivých metod práce v rámci NZDM v praxi

Jak už bylo řečeno výše, socializační přístup se

stal principem veškeré naší práce, což se promítá do přístupu ke klientům, kontraktování spolupráce, individuálního plánování, podmínek čerpání služby (pravidel) i systému sankcí při jejich porušování atd. Předpoklady úspěšné socializace tedy nerozvíjíme „tajně“, ale otevřeně mluvíme s klienty o tom, co je chceme naučit a proč. A ne vždy se to děje během hry. Metody rozvíjení a posilování PUS můžeme pro názornost rozdělit takto:

1. situační intervence,
2. spontánní aktivity,
3. organizované aktivity,
4. akce mimo klub.

Situační intervence probíhají v několika málo vteřinách a jejich podstata spočívá v předávání hodnot a norem a vyjasňování role pracovníka.

Př. 1: Klient v klubu najde plakát fotbalisty a zeptá se nás, jestli si ho může vzít. Protože nám plakát k ničemu není, rozhodneme se, že mu ho dáme, ale protože chceme klienty učit účelnému jednání, domluvíme s klientem, čím si plakát zaslouží: „My vás chceme naučit, že když člověk něco chce, musí pro to většinou něco udělat. Když se to naučíš, bude pro tebe jednodušší zvládat nezábavné věci, které se občas dělat musí. Ten plakát ti dám, když pomůžeš s něčím v klubu. Napadá tě něco, co bys mohl udělat?“, klient: „Já nevím, řekni ty...“, pracovnice: „V odkapávači jsou umyté hrníčky, když je utřeš a uklidíš, můžeš si ten plakát nechat.“, klient: „Tak jo.“ – Pracovnice využívá situace k vyjasňování své role a posílání sociální služby.

Spontánní aktivity jsou hry a volnočasové aktivity, kvůli kterým klienti přicházejí do klubu. Vymýšlejí je buď sami klienti a sociální pracovník intervnuje, nebo je podle aktuální situace v klubu iniciuje sociální pracovník a klienty do nich zapojuje.

Př. 2: Klient přijde za pracovníci s prosbou, aby si s ním zahrála hru Člověče, nezlob se. Pracovnice souhlasí a zeptá se klienta na pravidla hry se záměrem rozvíjet jeho vyjadřovací schopnosti: „Jak to hraješ? Minule se u toho kluci pohádali, protože

každý znal trochu jiná pravidla. Měli bychom se domluvit předem, podle jakých pravidel budeme hrát.“ Klient se rozpovídá o pravidlech: „Vybereš si barvu, hodíš kostkou a pak jdeš takhle...“, atd. – Pracovnice využívá klientovy motivace hrát stolní hru k rozvíjení jeho vyjadřovací schopnosti, a zároveň učí tomu, že komunikovat o „pravidlech“ předem předchází nedorozumění a konfliktům.

Organizované aktivity jsou méně časté a časově náročnější celky spadající do tematických měsíců. Přípravují je sociální pracovníci předem pro určenou skupinu klientů podle věku, zájmů apod. Při jejich realizaci neprobíhají žádné jiné aktivity, prostor klubu je dočasně vyhrazený pro omezený počet klientů. I v tomto případě pracujeme s tím, co je klientům blízké (móda, fotbal, známé osobnosti...), aby byli ochotni vynaložit zvýšenou energii do učení.

Akce mimo klub organizují sociální pracovníci za účelem zprostředkování kontaktu s prostředím a institucemi většinové společnosti. Sociální pracovníci klienty seznamují s očekávanými vzorci chování v různých společenských situacích od jízdy městskou hromadnou dopravou po návštěvu kina.

Př. 3: Klientka si na výletě chce koupit u stánku hranolky. Pracovnice s ní rozebere, jak by měl zákazník jednat s prodávčem: „Až na tebe přijde řada, pěkně pozdrav – řekni Dobrý den – a potom řekni, co si chceš koupit. Nezapomeň hezky poděkovat.“ – Pracovnice poskytuje klientce návod, jak zvládnout interakci s prodávčem. Dává najevo, že je pro ni důležité, aby klientka v této situaci naplnila společenská očekávání.

Jak můžeme být našim klientům prospěšní?

Došli jsme k závěru, že nejužitečnější můžeme být dětem žijícím v sociálně vyloučené lokalitě tím, že je podpoříme v procesu socializace skrze

zprostředkování nových vědomostí, dovedností a zkušeností v rámci společensky uznávaných hodnot, norem a očekávaných rolí. Podle našeho názoru je to oboustranně přijatelný a přirozený způsob, jak zlepšit jejich sociální fungování. Netvrdíme, že socializační přístup je obecně platný, a dokonce ani netvrdíme, že je platný v našich podmínkách, protože ho nerealizujeme dostatečně dlouho. Je to ale způsob sociální práce s dětmi a mládeží v sociálně vyloučené lokalitě, který je postavený na možnostech a přednostech sociální služby NZDM, který vychází ze znalosti životního kontextu a potřeb jejich klientů.

*Marcela Bucháčková,
vedoucí NZDM,
DROM, romské středisko*

Použitá literatura

- HAVLÍK, R., KOŤA, J. **Sociologie výchovy a školy**. Praha: Portál, 2002.
- KAŠPAROVÁ, I., RIPKA, Š., JANKŮ, K. **Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice – moravské lokality**. Praha: Úřad vlády České republiky – Kancelář Rady vlády České republiky pro záležitosti romské komunity, 2008.
- LEBEER, J. **Programy pro rozvoj myšlení dětí s odchylkami vývoje – Podpora začleňování znevýhodněných dětí do běžného vzdělávání**. Praha: Portál, 2006.
- LEWIS, O.: The Culture of Poverty. *Scientific American*, 215 (4), 19–25, 1966.
- MÁLKOVÁ, G. **Zprostředkované učení – Jak učit žáky myslet a učit se**. Praha: Portál, 2009.
- MATĚJŮ, P.; STRAKOVÁ, J.; VESELÝ, A. **Nerovnosti ve vzdělávání – Od měření k řešení**. Praha: SLON, 2010.
- NAVRÁTIL, P. **Teorie a metody sociální práce**. Brno, 2001.
- ÚLEHLA, I. **Umění pomáhat**. Praha: SLON, 2005.
- VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. (Eds). **Sociální psychologie**. Praha: Grada, 2008.

Reflexe praxe

Nás zajímá příběh

Chudoba, nezaměstnanost, absence dostupného bydlení či rozpad rodin, to jsou některé ze zásadních problémů, které významně ohrožují společenské fungování rodin. Politika státu definovala nástroje, jejichž pomocí lze ohrožené rodiny podporovat a zajišťovat tak zdravý vývoj dětí v rodinách.

Jedním z těchto nástrojů jsou sociální služby, či lépe jeden typ sociálních služeb: sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. „Podporujeme zejména rodiny s více dětmi, chudé rodiny či rodiny zadlužené v zajištění optimální výchovy a péče o jejich děti,“ popisuje zaměření sociálně aktivizační služby Radka Růžičková, vedoucí služby Rodinný sociální asistent, která je registrovanou sociální službou *sociálně aktivizační*

služba pro rodiny s dětmi pro region Znojemska.

„Velmi často jde o vzájemné nepochopení se.“

„Našim klientům se nedaří naplňovat očekávání školy, sousedů, OSPODu či širší rodiny, a tak prožívají problémy, které jim pomáháme zvládat,“ charakterizuje problémy rodin Radka Růžičková. „Přitom jde velmi často o vzájemné nepochopení se. Například škola nebo OSPOD po rodičích něco vyžadují, ale v procesu předávání požadavků dojde k neuvědomovaným komunikačním potížím, které pak vedou k nedorozuměním a někdy i k zásadním problémům rodin, které jen těžko sami zvládají,“ dodává. Služba Rodinný sociální asistent je terénní sociální službou. Podporuje rodiny s dětmi

v jejich přirozeném sociálním prostředí a všude tam, kde rodina na Znojemsku potřebuje. Převažnou část práce s rodinami zabírají podpůrné asistenční činnosti s vyplňováním různých formulářů, kterým lidé nerozumějí, doprovody na jednání s různými institucemi a trpělivá informačně vzdělávací činnost, která v ideálním případě vede k samostatnosti rodin.

„Nejdůležitější je vybudovat na důvěře založený vztah s rodinou,“ líčí problematiku navázání spolupráce Radka Růžičková. „Jak vám by se líbilo, kdyby k vám domů přišel cizí člověk a začal by vám povídat, co máte dělat jinak, co začít dělat a co nedělat vůbec,“ pokračuje. „Chvilí trvá, než členové rodiny pochopí, že jsme tu proto, abychom jim pomohly, a ne proto, abychom je kontrolovaly.“ Navázání takového vztahu trvá i půl roku.

„Sociální pracovnice je často jediná, kdo vyjadřuje zájem o rodinu.“

Pracovnice Rodinného sociálního asistenta se nezaměřují na vedení rodičů k úklidu, praní a plnění ledničky nebo dětí k děláni úkolů a pravidelnému ořezávání tužek. Zaměřují se na to, aby rodiče měli zájem mít uklizeno, čisto a plnou lednici a aby děti chodily do školy a chtěly si dělat úkoly. „Naši klienti pocítují bezmoc a nezájem ze strany druhých. Naše sociální pracovnice je často jediná, kdo vyjadřuje zájem o rodinu, o děti či o maminku, která všechny živí. Je to sice cizí ženská, ale maminka dříve nebo později pochopí, že u nich není proto, aby jí kontrolovala lednici a pračku,“ popisuje své zkušenosti Radka Růžičková. „Nás zajímá příběh. To, že v rodině je něco špatně, neuklízí se, nepere se a děti nechodí do školy, má nějakou příčinu, kterou společně hledáme. Ne vždy se ji snažíme odstranit, protože to není možné

(např. úmrtí v rodině), ale snažíme se, aby rodina pochopila příčiny svých potíží, naučila se účinné strategie, jak s nimi nakládat. Jakmile se to podaří, je velice pravděpodobné, že členy rodiny začne zajímat, jak žijí, a jejich situace se zlepší,“ rozvíjí téma průběhu práce s rodinou.

„Informace usnadňují naši komunikaci při řešení případů klientů.“

Ke zlepšení situace rodiny je ale zapotřebí i podpory mimo rodinu, a to v institucích, se kterými se rodina při řešení svých problémů setkává. „Nám se podařilo navázat dobrou spolupráci se všemi důležitými organizacemi na Znojemsku,“ předává své zkušenosti Radka Růžičková. „Když služba začínala, obešla jsem všechny důležité instituce a navázala jsem první kontakty. Od té doby pravidelně každý rok organizuji společná setkání, na kterých pracovníkům z jiných organizací vysvětluji, co a jak děláme a proč zrovna toto neděláme a z jakého důvodu. Získáváme tím mnoho cenných sdílených informací, které později velmi usnadňují naši komunikaci při řešení konkrétních případů našich klientů.“

Při vzájemných setkáních pracovníků z různých organizací je diskutována důležitost společného směřování konkrétní rodiny jedním směrem. Není možné, aby OSPOD směřoval rodinu zásadně jiným směrem než škola či Rodinný sociální asistent. Každá organizace by měla při svých intervencích do problémových situací rodin brát na zřetel jasné směřování konkrétní rodiny i možnosti a limity jiných zapojených organizací.

Roman Baláz

Rozhovor

Každý má právo požádat o bydlení

Robert Aldridge je výkonným ředitelem organizace *Homeless Action Scotland*, organizace sdružující poskytovatele služeb zabývající se problémem bezdomovectví. Zároveň je 29 let zastupitelem města Edinburgh. Podle jeho názoru je „k úspěchu sociálního bydlení důležité zahrnout do řešení všechny. To není jednoduché a mnohdy se může zdát, že zájmy jednotlivých zúčastněných jsou v konfliktu. Jde třeba snažit se jednotlivé zájmy přemostit a zajistit alespoň omezený konsenzus.“

Kdo a za jakých okolností může vstoupit do systému sociálního bydlení ve Skotsku?

O sociální bydlení může požádat kdokoli. Podle národního rámce pro přidělování sociálního bydlení místní samospráva a/nebo bytová asociace musí upřednostnit lidi bez domova, vícečetné rodiny, lidi v nevyhovujících bytových podmínkách a nemocné. Kromě toho ale každé město uplatňuje vlastní bytovou politiku. Sociální bydlení je pro lidi v bytové nouzi. Vše je tedy hodnoceno na základě principu bytové nouze. Ještě bych dodal, že ve Skotsku (na rozdíl od ostatních částí Velké Británie) má každý od 16 let právo požádat o sociální bydlení. A provozovatel sociálního bydlení nesmí zohledňovat věk žadatelů.

Ve Skotsku je nejdříve nutné projít procesem registrace, aby se mohl pronajímatel stát sociálním pronajímatelem. Co vše musí splnit?

Všichni pronajímatelé kromě měst, na něž platí jiná pravidla, musí být registrovaní sociální pronajímatelé. To znamená, že se musí registrovat u Skotského bytového registru (*Scottish Housing Regulator*, dále jen registr). Registr provádí inspekce, a to minimálně jednou za pět let podle míry rizika neplnění principů Charty sociálního bydlení pronajímateli. Těmito principy jsou transparentnost, zodpovědnost k nájemníkům a žadatelům o bydlení. Zodpovědnost

se projevuje například rychlým odstraňováním nahlášených závad či udržováním domu v dobrém stavu.

Pokud pronajímatel nesplňuje stanovené podmínky, co s tím můžete jako město dělat?

Pokud se jedná o registrovaného pronajímatele sociálního bydlení, může město upozornit registr, který provede inspekci. Pokud shledá nedostatky, uloží pronajímateli nápravu pochybení do určitého data. Po třech měsících se provádí nová kontrola, při které se zjišťuje, zda došlo k nápravě. Pronajímatelé sociálního bydlení běžně vše napraví. V extrémních případech, kdy pronajímatel nápravu odmítne nebo k ní není kompetentní, má registr právo převzít správu nad bytem či domem. Zkrátka převezme správu bytu a stará se o nápravu, aby mohly být poté spravovány pronajímatelem.

Co to znamená v praxi? Mají města odbory, které spravují byty problematických pronajímatelů?

Ne, v sektoru sociálního bydlení opravdu není mnoho takových případů. Naopak, všichni se snaží poskytovat co nejlepší služby. Registrovaným pronajímatelem sociálního bydlení jsou ve většině případů neziskové organizace naplňující své cíle podle nejlepšího svědomí. Pravděpodobnost, že narazíte na špatného pronajímatele, je docela nízká. Přesto se nekvalitní pronajímatelé vyskytují v sektoru soukromého pronajímání, což je komplikovanější problematika.

Můžete intervenovat i v privátním sektoru pronajímání?

Ano, ale s jinými pravidly a nástroji. To je však komplikované. Pokud soukromý pronajímatel pronajímá byt či dům rodině, musí být registrovaný u místního úřadu a jednou z podmínek registrace je trestní bezúhonnost zejména

v oblastech, jako je nelegální vystěhovávání, násilí, organizovaný zločin nebo sexuální zločiny. Je nelegální vybírat jakékoli nájemné, pokud nemáte registraci. Pokud se jedná o byt, který sdílí více lidí bez rodinné příslušnosti, existuje další regulační rámec a tito pronajímatelé musí mít tzv. licenci pro sdílené bydlení („House for multiple occupation license“). Získání této licence předpokládá splnění řady standardů, jako je bezpečnost plynových a elektrických zařízení nebo speciální požární bezpečnostní pravidla. Dále se zkoumá, zda je pronajímatel správnou a bezúhonnou osobou („fit and proper person“) pro tento druh podnikání. Znovu přichází na řadu otázka bezúhonnosti.

Jaký je standard sociálního bydlení – s ohledem na zařízení prostor pro bydlení?

Od roku 2015 bude platit nová legislativa týkající se standardů kvality bydlení, která je velkým posunem oproti stávající úpravě. Dosud se standardy v zásadě týkaly toho, zda bydlení bylo větru a vodě odolné, jestli bylo vybaveno teplou a studenou tekoucí vodou, zda byl jeho součástí záchod s koupelnou. Od nového roku budou standardy podstatně přísnější. Budou sledovat také energetickou náročnost budovy/bytu (zda si lidé budou moci dovolit byt vytopit). Máme také legislativu ošetřující přeplněnost bytů. Ta uvádí, že pár by měl mít k dispozici jeden pokoj, u dvou dětí do věku 12 let se očekává, že budou sdílet pokoj, pokud jsou rozdílného pohlaví, měl by každý z nich mít po 12. roce svůj samostatný pokoj.

Existují nějaké zjevné rozdíly mezi podporou, kterou dostávají rodiny a individuální žadatelé?

Ne tak úplně. Obecně má každý právo požádat o bydlení. Pokud jste bez domova, tak aktuální legislativa týkající se bezdomovectví říká, že každý má stejné právo na pomoc bez ohledu na to, zda se jedná o jednotlivce nebo rodinu s dětmi. Nicméně legislativa na ochranu práv dětí zajišťuje, že nenastane případ dětí bez domova. Nemáme rodiny s dětmi bez přístupu k bydlení. Mohou být v dočasné formě ubytování, což znamená normální byt, ale třeba s nižší jistotou nájmu. Těm je však vždy v co nejkratší době zajištěno dlouhodobé bydlení s jistotou nájmu.

Mohou být děti odebrány z rodiny pro špatné bytové podmínky?

Ne, jedním z hlavních podnětů, proč v 70. letech přišla první legislativa vztahující se k bezdomovectví ve Velké Británii, byl případ rodiny ve špatném bydlení, z níž byly odebrány děti. To vedlo k velkému politickému hnutí, jež dosáhlo opatření, aby rodiny vždy mohly bydlet pohromadě. Zkrátka již nesmíme dopustit rozpad rodin z důvodu špatných bytových podmínek. Naprostou prioritou je udržet rodiny pohromadě. Za žádných okolností vám nemohou být odebrány děti z důvodu bezdomovectví.

Pokud už se stane, že někdo má děti v institucionální péči, může získat sociální bydlení, aby se mohly děti vrátit domů? V českém kontextu se totiž mnoho dětí nevrací z institucionální péče z důvodu, že jejich rodiče nemají zajištěno bezpečné bydlení.

Taková situace se ve Skotsku nemůže stát. Děti jsou odebrány z rodiny například z bezpečnostních důvodů (zneužívání apod.). Vždy je hlavním zájmem a cílem vrátit dítě do rodiny. Rozhodně se však nemůže stát, že by se děti nevracely do rodiny z důvodu, že rodiče nemají bydlení.

Můžete popsat nejběžnější trajektorii lidí v bytové nouzi – od požádání o pomoc až po bydlení?

Když se někdo nachází v bytové nouzi, nabádáme k co nejrychlejšímu kontaktu s úřady. Postižená domácnost v rozhovoru s pracovníkem probere své možnosti bydlení. Sociální bydlení může být mnohdy řešením, ale je časově náročné. Proto jsou prověřovány i další možnosti, které mohou lépe vyhovovat dané situaci. Probírá se možnost soukromého pronájmu nebo přesunu do jiné lokality (s ohledem na možnost vídat děti, pokud se jedná o rozpad rodiny s dětmi) či jiné možnosti. Úkolem pracovníka místního úřadu je projít celou paletu možností a zajistit tu nejlepší z nabízených.

Jakým způsobem se vyrovnáváte s dluhy na nájemném, které jsou v ČR vnímány jako velký problém?

V každém systému sociálního bydlení jsou lidé, kteří z jakéhokoli důvodu neplatí nájemné. Klíčové je v našem systému intervenovat v zárodku problému. Úředník nebo zástupce pronajímatele

okamžitě kontaktuje nájemníka, aby zjistil, co se děje. Zkouší najít řešení co nejrychleji, protože jakmile se dluhy začnou hromadit, stávají se neudržitelnými. V situacích, kdy svévolně nájemník přestane platit nájemné, přestože má dostatek peněz, se přistupuje k vystěhování. Když ale zadlužený nájemník spolupracuje, snaží se najít řešení, například splácí část dluhů, nastaví a dodržuje nové placení nájemného, nepřistupuje se k vystěhování, protože je to dražší. Je velice složité a drahé člověka zpět integrovat do bydlení. Je to také velice drahé pro provozovatele, protože musí být vyklidit, najít nového nájemníka, čímž přichází o nájemné za období, kdy v bytě nikdo nebydlí. Obvykle je to mnohem dražší někoho vystěhovat než mu pomoci si bydlení udržet.

Mohl byste zmínit nějaké slabé prvky skotského systému, pokud tedy nějaké vidíte?

Je zde nebezpečí, že kolem sociálního bydlení budou vznikat místa sociální deprivace. V tom tkví konstantní tenze: musíte ubytovat lidi s největšími problémy, ale pokud jsou koncentrováni na jednom místě, stává se lokalita problémovou. Takže je nutné projektovat systém tak, aby existovala jakási rovnováha, aby se udržoval sociální mix. Další problém je, že sociálního bydlení není nikdy dost (úsměv), je zkrátka vždy velký převis poptávky nad nabídkou.

Existují nějaké skupiny diskriminované na trhu s bydlením, které jsou ohroženy bezdomovectvím pro diskriminaci?

Ne v sektoru sociálního bydlení. Města a bytové asociace mají naprosto stejný přístup a beze zbytku musí naplňovat antidiskriminační požadavky.

Co to znamená v praxi – jak dosahujete antidiskriminačního jednání?

Provádí se etnický a genderový monitoring, který má k dispozici registr. Takže je možné lehce zjistit, kolik žadatelů a ze které skupiny dostalo bydlení. Situace v soukromém sektoru je odlišná. Měl by být řízen antidiskriminační legislativou, ale je velice složité zajistit její dodržování. Soukromý pronajímatel zkrátka řekne, že byt už pronajal, a nelze to vyvrátit. Děje se to. Ve Skotsku nežije mnoho Romů, ale stává se to jiným etnickým menšinám.

Co se děje, pokud zjistíte diskriminaci?

V tom případě registr provede hloubkovou inspekci praxe pronajímatele, vydá doporučení a poskytne dobu na nápravu. Po třech měsících je provedena inspekce znovu, a pokud nevyhoví požadavkům, mohou být uplatněny další nástroje na nápravu, v extrémních případech převzetí správy nad bytovým fondem.

V ČR se stále více domácností potýká s dluhy na energiích a mnohdy je zastaven přívod plynu nebo elektřiny. Co podniká pronajímatel ve Skotsku, pokud se s takovou situací setká?

Nemáme mnoho domů vytápěných společnými výtopnami, to znamená, že dluhy na energiích se nedotýkají ostatních nájemníků, je to zkrátka osobní problém dlužníka. Pokud má někdo problém s odstraněním od energií, má energetická společnost povinnost asistovat, a pokud je dluh vysoký, instaluje dodavatel speciální měřicí přístroj, který za každou jednotku energie vyžaduje okamžité zaplacení (automat na mince), to je však dražší forma přístupu k energiím.

Máte nějaká speciální opatření prevence bezdomovectví rodin?

Ne tak docela, máme škálu preventivních opatření, aby důvody bezdomovectví, jako jsou rozpady partnerství (i z důvodu násilí) či dluhové problémy, ale i další, byly řešeny včas a co nejkompaktněji, dokud se nestanou krizí. Vizi je propracovaný systém včasné intervence s podporou všech možných partnerů s cílem předcházet krizím.

Mnozí lidé v ČR by namítli, že skotský systém je velmi nákladný a ČR na něj nemá. Co byste jim na to odvětil?

Řekl bych, že nákladný v důsledku není. Pokud uděláte přesnou analýzu nákladů a podíváte se na všechny veřejné útraty určené na řešení důsledků bezdomovectví, zjistíte, že skotský systém je v konečném součtu šetrný. Systém integruje lidi zpět do bydlení a společnost profituje z jejich zapojení, z jejich schopnosti platit daně i z většího bezpečí. Jsou menší náklady na řešení kriminality, práci soudů, zdravotnictví a ostatní státní výdaje.

*Jan Milota a Štěpán Ripka,
Platforma pro sociální bydlení*

Profil

Aby rodiče mohli být i rodiči

Být rodičem dnes znamená umět se vyznat v přehrášlích právních předpisů, nároků na dávky a povinností vůči úřadům, reagovat na rychle se měnící nároky trhu práce a zaměstnavatele – a přitom všem najít čas a energii pro děti (o partnerovi ani nemluvě). APERIO – Společnost pro zdravé rodičovství proto vzniklo v roce 2001 s cílem podpořit kompetence, právní povědomí i zdravé sebevědomí rodičů. Proto nabízí řadu kurzů pro rodiče (stávající i budoucí) a vzdělává i zaměstnavatele. Vedle Průvodce porodnicemi ČR v roce 2001 poprvé vyšla další, pravidelně aktualizovaná publikace „Nebojujte se zákony a sladte práci s rodinou“ a v roce 2005 byla spuštěna bezplatná právní a psychologická on-line poradna pro rodiče.

Právě ta nám umožnila získat cenné informace o tom, s čím se rodiče potýkají. Velkou skupinou tazatelů jsou sólo rodiče. Jejich často dramatické životní příběhy byly popudem k tomu, aby se APERIO začalo zabývat touto cílovou skupinou podrobněji. V letech 2009–2010 jsme proto realizovali dva projekty kariérového poradenství pro sólo rodiče, oceněné 1. místem v Národní ceně kariérového poradenství 2010.

Zkušenosti ze spolupráce se zaměstnavateli nám pomáhaly nabídnout rodičům pohled z druhé strany trhu práce. Přesto jsme si uvědomovali, že v práci se sólo rodiči a neúplnými rodinami jsou v České republice nedostatky – jejich problematika je často směřována s problematikou sociálně vyloučených osob a rodin. Přes mnohé styčné body mají však sólo rodiče jedno velké omezení, které zásadně ovlivňuje jejich možnosti – jsou na výchovu a obživu svých dětí sami. Mezi sólo rodiči je často i řada kvalifikovaných osob, které přesto sklouzájí do chudoby. Potřebovali jsme sami čas a prostředky pro to, abychom načerpali zkušenosti ze zahraničí,

kde je práce se sólo rodiči rozšířená a zavedená, a zmapovali důkladně situaci u nás. Proto jsme měli velkou radost, že jsme díky podpoře z ESF v rámci OP LZZ mohli v roce 2012 spustit projekt „Rodiče samozivitelé/ky a trh práce“.

Partnery projektu jsou organizace Miesto pod slnkom (Slovensko), Single Parents Action Network (UK), One Parent Families Scotland (UK) a One Family (Irsko). Organizace ve Velké Británii a v Irsku fungují už desítky let (ta skotská dokonce od roku 1944) a za tu dobu rozvinuly sofistikované metody práce se sólo rodiči a jejich dětmi. Ačkoli je cílem řady programů začlenění sólo rodičů na trh práce (především v Británii je mnohem větší podíl ekonomicky neaktivních matek), není to cíl jediný. Osobní rozvoj a podpora interpersonálních dovedností, včetně rodičovských kompetencí a finanční gramotnosti, to jsou důležité dílky stavebnice, ze které se buduje schopnost vymanit se z chudoby pomocí práce. Vstoupit do programu navíc mohou pouze ti sólo rodiče, kteří mají vyřešené naléhavější potřeby – akutní konflikt s partnerem, absence bydlení, zadluženost. K jejich řešení slouží další podpůrné služby. Protože sólo rodiče jsou diverzní skupina, vznikají navíc programy pro velmi mladé sólo maminky, pro sólo otce či pro sólo rodiče – migranty.

Přístupy ve všech zemích našich partnerů charakterizuje provázanost a komplexita. Právě ta chybí sólo rodičům, se kterými jsme se setkali na seminářích pro rodiče, a právě tu zdůrazňujeme na seminářích pro odbornou veřejnost, které proběhly v jednotlivých regionech NUTS2. Na seminářích se setkávali pracovníci či pracovníci OSPOD, Úřadu práce, ale i ČSSZ, mateřských center a azylových domů. Společně mohli konfrontovat své velmi pestré zkušenosti s neúplnými rodinami a sólo rodiči

s našimi zkušenostmi. Účastnice a účastníci tak nejvíce oceňovali nejen nové informace o tématu, které je zastřené mnoha mýty a stereotypy, ale i možnost seznámit se a prosíťovat s dalšími poskytovateli služeb pro rodiče. Uvítali také informace o novém webu www.saminadeti.cz určeném pro sólo rodiče i pro ty, kteří s nimi pracují. Zájem je i o analýzu situace sólo rodičů

„Sami na děti, sami na vše ostatní?“, kterou je možné si na webu objednat. Kulatý stůl s mezinárodní účastí zakončí 20. října celý projekt a shrne jeho výstupy.

*Eliška Kodyšová,
psycholožka a metodická vedoucí,
APERIO – Společnost pro zdravé rodičovství, o. s.*

Profil

Ekonomická, morální, kulturná a duchovní chudoba rodín s dětmi

Vo svojej praxi sa stretávam s osamelými ženami, ktoré sú tehotné alebo majú jedno či viac detí, sú ekonomicky chudobné, unavené z jednorodičovskej starostlivosti o maloleté deti, sklamané zo vzťahov s manželom/kou, či partnerom/kou (niekedy aj s viacerými partnermi), ale aj s rodičmi a s priateľmi. V poradenskom procese sa tiež stretávam s manželmi/rodičmi, ktorým materiálne nič nechýba, ale tiež sú veľmi unavení a vystresovaní zo

„zosúladovania pracovných a rodinných povinností“, tiež sú sklamaní zo vzťahov s manželom/kou, či partnerom/kou, ale aj zo vzťahov s rodičmi.

Pred 16 rokmi som stála pri zrode neziskovej organizácie Áno pre život, ktorá vznikla za účelom pomoci osamelej tehotnej žene v núdzi a matkám s deťmi ohrozeným domácim násilím. V zmysle zákona o sociálnych službách

poskytujeme sociálne služby krízovej intervencie v zariadení núdzového bývania (§ 29).¹ Kapacita spolu je 25 klientov. Odvtedy sme poskytli krízovú intervenciu a odborné služby viac ako 600 osobám, konkrétne 371 deťom a ich 270 matkám. Našími cieľovými skupinami sú osamelé tehotné ženy v núdzi a matky s deťmi, ktoré boli ohrozené domácim násilím. Ženy majú problém v partnerských vzťahoch, z ktorých sa vytratila úcta. Mnohé ženy a dievčatá sa ocitnú v zložitých životných situáciách, z ktorých nevedia samé nájsť východisko. Ich situáciu a stres nesú aj ich deti. Naším cieľom je pomôcť žene prekonať ťažkú životnú situáciu tak, aby sa mohla spolu s deťmi osamostatniť a začať nový život. V zariadení poskytujeme sociálne poradenstvo, tiež poradenstvo právnicka, špeciálneho pedagóga a psychológa, ergoterapiu, filiálnu terapiu (rozvoj rodičovských zručností), realizujeme stretnutia podpornej skupiny a rôzne edukačné a voľnočasové programy. Na základe dlhoročných skúseností so ženami ohrozenými sociálnym vylúčením však vieme, že ak chceme hovoriť o ich ozajstnej sociálnej inklúzii, tieto ženy potrebujú prácu, zamestnanie. Toto zamestnanie však musí zohľadňovať ich povinnosti voči maloletým deťom, nakoľko sa o ne starajú samé, t. zn. že nemôžu pracovať v noci, v nedeľu ap. V duchu slov pápeža Františka: „Chudobného ponížuje, keď nemá olej, ktorý ho pomaže dôstojnosťou: prácu,“ sme koncom roka 2012 zriadili sociálnu firmu LABORE s ponukou upratovacích a záhradníckych prác. Z uvedeného je vidieť, že podaná pomocná ruka ženám/matkám z našej strany nie je iba formálnou agendou. Naopak, predstavuje pre ženu ozajstnú pomoc. Tieto výsledky zároveň poukazujú na profesionálnu prácu so ženami nachádzajúcimi sa v krízovej životnej situácii.

V mimovládnych organizáciách zameraných svojou činnosťou na pomoc rodinám robíme, čo môžeme, ukazuje sa však, že v našej krajine totálne zlyháva vykonávanie primárnej prevencie. Rodina je v súčasnosti v kríze; chudoba rodín však nie je len ekonomická. Je to komplex chudoby morálnej, kultúrnej, duchovnej i ekonomickej. To, čo sa deje v rodine, len kopíruje situáciu v celej spoločnosti, a naopak. Nepostačuje citovať základné princípy štátnej

rodinnej politiky, je treba ich aj naplňať tak, aby členovia rodín v skutočnosti pozitívne pociťovali na sebe samých jej dopad. Jeden negatívny príklad: podľa zákona o rodine má naša spoločnosť tento jedinečný zväzok všestranne chrániť a napomáhať jeho dobru. Je však šokujúce, ak tí, od ktorých očakávame túto podporu a ochranu rodiny, k jej ohrozeniu prispievajú. Sú to samotní zákonodarcovia, ktorí napríklad prijatím novely zákona o hazardných hrách s účinnosťou od 1. 1. 2013 dali prednosť prevádzkovateľom hracích automatov pred ochranou rodín. Vedeli ste, že súčasná vláda SR vrátila hracie automaty do našich obcí?² Hlavným dôvodom prijatia novely vraj bolo zvýšenie prevencie a zníženie závislosti na hazardných hrách, ale aj zvýšenie príjmov z hazardných hier ako jedného zo zdrojov financovania všeobecne prospešných služieb! Takto vyzerá ochrana rodiny, toto je pomoc rodinám zo strany štátu? Nečudujme sa potom, že rodina, ako ju doteraz poznáme, zlyháva. Na mnohých fórach sa diskutovalo a diskutuje, čo je potrebné urobiť pre odstránenie chudoby rodín s deťmi. Nepoviem nič nové, iba chcem zvýrazniť, že je to v prvom rade **podpora zdravej rodiny a zdravého manželského zväzku**. Ďalej je potrebná:

- odborná, rýchla, nebyrokratická pomoc rodinám v kríze

- komplexná pomoc všetkým členom rodiny v kríze
- pomoc rodinám ohrozeným sociálnym vylúčením v ich prirodzenom prostredí – podpora rozvoja rodičovských zručností

*Anna Verešová,
zakladateľka a riaditeľka neziskovej organizácie Áno pre život,
členka predsedníctva Fóra života,
hovorkyňa Aliancie za rodinu*

Jednoducho povedané – neprezentovať pomoc rodine iba v teoretickej rovine, ale skutočne pomoc rodinám REALIZOVAŤ.

Mužom, ženám a ich deťom nepomáha ani **sústavné spochybňovanie významu manželstva a rodiny** v tom ponímaní, ako ju doteraz poznáme. V súčasnosti sme svedkami pretlačania práv dospelých bez ohliadania sa na záväzok dodržiavania najlepšieho záujmu dieťaťa vždy a všade.³ Spoločnosť nemá obavy experimentovať na deťoch! **Je dôležité pripomenúť si, že najlepší záujem dieťaťa má vždy prednosť pred záujmami dospelých!** Aj preto na Slovensku vznikla koncom roka 2013 občianska iniciatíva ALIANCIA ZA RODINU, ktorej som jednou z hovorcov. Alianciu momentálne podporuje 90 organizácií venujúcich sa sociálnej práci v teréne, pomoci rodinám, deťom z detských domovov, slobodným matkám, hendikepovaným, vzdelávacím aktivitám a tiež ochrane a presadzovaniu ľudských práv. Zvýšený počet neúplných rodín totiž nemôže znamenať, že inštitút rodiny odmietneme. **Je to výzva, ktorú máme dobre zvládnuť!**

Poznámky

- 1 Podľa zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách sa v zariadení núdzového bývania poskytujú sociálne služby krízovej intervencie fyzickej osobe, ktorá je ohrozená správaním iných fyzických osôb, alebo ak sa stala obeťou správania iných fyzických osôb.
- 2 Do roka 2013 stačilo na zákaz automatov všeobecne záväzné nariadenie (VZN) obce. V súčasnosti je však k zákazu v obciach potrebná petícia, ktorú musí podpísať aspoň 30 % občanov nad 18 rokov! Novelou zákona sa tiež zrušil zákaz fajčenia a pitia v herniach a výskyt herných automatov na miestach, kde sú voľne dostupné aj mladistvým. K novele vtedy prebiehala ostrá diskusia poslancov, ktorí boli proti jej schváleniu. Nakoniec za toto hlasovalo 86 poslancov Smeru a opozičnej SaS.
- 3 Vo všetkých právnych dokumentoch týkajúcich sa ochrany detí je záujem dieťaťa považovaný za prvoradý pri akýchkoľvek postupoch a riešení, ktoré sa ho týkajú.

Profil

Centrum pre rodiny v kríze

Rozvod, výkon trestu, poruchy hyperaktivity u detí... to všetko sú situácie, ktoré zasahujú do života rodičov i detí a ktoré môžu veľmi vážne ohroziť základné funkcie rodiny. Nie každý zvláda takéto krízové situácie, nie každá rodina sa vie s obdobnými udalosťami vyrovať. V tom horšom prípade rodina prestáva byť bezpečným miestom pre jej členov a následky môžu byť závažné, ba až tragické. Aby k tomu nedošlo, potrebuje rodina pomoc a podporu. Takouto oporou je – Centrum pre rodiny v kríze, ktoré pomáha členom rodiny v jej prvotnej fáze životnej krízy a prispieva k upevňovaniu vzťahov v rodine. Centrum pre rodiny v kríze je sociálny program Bratislavského samosprávneho kraja, ktorý funguje od 1. januára 2009 a má sídlo na Úrade Bratislavského samosprávneho kraja. Základným cieľom Centra pre rodiny v kríze je poskytnúť komplexnú, administratívne nenáročnú a bezplatnú pomoc členom rodiny, ktorá sa ocitla v ťažkej životnej situácii. Centrum sprevádza rodinu od náhleho vzniku akútnej krízovej situácie až do vyriešenia a zaradenia späť do bežného života. Poskytuje komplexné sociálne a psychologické poradenstvo celej rodine (resp. tým členom, ktorí prejavia záujem). Komplexnosť služieb ocenia najmä tí, ktorých situácia je komplikovaná a týka sa buď viacerých členov rodiny alebo viacerých problémov a nevedia inde nájsť potrebnú pomoc. Služby Centra sú určené trom cieľovým skupinám. Sú to rodiny, kde rodič alebo dieťa je vo/ po výkone trestu, rodiny s deťmi pred, počas alebo po rozvode alebo rodiny s deťmi s poruchami správania a s poruchami ADHD a ADD (t. j. deti hyperaktívne a deti s poruchami pozornosti, ktoré majú problémy v správaní, v škole, v nadväzovaní a udržiavaní vzťahov, ťažkosť so sebaovládaním, vlastnou agresivitou a často dôsledkami trpia aj celé rodiny). Práve tieto služby sú v bratislavskom regióne nedostatkové a pri prieskume potrieb rodín s deťmi sa ukázali ako najviac potrebné. Ročne pomáha

Centrum približne 200 rodinám, pričom s viac ako tretinou z nich odborní pracovníci intenzívne pracujú. Klienti Centra majú možnosť využívať poradenské služby sociálnych pracovníkov, psychologov a terapeutov. Centrum pre rodiny v kríze pomáha zlepšiť dostupnosť služieb v rámci siete na území bratislavského kraja.

Katarína Janiková,
referentka oddelenia sociálnej pomoci
Bratislavský samosprávny kraj

Inzerce

VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY Akreditace MPSV ČR

SMRT A PROVÁZENÍ v rozsahu 32 hodin

Cílem kurzu je vybavit absolventa dovednostmi a vědomostmi pro provázení lidí prožívajících ztrátu či trpících nevyléčitelnou nemocí.

Zahajujeme 4. – 5. září 2014.

ÚVOD DO ŘÍZENÍ A SUPERVIZE v rozsahu 24 hodin

Cílem kurzu je prohloubit zodpovědnost pracovníků a manažerů za řízení sebe a organizace a získat nadhled nad řízením porozuměním jeho smyslu.

Kurz se koná 29. – 31. října 2014.

Podrobnější informace na
www.remedium.cz
tel: 272 743 360
vzdelavani@remedium.cz

Profil

Ženy v ohrožení a organizace Jako doma

Ženy (a tudíž i jejich děti) jsou chudobou ohroženy ve větší míře a častěji než muži. Potvrzují to četné výzkumy a studie. Taktéž debata v rámci genderových studií již léta upozorňuje na fenomén feminizace chudoby na evropské i celosvětové úrovni. Zatímco akademická diskuse postupuje, hmatatelné reakce na tuto výraznou nerovnost často chybějí, jak v politikách, tak v sociálních službách v České republice i jinde v Evropě. Organizace Jako doma, která působí v Praze a věnuje se právě genderově specifické chudobě vedoucí až k bezdomovectví, je v tomto kontextu spíše výjimkou. Feministická perspektiva a citlivost k potřebám žen ohroženým bezdomovectvím však není v Jako doma jedinou odlišností. Organizace se zabývá participačními přístupy v práci s cílovou skupinou, a nepracuje tudíž s „klientkami či uživatelkami služeb“,

ale k ženám bez domova přistupuje jako ke „kolegyním“.

Organizace totiž v průběhu svého výzkumu *Zpátky ze dna: Zaostrěno na ženy* identifikovala častou zkušenost žen s hierarchickým a na moci založeným přístupem ze strany poskytovatelů služeb (např. azylového bydlení). Ta měla a má přímý vliv na sebevědomí žen bez domova a jejich (ne)schopnost proaktivně řešit svůj stav. Přitom aktivní zapojení žen bez domova do „řešení své otázky“ se ukazuje jako zásadní element pro pozitivní změnu. Jako doma proto pokračuje v rozvíjení programů, které jsou šité na míru ženám bez domova a mezi jejichž cíle patří např. maximální zapojování těchto žen do rozhodování, posilování jejich existujících kapacit, budování vzájemné pomoci, destigmatizace bezdomovectví a politický aktivismus.

Tento přístup představují zejména projekty *Kuchařky bez domova*, *Ženy sobě* a *Společení*. Skupina *Kuchařek bez domova* vznikla s uvědoměním, že mnohé ženy, ač čelí existenčním potížím, by se chtěly nějak přínosně zapojit do společnosti, ale kvůli jejich hluboké stigmatizaci je to často obtížné. Jako doma proto nabízí ženám možnost veřejně prezentovat své kuchařské umění na různých místech v Praze, čímž samy napomáhají změně společenského vnímání bezdomovectví. Za rok fungování projektu jeho obliba neustále vzrůstá, jak mezi ženami bez domova samotnými, tak mezi zákazníky, kteří vyhledávají veganské jídlo z dílny kuchařek.

Projekty *Společení* a *Ženy sobě* nabízejí prostor k setkávání ohrožených žen. Ty zde mohou diskutovat a rozvíjet témata, která se jich dotýkají. Mezi témata, která ženy bez domova zajímala nejvíce, patří například: násilí na ženách, péče o sebe sama, dluhy, práva, bezpečí, osobní rozvoj, finanční plánování, dobrovolnictví a volnočasové aktivity. V rámci těchto programů ženy absolvovaly mimo jiné kurz sebeobrany, fotografický workshop a workshop blogového psaní, které slouží ke stimulaci schopnosti mluvit o svých zkušenostech a tyto publikovat veřejně a na blogu *Jako doma*. V projektu *Ženy sobě* navíc došlo ke spolupráci s organizacemi *Rozkoš bez rizika* a *In Iustitia*, které se věnují tématům práce v sex byznyse a násilí. V rámci této spolupráce se potvrdilo, že bezdomovectví žen,

násilí a sex work se často ve zkušenostech žen ohrožených chudobou a sociálním vyloučením potkávají.

Protože jedním z cílů *Jako doma* je také ovlivňování systémových změn a zohledňování tématu genderu a chudoby, členky *Jako doma* společně se ženami bez domova a odborníky v oblasti bezdomovectví pořádají pravidelné diskuse „O čem se v bezdomovectví nemluví“. Mezi další aktivity směřující k posilování viditelnosti a kapacit žen bez domova se řadí například organizování politických demonstrací na podporu osob bez domova, happeningů a kampaní. *Jako doma* jste tak mohli zahlédnout na demonstraci proti kriminalizaci bezdomovectví v Maďarsku, na happeningu v rámci Mezinárodního dne proti chudobě anebo na pražské „Noci venku“. Kromě těchto názorových aktivit organizace pokračuje v dlouhodobém zkoumání gender-specifického bezdomovectví a osudů žen bez domova, přičemž i zde nabízí zapojení cílové skupiny. Kniha o specifikách ženského bezdomovectví, kterou *Jako doma* připravuje, tak bude doplněna fotografiemi od komunikačních partnerek samotných a nabídne tak nejen „hlas“ ženám bez domova, ale i netradiční vzhled do jejich světů.

Rad Hetmánková,
Jako doma – Homelike, o. p. s.

Reflexe praxe

Keď ti život riadia banky...

„Tak, zmenili mi život od základov. To, ako žijem, že mám rozbitú rodinu, lebo partner je preč, to, že žijem s mamou... chcela by som žiť inak, ale viem, že sa to tak skoro nestane.“ (Miriam, 35 rokov)

Oberajú o slobodu, rozvracajú vzťahy, ubližujú sebaucte, limitujú životné ciele. Dlhý.

Stále viac a viac sa stretávam s ľuďmi, ktorých sužujú vysoké dlhy. Klienti, čo už stratili prehľad o tom, komu a koľko dlhujú, a v podstate žijú „na sekeru“, pretože celú svoju hotovosť odovzdávajú veriteľom. Sociálni pracovníci, ktorí sa snažia získať prehľad o dlhoch svojich klientov, a darí sa im niekedy viac a niekedy menej. Právnik, tí sa pokúšajú o splátkové kalendáre a vyjednávajú svojimi cestami odpustenie poplatkov za omeškanie. No a samozrejme veritelia. Okrem bánk, nebankoviek alebo úzerníkov (lebo o tých je reč najčastejšie) sú to susedia, príbuzní, priatelia, čo sa nad dlžníkom zlutovali.

Áno, je to vec voľby, ale úprimne..., naozaj je? Má ju každý z nás? Odpovedať nebude jednoduché, a preto sa trochu alibisticky vzdávam tejto úlohy a presuniem ju na vaše plecia, milí čitatelia. No sprostredkujem vám príbehy dvoch mladých žien, volajme ich Miriam a Darina. Nehľadala som žiadne tragické osudy, práve naopak. Myslím, že v oblasti, kde tieto dve ženy bývajú, sú ich príbehy skôr bežné ako výnimočné. Obe žijú na slovenskom vidieku v chudobnom regióne s vysokou nezamestnanosťou. Inteligentné a silné, majú pár rokov po 30-tke a obe s dlhmi bojujú už niekoľko rokov. Ich prítomnosť je naplnená mnohými obmedzeniami. Nemôžem to a nemôžem toto... ísť na kávu, kúpiť si topánky, stretávať sa s partnerom viac ako dvakrát do roka, založiť si vlastnú domácnosť.

„Veľmi si nemôžeme vyskakovat.“

Miriam je vyučená kadernička, i keď vo svojom odbore nikdy oficiálne nepracovala. Žije v centrálnej časti malej obce (cca 20 km od okresného mesta) v jednoizbovom rodičovskom dome s mamou, staršou sestrou a so svojou 10-ročnou dcérou. Dom je navonok aj vo vnútri veľmi slušne zariadený, upravený a až sterilne vyupratovaný. *„Nemáme také súkromie, aké by som chcela, aby sme mali. Ale nedá sa s tým nič robiť... Inak mi – čo sa bývania týka – nechýba nič, akurát, že si už niekedy doma lezieme na nervy a nemôžem sama rozhodovať o výchove svojej dcéry.“ (Miriam)*

Ich domácnosť sa už roky zadlžuje u príbuzných, nebankových inštitúcií alebo v miestnych potravinách, no dlhy si platia a vždy majú na základné potreby (strava, poplatky za bývanie, splátky za pôžičky).

Chodíte kupovať na dlh aj potraviny?

„Doteraz sme nechodili, ale teraz už chodíme, lebo máme tie pôžičky. Ale najviac, keď si aj zapíšeme, tak 40 eur. Hlavne na mäso a tak.“

A požičiate si kedy?

„Tak kedy, iba v súrnych prípadoch. Napríklad keď je dcéra chorá, alebo tak.“

Hospodária spoločne, všetky príjmy spájajú a mama s nimi manipuluje. *„Mama je už na dôchodku. Ja dostávam dávku v hmotnej núdzi a chodím na aktívne a dostávam príspevok na bývanie. Sestra dostáva hmotnú núdzu a aktívne. Aj ona to dáva všetko do domácnosti, spolu máme peniaze.“ (Miriam)* Potrebujú každé euro, a aj preto nie je celkom reálne, aby sa domácnosť rozdelila, napr. odchodom Miriam. Jej príjem by chýbal a zvyšné členky rodiny by všetky poplatky neutiahli. *„Len sa modlím, aby sa mame nič nestalo, lebo to by bolo brozné nielen preto, že*

ide o mamu, ale aj preto, že by sme bez jej dôchodku krachli.“ Nad vodou ich drží najmä vzájomná rodinná výpomoc. Miriam je zo štyroch sestier a dve majú vlastné rodiny – tie im výdatne pomáhajú, v prípade núdze požičávajú hotovosť, ale aj nakúpia a pomôžu s inými výdavkami.

Ako ste na tom, ako vychádzate s peniazmi?

„Kedy ako. Ale veľmi nie, odkedy máme tieto pôžičky. Vždy nám dajú sestry. A tak to ide do kolobehu, že nám požičiavajú a my im vrátime a vždy sme na tom istom.“

Aké máte dlhy?

Tak, máme veľa splátok. Pred pár rokmi sme kupovali nové pece a nábytok a upravovali podlahy. To všetko na splátky. Aj pôžičky sme vtedy brali. No a niektoré pôžičky sa nám ťahajú už roky. To je to, čo platí mama zo spoločného. Potom ešte partner má veľa dlhov, ale tie si platí sám. Ja dávam všetko mame, lebo tu žijeme.“

Nejednoznačná odpoveď na otázku týkajúcu sa príjmov mi naznačuje rozporuplnosť jej postoja k vlastnej finančnej situácii. Na jednej strane rokmi naučená skromnosť a spokojnosť s málom, a na strane druhej túžba zbaviť sa dlhov, nedostatku ako bremena, ktoré spája s väčšinou svojich starostí. *„Tak, nie je to také, no..., mám čo jesť, ale finančne... Radšej by som bola, keby som mala nejakú robotu a nemali by sme nijaké starosti, že kde čo dať... čo si kúpiť. Nemôžem si kúpiť veľa vecí, na seba si nič nekupujem, len dcére. Aj to keď sa zvýši, že partner mi pošle.“* Otec jej dcéry žije a pracuje už niekoľko rokov v Čechách. Musí, pretože im dlhy prerástli cez hlavu natoľko, že hrozili exekúcie, ale k tomu sa dostaneme.

Aj Darina snívá o živote bez dlhov. *„Myslím len na to, že keď už budem mať splatenú pôžičku a už bude len dobre. Dúfam, že si dovtedy nebudem musieť zobrať druhú.“* (Darina, 32 rokov) Žije so svojimi rodičmi a s dcérou v rodičovskom dvojizbovom dome. S druhom sa rozišli po nepeknom konflikte pred niekoľkými rokmi. Túži sa osamostatniť, no zároveň si uvedomuje, že je to nereálne z viacerých dôvodov, a preto sa snaží investovať do súčasného bývania. Za ostatný rok *„dala dohromady“* izbu, ktorú obýva spolu so svojou dcérou. *„Bývať treba, aj keď máme dlhy, nemôžem čakať, kým ich splatím. Okno sme už mali také staré, že ho bolo treba súrne vymeniť...“* (Darina)

Obaja rodičia sú nezamestnaní, otec roky zarábal na fuškách ako jeden z najlepších murárov v okrese, no vek v kombinácii so zdravotným stavom a závislosťou na alkohole ho obral o túto príležitosť. *„Nemám kam ísť. Bez rodičov by som nevyžila. Chodím do roboty a nemal by sa mi kto postarať o dcéru. A aj keď mám celkom slušný plat, sama by som z neho celú domácnosť neutiabla.“* Spoločné hospodárenie podľa nej nemá význam, aj preto sa každý člen rodiny samostatne stará o iný typ spoločných výdavkov. *„Nie, nemá to zmysel. Mama platí inkaso, oco si vyplatí dlh v obchode a ostatné dlhy, alebo si ich aj nevyplatí a prepíše... V obchode nakupuje aj potraviny, ale hlavne alkohol pre seba. Ja kupujem viac potravín. Tým, že robím v meste, nakúpim na výplatu aj viac do zásoby, je tam lacnejšie... Oco nakupuje hlavne vtedy, keď nemáme hotovosť.“* Vzájomná rodinná výpomoc je aj v ich domácnosti dôležitou súčasťou hospodárenia, no Darina je častejšie poskytovateľom ako adresátom tejto pomoci. Rodičia sú zadlžení a majú nízke príjmy, preto je značná časť zodpovednosti za „plnú chladničku“ na nej. Podľa jej slov práve na chod rodičovskej domácnosti minula aj svoju prvú väčšiu pôžičku. *„... a vtedy boli naši na tom zle. Vtedy som sa vrátila domov, lebo s partnerom sme sa rozišli a ja som ich chovala. Čo mama dostávala, to išlo na inkaso. A pôžička mi ostala na krku... chceli sme si kúpiť dom, preto som ju zobrala.“*

V porovnaní s Miriam má Darina menej príležitostí na finančnú pomoc od rodiny, o to viac je odkázaná na pôžičky v bankách a v nebankovkách. Hneď po škole sa zamestnala a pracuje ako krajčírka. Zarába priemerne 500 eur, napriek tomu sa sama zaraďuje medzi chudobných obyvateľov obce. *„Síce príjem mám dobrý, ale máme veľa splátok, preto niekedy nemám ani na základné veci... Dakedy nemáme na chleba alebo dcéra má rada mlieko a jogurty, ale nemáme.“*

A čo vtedy robíte?

„Zistíme, čo je v skrini, čo máme, čo môžeme navariť, a keď sa už fakt nedá, tak pôžičky od príbuzných, susedov alebo nebankovka. Alebo nám zapíše dlh v obchode...“ Na svoju situáciu sa sťažuje výraznejšie ako Miriam. Možno preto, že zarába, a napriek tomu si môže dovoliť len to najnutnejšie a niekedy ani to. *„Je to ťažké. Žijem od výplaty k výplate a nemám ani oporu. S otcom*

sú problémy, lebo pije. A potom príde výplata, a je ešte horšie.“

Prečo?

„Lebo mi celá ide preč. Lebo keď nemáš, tak už si naučená. Povieš si, že nejako bude. Ale keď príde výplata a ja ju musím dať preč... spomeniem si, že som na ňu celý mesiac robila... Driem, fakt niekedy aj chorá, a celé peniaze idú preč za jeden dva dni.“
Kam idú?

„Tak splácam tú pôžičku, splátky za telefón a internet, sporák. Viac ako polovica výplaty ide na splátky.“

Cesta do pekla

„Povedala som si, že teraz som už hotová. Toto už nezvládnem. To bola jedna z najhorších situácií, bola som bezmocná... nevedela som, čo ďalej, kto mi pomôže,“ opisuje Miriam dobu, keď jej vlastné dlhy prerástli cez hlavu a nevedela, ako ich splatiť. Podľa jej slov ju do nej doviedla kombinácia neľahkých situácií a jej vlastnej nerozvážnosti. *„Doma sme mali dlhy. Vtedy sme bývali tu s nimi, dcéru som ešte nemala, bola som len ja a partner. Ani mama nerobila, vlastne nikto z nás vtedy nerobil. Mali sme dlhy v obchode aj u známych. No a ja som začala robiť v krčme, bola to taká náhodná ponuka, a ja som to zobrala... tak nejako sme sa na chvíľu z toho vyhrabali, lebo som dávala všetko mame. Vyplatila dlhy v obchode... No a do toho prišla ocova choroba. Bol dlho v nemocnici a mama k nemu chodila každý deň. Aj doktorom dávala peniaze... Začalo sa to s telefónom. Nevyplatila som dve faktúry a do roka bolo z toho 30 tisíc, vtedy ešte v korunách. Lenže vtedy som to neriešila, oco bol dôležitejší.“* Faktom je, že jej rodina bola dlhodobo postihnutá finančným nedostatkom, ktorý riešili pôžičkami od známych a nakupovaním na dlh v miestnych potravinách. *„Obaja moji rodičia pochádzali z veľmi chudobných rodín, takže začínali od úplnej nuly. Vždy sme patrili medzi tých chudobnejších, no a po prevrate stratili prácu. Mali nejaké malé úspory, ale tie dali sestre, čo sa prvá vydala.“* Miriam priznáva, že *„nevedeli veľmi šetriť“,* takže im neostala žiadna rezerva na „horšie časy“. Horšie časy prišli v podobe otcovej choroby.

„Oco bol chorý a nevedeli sme mu pomôcť... potom zomrel a ja som z toho bola taká... začala som hrať na automate. Robila som hlúposti, lebo som nemala peniaze, tak som chcela vyhrať. A prehrala som

a potom som nevedela, odkiaľ to mám vrátiť, lebo to neboli moje peniaze, ale tržby z krčmy. Nejaký čas sa mi to darilo zakrývať, no keď už to bola veľká suma, tak sa nedalo. Vtedy sme s partnerom vzali rýchlu pôžičku, aj dvakrát, lebo som brala ďalej. A požičala som si aj od príbuzných. Potom sme to zase museli splácať, a tak sa to kopilo a kopilo... niekoľko pôžičiek sme neplatili vôbec...“ V núdzo- vých situáciách využívali služby záložne a zakladali zlaté šperky. Aj za tie však bolo treba platiť, takže o všetky postupne prišli. Nové dlhy, ďalšie splátky, na ktoré už nestačili – a tak platiť prestali. Dlhé sumy niekoľkonásobne narástli o penále, úroky a poplatky za súdy a exekúcie. Pravdou je, že nikdy nešlo o vysoké sumy, preto je až neuveriteľné, koľko času a úsilia ich stojí vyrovnáť sa s nimi. Miriam z práce odišla, jej partner si našiel iné zamestnanie a spláca už viac ako 5 rokov, z toho posledný rok a pol odovzdáva exekútorom takmer celý svoj príjem. Dnes hovorí, že je už poučená, ale prišlo to neskoro. V rukách nemá žiadnu hotovosť, len to, čo si sem-tam vezme od mamy. Problém jej robí aj 7-eurová pôžička od kamarátky.

Darina si prvý úver vzala počas materskej dovolenky. Uznáva, že ekonomická situácia ju donútila urobiť sériu zlých rozhodnutí v podobe pôžičiek, no ani dnes nevie, ako inak ju mohla riešiť. Jej sa síce pri zakladaní vlastnej rodiny dostalo viac pomoci od rodičov a starých rodičov partnera, aj tak však boli ich výdavky vyššie ako príjmy. *„On nemal príjem, lebo mal menej ako 25 rokov a bol posudzovaný s rodičmi. Potom sa aj zamestnal, no ale to už som pôžičku mala... Nič som za ňu nekúpila, len tak potraviny, hlavne pre malú... Malý príjem a stále nám to nevychádzalo a nevychádzalo, tak som splatila jednu a vzala hneď druhú a tak to išlo.“* Aj v jej prípade šlo o malé sumy. Väčšiu pôžičku si naplánovali až na kúpu vlastného príbytku, dovtedy bývali u partnerových starých rodičov. Bolo to niečo viac ako 200 tisíc korún. *„Lenže vtedy sme sa rozišli a ja som prišla domov. No a doma na tom boli zle, takže sme peniaze minuli na domácnosť a ja som bola z toho rozchodu nemožná, ani som si nevedela sledovať, koľko miňam...“* Od toho času po dnes, teda asi za 10 rokov, si Darina od bánk a nebankoviek požičala viac ako 15-krát, väčšinou šlo o malé sumy – do 300 eur. Zadlžujú sa aj jej rodičia, a keďže sú nezamestnaní a banky sú pre

nich nedostupné, ostávajú nebankovky. „Keď už mne nedajú, požičia mi mama a ja splácam, alebo naopak.“ Keď nemá na splátku, rieši to novým dlhom a tak staré dlhy plodia nové dlhy. „Stalo sa mi napríklad, že som ochorela a mala som 300 eur výplatu. Neexistuje, že by som z toho vedela vyplatiť splátku. Proste asi 2 mesiace som meškala so splátkami a bála som sa, lebo to nie je sranda. Tak som musela zobrať rýchlu pôžičku, aby som to omeškanie vyplatila, a musela som platiť aj rýchlu aj banke.“

„Banky rozhodujú za mňa.“

Hovorí s úsmevom Darina a myslí to vážne. Mnoho jej rozhodnutí je podriadených práve dlhom. Od „maličkovstí“, ako je cesta k lekárovi alebo nákup pre dcéru, až po závažné životné rozhodnutia. „Ja si nemôžem kúpiť topánky, malej nemôžem kúpiť, čo by chcela... nemôžem sa o ňu postarať, keď je chorá. Nemôžem s ňou zostať doma, musím chodiť do roboty, lebo keď nechodím celý mesiac, stratím motivačné a mám zlý príjem. Potom nemám na splátky. Ja sa modlím za to, aby ma neseklo v chrbte, lebo to by bol koniec...“

Už som písala, že by si rada zriadila vlastnú domácnosť, ale neverí, že sa jej to niekedy podarí. „... asi pravdepodobne budem tu, tu v tomto dome. Nemôžem si dovoliť nikde odísť. Musím myslieť na malú, bude jej treba niečo našetriť, dúfam, že pôjde do školy... ja už radšej nikde neplánujem ísť, aj tak sa to nepodarí. Budem rada, ak sa mi podarí zbaviť sa pôžičiek, aby som mohla niečo našetriť.“

Miriám je o niečo miernejšia a konštatuje, že banky rozhodujú „len“ o ich peniazoch, no dôsledky finančného nedostatku majú dosah na jej rodinný život. So svojím partnerom a otcom svojej dcéry sa už niekoľko rokov stretáva len sporadicky. „Chodí domov na sviatky a cez leto. Dva razy do roka. Lebo nemôže z roboty odísť, robí dvanásťky, a keby si vybral dovolenku, vyhodia ho. Ja žijem tu a on tam. Sme spolu, ale bez seba.“ Ostatné dva roky pracuje v Čechách, no spolu nežijú už asi 5 rokov, pretože aj jeho predchádzajúce zamestnania boli viac ako 60 km od nich. „Keď robil v Hnúšti, mohli sme byť spolu aspoň raz za mesiac. Teraz sa skoro nevidíme... telefonujeme spolu cez internet každý deň, ale čo je to...“ Odísť musel, pretože v okolí sa nedalo zarobiť toľko, aby mal na všetky dlhy a exekútori neboli

ochotní zjednávať. Takže sa takmer zo dňa na deň presunul do inej krajiny. Osamostatnenie od matky nehrozí ani v jej prípade. Momentálne nie je možné, aby so sebou odniesla svoj príjem, a ani nemá veľmi kam ísť. Partner žije u svojho otca s jeho druhou rodinou, tak aby nemusel znášať náklady na bývanie, a väčšinu výplaty posielal exekútorom a bankám.

S Darinou porovnáваме podmienky poskytovania úverov v bankách a nebankovkách. Výsledok je v prospech nebankových subjektov. „... keď ich súrne potrebuješ, nerozmyšľáš nad tým, od koho a aké budú úroky... Prídeš do banky a tam je kopa papierovačiek a ešte ťa napokon pošlú preč. Ja som napríklad v jednej banke mala 12 rokov účet, platila som neborázne poplatky. Len za jeden papier som zaplatila 20 eur. A chcela som si sklbiť úvery a oni mi nedôverujú. Aj keď tam nemám zameškané splátky, proste mi nedôverujú. Musela som hľadať inú banku.“

Pri rýchlych úveroch od nebankoviek väčšina administratívy odpadá. Zástupkyňa spoločnosti príde k záujemcovi domov („...hocikedy, v sobotu alebo aj v nedeľu, ráno alebo večer... a peniaze mám na druhý deň alebo keď príde ráno, tak ešte v ten istý deň.“), na základe zbežnej kontroly dokladu o jeho príjme a niekoľkominútového telefonátu s nadriadeným je úver schválený. Peniaze prinesie v hotovosti a rovnako v pravidelných intervaloch prichádza aj po splátky. Tie sú týždenné, no dá sa dohodnúť aj na mesačných, i keď neoficiálne. Darina je u nich už tradičnou a spoľahlivou klientkou, takže jej dajú, koľko chce, a môže mať naraz aj niekoľko úverov, to sa v bankách veľmi nestáva a najmä nie ľuďom s jej príjmom.

„Na každú dolinu je jedna žena, tú už všetci poznajú... ona vie pochopiť a dá sa s ňou dohodnúť. Keď nemám toľko, koľko by som mala dať, vezme, koľko mám, a o mesiac jej to doplatím.“ A to je ďalšou výhodou, pretože banky nezjednávajú.

Čítam zmluvu, je pre mňa dosť nejasná. Takmer 70-percentná ročná úroková miera, plus jednorazový poplatok. To je dosť. Podľa zmluvy mala Darina splatiť 175 eur za 140 požičaných na 10 mesiacov. Nejako mi to nesedí. Darina mi ponúka kartu splátok, keďže ide o uzavretý

a splatený úver. Podľa nej vyplatila 247 eur. Nerozumiem rozdielu a ani Darina nie. Evidentne nemá veľký prehľad o tom, koľko splatila a za aký úrok.

Ako kameň...

Čo ti pomáha?

„*Dakedy sa vyplačem osamote, alebo to hodím za hlavu. Dnes na to nebudem myslieť, a keď príde ďalší deň, tak si poviem to isté. Takto to prekladám a prekladám a riešim, až keď je to nutné.*“

Čo je dôležité? Okrem tvojjej dcéry.

„*Peniaze. Zdravie, akože zdravie by malo byť na prvom mieste a peniaze až za tým, ale je to tak. Teraz si aj zdravie kúpiš.*“

V čom si úspešná?

„*Vôbec v ničom. Ja som neúspešný človek. Nič som nedosiabla, nič.*“

Ako to myslíš?

„*No, nič nemám. Len prežívam.*“

Ako sa dá dosiahnuť úspech?

„*Nájsť si aspoň štyri roboty a zmeniť deň z 24 hodín na 48, potom by som možno zarobila dosť na všetko. Inak lepšie nikdy nebude, aspoň tak to vidím.*“ (Darina)

Darina je veľmi nespokojná a nahnevaná. Na osud, otca, bývalého partnera, na seba. Dlhy ju sužujú a ešte dlho budú. „Veľký“ úver bude mať na krku ešte 10 rokov. No ako naznačuje jej výpoveď, na dlhy si už tak trochu zvykla – je to stereotyp ako každý iný a tak v prípade núdze veľmi neváha a siahla po ďalšom úvere. Ponuky z nebankovky, ktorej je klientkou, prichádzajú pravidelne. „*Ja si to ani neviem predstaviť, že ja by som žila bez dlhov. Lebo ja už roky som v tom. A strašne by som sa chcela odbremeniť, ale sa to nedá. Strašne dobre by sa žilo...*“

Miriam na prvý pohľad pôsobí, že je so svojou situáciou viac zmierená. Majú čo jesť, kde bývať, takže majú všetko, čo potrebujú. Mnohí sú na tom aj horšie. Rezignovala na akýkoľvek pokus o zmenu. Neistota v prítomnosti aj v budúcnosti, strata dôvery v seba a vo svoje schopnosti, vnútorná nespokojnosť a sklamanie sa po

nejakom čase ukazuje aj v našej debata. „*Chcela by som, aby sa dcéra mala lepšie, nie tak ako ja. Ale som nemožná, neviem, ako to mám povedať. Neviem s tým nič spraviť. Všetko ma štvie...*“

Ako z toho von, alebo možno sa stane zázrak

Ťažko. Dlhom treba podriadiť všetko rozhodovanie o výdavkoch, chce to mnoho trpezlivosti a výdrže, pretože splácanie trvá roky. A počas nich prichádzajú „zlyhania“ v podobe nových pôžičiek. Obe ženy zdôrazňovali stratégiu uskromňovania ako jednu z mála fungujúcich.

Darina sa pred pár mesiacmi pokúsila o riešenie prostredníctvom zlučovacej pôžičky. Po dlhých peripetiách sa jej to aj podarilo. „...*všetky ostatné pôžičky som z toho vyplatila, izbu som si dala dokopy, úplne som bola šťastná z toho... teraz mám len túto veľkú a ešte splátky za sporák, telefóny a internet.*“

Miriam s partnerom s niekoľkými veriteľmi vyjednali splátkové kalendáre. Snažili sa aj o odpustenie poplatkov a pokút, ale to sa im nepodarilo. V jednom prípade splácajú – podľa jej výpočtov – viac ako dvojnásobok dlžnej sumy (vrátane poplatkov za exekútora, súdy a pokút za omeškanie).

Dvakrát sa počas našich rozhovorov vyjadrili takmer zhodne. Prvýkrát pri debata o vplyve dlhov na ich život. Druhá zhoda prišla v podobe túžby po zázračnej výhre. Miriam mi s humorom hovorí „*Chcela by som byť bohatá, niečo vyhrať. Lebo ja chcem celý život vyhrať... (smiech).*“ Aj Darina ukončila náš rozhovor podobne. „*Možno, že sa stane zázrak a vyhrám nejaké peniaze a potom sa nám bude dobre žiť.*“

Zázraky sa však nedejú a obidve to dobre vedia.

Jurina Rusnáková,

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Inovativní metoda L.O.G. – Learning Opening Group

Nezisková organizace SEDUKON, o. p. s., která se dlouhodobě zabývá podporou zaměstnanosti, vzděláváním a poradenskou činností pro nezaměstnané, ve spolupráci se zahraničním partnerem v letošním roce úspěšně ukončila projekt ZaL.O.G.uj se – transfer inovace, reg. č. CZ.1.04/5.1.01/77.00352.

V rámci projektu přenesla organizace do českého prostředí inovativní metodu podpory vstupu mladých nezaměstnaných osob do 25 let na trh práce. Metoda L.O.G. – Learning Opening Group, která je úspěšně a dlouhodobě využívána partnerem projektu v Itálii – společností Fairkey Browns srl, je založena na specifických potřebách a zájmech mladých lidí a posiluje jejich odbornost, informovanost a seberozvoj s využitím ICT, programů na rozvoj metakognitivních kompetencí a znalostí na trhu práce.

Koncepce metody Learning Opening Group je zaměřena především na podporu aktivizace mladých lidí a rozvoj jejich kompetencí. V tomto metodu L.O.G. spatřuje základní předpoklady pro následné úspěšné dlouhodobé uplatnění se mladého člověka na trhu práce. Hlavní prioritou metody L.O.G. je podpora sebepoznání jedince související se zhodnocením jeho dispozic realizovat se na trhu práce v jím preferované pozici. S tím souvisí koncepce testování jedinců v rámci pracovního poradenství. Výsledky jsou zpracovány v profilu jedince a v reportu, který konstatuje silné a slabé stránky jedince ve sledovaných oblastech. Na základě profilu a reportu jedince se dále

individualizuje podpora L.O.G. v oblasti pracovního poradenství a doporučeného dalšího vzdělávání. Pro podporu osob jsou v rámci metody L.O.G. kromě testování uplatňovány 4 vzdělávací programy – Program aktivizace a motivace, Program posílení metakognitivních kompetencí, Program posílení pracovních kompetencí a Pracovněprávní program.

Další prioritou metody L.O.G. je podpora aktivizace a motivace mladých lidí prostřednictvím jejich sdružování, setkávání, sdílení zkušeností a využití příkladů dobré praxe. V rámci podpory je proto vytvořena webová platforma jako prostor pro neformální setkávání a sdílení zkušeností s ostatními úspěšnými mladými lidmi a experty na trh práce. Na webu najdou uživatelé nabídku L.O.G. aktivit, aktuální informace o trhu práce, on-line pracovní poradenství, chat, diskusní fórum, motivační ukázky z realizovaných aktivit, příklady dobré praxe.

Metoda L.O.G. je komplexní podporou mladého člověka při jeho vstupu na trh práce, po jejímž absolvování se zvýší motivace a aktivizace jedince ve vztahu k trhu práce, zvýší se úroveň jeho metakognitivní a pracovní kompetence, zvýší se míra znalostí a dovedností ve vztahu k trhu práce a v oblasti pracovněprávní problematiky, zvýší se také jeho odbornost a zaměstnatelnost.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Reflexe

Doplňkové služby v azylových domech: Panna, nebo orel?

V následujícím příspěvku bych se společně s vámi ráda zamyslela nad nabídkou služeb v azylových domech pro matky s dětmi. Tento článek má být reflexí z praxe. Kdybyste si jako já zadali slovo reflexe do vyhledávače na internetu, zjistili byste, že jej lze přeložit mimo jiné i jako „zrcadlení“. A přesně takto jsem reflexi pojala i já. Budu vám zde tedy nyní zrcadlit názory a poznatky, které jsem získala v rozhovorech se sociálními pracovníky působícími v azylových domech pro matky s dětmi ve městě Ostrava, kterým tímto děkuji za cennou spolupráci a trpělivost s tak zvědavým posluchačem, jakým jsem bezpochyby byla. Každé zrcadlo je ale trochu jiné a jistě sami víte, že někdy nezobrazuje přesně to, co se v něm odráží. A já budu právě takovýmto zrcadlem, a dovolím si proto cenné poznatky z praxe doplnit vlastními úvahami.

Než začnu spřádat samotnou úvahu o doplňkových službách v azylových domech, je třeba se zamyslet nad tím, co je to vlastně azylový dům a jaká je jeho základní funkce. Odpověď na první část otázky je podle mého názoru jednodušší, proto s ní začnu. Azylový dům je jednou ze sociálních služeb určených pro ty, kteří z nějakého důvodu přijdou o střechu nad hlavou. Jedná se tedy o ubytovací službu, která může svým klientům zajistit ubytování až na dobu jednoho roku (nebo v určitých případech i na dobu delší než jeden rok). Co se týče hlavní funkce azylového domu, můžeme se spokojit opět s jednoduchou, nebo trochu složitější odpovědí. Jednoduchá odpověď na funkci azylového domu by tedy zněla tak, že zajišťuje ubytování osobám bez přístřeší. Já se ale nyní ptám: Je to vše, co azylový dům nabízí? Neměl by azylový dům poskytovat i určitou

nadějí na změnu, podporu a motivaci k návratu do trvalé formy bydlení a k opětovné reintegraci do společnosti? Jak ale poskytnout tohle všechno? V tomto článku jsou to jen tři slova, ale dodat je klientovi zabere jistě spoustu úsilí a umu ze strany sociálních pracovníků v azylových domech (a nejen v nich).

A nyní už se dostávám k samotnému tématu doplňkových sociálních služeb v azylových domech. Téma bych ráda uvedla otázkou na vás čtenáře: Co si o tom myslíte vy? Má azylový dům zajišťovat pouze ubytování a poradenství pro osoby bez přístřeší? Nebo má poskytovat co nejvíce služeb, které by jeho klientům pomohly s návratem do trvalých forem bydlení? Má azylový dům nabízet např. vzdělávací akce? Odpoledne pro děti? Společné oslavy pro klienty azylového domu? Kurzy vaření? Výlety? Hlídkání dětí? Videotréning interakce matky s dítětem? Duchovní služby? Nebo dokonce kavárnu pro veřejnost?

Máte jasný názor? Také jsem ho měla, ale zkuste s ním, prosím, ještě chvíli počkat. Každá mince má totiž dvě strany a v tomto případě se jí jistě vyplatí otáčet.

První stranou mince, řekněme třeba orlem, jsou pozitivní přínosy doplňkových služeb v azylových domech. Výše uvedené služby mohou být totiž určitou poutavou změnou v jinak stereotypním životě v azylovém domě. Poutavá změna pak může být novým impulzem. A proč ne zrovna tím impulzem, na který klientka čekala? Co když vzdělávací akce nebo kurz vaření poskytne klientce inspiraci nebo potřebné schopnosti pro získání zaměstnání? Co když poskytne

vzdělávací akce nové informace o nabídce služeb ze strany jiné organizace? Neurčuje snad nabídka poptávku?

Herní odpoledne s dětmi nebo společná oslava svátků může pomoci posílit pozitivní vztah matky s dítětem nebo jim může dát nový společný zážitek, který už jim nikdo nevezme. Herní (ale i vzdělávací) akce často v azylovém domě zprostředkovávají osoby mimo azylový dům, klientky tak nejsou izolovány od okolního světa, a kdo ví, jestli právě jim nově příchozí osoba neposkytne nový referenční rámec, který pro ně bude impulzem k nalezení bydlení a odchodu z azylového domu. Návštěva bývalých klientek v azylovém domě zase může být pro současné klientky jasnou zprávou říkající „je to možné, i ty to můžeš dokázat“, „i ty můžeš odejít a najít pro sebe a své děti vlastní bydlení“. Rady od neprofesionála mohou být klientkami daleko lépe přijímány než rady sociálních pracovníků.

Mysleme také na to, že když klientkám azylových domů zprostředkováváme podobné akce, říkáme tím: „*Věřím, že má smysl do vás investovat můj čas*“, nebo „*Věřím, že můžete svůj život změnit*“. Tato důvěra může u klientek vést k posílení sebedůvěry a přispívat k jejich zplnomocnění.

Druhá strana mince, tedy panna, je tvořena možnými negativními dopady podobných akcí. Pokud se budeme na podobné služby dívat optikou člověka, který zastává názor, že by měl být azylový dům skutečně pouze přechodnou a řeckně krizovou formou ubytování, jistě namítneme, že by podobné akce mohly vést k tomu, že by se klientkám v azylovém domě natolik zalíbilo, že by jej následně nechťely opustit. Druhou námitkou by mohlo být to, že by akce komunitního charakteru mohly vést k následnému pocitu osamělosti při opuštění

azylového domu a potíží s adaptací na samostatné bydlení.

Azylový dům by měl jako sociální služba klást důraz na vlastní odpovědnost a aktivitu klientů. Proč by tedy měl něco podobného zprostředkovávat? Může právě to, že klientkám nabízíme podobné služby, znamenat to, že jim říkáme „*Nejste schopny si je nalézt nebo zajistit samy*“? Další z námitek by mohla poukazovat na to, že poskytování podobných služeb může vést k izolaci v prostředí azylového domu a k úvaze „*Proč mám chodit ven, když je mi zde vše nabízeno*“.

Položme si dále otázku: Může být skutečně jednorázový kurz bez další návaznosti efektivní? Obhájce nízkoprahových služeb poskytovaných v azylovém domě by jistě odpověděl, že jsou takto získané informace rychle zapomenuty. Takovýto obhájce by jistě také namítl, že pořádáním společných akcí v azylovém domě podporujeme identitu klientky jako někoho, kdo do azylového domu patří a nemůže svou situaci změnit.

My se ale nyní zeptejme, zda mohou být služby podobného charakteru poskytovány v azylovém domě plošně. Odpovídá to požadavku na individuální přístup ke klientům? A konečně nechodí klienti azylových domů na podobné akce, protože je berou jako pouhé zpestření nebo protože mají dojem, že je to od nich vyžadováno?

Tady končí má zamyšlení, ale nedá mi to, abych se nezeptala ještě jednou: Tak co myslíte? Panna, nebo orel? A co když mince nepadá na hruhu pouze v hollywoodských filmech?

Kateřina Glumbiková,
Fakulta sociálních studií OSU

Expertiza

Sociální pomoc ze strany státu neúplným rodinám s dětmi

V současné době přibývá stále více neúplných rodin s dětmi v důsledku rozvodu či rozchodu rodičů. Příjem druhého z rodičů pak logicky rodině schází, je tak namístě, aby stát poskytl samoživitelům a jejich dětem sociální pomoc.

Státní sociální podpora

Stát se především podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby dětí a rodin v rámci státní sociální podpory poskytované podle zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a to zejména prostřednictvím poskytování rodičovského příspěvku a přídatku na dítě. Dochází tak k realizaci státní pomoci, na kterou mají rodiče, kteří pečují o děti, právo podle čl. 32 Listiny základních práv a svobod.¹ Také podle čl. 27 Úmluvy o právech dítěte jsou státy povinny činit potřebná opatření pro poskytování pomoci rodičům a jiným osobám, které se o dítě starají, k uskutečňování tohoto práva a v případě potřeby poskytují státy materiální pomoc a podpůrné programy, zejména v oblasti zabezpečení potravin, šatstva a bydlení.

Rodičovský příspěvek je sociální dávkou kompenzující výpadek příjmu z výdělečné činnosti, kdy se rodič (stále se jedná ve většině případů o matky) plně či alespoň částečně věnuje péči o malé dítě. Rodičovský příspěvek může být vyplácen maximálně do čtyř let věku dítěte. Ve srovnání s jinými evropskými zeměmi se sice jedná o poměrně dlouhou dobu vyplácení této základní rodinné dávky, ale výhodnost dlouhodobosti je relativizována vyšší částky, kterou může rodič takto dlouho pobírat, kdy se jedná o pouhých 3 800 Kč měsíčně.² Je zřejmé, že v případě neúplné rodiny s dítětem nebo dětmi

do čtyř let věku není takové finanční zajištění dostatečné.

Přídavek na dítě je tzv. testovanou dávkou, tudíž jeho přiznání závisí na příjmu rodiny. Nárok na přídavek na dítě vzniká nezaopatřenému dítěti, jestliže rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje 2,40násobek životního minima rodiny (v případě rodiny, kterou tvoří jeden rodič a dvě děti ve věku do 6 let, je v roce 2014 hranicí měsíční příjem ve výši 15 888 Kč). Poskytování přídatku na dítě pouze dětem z nízkopříjmových či středněpříjmových rodin bylo v minulosti napadeno u Ústavního soudu, Ústavní soud protiústavnost takové právní úpravy neshledal.³ Příjem rodiny se zkoumá zjednodušeně řečeno za kalendářní rok zpětně.⁴ Přídavek na dítě tak sice nemůže reagovat na aktuální situaci v rodině, ale s ohledem na jeho výši, která ve vztahu k věku dítěte činí 500 Kč, 610 Kč, 700 Kč měsíčně, spočívá jeho hlavní přínos v dlouhodobé výplatě, kdy jej lze za zákonem stanovených podmínek vyplácet až do 26 let věku dítěte.⁵ Za rodinu se pro účely přídavku na dítě automaticky považují nezletilé nezaopatřené děti a jejich rodiče, nezkoumá se, zda spolu rodiče trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby.⁶ Zákon o státní sociální podpoře lze považovat za zastaralý, pokud jiný okruh společně posuzovaných osob stanoví výslovně pouze pro případ, že jsou rodiče rozvedeni (pak se s nezletilým nezaopatřeným dítětem posuzuje rodič, s nímž dítě žije⁷). V současné době jsou ovšem mnohem častější případy, kdy se rodiče rozejdou, aniž by byli předtím sezdáni. V takovém případě může orgán státní sociální podpory až po uplynutí tří měsíců, pokud rodiče spolu nejméně po tuto dobu prokazatelně nežijí,

rozhodnout, že se k druhému rodiči nepřihlíží. Prokazování skutečnosti, že se druhý rodič odstěhoval, je ovšem velmi obtížné, obzvláště pokud se v rámci státní sociální podpory neprovádí sociální šetření v místě bydliště rodiny, v zásadě by tak orgán státní sociální podpory měl vycházet z prohlášení rodiče. Pokud druhý z rodičů od rodiny odejde, je možné až po třech měsících rozhodnout, že se k jeho příjmu pro účely přídatku na dítě nepřihlíží, přestože se zkoumá příjem za rok zpětně, kdy rodiče spolu žili a hospodařili spolu.

Situace neúplné rodiny s dětmi, které příjem včetně dávek státní sociální podpory (rodičovského příspěvku, přídatku na dítě, příspěvku na bydlení) nestačí k zajištění základních životních potřeb, je řešena v rámci systému sociální pomoci prostřednictvím dávek pomoci v hmotné nouzi. Nutno podotknout, že ke zhoršení sociální situace rodin, tzn. k jejich propadu z podporujícího systému státní sociální podpory do záchranného systému pomoci v hmotné nouzi, přispělo i zrušení sociálního příplatku, který pro mnoho rodin s nezaopatřenými dětmi znamenal významnou finanční pomoc.⁸

Hmotná nouze

K zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb vyjma bydlení slouží *příspěvek na živobytí* poskytovaný podle zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. Pro účely příspěvku na živobytí se také automaticky společně posuzují rodiče a nezletilé nezaopatřené děti.⁹ Pokud bylo nezletilé nezaopatřené dítě svěřeno do péče jednoho z rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu, neposuzuje se společně s druhým rodičem. Pokud spolu rodiče fakticky nežijí a dítě nebylo svěřeno do péče jednoho z nich, mohou prokázat nevedení společné domácnosti a úřad může druhého z rodičů z okruhu společně posuzovaných osob vyloučit.¹⁰ V praxi se tato skutečnost prokazuje nejčastěji v rámci sociálního šetření v rodině. Pokud by správní orgán trval na doložení rozsudku soudu o svěřením dítěte do péče a nevyloučil by druhého z rodičů, přestože s rodinou fakticky nežije, je třeba se proti rozhodnutí správního orgánu odvolat. Orgán pomoci v hmotné nouzi je ze zákona povinen zabývat se tím, jestli má žadatel

o příspěvek na živobytí možnost zvýšit si příjem vlastním přičiněním, tj. řádným uplatněním nároků a pohledávek či prodejem nebo jiným využitím majetku.¹¹ Takový postup odpovídá koncepci systému pomoci v hmotné nouzi, kdy dávky pomoci v hmotné nouzi tvoří pouze určitou záchrannou sociální síť, pokud si osoba nemůže pomoci vlastními silami a zabezpečení jejích základních životních podmínek je tak ohroženo. Orgán pomoci v hmotné nouzi tak mimo jiné zkoumá, zda žadatel o příspěvek na živobytí, případně příjemce dávky (eventuálně osoby společně posuzované), uplatnil nárok na výživné, což plyne z ustanovení § 13 odst. 1 písm. d) zákona o pomoci v hmotné nouzi. Pokud si o příspěvek na živobytí žádá rozvedený rodič, jedná se v podstatě pouze o formální záležitost, neboť součástí rozvodu je také úprava styku s dětmi a vyživovací povinnosti rodičů k dětem.¹² Stále větší množství faktických manželství však s sebou nese problém v případech rozchodu rodičů, kdy se rodiče na výchově dítěte a na výživném pouze domluví bez součinnosti úřadů nebo není výživné určeno dohodou vůbec.¹³ Výše uvedená ustanovení zákona o pomoci v hmotné nouzi typicky dopadají na následující situace.

Do první skupiny spadají případy, kdy z neuzdané rodiny odejde matka, která na výživu svých dětí přispívá pouze sporadicky. Do té doby, kdy otci s dětmi peníze vystačí, nemá vůli řešit danou záležitost oficiální cestou. S problémy se otec dětí setká ve chvíli, kdy ztratí zaměstnání a je nucen si žádat o příspěvek na živobytí u Úřadu práce ČR. V takovém případě jej správní orgán vyzve, aby se dohodl s matkou dětí na výši výživného nebo se obrátil na soud s návrhem na určení vyživovací povinnosti matce dětí. Takový postup úřadu je v pořádku. Neuplatní-li rodič jako zákonný zástupce dětí nárok na výživné, může Úřad práce ČR přistoupit k „sankci“ a poskytovat rodině nižší příspěvek na živobytí¹⁴, po uplynutí tří měsíců může dávku ještě snížit, eventuálně odejmout, neboť otec dětí nemusí považovat za osobu v hmotné nouzi z důvodu neuplatnění nároku na výživné.¹⁵ V každém případě stačí, aby rodič dětí Úřadu práce ČR doložil, že podal návrh na stanovení vyživovací povinnosti druhému z rodičů.¹⁶ Úřad práce ČR by pak na tuto situaci měl nahlížet

tak, že rodič dětí zákonné nároky na zvýšení příjmu rodiny uplatnil, a neměl by přistoupit ke snížení příspěvku na živobytí. Stačí, že rodič pouze podal návrh k soudu na určení výživného, Úřad práce ČR by neměl čekat na samotný výsledek soudního řízení. I poté, kdy soud výživovací povinnost určí, může Úřad práce ČR přihlídnout při stanovení nároku na příspěvek na živobytí a při určení výše dávky k výživnému, které děti fakticky obdržely. To znamená, že pokud rodič výživné neplatí, nemůže jít tato skutečnost k tíži dětem.

V situacích, kdy má Úřad práce ČR podezření, že druhý rodič přispívá na výživu dětem fakticky více, než oba rodiče uvádějí, je rovněž na místě úpravu výživovací povinnosti soudem (postačí podání návrhu k soudu) požadovat, a to zejména s ohledem na zájem dětí. Například pokud si matka dvou dětí požádá o příspěvek na živobytí, přičemž Úřadu práce ČR bez dalšího uvádí, že děti dostávají výživné na základě dohody rodičů ve výši 100 Kč s tím, že otec víc peněz nemá.

Druhou problematickou skupinou jsou pak případy, kdy si o příspěvek na živobytí žádají matky samoživitelky, jejichž dítě nemá v rodném listě uvedeného otce. Úřad práce ČR v těchto případech matku vyzývá, aby uplatnila nárok nezletilého dítěte na výživné po jeho otci, čemuž by mělo předcházet určení otcovství. Takový postup má určitou oporu v zákoně o pomoci v hmotné nouzi, tímto způsobem ovšem nelze postupovat ve všech situacích. Skutečnost, zda si může matka zvýšit příjem uplatněním nároku na výživné po otci nezletilého dítěte, a zda z tohoto důvodu může být snížen příspěvek na živobytí, je Úřad práce ČR vždy povinen konzultovat s orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Zejména je třeba, aby se orgán sociálně-právní ochrany dětí vyjádřil k tomu, zda je vůbec možné určit otcovství. Pokud by tomu tak nebylo (například matka otce dítěte nezná, následně vymáhání výživovací povinnosti by bylo traumatizující¹⁷), nelze ani stanovit výživné ze strany otce. V těchto případech by orgán pomoci v hmotné nouzi neměl striktně trvat na určení otcovství a stanovení výživného a neměl by z důvodu nesplnění této povinnosti přistupovat ke snížení příspěvku na živobytí. Není žádoucí, aby orgán pomoci v hmotné nouzi přistupoval k jednotlivým situacím čistě formálně a vždy

vyžadoval uplatnění vyživovací povinnosti a tomu předcházející určení otcovství.

Je zřejmé, že situace rodin, kde chybí jeden z rodičů, je ve všech ohledech podstatně komplikovanější. Ačkoliv lze většinu zákonných podmínek, které jsou pro přiznání sociálních dávek stanoveny, bez dalšího akceptovat, neměl by Úřad práce ČR při své činnosti sklouznout k pouhému formalismu. Úřad práce ČR by měl plně využívat veškerých možností, které mu zákony sociálního zabezpečení pro přiznání jednotlivých dávek poskytují, a to včetně aktivní spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Úřad by pak měl o všech možnostech své klienty řádně poučovat. Takový přístup je důležitý právě u chudých neúplných rodin s nezaopatřenými dětmi, kdy často dochází k tomu, že sociální kompetence¹⁸ rodiče, který se sám musí o rodinu postarat, jsou z různých důvodů značně sníženy.

*Magdalena Paulusová a Andrea Vašíčková,
právnický oddělení sociálního zabezpečení,
Kancelář veřejného ochránce práv*

Poznámky

- 1 Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky.
- 2 Bližší informace k problematice rodičovského příspěvku lze nalézt na internetovém portálu Ministerstva práce a sociálních věcí ČR <http://www.mpsv.cz/cs/2>, popřípadě na internetovém portálu Veřejného ochránce práv <http://www.ochrance.cz/stiznosti-na-urady/chcete-si-stezovat/zivotni-situace-problemy-a-jejich-reseni/rodicovsky-prispevek/>.
- 3 Nález Ústavního soudu ze dne 2. září 1998, sp. zn.: Pl. ÚS 40/97.
- 4 Podle ustanovení § 6 písm. a) zákona o státní sociální podpoře se u přídávku na dítě zjišťuje rozhodný příjem rodiny za kalendářní rok, který předchází kalendářnímu roku, do něhož spadá počátek období od 1. října do 30. září následujícího kalendářního roku, tj. pro přídavek na dítě od 1. října 2013 do 30. září 2014

- je třeba prokázat rozhodný příjem za rok 2012.
- 5 Ustanovení § 17 a násl. zákona o státní sociální podpoře.
 - 6 Ustanovení § 7 odst. 3 písm. a) zákona o státní sociální podpoře.
 - 7 Skutečnost, že dítě bylo svěřeno rozhodnutím soudu do péče druhého z rodičů, nemá na uvedené posuzování vliv, neboť rozhodující je faktický stav. BŘESKÁ, Naděžda a kol. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady*. 14. aktualizované vydání. Olomouc: Anag, 2012, s. 55. ISBN 978-80-7263-739-3.
 - 8 K problému zrušení sociálního příplatku se v minulosti vyjádřil i veřejný ochránce práv, a to např. ve své Souhrnné zprávě o činnosti za rok 2011. Dostupná z www.ochrance.cz. Path: zprávy o činnosti / Zprávy pro Poslaneckou sněmovnu / Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv za rok 2011.
 - 9 Ustanovení § 2 odst. 1 zákona o pomoci v hmotné nouzi ve spojení s ustanovením § 4 zákona č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů.
 - 10 Ustanovení § 8 odst. 2 zákona o pomoci v hmotné nouzi.
 - 11 Ustanovení § 11 a násl. zákona o pomoci v hmotné nouzi.
 - 12 Podle ustanovení § 906 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, soud nejprve určí, má-li být rozhodnuto o rozvodu manželství rodičů dítěte, jak bude každý z rodičů napříště o dítě pečovat.
 - 13 Podle ustanovení § 908 občanského zákoníku platí, že nežijí-li spolu rodiče nezletilého dítěte, které není plně svéprávné, a nedohodnou-li se o úpravě péče o takové dítě, rozhodne o ní i bez návrhu soud.
 - 14 Částka živobytí, z níž následně vychází výše příspěvku na živobytí, se dle ustanovení § 27 odst. 1 zákona o pomoci v hmotné nouzi zvyšuje, pokud žadatel o dávku či příjemce dávky prokazatelně uplatnil všechny své nároky a pohledávky.
 - 15 Podle ustanovení § 27 odst. 2 ve spojení s ustanovením § 3 odst. 1 písm. c) zákona o pomoci v hmotné nouzi nemusí orgán pomoci v hmotné nouzi považovat za osobu v hmotné nouzi toho, kdy prokazatelně neprojevuje dostatečnou snahu zvýšit si příjem vlastním přičiněním, tj. mimo jiné řádným uplatněním nároků a pohledávek. Podle ustanovení § 28 zákona o pomoci v hmotné nouzi platí, že rodič, který neuplatní zákonné nároky dětí na výživné, není po uplynutí tří měsíců osobou v hmotné nouzi. Pokud rodič neuplatní zákonné nároky dětí na výživné jako jejich zákonný zástupce, bude orgán pomoci v hmotné nouzi posuzovat nárok na příspěvek na živobytí rodiny a jeho výši bez poměrné části připadající na tohoto rodiče, zpravidla by však neměl příspěvek na živobytí zcela odejmout, pokud nemá rodina žádný příjem vyjma přídatku na dítě.
 - 16 Podle ustanovení § 919 občanského zákoníku platí, že nežijí-li spolu rodiče nezletilého dítěte, které nenabýlo plně svéprávnosti, a nedohodnou-li se o plnění vyživovací povinnosti k dítěti, nebo žijí-li rodiče takového dítěte spolu, ale jeden z nich vyživovací povinnost k dítěti neplní, určí soud vyživovací povinnost rodiče k dítěti.
 - 17 BECK, Petr a kol. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky pro osoby se zdravotním postižením*. Komentář. 1. vydání. Olomouc: Anag, 2012, s. 51. ISBN 978-80-7263-744-7.
 - 18 Tedy například schopnost vyřídit si sociální dávky a jednat s úřady.

Způsoby zvládnání chudoby a ohrožení chudobou rodinami s nezletilými dětmi¹

*Ways of Coping Poverty and Risk of Poverty
by Families with Minors*

Gojová Alice, Gojová Vendula, Lindovská Eliška, Špiláčková Marie,
Vondroušová Kamila

Doc. PhDr. Alice Gojová, Ph.D.,² je docentkou v oboru Sociální práce na Fakultě sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě. Ve výuce a výzkumu se věnuje komunitní sociální práci a sociální práci s rodinou.

Mgr. Vendula Gojová, Ph.D.,³ pracuje jako odborná asistentka na Katedře sociální práce Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě, kde vyučuje kurzy Etnické skupiny a Sociální patologie. Dále se věnuje možnostem využití myšlenek sociálního podnikání v sociální práci.

Mgr. Eliška Lindovská⁴ vystudovala magisterský obor Sociální práce s poradenským zaměřením na Filozofické fakultě Ostravské univerzity v Ostravě. Několik let pracovala jako sociální pracovníce v neziskovém sektoru v České republice a v Anglii. Od roku 2011 působí jako interní doktorandka na Fakultě sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě. V rámci své dizertační práce řeší téma vyloučení z bydlení a modely sociální práce s lidmi bez domova. Jako dobrovolnice se podílí na realizaci projektu Noc venku a zabývá se metodou divadla utlačovaných při práci se sociálně znevýhodněnými skupinami.

Mgr. Marie Špiláčková, Ph.D.,⁵ působí na Katedře sociální práce Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě jako odborná asistentka se zaměřením na teorie a metody sociální práce. Ve vědeckovýzkumné oblasti se zabývá historickým výzkumem aplikovaným v sociální práci.

RNDr. Kamila Vondroušová, Ph.D.,⁶ je vědeckým pracovníkem na Fakultě sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě. V současnosti participuje na výzkumných projektech týkajících se problematiky sociální segregace města a chudoby rodin s dětmi. Postgraduální vzdělání absolvovala v oboru sociální geografie a regionální rozvoj (RNDr.) a environmentální geografie (Ph.D.). Jejím hlavním vědeckým zaměřením je prostorová diferenciací obyvatel, regionalistika a statistická analýza dat.

Abstrakt

Cílem článku je analyzovat způsoby, kterými rodiny zvládají situaci chudoby či ohrožení chudobou. V první části textu se věnujeme popisu teoretických východisek, zaměřujeme se na konceptualizaci pojmu chudoby ve vztahu k rodinám s nezletilými dětmi. Analyzujeme fáze sociální diskvalifikace a způsoby zvládnání chudoby a ohrožení chudobou. Ve druhé části prezentujeme výsledky kvantitativního výzkumu, jehož cílem byla analýza životní situace domácností rodin s nezletilými

dětmi v různých fázích sociální diskvalifikace (tj. ve fázi chudoby nebo ohrožení chudobou) a způsobů, kterými tyto situace zvládají. Tímto výzkumem jsme chtěli získat informace a podklady pro rozvoj či modifikaci sociální práce s rodinami s nezletilými dětmi, které v chudobě žijí nebo jsou jí ohroženy.

Klíčová slova

rodina, chudoba, ohrožení chudobou, způsoby zvládání, sociální práce

Abstract

The article's aim is to analyse ways that are used by families to cope with poverty and poverty threat. The first part is dedicated to theoretical starting point's description, we focus on conceptualization of poverty notion in a relation to families with minors. We analyse phases of social disqualification and ways of managing poverty and poverty threat. In the second part we present results of quantitative research aimed to analyse life situations of households with minors in various phases of social disqualification (precisely the phase of poverty and the phase of poverty threat) and ways they use to cope with those situations. We intended to obtain such information and material that would develop or modify social work with families with minors living in poverty or who are threatened with poverty.

Keywords

family, poverty, risk of poverty, ways of coping, social work

Většina autorů (Hora, Kofroň, Sirovátka, 2008; Mareš, 2004; Rákoczyová, Mareš, 2005) se shodne na skutečnosti, že problém chudoby, materiální deprivace a sociálního vyloučení se dostává do popředí zájmu sociální politiky i výzkumů v Evropě i ve světě nejméně od 80. let 20. století. Česká republika není výjimkou.

V roce 2006 vznikla studie (Mareš, 2006) s názvem Faktory sociálního vyloučení, která se opírá o dostupná data ze dvou rozsáhlých výběrových šetření, a to z šetření situace domácností (provedeného Českým statistickým úřadem v roce 2001) a šetření sociálně slabých domácností (FSS Masarykovy univerzity v Brně, provedené na přelomu let 2004/2005). Z výsledků studie plynou dominantní mechanismy, které prostředně vedou k chudobě či sociálnímu vyloučení v České republice. Jsou jimi ztráta zaměstnání, ztráta partnera ve stáří a osamělé mateřství. Dostatečnou ochranu před rizikem chudoby a sociálního vyloučení nemají ani děti. Míra dětské chudoby se u nás zvýšila v roce 2002 až na 15 %. Uvedené okolnosti se nejvíce projevují v domácnostech, kde není jiný příjem než sociální dávky a vyšší počet členů závislých na příjmech, což se týká zejména dětí (Mareš, 2006).

Z nejnovějších údajů výběrového šetření

EU-SILC popisujících životní podmínky domácností v České republice za rok 2012 vyplývá, že míra chudoby se ustálila na čísle 9,6 % při stanovení hranice chudoby na 60 % mediánu příjmu. Nejvyšší míru chudoby dosahují neúplné rodiny s alespoň jedním závislým dítětem. Další silně ohroženou skupinou jsou členové domácností se třemi a více dětmi (Šustová, 2013).

Šustová (2013) diskutovala efektivitu sociálních transferů na úroveň chudoby v ČR. Jejich účinnost je podle jejího zjištění relativně vysoká, avšak závisí na daném typu domácnosti. U členů neúplných rodin s alespoň jedním závislým dítětem je to jen necelých 31 %, což je například výrazně méně než u nepracujících důchodců ohrožených příjmovou chudobou, u kterých se díky sociálním transferům 90 % z nich dostane nad hranici chudoby.

Jak vyplývá z analýzy Českého statistického úřadu, roky 2011 a zejména 2012 ukazují zatím nejhorší období v prosperitě českých domácností od poloviny 90. let (Dubská, 2013). Zhoršení situace rodin s dětmi, pečujících žen z nízkopříjmových skupin a skupin pod hranicí chudoby v roce 2012 uvádí i Sokačová (2013: 8).

Zatímco spotřeba domácností v roce 2012 významně klesla (−2,7 %), čisté úspory ve stejném

roce prudce stouply (+23,3 %). České domácnosti se soustředily hlavně na přírůstek finančních aktiv posilováním především svých vkladů na netermínovaných vkladech, což indikuje nejistotu ohledně budoucího vývoje finanční situace rodin a snahu mít „peníze po ruce“. Zadluženosti českých domácností dominovaly bankovní úvěry na bydlení a spotřebitelské úvěry od společností zabývající se splátkovými prodejmi. Ty jsou domácnostmi využívány především jako úvěry krátkodobého charakteru (Dubská, 2013).

Sociální práce je mnoha autory (např. Keller, 2010; Krumer-Nevo, Weiss-Gal, Monnickendam, 2009; Ferguson, 2009; Klimplová, 2010) kritizována, že v řešení chudoby a ohrožení chudobou selhává. Při koncipování našeho výzkumu jsme si kladli otázku, zda způsoby, jakými rodiny svoji situaci chudoby a především ohrožení chudobou zvládají, nemohou být inspirativní pro rozvoj metod sociální práce. Jinými slovy jsme se zamýšleli nad tím, zda to, co rodinám ohroženým chudobou „funguje“, nemůže být využito při prevenci propadu do chudoby u rodin jiných. Z tohoto důvodu jsme se rozhodli realizovat kvantitativní výzkum, který by se zabýval způsoby zvládání chudoby a ohrožení chudobou a jeho výsledky by mohly přinést podněty pro nalezení efektivních způsobů pomoci těmto rodinám. Cílem výzkumu, jehož výsledky chceme v textu prezentovat, bylo na základě analýzy životní situace domácností rodin s nezletilými dětmi v různých fázích sociální diskvalifikace (tj. ve fázi chudoby nebo ohrožení chudobou) a způsobů, kterými tyto situace zvládají, získat informace a podklady pro rozvoj či modifikaci sociální práce s rodinami s nezletilými dětmi, které v chudobě žijí nebo jsou jí ohroženy.

Koncepty chudoby, specifika chudoby rodin a fáze sociální diskvalifikace

Chudoba jako sociální konstrukt je vždy měřena prostřednictvím výchozího teoretického konceptu (Mareš, 2004). V současné době je chudoba nejčastěji popisována jako multidimenzionální deprivace. V ní se snoubí obě hlediska chudoby, jak objektivní, tak i subjektivní. Společným znakem konceptů chudoby a deprivace je ohrožení zainteresovaných sociálním vyloučením. Těsný vztah mezi chudobou

a konceptem sociálního vyloučení popisují i Sirovátka, Mareš, Večerník, Zelený (2002). Sociální vyloučení je chápáno jako širší koncept ve vztahu k chudobě (Sirovátka, Mareš, Večerník, Zelený, 2002).

Jednou z chudobou nejohroženějších skupin jsou podle realizovaných výzkumů matky samoživitelky (Misra, Moller, Budig, 2007; Kiernan, Mensah, 2009). Uvedení autoři uvádějí, že ačkoliv jsou sociální dávky významným nástrojem snižování chudoby, tak v případech rodin s dětmi je zásadní kombinace sociálních dávek (transferů) a uplatnění na trhu práce, které může být pro matky samoživitelky obtížné.

Chudobou jsou v rodině zatíženy hlavně děti. Bäckman a Ferrarini (2010) považují chudobu dětí za závažnější problém než chudobu dospělých, protože děti nemohou příliš ovlivnit okolnosti svého života. Dětství prožité v chudobě má podle autorů závažné důsledky pro další život. Riziko chudoby a sociálního vyloučení v dospělosti do určité míry začíná v dětství, kdy se formují kognitivní schopnosti. Materiální podmínky rodiny také podle jejich zjištění ovlivňují školní výsledky.

Chudoba dětí je ovlivněna třemi soubory faktorů: rodina, pracovní trh a stát (Bäckman, Ferrarini, 2010; Magadi, 2010). Mezi hlavní rodinné faktory patří: průměrný věk rodičů, jejich vzdělání, počet dětí v domácnosti a to, zda dítě žije s jedním, nebo oběma rodiči, dále pak nezaměstnanost obou rodičů či jejich nízká kvalifikace, bydlení v pronájmu či podnájmu, neexistence úspor, příslušnost rodičů k etnické menšině či zdravotní znevýhodnění rodiče či rodičů (Magadi, 2010).

Důsledky chudoby pro děti se ve svém výzkumu zabývali i Roosa, Deng, Nair a Burrell (2005). Podle jejich zjištění mají děti z nízkopříjmových rodin vyšší výskyt zdravotních problémů, chudoba v dětství má za následek problémy s řešením obtížných situací v dospělosti a dlouhodobý život v chudobě zvyšuje pravděpodobnost nepřizpůsobivosti v dětství.

Důsledky chudoby v dětství přetrvávají až do dospělosti, ve smyslu nižšího vzdělání a pracovních příležitostí (Feinstein, 2003). Kiernan a Mensah (2009) zkoumali vliv života v permanentní chudobě na kognitivní vývoj a chování dětí. Našli silnou souvislost mezi chudobou a intelektuálním vývojem dětí v raném dětství

a jejich chováním. Dlouhotrvající chudoba má podle výsledků jejich výzkumu silný vliv především na jejich kognitivní vývoj.

Brooks-Gunn a Duncan (1997) se zabývali vlivem života v chudobě na školní výsledky dětí. Zjistili, že rodinný příjem je jedním z významných faktorů ovlivňujících školní úspěšnost. Především děti, které zažívají chudobu během předškolních a raně školních let, mají ve škole nižší míru úspěšnosti než děti a dospívající, kteří zažívali chudobu později.

U dospívajících může ekonomický tlak (kterým jsou myšleny i nestabilní pracovní podmínky rodičů) v rodině vést k prohlubování konfliktů s rodiči, zhoršení školního prospěchu a poruchám sociálních vztahů obecně (Brooks-Gunn, Duncan, 1997).

Měření chudoby rodin je komplikované. Jedním z faktorů jsou měnící se potřeby dětí s ohledem na jejich vývoj, které jsou obtížně zachytitelné stanovenou hranicí chudoby. Tedy způsobem, kdy je chudoba měřena především na základě výše příjmu rodiny (Roosa, Deng, Nair, Burrell, 2005). Autoři Roosa, Deng, Nair, Burrell (2005) navrhují alternativní metodu, tzv. Basic Family Budgets (metodu rodinných rozpočtů). Gregg, Waldfogel a Washbrook (2006) zkoumali finanční chování chudých rodin, především změny ve vzorcích výdajů a vlastnictví zboží dlouhodobé spotřeby rodin s nízkými a vyššími příjmy v letech 1995–1998 a po reformě 2000–2003 ve Velké Británii, a to na základě údajů z rodin. Zažitou představou je, že domácnosti s nižšími příjmy utratí mnohem méně za spotřební zboží, služby, volný čas a cestování a utratí mnohem větší procento ze svých příjmů na bydlení, topení a jídlo. Analýza Gregga, Waldfogela a Washbrooka (2006) poskytla důkaz, že rodiny s nízkými příjmy dohánějí rodiny středostavovské především ve výdajích na bydlení, oblečení, volný čas, zboží a služby, motorismus a cestování. Dalším zjištěním bylo, že výdaje na položky související s péčí o děti rostou rychleji než výdaje na ostatní oblasti.

Nelze jednoznačně říci, které faktory způsobují chudobu, avšak na základě výzkumů byly identifikovány faktory, které výrazně zvyšují riziko pádu do chudoby. Jedná se zejména o nezaměstnanost, prekarizovanou práci, špatný zdravotní stav či fyzické či psychické postižení, rozpad rodiny, ať již z důvodu rozvodu

či ovdovění, nízké vzdělání, bydlení v chudém regionu, předčasné opuštění domova, věk, ať už důchodový či naopak, příliš mladý věk, etnická příslušnost, zadluženost aj. (Dekkers, 2008; Rákoczyová, Mareš, 2005; Aassave a kol., 2007).

Chudoba se často objevuje v životě rodin jako přechodný stav. Určitý podíl domácností, které jsou chudé v jednom roce, je na tom již v roce následujícím lépe. Jejich místo v okolí hranice chudoby však okamžitě obsazují domácnosti jiné, část z nich opět na dobu přechodnou. Celkový počet chudých domácností se tak nemění (Keller, 2013a).

Také nedávné empirické studie ukazují na socio-strukturální kategorii široce doposud přehlíženou ve výzkumu sociálních nerovností: jedná se o dynamické postavení domácností sousedících s chudými, ale stále nereprezentujícími ty, kteří mají prosperující pozice ve společnosti (Budowski, Tillmann, Keim, Amacker, 2010).

Pokud dochází v chudobě kromě problémů v materiální oblasti také k narušení sociálních vazeb k okolí, můžeme mluvit o sociálním vyloučení. Jako exkludovaní jsou chápáni ti, kteří nemají z nejrůznějších důvodů vlastnosti středních vrstev. Lidem sociálně vyloučeným jsou připisovány určité osobnostní vlastnosti (např. neschopnost odkládat odměnu do budoucna), nezakotvenost v prostoru (potíže s bydlením, bezdomovectví) a nezakotvenost v čase (nejistá či zcela žádná životní perspektiva; Keller, 2013b).

Paugam (in Keller, 2013b) rozpracoval analýzu fázi exkluze, podle stupně sociální problematičnosti, podle míry sociální diskvalifikace a podle vztahu těch, kdo jsou exkluzí ohroženi, k sociálním službám⁷. Jedná se o tři situace: fragilita, závislost, roztržka. V situaci fragility dochází k potížím v oblasti pracovní i v oblasti bydlení. Lidé v této fázi ještě věří, že mají možnost získat opět dobrou práci. Obávají se, že ztratí profesní návyky. Ze situace se snaží dostat vlastními silami, žádost o sociální pomoc považují za ztrátu skutečného statusu a důstojnosti. Jedná se zpravidla o lidi střední a starší generace. Ti mladší souhlasí s nárázovou pomocí sociálního státu. Tuto fázi budeme v našem výzkumu chápat jako ohrožení chudobou. Závislost (v našem výzkumu také chudoba) nastupuje tam, kde se prohlubují potíže se zaměstnáním. Lidé v této fázi mají obvykle

za sebou neúspěšné hledání práce a sérii rekválifikací. V této fázi může dojít ke zhoršení zdravotního stavu vlivem stresu. Postupně si zvykají na sociální pomoc, kterou zpočátku považovali za ponížující. Přijímají roli pomáhajícího, získají se části své autonomie. Podíl sociálních dávek na jejich příjmech se výrazně zvyšuje. Asistování nemají dostatek prostředků, mohou se však vyhnout extrémní bídě. V situaci roztržky dochází ke kumulaci handicapů. Tito lidé jsou vně trhu práce, mají zdravotní problémy, přicházejí o bydlení a ztrácejí kontakty s rodinou. Často končí úplně bez příjmu, nejsou v systému státní podpory evidováni. Ze strany sociálních služeb čerpají spíše základní služby typu hygienického či potravinového servisu. Objevuje se nadužívání alkoholu a drog. Zažívají pocit zbytečnosti, ztráty smyslu života. Výskyt rodin ve fázi roztržky v našem výzkumu nepředpokládáme.

Paugamova typologie (in Keller, 2013b) vyjadřuje tři odlišné situace, jimiž lze projít v rámci procesu sociálního vylučování, nemusí se však jednat o fáze následné, jimiž by postupně procházely všechny osoby sociálně exkludované, je možné přejít z fáze fragility do roztržky, stejně tak je možno překonat fázi fragility a integrovat se zpět do společnosti, stejně tak se jednotlivé fáze mohou zčásti překrývat.

Způsoby zvládnání chudoby a ohrožení chudobou

Jakým způsobem lidé reagují na hrozbu chudoby a jak se chovají, když se chudoba prohlubuje, popisují autoři Budowski, Tillmann, Keim, Amacker (2010), Duvoux (2009), Paugam, Gaulejac, Léonetti, Dubet (in Keller, 2013a), van der Land, Doff (2010), Sirovátka (2000), Leisering, Leibfried (1999), Wadsworth (2012).

V pracích těchto autorů jsme identifikovali tři základní kategorie způsobů zvládnání chudoby a ohrožení chudobou (adaptace, distinkce a defenzivní způsoby zvládnání), do kterých jsme zařadili jednotlivé v literatuře identifikované způsoby zvládnání. Detailnější popis je uveden v tabulce č. 1.

Metodologie výzkumu

V našem výzkumu jsme si položili otázku: Jaké jsou způsoby zvládnání chudoby nebo ohrožení chudobou v jednotlivých fázích sociální

diskvalifikace, ve kterých se domácnosti rodin s nezletilými dětmi nacházejí, a jakou roli v těchto způsobech hraje sociální práce?

Na základě odborné literatury o fázích sociální diskvalifikace a způsobů jejich zvládnání jsme předpokládali závislost mezi způsoby zvládnání chudoby (adaptace, distinkce, defenze) a fázemi sociální diskvalifikace (ohrožení chudobou, chudoba) domácností rodin s nezletilými dětmi. Pro ověření hypotéz jsme zvolili kvantitativní výzkumnou strategii, metodu strukturovaného rozhovoru.

Základním požadavkem na výběrový soubor bylo, aby se jednalo o domácnosti rodin s minimálně jedním dítětem do 15 let. Dalším kritériem bylo zařazení rodiny do kategorie „chudá“ nebo „ohrožena chudobou“ (blíže o kritériích pro tyto kategorie dále v části textu věnovanému operacionalizaci). Část respondentů jsme oslovili přes organizace služeb sociální práce, další cestou bylo oslovení rodin přes školy. Výzkumník připravil informace o projektu na letáčky, kam rodiny mohly v případě zájmu o účast ve výzkumu napsat svoje kontaktní údaje. Třetím způsobem tvorby souboru byla technika sněhové koule. Rodiny, které se výzkumu účastnily, mohly poskytnout kontakt na rodiny další. Popsaným způsobem se nám podařilo pro účast ve výzkumu získat 262 rodin.

Popsaný způsob výběru s sebou nesl mnohá rizika a omezení výzkumu. Část respondentů byla oslovena „svými“ sociálními pracovníky. Jejich motivací mohla být ochota „vyhovět“ či „spolupracovat“, a ačkoliv byli ujištěni o nezávislosti tazatelů a výzkumníků, mohli své odpovědi přizpůsobovat domnělým očekáváním. Dalším omezením byla skutečnost, že výzkumu se účastnily často rodiny, které aktivně vyjádřily svůj zájem (např. vyplnily kontaktní lístek atd.).

Jak již bylo řečeno výše, následovalo stanovení rozdělení domácností rodin s nezletilými dětmi do fází sociální diskvalifikace, a to na tzv. závislé (chudé) a na fragilní (ohrožené chudobou). O kritériích více v části Operacionalizace fází sociální diskvalifikace. Na základě těchto indikátorů lze způsob výběru definovat jako záměrný účelový výběr.

Operacionalizace fází sociální diskvalifikace

Jak jsme se zmínili v předchozím textu, využití

Tabulka 1 Způsoby zvládání chudoby a ohrožení chudobou.

Kategorie způsobů zvládání	Způsob zvládání	Stručná charakteristika způsobů zvládání
Distinkce	Zasloužili chudí	Sociálně potřební poukazují na to, že na rozdíl od druhých pomoc nezneužívají. V situaci individuálního selhání na trhu práce poukazují na své jiné důležité sociální role: zejména výchovu dětí. Jejich sociální situace je neuspokojivá, proto je využívána sociální pomoc. Zasloužili chudí spolupracují se sociálními pracovníky. Deklarují, že na tuto pomoc mají nárok.
	Vyhýbání	Jedinci se distancují od prostředí, ve kterém žijí. Snaží se zakrýt svoji křehkost, což může být vykládáno jako neochota plnit roli pomoženého. Je to však jejich snaha udržet si individuální a sociální identitu tváří v tvář administrativnímu a stigmatizujícímu postupu. Takoví lidé bývají v tíživé situaci často krátce, jedná se o nedávnou ztrátu „životních jistot“ – například ztráta zaměstnání, partnera, zdraví. Snaží se o nezávislost na sociálním systému. V jiné podobě se může jednat o omezení kontaktu s okolím, který je spojen s nedůvěrou v místní oficiální instituce a sousedské vztahy.
	Diskreditace druhých	Ze zhoršení okolních podmínek viní druhé, často nově přistěhovalé obyvatele, vyvyšují se nad ostatními, jsou lepší než druzí. Chrání si zbytky své sebeucty tím, že zesměšňují nebo považují za „divné“ ty, kteří je stigmatizují.
Adaptace	Pasivní adaptace	Volí adaptaci na problémy, přijímají je, a rezignují na změnu. Nevidí možnost změny. Často mají negativní obraz sebe sama. Sociální pomoc využívají, mají však oslabený zájem o legální pracovní trh. Dochází k úpadku aspirací a pasivitě.
	Positivní adaptace	Jedinci se zaměřují na to, co je dobré. Na své situaci se snaží nacházet kladné stránky, případně se zapojují do jiných aktivit, které považují za důležitější než svou složitou situaci. Vyznávají hodnoty nemateriální povahy. To, co není v dosahu, berou jako nedůležité. Vnímají, že okolnosti je obtížné změnit. Spoléhají se na pomoc rodinných členů (zvláště na finanční a materiální pomoc) a na systém sociální pomoci. Může se objevit bydlení u příbuzných. Často jde o matky samoživitelky.
	Instrumentalizace situace	Sociálně potřební navenek přiznávají a často i přehánějí svou zranitelnost a snaží se získat nabízenou pomoc. Jednají účelově. Nemají problém se přihlásit o sociální pomoc, ke které přistupují jako k jednomu ze zdrojů svých příjmů. Je to skupina silně marginalizovaná na trhu práce, která někdy mluví o tom, že přijetí nejistého a špatně placeného zaměstnání nestojí za riziko ztráty nároků na dávky. Kalkulují a srovnávají mzdy a sociální dávky, někdy strídají sociální dávky a zaměstnání. Často jde o nekvalifikované pracovníky.
Defenze	Pojďme s tím něco dělat	Tito lidé se aktivně snaží změnit svou situaci, například kontrolou dění ve čtvrti, organizováním společenské události. Nevzdávají se, ve své situaci se angažují, jsou zapojeni v různých zájmových skupinách. Můžou spolupracovat se sociálními pracovníky, mají s nimi bezkonfliktní vztahy. I když jsou dlouhodobě nezaměstnaní, doufají, že práci naleznou. O své záležitosti se snaží sami postarat.
	Únik z reality	Lidé popírají situaci, do které se dostali, zlehčují a přikrašlují ji. Mnohdy přeceňují vlastní možnosti. Mohou vyjadřovat představy o změně bydliště, nalezení práce, ale podle objektivní situace je toto nereálné. Můžou se objevit pocity selhání, vlastní neschopnosti, sebeobviňování.
	Naprostá rezignace	Jde o „adaptovaný typ“, zejména dlouhodobě nezaměstnaných osob, které rezignovaly na etiku práce, mnohdy i na etiku rodiny. Svoju křehkost se snaží všemožně zvyraznit, zdůvodňují, proč nemohou požadavkům sociální práce na autonomii dostát. Nemají důvěru v pracovní trh a nemají předpoklady získat dobré zaměstnání. Mnohdy bydlí u rodičů či příbuzných. Pobírají sociální dávky, spoléhají se na pomoc ze svého okolí. Mohou se objevit pocity bezradě, nemožnosti.
	Záměrná exkluze	Z exkluze je dělán záměrný a chtěný proces. Dochází ke ztrátě zbytků bezpečí a k propadu v sociální situaci. Tito lidé si chtějí uchovat alespoň tu iluzi, že mají pod kontrolou svou vlastní sebedestrukci. Mohou vyjadřovat nespokojenost se svou tíživou situací, ale tvrdí, že je to jejich volba.
	Uvolnění	Viní druhé a systém za svou situaci, systém odmítají, ale na druhou stranu by se chtěli zařadit – kolísají. V extrémní podobě odmítají solidaritu, uznávají kult síly, žijí v prostředí trvalé nejistoty. Mají málo peněz a prostředků na to, aby se odstěhovali jinam. Nemyslí na budoucnost. Nespravedlnost vnímají jako obecnější rys – v extrémní podobě sympatizují s protesty, vandalismem. Situace druhých je jim lhostejná.

Zdroj: vlastní konstrukce vytvořená na základě prací: Budowski, Tillmann, Keim, Amacker (2010); Duvoux (2009); Paugam; Gaulejac, Léonetti; Dubet (in Keller, 2013a); van der Land, Doff (2010); Sirovátka (2000); Leisering, Leibfried (1999); Wadsworth (2012).

mediánu příjmu jako indikátoru pro určení hranice chudoby považují někteří autoři za problematické (Pacáková, Hlavsa, 2011; Niemiets, 2010; Keller, 2011). Kritika je nejčastěji směřována k nedostatečnému zohlednění sociálního kontextu v dané zemi a opomíjení regionálních rozdílů.

Pro praktické měření chudoby nabízí variantu určení hranice chudoby Tomeš (2001). Opírá se o životní minimum, které představuje minimální peněžní příjmy, které jsou nezbytné pro zajištění výživy a k uspokojení ostatních základních potřeb člověka. Životní minimum je upraveno zákonem č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, v platném znění, přičemž konkrétní částky specifikuje nařízení vlády č. 409/2011 Sb., o zvýšení částek životního minima a existenčního minima (MPSV, 2013). Pro účely tohoto výzkumu bylo nutné rozčlenit výzkumný vzorek rodin do dvou skupin, a to fragilních a závislých, za indikátor vymezující hranici chudoby bylo použito výše popsané životní minimum. Za rodiny chudé (závislé) byly tedy označeny ty rodiny, u nichž součet příjmů jednotlivých členů nedosahoval výše životního minima pro danou domácnost nebo byl na jeho hranici. Za rodiny ohrožené chudobou pak rodiny, jejichž příjmy byly nad úroveň životního minima a současně splňovaly alespoň jedno ze stanovených kritérií – nejistota současného zaměstnání člena domácnosti, nezaměstnanost alespoň jednoho člena domácnosti evidovaná na ÚP, celkové úspory domácnosti nedosahují 50 tis. Kč, člen domácnosti hodnotí situaci se splácením jakéhokoliv dluhu, hypotéky či úvěru jako problematickou. Tyto dimenze životních situací zkoumaných rodin byly zjišťovány v průběhu samotného rozhovoru.

Operacionalizace způsobů zvládnání obtížných situací

Stěžejní charakteristiky způsobů zvládnání jsme vypracovali do podoby dílčích ukazatelů: situace členů rodin na trhu práce, finanční situace rodiny, subjektivní hodnocení životní situace rodiny (v této kategorii jsme se zaměřili na prožívání, hodnoty a postoje a pak specificky na postoje k řešení potíží), sociální život rodiny a vnímání sociální práce.

Pro každý způsob zvládnání chudoby a ohrožení chudobou byly definovány klíčové indikátory,

typické znaky pro daný způsob na základě jeho popisu v literatuře. Na rozdíl od zdrojové zahraniční literatury jsme nepracovali s indikátorem „situace v oblasti bydlení“. Českou situaci považujeme za specifickou. Popis a analýza situace v oblasti bydlení domácností s nezletilými dětmi byla výstupem výzkumu. Byla jí věnována samostatná sada otázek.

Realizace výzkumu

Sběr dat byl realizován v období listopad 2012 až leden 2013 metodou strukturovaného rozhovoru, který obsahoval otázky, pomocí kterých jsme mohli identifikovat způsoby zvládnání chudoby či ohrožení chudobou a fázi sociální diskvalifikace. Rozhovor zahrnoval témata: informace o členech domácnosti, bydlení, zaměstnání, finanční situace, subjektivní prožívání, hodnoty a postoje, sociální vztahy a sociální práce.

Výzkum byl zpracován prostřednictvím statistického softwaru IBM SPSS verze 21, za pomoci jednorozměrných, dvourozměrných a více-rozměrných metod. Po základní analýze celkového výběrového souboru bylo nutné přistoupit k selektivním metodám pro identifikaci jednotlivých rodin, využívajících konkrétní způsob zvládnání chudoby a patřících do konkrétní fáze sociální diskvalifikace. Podle teoretického konceptu bylo vytvořeno 11 skupin rodin patřících do některého z uvedených způsobů zvládnání a tři skupiny rodin patřících do konkrétní fáze sociální diskvalifikace. K tomuto účelu bylo využito především metody výběru případů (Select Cases). Z celkového souboru 262 rodin se 136 rodin do žádného způsobu zvládnání vůbec nezařadilo (fáze sociální diskvalifikace u nich zařaditelná byla), a proto bylo nutné u této skupiny respondentů následně přistoupit také k dalšímu, podrobnému zkoumání za pomoci metod vícerozměrné analýzy. Vícerozměrná analýza byla ve výběrovém souboru uplatněna především pro identifikaci typologických vlastností rodin, které nebylo možné zařadit do žádného způsobu zvládnání, a pro kontrolu uplatnitelnosti zvolených způsobů zvládnání na výběrový soubor. K tomuto účelu byly použity především metody faktorové a klastrové analýzy.

Při aplikaci faktorové analýzy se vycházelo z předpokladu, že každá rodina využívá zažité postupy a postoje, které jsou patrné

ve vzájemných vztazích zkoumaných proměnných. Tento typ analýzy dokáže vysvětlit korelaci mezi jednotlivými proměnnými (otázkami rozhovoru), které spolu úzce souvisí menším počtem společných faktorů, čímž dokáže odhalit vazby a zákonitosti procesu zvládnání chudoby, které z jednotlivých proměnných nejsou samostatně patrné. V souboru „nezařazených rodin“ je tak možné zpětně vydefinovat ony „klíčové faktory“, díky nimž se od všech ostatních zařaditelných způsobů zvládnání významně liší.

Pomocí klastrové analýzy pak bylo možné v rámci „nezařazených rodin“ určit typologicky přirozené skupiny rodin podle jejich vzájemné podobnosti či nepodobnosti, čímž došlo k dalšímu rozčlenění velkého souboru 136 rodin do několika menších, vzájemně si podobnějších jednotek.

Komparace životní situace rodin chudých a ohrožených chudobou

V následujícím textu srovnáme životní situace rodin chudých a ohrožených chudobou, a to především v oblastech, kterým byla ve výzkumu věnována největší pozornost (finance, bydlení, zaměstnání, postoje k řešení, subjektivní hodnocení, sociální vztahy). Zvláštní pozornost je pak věnována roli sociální práce v situacích těchto rodin.

Do fáze ohrožení chudobou bylo podle předem určených kritérií (viz operacionalizace) zařazeno 199 respondentů, přičemž 88 je zařazeno do určitého způsobu zvládnání, 111 není zařazeno do žádného z definovaných způsobů zvládnání. Do fáze chudoby bylo zařazeno 56 respondentů, přičemž 51 je zařazeno do určitého způsobu zvládnání, 5 není zařazeno do žádného z předem definovaných způsobů zvládnání. Přehled je uveden v tabulce č. 2. Při prvním pohledu je patrné značně nerovnoměrné zastoupení způsobů zvládnání v jednotlivých fázích sociální diskvalifikace. Může se jevit, že v literatuře popsané způsoby zvládnání jsou spíše typické pro fázi chudoby. Statistická korelační analýza (pochdži v textu) však závislost nepotvrdila.

Tabulka 2 Způsoby zvládnání v jednotlivých fázích sociální diskvalifikace.

	Chudoba	Ohrožení chudobou
Zařazení do definovaných způsobů zvládnání	51	88
Nezařazení do definovaných způsobů zvládnání	5	111
Celkem	56	199

Typický model domácnosti rodin ve fázi ohrožení chudobou je 2+2, případně rodič/e a jedno dítě. Domácnosti rodin ve fázi chudoby byly tvořeny obvykle jedním rodičem (většinou matkou) a dvěma dětmi.

Přestože většina rodin z obou skupin bydlí v nájemním bydlení se smlouvou na dobu určitou, ohrožení chudobou se jeho ztráty neobávají, na rozdíl od chudých, kteří se spíše obávají.

Do rozdílnosti finanční situace se především promítá situace zkoumaných rodin v oblasti zaměstnání. Ačkoliv v obou skupinách téměř všichni členové domácnosti mají alespoň jednu zkušenost se statutem nezaměstnaného, v době realizace výzkumu téměř polovina dospělých z rodin ohrožených chudobou byla zaměstnána, obvykle na plný úvazek. Naopak dospělí členové rodin ve fázi chudoby byli v 93 % nezaměstnaní. Ti, co zaměstnaní byli, pak na částečný úvazek nebo na DPP/DPC. V situaci jejich domácností lze pozorovat důsledky prekarizace práce, jak o ní píše Keller (2011).

V obou fázích vyjadřuje většina respondentů touhu po změně – obligátně v oblasti bydlení a zaměstnání. Ohrožení pak v oblasti financí, kdežto závislí touží po změně životních podmínek. Což můžeme vnímat tak, že rodinám ve fázi fragility by zřejmě pomohl ke spokojenosti nárůst výše měsíčního příjmu, zatímco ve fázi závislosti jsou v situaci, jejíž nepřijemnost je spojena nejen s nízkými příjmy, ale obrazem, který spojuje společnost se statutem chudých.

Ohrožení očekávají, že v procesu změny bude hrát roli, kromě nich samotných a jejich rodiny, také obec, popř. další oficiální organizace. Přispění od poslední dvou jmenovaných chudí naopak neočekávají. Nicméně právě závislí

označují oficiální organizace jako ty, na které se mohou v případech problémů obrátit. Vnímají je tedy zřejmě jako něco, kde je možné hledat akutní pomoc, ale nic víc, žádný rozvoj nebo změnu situace. Ohrožení k nim naopak upínají naděje – kdyby se něco stalo, tak organizace to změní.

V tabulce č. 3 jsou uvedeny hlavní podobnosti a rozdíly v životní situaci rodin chudých a ohrožených chudobou. Shoda je nápadná především v procentu rodin, které jsou zadlužené, rozdílně vnímají tíže se splácením.

Vnímání sociální práce rodinami v různých fázích sociální diskvalifikace

Sociální práce je důležitá pro dvě třetiny ohrožených chudobou, a to i pro ně samotné. Třetina ji označuje jako potřebnou, ne však pro ně. Domácnosti tří čtvrtin chudobou ohrožených respondentů ji aspoň jednou využily, obvykle jim pomohla, pokud ne, tak v oblasti bydlení. Někteří z nich si o klientech sociální práce myslí, že pomoc zneužívají, popř. že „jsou to slaboši, protože každý by si měl pomoci sám“. Chudé rodiny vnímají větší roli sociální práce ve svých

Tabulka 3 Komparace životní situace rodin chudých a rodin ohrožených chudobou (shody jsou podtrženy, rozdíly zvýrazněny kapitálkami).

RODINY OHROŽENÉ CHUDOBOU	RODINY CHUDÉ
MĚSÍČNÍ PŘÍJEM VÍCE NEŽ 20 000 Kč	MĚSÍČNÍ PŘÍJEM 5 001-8 000 Kč
Největší zdroj příjmu <u>dávky</u> (67% odpovědí) a <u>MZDY</u> (67% odpovědí)	Největší zdroj příjmu <u>dávky</u> (100% odpovědí) a <u>ALIMENTY</u> (21,4% odp.)
Příjmy na živobytí <u>VYSTAČÍ I NEVYSTAČÍ</u>	Příjmy na živobytí <u>NEVYSTAČÍ</u>
75 % <u>neuvádí</u> nutnost něco zastavit/prodat	61 % <u>neuvádí</u> nutnost něco zastavit/prodat
<u>81 % má půjčky</u>	<u>86 % má půjčky</u>
Se splácením <u>NĚKDY JE PROBLÉM, NĚKDY NENÍ PROBLÉM</u>	Se splácením <u>JE PROBLÉM</u>
Největší výdaj <u>bydlení a jídlo</u>	Největší výdaj <u>bydlení a jídlo</u>
Peníze chybí na <u>domácnost/bydlení</u> a na <u>DOVOLENOU</u>	Peníze chybí na <u>domácnost/bydlení</u> a na <u>DĚTI</u>

Tabulka 4 Vnímání sociální práce rodinami ohroženými chudobou a chudými.

RODINY OHROŽENÉ CHUDOBOU	RODINY CHUDÉ
2/3 rodin - „je potřebná, i pro mne“; 1/3 rodin - „je potřebná, ale ne pro mne“	¾ rodin „je potřebná, i pro mne“
= pomoc, ochrana, podpora	= pomoc, ochrana, podpora
Řídí a přiděluje sociální služby; obhazuje zájmy a práva svých klientů	Řídí a přiděluje sociální služby; obhazuje zájmy a práva svých klientů; pomáhá jim v komunikaci s institucemi
¾ rodin využilo její služby	100% rodin využilo její služby
Pomohla v oblasti financí (dávky) a bydlení a poskytnutím rad	Pomohla v oblasti bydlení, financí a poskytnutím rad
Nepomohla v oblasti bydlení	Nepomohla v oblasti bydlení
Chování a jednání soc. pracovníků mi vyhovuje	Chování a jednání soc. pracovníků mi vyhovuje, ale chybí důraz na individualitu klienta

životech (tři čtvrtiny ji považují za významnou pro ně samotné) a všechny ji již někdy využily. Kromě obvyklého vnímání činnosti sociální práce – řídit a přidělovat sociální služby, obhajovat zájmy a práva klientů, pomáhá sociální práce podle chudých rodin v komunikaci s institucemi. Myslí si tedy chudí respondenti, že sociální práce sama o sobě s jejich situací nic nezmůže? Naši pozornost by mohlo zaujmout to, že pokud respondenti popisovali, že jim sociální práce pomohla, pak to bylo v oblasti bydlení, ale pokud jim nepomohla, pak to bylo v oblasti totožné. Vzhledem k jejich situaci v oblasti bydlení (nájemní bydlení, ve značné míře v zařízení sociálních služeb) a k často označovanému využití sociální práce právě v oblasti pobytových služeb se můžeme domnívat, že díky sociální práci respondenti vyřešili aktuální problém s bydlením, nicméně toto řešení bylo pouze dočasné. Nabízí se otázka, jak lze popsat úspěšnou intervenci sociální práce v oblasti bydlení. Zdá se, že zajistit náhradní ubytování nestačí. Respondenti ve fázi ohrožení chudobou označovali chování a jednání sociálních pracovníků jako vyhovující, chudí upozorňovali na nízkou míru reflexe individuality klienta („nejprve zjistit příčinu, a pak teprve něco podnikat“).

Závěry komparace rodin chudých a ohrožených chudobou

Zdá se, že statut ohrožených chudobou je právě to, co je odděluje od těch „opravdu chudých a potřebných“ a pomáhá věřit v jejich vlastní autonomii.

Lidé ohrožení chudobou se tedy často cítí jako ti, kteří pomoc nepotřebují a naopak vyjadřují přímo nebo nepřímý názor, že „ti druzí“ (tedy lidé chudí) jsou ti, kteří nejsou schopni si pomoci sami. A proto je zde, podle nich, potřebná práce oficiálních organizací a intervence státu, vč. organizací sociální práce.

Otázkou je, zda se podle tohoto postoje dá usuzovat na image sociální práce jako něčeho, co je výhradně pro „ty nejchudší, nejpotebnější“, tedy na roli především záchránkyně a řešitelky nejakutnějších problémů. A tedy jako na něco, na co se neobrací lidé, kterým by mohla pomoci svou preventivní funkcí.

Nicméně ve srovnání objektivních podmínek respondentů v obou fázích sociální diskvalifikace je zřejmé, že stačí jedna změna ve sledovaných

oblastech (ztráta zaměstnání, ztráta bydlení, ztráta sociálních dávek) a ze statutu ohrožení chudobou se lze rázem přesunout mezi chudé. K tomuto závěru nás vede i vysoké procento zadlužení u obou skupin rodin.

Rodiny podle způsobů zvládnání chudoby a ohrožení chudobou

Všechny tři základní způsoby zvládnání (tj. distinkce, adaptace a defenze) byly v našem vzorku zastoupeny poměrně rovnoměrně (viz obrázek č. 1).

Obrázek 1 Rozdělení rodin podle způsobů zvládnání chudoby či ohrožení chudobou.

Pokud se podíváme na zastoupení způsobů zvládnání v jednotlivých fázích (tabulka č. 5), tak zjistíme, že způsob defenze (konkrétně záměrné exkluze) se objevil pouze u rodin ohrožených chudobou. Instrumentalizace situace a diskreditace druhých jsou zastoupeny u rodin v obou fázích. U rodin chudých se na rozdíl od ohrožených objevuje způsob zasloužilých chudých a u ohrožených pak pasivní adaptace.

Tabulka 5 Způsoby zvládání v jednotlivých fázích sociální diskvalifikace.

RODINY OHROŽENÉ CHUDOBOU	RODINY CHUDÉ
Instrumentalizace situace (adaptace)	Instrumentalizace situace (adaptace)
Diskreditace druhých (distinkce)	Diskreditace druhých (distinkce)
Pasivní adaptace (adaptace)	Zasloužili chudí
Záměrná exkluze (defenze)	(distinkce)

Výsledky vztahové analýzy a jejich interpretace

Zde je třeba podotknout, že vzhledem k velikosti výzkumného vzorku lze spíše usuzovat na náznaky případných vztahů. K ověření existence vztahu mezi dvěma proměnnými bylo použito tabulek korelací a kontingenčních tabulek, které umožňují testování a vizualizují existenci vztahů mezi dvěma proměnnými.

Existenci vztahu mezi adaptačním způsobem zvládání a fází fragility jsme testovali pomocí Chí-kvadrátu. Při asymptotické signifikanci 0,833 u výsledku Chí-kvadrátu nezamítáme (držíme) nulovou hypotézu o nezávislosti řádkové a sloupcové proměnné (tzn., že strategie a fáze na sobě nejsou závislé).

Zdá se, že respondenti volí adaptační způsoby zvládání a zároveň se nacházející ve fázi ohrožení chudobou jsou si ve sledovaných oblastech (bydlení, zaměstnání, finanční situace) více jisti. Svůj život hodnotí jako spíše úspěšný, daří se jim mít ho podle jejich názoru pod kontrolou. To lze interpretovat dvěma způsoby – (1) z objektivních důvodů (finanční, bytové, pracovní podmínky) tomu tak je, (2) uvedené podmínky jsou velmi podobné jako u respondentů ve fázi chudoby, nicméně statut fragilních je právě to, co je odděluje od těch „opravdu chudých a potřebných“ a pomáhá jim věřit ve svou vlastní samostatnost. Ohrožení chudobou volí adaptační způsoby se tedy spíše cítí jako ti, kteří pomoc nepotřebují, a naopak vyjadřují přímo nebo nepřímý názor, že „ti druzí“ (tedy lidé ve fázi chudoby) jsou ti, kteří nejsou schopni si pomoci sami.

U jednotlivých identifikovaných způsobů zvládání v obou fázích sociální diskvalifikace nás zajímalo především chápání sociální práce. Pro instrumentalizaci situace byl typický názor, že o potřebné by se měl postarat stát a oficiální organizace, nicméně od významu sociální práce se oni osobně distancují.

Při diskreditaci druhých respondenti říkají, že nevědí, co si mají pod sociální práci představit. Ti, co vědí, jsou k ní poměrně kritičtí. Je pro ty „neschopné“. Lze to vnímat jako jejich snahu o distanci od sociální práce a jejich klientů. Rodiny užívající pasivní adaptaci i přesto, že vyjadřují touhu po změně, si nemyslí, že k ní může v dohledné době dojít. Řídí se heslem: „Když chcete, pomozte mi, ale stejně to k ničemu nebude.“ Rodiny užívající záměrnou exkluzi deklarují statut spíše chudých, nicméně jsou se svou situací spokojeny a přesvědčeny o tom, že mají život ve svých rukou. Od sociální práce očekávají vysoce individuální přístup a práci s těmi, kteří pomoc skutečně potřebují, což nejsou oni. Zasloužili chudí se cítí jako ti, o které by se měl postarat stát, obec a oficiální organizace.

Závěry – rodiny ve způsobech zvládání a role sociální práce v nich

Způsoby zvládání života v chudobě nebo v ohrožení chudobou českých rodin s nezletilými dětmi v zásadě korespondují s teoretickým obrazem.

Co se týče role sociální práce, resp. jejího obrazu, tak jak vyplynul z výsledků výzkumu – sociální práce je vnímána obecně jako podpora lidem, kteří se ocitli v obtížné životní situaci.

Pokud byla v minulosti pro respondenty výzkumu přínosem, pak v pomoci s bydlením.

Nicméně bydlení respondenti obvykle označovali také jako svoji současnou nejproblematičtější oblast. Nabízí se otázka, jak lze popsat úspěšnou intervenci sociální práce v oblasti bydlení. Zdá se, jak jsme již uvedli, že zajistit náhradní ubytování nestačí.

Pokud shrneme názory na sociální práci, tak nám krystalizují dva základní póly. První skupiny rodin nepovažují sociální práci za účinnou při řešení jejich problémů (buď se od ní distancují – „je dobrá, ale pro někoho jiného“, nebo nevěří, že může pomoci v jejich situaci). Druhá skupina rodin přijímá roli klientů sociální práce a na pomoc spoléhají.

Rodiny nezařazené do definovaných způsobů zvládnání

V této části textu se budeme věnovat domácnostem rodin, které nesplnily kritéria pro zařazení do jednotlivých, na základě teorie předem definovaných způsobů zvládnání chudoby či ohrožení chudobou. Do předem definovaných způsobů zvládnání se nezařadilo 136 domácností rodin, což činilo 52% výzkumného vzorku. Z hlediska fázi sociální diskvalifikace se jednalo o 111 rodin ohrožených chudobou (81,6% z „domácností nezařazených rodin“), 22 rodin (16,2% z „domácností nezařazených rodin“) lze označit za chudé. Pouze 3 rodiny nesplňují kritéria stanovená pro označení rodiny jako chudé nebo chudobou ohrožené.

Shodně s předchozí skupinou má i většina těchto rodin (81%) zkušenosti s dlužením peněz ve formě půjček, úvěrů, dluhů, pokut nebo penále. Z toho 62,5% rodin má zkušenost aktuální a 19,1% rodin uvádí, že splácení těchto dluhů pro ně představuje zásadní problém, 8,1% rodin ho vnímá jako spíše problematické. Lze shrnout, že pro téměř třetinu rodin (27,2%) je splácení dluhů problematické. Také třetina rodin má zkušenosti se zastavením nebo prodáním věci, aby získaly prostředky na nutné náklady na živobytí. Pro 21,3% rodin je to spíše opakovaná situace. Lze usuzovat, že právě zastavení či prodání věci je jedním ze způsobů, jakým rodiny řeší potíže spojené se splácením dluhů a půjček. Více než polovina rodin (66,7%) uvádí, že nemá žádné úspory, 12% rodin uvádí úspory do 10 000 Kč. Většina rodin tedy uvádí úspory žádné nebo minimální.

Při otázce na zdroje pomoci a podpory v případě problémů většina (77,9% odpovědí) respondentů uvádí, že se spoléhá na rodinu, dále na známé, přátele, sousedy (32,4% odpovědí). Oficiální organizace se jako zdroj pomoci objevily v 15,4% odpovědí. Ve čtvrtině odpovědí se objevilo, že respondent spoléhá hlavně sám na sebe.

Jako oblast, kde zažívají největší problémy, většina respondentek označuje oblast financí (60,2% všech odpovědí), dále pak zaměstnání (30,5% odpovědí) a bydlení (27,1% odpovědí). Téměř polovina respondentů se v blízké době (do jednoho roku) obává chudoby. Obavy jsou spojeny především se strachem ze ztráty či snížení sociálních dávek (41,2% respondentů), ze

zvyšování cen (23,5% respondentů) a ztráty bydlení (11,8% respondentů).

Z institucí největší důvěru vyjadřují respondenti ke školským zařízením (školy a školky – 85,3% odpovědí respondentů), na dalším místě jsou to sociální odbory obecních úřadů (48,1% odpovědí respondentů) a místa výplaty dávek (45,6% odpovědí respondentů) a Policie ČR (44% odpovědí respondentů). Menší důvěru měli respondenti k institucím, se kterými podle jejich odpovědí neměli zkušenost. V souvislosti s pocity „nespravedlnosti“ v oblasti sociálních služeb a sociální péče a sníženou důvěrou v sociální odbory obecních úřadů a místa výplaty sociálních dávek si klademe otázky o roli sociální práce v životě našich respondentů. V rozhovoru jsme se (z časových důvodů) nevěnovali analýze příčin pocitů nespravedlnosti a nedůvěry. Nicméně i bez znalosti těchto příčin je považujeme za významnou překážku v kvalitním výkonu sociální práce. Tu v oblasti preventivní funkce sociální práce násobí náš poznatek o nedůvěře k institucím, se kterými respondenti nemají osobní zkušenost.

Všichni respondenti mají představu, v čem nejvíce může být sociální pracovník nápomocný. Podle 87,5% odpovědí pomáhá lidem v komunikaci s institucemi, podle 69,1% odpovědí obhájí zájmy a práva svých klientů a podle 44,9% odpovědí řídí a přiděluje sociální služby a pomoc lidem, kteří ji potřebují.

Sociální práce je podle značné většiny respondentů potřebná (88,2% respondentů), pro 60,3% respondentů je potřebná i pro ně samotné. Přičemž dvě třetiny respondentů či členů jejich domácnosti již služeb sociální práce využili. Sociální práci využívají především ženy či je spojena s dětmi. Šlo především o dávky (38,4% odpovědí) a poradenství (27,9% odpovědí). Ve třech čtvrtinách se jednalo o spolupráci dlouhodobou, která byla hodnocena jako přínosná.

Mezi respondenty z této skupiny nezařazených rodin převažoval názor, že klienti sociální práce jsou lidé, kteří využívají svého práva, a je podle jejich názoru přirozené o pomoc žádat. Ve čtvrtině odpovědí se objevil názor, že lidé pomoc zneužívají a parazitují na systému.

Typologie nezařazených rodin

Pomocí klastrové analýzy pak bylo možné

v rámci „nezařazených rodin“ určit typologicky přirozené skupiny rodin podle jejich vzájemné podobnosti. Ze souboru 136 rodin nám vzniklo pět skupin rodin, které spojovaly shodné charakteristiky. Přehled jednotlivých skupin je uveden v tabulce č. 6.

pořízení bydlení. Jejich na jedné straně negativní postoj k sociální práci a na druhé straně optimistický názor na jejich situaci na trhu práce by bylo možné interpretovat jako jejich obavu ze závislosti na sociální práci a sociálních dávkách. Z popsaných způsobů zvládání chudoby

Tabulka 6 Typologie nezařazených rodin.

	Rodiny ohrožené chudobou	Chudé rodiny	Podobnost s definovanými způsoby zvládání
Zadlužení vlastníci bydlení	48	2	distinkce / vyhýbání
Vděční klienti sociální práce nespokojeni v oblasti bydlení	18	12	adaptace / pozitivní adaptace
Rodiny s nerealistickými představami o své situaci	27	4	defenze / únik z reality
Autonomní orientovaní na sociální kontakty se špatnou prací	15	2	defenze / „pojďme s tím něco dělat“
Nezaměstnaní s obavami o bydlení	3	2	u chudých rodin adaptace / pasivní adaptace či defenze / naprostá rezignace. u rodin ohrožených chudobou adaptace s rysy instrumentalizace situace

Zadlužení vlastníci bydlení

Tato skupina byla v našem výzkumu nejpočetnější. Tvořilo ji 50 rodin, z toho 48 ohrožených chudobou (tyto rodiny uvedly malé úspory a problémy se splácením dluhů). Se sociální prací skupina rodin nemá osobní zkušenosti, ale je pro ni charakteristické negativní vnímání sociální práce a sociálních pracovníků. Požadavky sociálních pracovníků jsou pro ně nepochopitelné, nedůvěřují jim, jejich chování hodnotí negativně.

Spokojenost vyjadřují především se svou životní situací v oblasti bydlení. Všechny rodiny mají vlastní byty a nemají přání se stěhovat. Optimistický postoj mají i k trhu práce. Podle jejich názoru je snadné získat pracovní místo. Svoji rodinu označují za chudou, ale považují se za součást společnosti.

Lze shrnout, že nejpočetnější skupinu rodin mimo předem definované způsoby zvládání tvořily rodiny, které se zadlužily v důsledku

či ohrožení chudobou nejvíce podobnosti sledujeme s distinkcí, konkrétně s vyhýbáním se.

Vděční klienti sociální práce nespokojeni v oblasti bydlení

Tuto skupinu tvořilo 30 rodin, 12 chudých rodin a 18 ohrožených chudobou (ty uváděly žádné úspory a problémy se splácením dluhů). Jejich postoj k sociální práci a sociálním pracovníkům je pozitivní. Se sociální prací mají osobní zkušenost, požadavky sociálních pracovníků jsou pro ně pochopitelné a jejich chování hodnotí pozitivně, důvěřují jim. Sociální práci považují za přínosnou a opakovaně ji využívají.

Nespokojeni jsou v oblasti bydlení. Nemají vlastní bydlení, vyjadřují přání se odstěhovat. Deklarují nemateriální hodnotovou orientaci. Za podstatnou považují tvůrčí činnost, práci pro druhé a trávení volného času podle svých představ.

Z popsaných způsobů zvládání chudoby či

ohrožení chudobou nejvíce podobností shledáváme s adaptací, konkrétně s pozitivní adaptací.

Rodiny s nerealistickými představami o své situaci

Tuto skupinu tvoří celkem 33 rodin, z toho se jedná o 4 rodiny chudé, 27 ohrožených chudobou a 2 rodiny mimo ohrožení chudobou (tyto dvě rodiny z popisu vyloučíme). Rodiny ohrožené chudobou uváděly malé úspory a problémy se splácením dluhů, u 6 rodin jeden člen domácnosti nezaměstnaný. Přes svoji situaci chudoby či ohrožení chudobou se rodiny cítí integrované do společnosti s přístupem ke zdrojům. Jsou spokojené se svými příjmy a úsporami a svou situaci na trhu práce. Se sociální prací a sociálními pracovníky nemají zkušenost, případně pouze jednorázovou. Na sociální práci nemají názor.

Z popsaných způsobů zvládání chudoby či ohrožení chudobou nejvíce podobností shledáváme s defenzivním způsobem, konkrétně s „únikem z reality“.

Autonomní orientovaní na sociální kontakty se špatnou prací

Tuto skupinu tvoří 17 rodin, z toho jsou 2 rodiny chudé, 15 ohrožených chudobou (malé úspory a problémy se splácením dluhů). Problematická je jejich situace především na trhu práce. Mají nejisté zaměstnání, nejsou spokojeni s vyšší platou. Prezentují se jako autonomní. Pro úspěch v životě nepovažují za podstatné vnější okolnosti (např. dobu, ve které žijeme, příslušnost k pohlaví či národnosti atd.) a akcentují individuální schopnosti. Jsou orientovaní na kontakty s lidmi.

Z popsaných způsobů zvládání chudoby či ohrožení chudobou nejvíce podobností shledáváme s defenzivním způsobem, konkrétně s „pojďme s tím něco dělat“.

Nezaměstnaní s obavami o bydlení

Nejméně početnou skupinu tvořilo 5 rodin, z toho 2 chudé rodiny, 3 chudobou ohrožené rodiny (uváděly dluhy a malé úspory). Oba rodiče z těchto rodin jsou nezaměstnaní, u otce se jedná o opakovanou nezaměstnanost. Rodiny mají obavy ze ztráty bydlení.

U chudých rodin shledáváme podobnost

s pasivní adaptací (způsob adaptace) či naprostou rezignací (defenze). U rodin ohrožených chudobou se podle našeho názoru jedná spíše o adaptaci rysy instrumentalizace situace.

Závěry – rodiny mimo způsoby zvládání

Významným tématem u rodin nezařazených do předem definovaných způsobů zvládání je bydlení. Jedna skupina rodin je právě s bydlením nespokojená či se v důsledku situace na trhu práce ztráty bydlení obává. Druhá poměrně velká skupina rodin svoji situaci v oblasti bydlení vyřešila koupí bydlení vlastního, ovšem za cenu zadlužení. Pokud problém bydlení rodiny vyřešily, „založily“ si potenciál na další možné problémy v budoucnu.

Všechny identifikované skupiny rodin lze orientačně přiřadit do způsobů defenze, distinkce či adaptace. Přiřazení k určitému způsobu zvládání je jen orientační a vyžadovalo by další zkoumání.

I tyto rodiny lze zařadit do dvou skupin podle jejich vztahu k sociální práci. Jedna skupina má k sociální práci vyhraněný negativní vztah, který vnímáme jako určitý projev obranného mechanismu a jejich distinkce od reálné životní situace. Druhá skupina má vztah od neutrálního po pozitivně laděný.

Za významný rys chování rodin považujeme na základě našeho výzkumu oddalování řešení situace. Závažnost situace si mnoho rodin nepřipouští (61 % rodin mimo definované způsoby zvládání bylo zařazeno do „vyhýbání“ či „úniku z reality“), v případě problémů se snaží řešit situaci samy, s pomocí rodin a přátel. Může docházet k prohlubování problémů či nechuti je řešit, pokud počáteční aktivity nepřinesly úspěch. Zaznamenali jsme i potíže rodin s přijetím role klientů sociální práce. Zároveň vnímáme určitý nevyužitý potenciál sociální práce. Přes pozitivní obraz sociální práce u části rodin a jejich důvěru v obecní úřady využívají sociální práci a služby především v oblasti dávek a pobytových služeb (pravděpodobně v souvislosti s péčí o seniory).

Dalším zjištěním je, že trh práce rodiny před chudobou nechrání. Ze souboru nezařazených rodin byla jen necelá čtvrtina mužů a čtvrtina žen nezaměstnaná.

V souvislosti s chudobou se rodiny cítí být ohroženy vnějšími faktory, na které nemají vliv.

Konkrétně se jedná o obavy ze snižování dávek a zvyšování cen.

Závěrem

Způsoby zvládnání života v chudobě nebo v ohrožení chudobou českých rodin s nezletilými dětmi v zásadě korespondují s teoretickým obrazem použitým při koncipování výzkumného problému. U rodin ohrožených chudobou se objevuje záměrná exkluze, pasívní adaptace, diskreditace druhých a instrumentalizace situace. Zvládnání pomocí instrumentalizace situace, diskreditace druhých je užíváno taktéž chudými, ti se navíc stavějí do role zasloužilých chudých. Výraznou skupinu tvořily rodiny, u kterých nebylo možno identifikovat žádný z výše jmenovaných způsobů zvládnání. Podle shodných znaků vzniklo pět skupin rodin, které byly v textu charakterizovány. Jako centrální se opět ukázalo téma bydlení. Identifikované skupiny rodin lze orientačně přiřadit do způsobů defenze, distinkce či adaptace.

Další oblastí, která se v našem výzkumu ukazuje jako problematická, jsou možnosti pro realizaci preventivní funkce sociální práce. Mnoho rodin si svoji situaci chudoby či ohrožení chudobou nepřipouští či ji dokonce popírá. Dále se ukazuje, že rozdíl mezi rodinami chudými a ohroženými chudobou je často velmi dílčí a riziko chudoby se netýká výhradně nezaměstnaných, matek samoživitelek a rodin se třemi a více dětmi. Sociální práce je vnímána spíše jako „poslední štače“, ne jako instituce, která může propadu do situace chudoby bránit. Situaci velmi komplikují potíže s přijetím role klienta sociální práce, které jsme identifikovali u části respondentů.

Pro sociální práci je tato situace výzvou a otázkou zároveň: Co může rodinám čelícím riziku propadu do chudoby nabídnout a jakými způsoby může rodinám jejich situaci pomoci zvládat?

Výsledky našeho výzkumu by neměly být podnětem jen pro rozvoj metod práce s rodinami, ale i pro ovlivňování jejich životních podmínek. I náš výzkum potvrdil naléhavost problému bydlení. V prosazování systémových změn v této oblasti mají sociální pracovníci velmi slabou roli.

Seznam literatury

- AASSAVE, A., DAVIA, M. A., IACOVU, M., MAZZUCO S. **Does Leaving Home Make You Poor?: Evidence from 13 European Countries.** In *European Journal of Population*, 2007, č. 23, s. 315–338.
- BÄCKMAN, O., FERRARINI, T. **Combating Child Poverty? A Multilevel Assessment of Family Policy Institutions and Child Poverty in 21 Old and New Welfare States.** In *Journal of Social Policy*, 2010, roč. 39, č. 2, s. 275–296.
- BROOKS-GUNN, J., DUNCAN, G. J. **The Effect of Poverty on Children.** In *The Future of Children*, roč. 7, č. 2, 1997, s. 55–70.
- BUDOWSKI, M., TILLMANN, R., KEIM, W., AMACKER, M. **Conceptualizing “precarious prosperity”: Empirical and theoretical elements for debate.** In *International Journal of Comparative Sociology*, 2010, roč. 51, č. 4, s. 268–288. [cit. 2013-06-20]. Dostupné z: http://apps.who.int/knowledge/full_record.do?page=2&qid=3&log_event=no&viewType=fullRecord&SID=4CA542%40C99nG6h2l9FI&product=WOS&doc=17&search_mode=Refine.
- DEKKERS, G. J. M. **Are you unhappy? Then you are poor!: Multi-dimensional poverty in Belgium.** In *The International Journal of Sociology and Social Policy*, 2008, roč. 28, č. 11/12, s. 502–515.
- DUBSKÁ, D. **Domácnosti v ČR: příjmy, potřeba, úspory a dluhy v letech 1993 až 2012** [on-line]. Český statistický úřad. Červen 2013. [cit. 2013-08-19]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/9500181682/\\$File/115911a%20s%20lit.pdf](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/9500181682/$File/115911a%20s%20lit.pdf).
- DUVOUX, N. **L'autonomie des assistés.** Paris: PUF, 2009.
- FEINSTEIN, L. **Inequality in the early cognitive development of children in the 1970 cohort.** In *Economica*, 2003, 70, 277, s. 73–97.
- FERGUSON, J. **“Another Social Work is Possible!” Reclaiming the Radical Tradition.** In LESKOŠEK, V. **Theories and Methods of Social Work.** Ljubljana: Faculty of Social Work, University of Ljubljana, 2009.
- GREGG, P., WALDFOGEL, J., WASHBROOK, E. **Family expenditures post-welfare reform in the UK: Are low-income families starting to catch up?** In *Labour Economics*, 2006, 13, s. 721–746.

- HORA, O., KOFRŮN, P., SIROVÁTKA, T. **Příjmová chudoba a materiální deprivace v České republice s důrazem na situaci dětí podle výsledků šetření SILC**. Praha: VÚPSV, 2008.
- KELLER, J. **Tri sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti**. Praha: SLON, 2010.
- KELLER, J. **Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme**. Praha: Slon, 2011.
- KELLER, J. **Posvícení bezdomovců. Úvod do sociologie domova**. Praha: SLON, 2013a.
- KELLER, J. **Sociální exkluze**. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2013b.
- KIERNAN, K. E., MENSAH, F. K. **Poverty, Maternal Depression, Family Status and Children's Cognitive and Behavioural Development in Early Childhood: A Longitudinal Study**. In *Journal of Social Policy*, 2009, roč. 38, č. 4, s. 569–588.
- KLIMPLOVÁ, L. **Nová sociální rizika a reformní trendy evropských sociálních států v reakci na ně**. In SIROVÁTKA, T., WINKLER, J. (eds.). **Nová sociální rizika**. *Sociální studia*. Brno, FSS MU, 2010, č. 1, s. 23–43.
- KRUMER-NEVO, M., WEISS-GAL, I., MONNICKENDAM, M. **Poverty-aware social work practice: a conceptual framework for social work education**. In *Journal of Social Work Education*, 2009, roč. 45, č. 2, s. 225–243.
- LEISERING, L., LEIBFRIED, S. **Time and Poverty in Western Welfare States**. Cambridge University Press, 1999.
- MAGADI, M. **Risks Factors for Severe Child Poverty in the UK**. In *Journal of Social Policy*, 2010, roč. 39, č. 2, s. 297–316.
- MAREŠ, P. **Chudoba v České republice v datech (šetření sociální situace domácností)**. Dílčí studie o možnostech monitorování chudoby v ČR. Praha: VÚPSV, 2004.
- MAREŠ, P. **Faktory sociálního vyloučení**. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006.
- MISRA, J., MOLLER, S., BUDIG, M. J. **Work-family Policies and Poverty for Partnered and Single Women in Europe and North America**. *GENDER & SOCIETY*, 2007, 21, 6, s. 804–827.
- MPSV, oficiální stránky. 2013. **Životní a existenční minimum** [on-line]. Aktualizace 4. 1. 2013. [cit. 2013-07-22]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/11852>.
- NIEMIETZ, K. **Measuring poverty: Context-Specific but not Relative**. *Journal of Public Policy*, 2010, 30, 3, s. 241–262.
- PACÁKOVÁ, Z., HLAVSA, T. **Complex assessment of poverty using composite indicator**. In *AGRIS On-line Papers in Economics and Informatics*, 2011, 3, 2: 84–91. [cit. 2013-06-13] Dostupné z: http://online.agris.cz/files/2011/agris_on-line_2011_2_pacakova_hlavsa.pdf.
- RÁKOCZYOVÁ, M., MAREŠ, P. **Sociální vyloučení a chudoba v ČR ve srovnání se zeměmi EU**. S. 26–48 in KOLEKTIV AUTORŮ. **Směrování české sociální politiky s důrazem na agendu Lisabonské strategie**. Brno: VÚPSV Praha, 2005. [cit. 2012-06-06]. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_171.pdf#page=26.
- ROOSA, M. W., DENG, S., NAIR, R. K., BURRELL, G. L. **Measures for Studying Poverty in Family and Child Research**. *Journal of Marriage and Family*, 2005, 67, s. 971–988.
- SIROVÁTKA, T., MAREŠ, P., VEČERNÍK, J., ZELENÝ, M. **Monitorování chudoby v České republice**. Praha: VÚPSV, 2002. [cit. 2013-06-06]. Dostupné z: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/Sirchu.pdf>.
- SIROVÁTKA, T. **Sociální dávky a jejich příjemci: na „sociální trampolině“, nebo ve slepé uličce?** In *Sociologický časopis*, 2000, 36, 2, s. 181–199.
- SOKAČOVÁ, L. **Rodinná a sociální politika**. S. 6–8 in **Česká republika: Úpadek a rezignace**. In *Národní zpráva české koalice Social Watch za rok 2012*. Praha: Ekumenická akademie, 2013. [on-line]. [cit. 2013-07-01]. Dostupné z: http://www.socialwatch.cz/wp-content/uploads/2013/08/0065_EA_SW_zprava-CR-2013_A5_web.pdf.
- ŠUSTOVÁ, Š. **Měření chudoby a příjmová chudoba v České republice**. In *Z České demografické společnosti*. *Demografie*, 2013, 55, 2, s. 158. [on-line]. [cit. 2013-07-01]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/8E004C7C95/\\$File/180313q2.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/8E004C7C95/$File/180313q2.pdf).
- TOMEŠ, I. **Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost**. Praha: Sociopress, 2001.
- VAN DER LAND, M., DOFF, W. **Voice, exit and efficacy: dealing with perceived neighbourhood decline without moving out**. In *Journal of Housing and the Built*

Environment, 2010, 25, s. 429–445. [on-line]. [cit. 2013-08-01]. Dostupné z: http://download.springer.com/static/pdf/330/art%253A10.1007%252Fs10901-010-9197-2.pdf?auth66=1381333010_389dfcc175c399b4da-3436727091519f&cext=.pdf.

WADSWORTH, M. E. **Working with Low-income Families: Lessons Learned from Basic and Applied Research on Coping with Poverty-related Stress.** In *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 2012, 42, s. 17–25.

Poznámky

- 1 Tento článek vznikl v rámci realizace projektu Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií, číslo projektu: CZ.1.07/2.3.00/20.0080, který je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.
- 2 Kontakt: Katedra sociální práce Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě, kontakt: Alice.Gojova@osu.cz
- 3 Kontakt: Katedra sociální práce Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě, kontakt: Vendula.Gojova@osu.cz
- 4 Kontakt: Interní doktorandka Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě, kontakt: Eliska.Lindovska@osu.cz
- 5 Kontakt: Katedra sociální práce Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě, kontakt: Marie.Spilackova@osu.cz
- 6 Kontakt: Centrum pro podporu projektů Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě, kontakt: Kamila.Vondrousova@osu.cz
- 7 Kontakt: Toto schéma se týká případů individuální exkluze. Sociální vyloučení může mít i kolektivní podobu, v takovém případě je možno mluvit o ghettoizaci (Keller, 2013b).

Změny v náhradní rodinné péči

Changes in Substitute for Family Care

Kateřina Cilečková

Mgr. Kateřina Cilečková¹ je odbornou asistentkou na Katedře sociálních věd Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě, jako externí právnická dlouhodobě spolupracuje s Fondem ohrožených dětí. Jejím zaměřením je právo občanské, zejména právo rodinné a sociálně-právní ochrana dětí.

Abstrakt

Článek se věnuje změnám, které v náhradní rodinné péči přineslo zrušení zákona o rodině a přijetí nového občanského zákoníku. Změna legislativy klade velké nároky na pracovníky orgánů sociálně-právní ochrany dětí, jejichž úkolem je správně aplikovat platné právo a zároveň poskytovat účinnou pomoc ohroženému dítěti a rodině. Text analyzuje změny, k nimž v jednotlivých typech náhradní rodinné péče od 1. ledna 2014 došlo, se zaměřením na úkoly orgánu sociálně-právní ochrany dětí, to vše na pozadí mezinárodních smluv, kterými je Česká republika vázána a jež ve velké míře ovlivnily znění nového právního předpisu.

Klíčová slova

náhradní rodinná péče, občanský zákoník, zákon o sociálně-právní ochraně dětí, osvojení, poručenství, svěřenectví, pěstounská péče

Abstract

Article discusses changes brought in substitute for family care through abrogation of Family Act and enactment of Civil Code. Change in legislation puts great demands on workers of Social-Legal Protection of Children. Their task is to apply the law in force and together provide effective assistance to endangered child and family. Article discusses changes that have occurred in different types of substitute for family care from January 1, 2014 and focuses of the tasks of Social-Legal Protection of Children, all against the backdrop of international agreement, that are binding for the Czech Republic and which largely influenced the wording of the new law.

Keywords

substitute for family care, Civil Code, Act on Social-Legal Protection of Children, adoption, guardianship, wardship, foster care

První leden letošního roku byl dnem, který přinesl zásadní změnu v právním řádu České republiky, neboť tohoto dne nabyl účinnosti zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „občanský zákoník“ ČR, 2012c). Občanský zákoník, jehož neskromným cílem je stát se komplexním kodexem soukromého práva, mimo jiné zrušil zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, a nahradil jej ustanoveními části druhé, v níž je rodinné právo upraveno v ustanoveních §§ 655 až 975. Rodinné právo je nejkonzervativnější součástí soukromého práva, proto v části druhé občanského zákoníku nenajdeme tak výrazné změny, jako v jeho částech ostatních. Nikoli novou, ale změněnou právní úpravu nalezneme v oblasti náhradní rodinné péče. Znění příslušných ustanovení je reakcí na delší dobu trvající změny v pojetí náhradní rodinné péče, které byly do našeho právního řádu prozatím nejvýrazněji zavedeny novelou zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, která je účinná od 1. ledna 2013. Vzhledem k tématu následujícího textu je třeba alespoň zmínit, že 1. ledna 2014 nabyl dále účinnosti zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, který je speciálním právním předpisem ve vztahu k zákonu č. 99/1963 Sb., občanskému soudnímu řádu, a upravuje takzvaná řízení nesporná. Hlava V. zákona o zvláštních řízeních soudních obsahuje všechna řízení ve věcech rodinného práva s výjimkou řízení ve věcech manželského majetkového práva a výživného mezi zletilými osobami, které nadále probíhají pouze podle pravidel soudního řízení sporného. Na výše uvedené legislativní změny reaguje i praxe sociálně-právní ochrany dětí, včetně metod a technik sociální práce, která nutně musí probíhat v kontextu platného práva.

Cílem následujícího textu je analýza změn v náhradní rodinné péči, zejména v těchto institucích je výrazná účast orgánů sociálně-právní ochrany dětí a jejich prostřednictvím i sociální práce. Náhradní rodinná péče je nadále v občanském zákoníku upravena ve variantách osvojení, poručenství s péčí, svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osoby neboli svěřenectví a pěstounství. U všech typů náhradní rodinné péče včetně osvojení je patrné výrazné posílení práva na ochranu rodičovství a přednost biologické rodiny, a to i rodiny širší, před rodinou náhradní. Znění zákona je jednak reakcí na povinnosti

vyplývající pro Českou republiku z mezinárodních úmluv, jednak na vývoj, který v pojetí sociálně-právní ochrany dětí probíhá, a konečně také na úkoly, které si stát stanovil v Národním akčním plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009–2011 (schválen usnesením vlády č. 883 ze dne 13. července 2009), jehož cílem bylo zkvalitnit systém péče o ohrožené děti zaměřením systému na prevenci ohrožení a všestrannou podporou rozvoje dětí v rodinném prostředí (Důvodová zpráva k novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí, 2012). Vláda ČR usnesením č. 4 ze dne 4. ledna 2012 schválila Národní strategii ochrany práv dětí; v dubnu 2012 pak přijala Akční plán k naplnění Národní strategie ochrany práv dětí 2012–2015 (MPSV, 2012), který dále rozvíjí výše uvedené úkoly a jeho snahou je komplexně zajistit ochranu práv dětí, ve významu a obsahu Úmluvy o právech dítěte. Splněním cílů, principů a úkolů Akčního plánu by se Česká republika v roce 2015 měla poskytováním kvality péče a ochranou práv dětí posunout mezi moderní sociální systémy, které mají jednotnou právní úpravu k ochraně práv dětí, dbají na prevenci a práci s dětmi a rodinami, podporují náhradní rodinnou péči a využívají ústavní péče jen v nezbytných důvodech. Vláda se zavázala vytvořit do roku 2018 funkční systém zajišťující důslednou ochranu všech práv dětí a naplňování jejich potřeb.

Mezinárodní úmluvy

Mezinárodní dokumenty obsahující závazky státu ve vztahu k právní úpravě náhradní rodinné péče jsou úmluvy zabývající se lidskými právy v širším smyslu či úžeji právy dítěte a právem na rodinný život. Mezinárodní smlouva, kterou stát ratifikuje, je pro něj závazná a přímo použitelná při aplikaci práva, toto postavení je zajištěno čl. 10 Ústavy České republiky. Níže uvedené dokumenty zakotvují lidská práva a základní svobody, tedy práva vlastní každému od jeho narození, nezadatelná, nezczizitelná, jejichž ochrana je možno domáhat se u soudu.

V chronologickém pořadí je nutné začít všeobecnou deklarací lidských práv, tématu náhradní rodinné péče se týká článek 12. „*Nikdo nesmí být vystaven svévolnému zasahování do soukromého života, do rodiny... Každý má právo na zákonnou ochranu proti takovým zásahům*

nebo útokům.“ A zejména čl. 16 odst. 3: „*Rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má nárok na ochranu ze strany společnosti a státu.*“

Dokumentem zásadního významu je Úmluva o právech dítěte (ČSFR, 1991), která byla přijata Valným shromážděním OSN v roce 1989, součástí českého právního řádu se stala v roce 1991. Je velmi „úspěšným“ dokumentem mezinárodního práva, v současnosti je ratifikována 193 státy. K její životnosti značnou měrou přispívá Evropský soud pro lidská práva, který její ustanovení aplikuje ve svých rozhodnutích. Pro potřeby tohoto textu si dovolíme připomenout notoricky známé části Úmluvy. Je to část preambule, která říká: „*Státy, které jsou smluvní stranou této Úmluvy, ... přesvědčeny, že rodina, jako základní jednotka společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí, musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve společnosti...*“ „*Státy, které jsou smluvní stranou této Úmluvy, ... uznávajíce, že v zájmu plného a harmonického rozvoje osobnosti musí dítě vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění...*“

Dalším ustanovením, které se stalo samo i interpretacním pravidlem, je článek 3. Úmluvy o právech dítěte: „*Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.*“ Co je zájem dítěte, Úmluva dále nedefinuje, měl by však být podstatou každého rozhodnutí o dítěti. Abstraktní definice „nejlepšího zájmu dítěte“ není možná, vždy jde o výstup konkrétní situace. V rozhodovací praxi by právě tato zásada měla plnit funkci vyvažování (poměrování) v kolizích mezi konkrétními lidskými právy, zprostředkovávat řešení konfliktů mezi takovými subjektivními právy, a to přirozeně včetně práv dítěte (Freeman, 2007). Jako s takovou se s ní pracuje v aplikační praxi soudů, zejména soudu Ústavního, ale máme za to, že stejným způsobem je možné ji užít i v rámci sociálně-právní ochrany dětí. Velmi srozumitelně včetně odkazů na další zdroje je zásada nejlepšího zájmu dítěte rozebrána v rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 4. 2012, sp. zn. 30 Cdo 3430/2011.

Naposledy citovaným je článek 9. Úmluvy

o právech dítěte, který se zabývá odloučením dětí od rodičů. „*Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zajistí, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte. Takové určení může být nezbytným v určitém konkrétním případě, například, jde-li o zneužívání nebo zanedbávání dítěte rodiči nebo žijí-li rodiče odděleně a je třeba rozhodnout o místě pobytu dítěte. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte.*“ Obsah tohoto článku je obsažen v našem právním řádu, ustanovení o právu dítěte odděleného od rodičů udržovat s nimi pravidelné osobní styky doposud v oblasti pěstounské péče chybělo, od nabytí účinnosti občanského zákoníku je však najdeme v ustanovení § 960 odst. 2.

Není možno nezminít Evropskou úmluvu o lidských právech, na jejímž základě je zřízen Evropský soud pro lidská práva. Dalším důležitým dokumentem je Evropská úmluva o výkonu práv dětí, která stanoví v hlavě II. procesní opatření na podporu výkonu práv dětí. Podle článku 3 této úmluvy má dítě právo na informace a na vyjádření svého názoru v řízení: „*Dítě, které má podle vnitrostátních předpisů dostatečnou schopnost chápat situaci, bude mít v soudním řízení, které se jej týká, zaručena následující práva nebo bude mít možnost se těchto práv domáhat: a) dostávat příslušné informace, b) být konzultováno a moci vyjádřit svůj názor, c) být informováno o možných důsledcích vyhovění jeho názoru a o možných důsledcích jakéhokoliv rozhodnutí.*“ Soud je podle Evropské úmluvy o výkonu práv dětí povinen v řízení, které se týká dítěte, před vnesením rozhodnutí mj. posoudit, „*zda má informace dostatečné k tomu, aby mohl rozhodnout v nejlepším zájmu dítěte, a je-li to třeba, opatřit si informace, zejména od osob, které mají rodičovskou zodpovědnost*“ (článek 6 odst. 1 Úmluvy). Dále má soud v těchto případech povinnost rychlého projednání věci (článek 7 Úmluvy: „*V řízení, které se týká dítěte, je soudní orgán povinen jednat rychle, aby nedošlo ke zbytečným průtahům. K tomu musí směřovat i procesní předpisy zabezpečující rychlý výkon rozhodnutí. V naléhavých*

případech musí mít soudní orgán pravomoc vydat rozhodnutí, jež jsou vykonatelná okamžitě.“

Z dalších právních předpisů je třeba připomenout Evropskou úmluvu o osvojení dětí a Doporučení č. R (87) 6 Výboru ministrů Rady Evropy o pěstounských rodinách, jehož cílem je nabídnout členským státům pravidla týkající se pěstounských rodin, která by měla být zahrnuta do legislativy členského státu. Uvedená doporučení jsou obsažena v české právní úpravě pěstounské péče; v preambuli Doporučení je uvedena přednost biologické rodiny a priorita její sanace.

Velký vliv na vytváření judikatury členských států Evropské unie má rozhodovací praxe Evropského soudu pro lidská práva (dále jen ESLP); k dané problematice uvedme například velmi známé rozhodnutí Kutzner proti Německu, které vymezuje nejen právo na rodinný život, ale závazky státu na jeho podporu: „*Orgány veřejné moci mají i pozitivní závazky, které jsou těsně spjaty s účinným respektováním rodinného života. Jakmile je tedy prokázána existence rodinného vztahu, musí orgány veřejné moci v zásadě jednat tak, aby se tento vztah mohl rozvíjet, a přijmout vhodná opatření za účelem sloučení rodiče s dítětem* (rozhodnutí ESLP Kutzner proti Německu či nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II.ÚS 838/07). Ve věci Kutzner proti Německu se soud zabýval závažným zásahem do práva na ochranu rodinného života manželů, kteří byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, jejich dcery byly poté odděleně umístěny do pěstounských rodin a rodičům byla omezena možnost dcery kontaktovat. To vše na základě údajné nedostatečné rozumové kapacity rodičů. Základní právo na nerušený rodinný život jako subjektivní veřejné právo pak ve shodě s judikaturou ESLP taktéž chrání právo rodiče na přijetí opatření ze strany státních orgánů směřujících k jeho obnovenému soužití s dítětem (viz rozsudek ESLP ve věci Eriksson vs. Švédsko), a to v co nejkratší době, s ohledem na skutečnost, že prostý běh času může vést k nenapravitelným důsledkům pro vztahy mezi dětmi a rodičem, který s nimi nežije (viz rozsudek ESLP ve věci Ignaccolo-Zenide vs. Rumunsko). Ve věci Eriksson proti Švédsku se soud zabýval situací, kdy bylo dítě umístěno do dětského domova. Po pěti letech bylo rozhodnutí o svěření do náhradní péče zrušeno, ale úřad rozhodl, že dítě

má zatím v ústavu zůstat a k matce se vracet postupně. Jde o jedno z prvních rozhodnutí na dané téma, a to z roku 1989. Ve věci Ignaccolo-Zenide proti Rumunsku šlo o situaci, kdy byly po rozvodu rodičů dvě dcery svěřeny otci, který s nimi z místa bydliště matky ve Francii odcestoval do USA a poté do Rumunska, kde mu byla stanovena povinnost umožnit kontakt dcer s matkou, ale soud i příslušné úřady byly nečinné ve vymáhání této povinnosti, důsledkem bylo, že se dcery s matkou setkaly poprvé po sedmi letech. Tato i veškerá další rozhodnutí ESLP se nadále projevují v rozhodovací praxi soudů členských států Evropské unie, a to zejména soudů ústavních.

Změny v náhradní rodinné péči

Jakým způsobem se tedy výše uvedené závazky vyplývající z mezinárodních právních dokumentů a vývoj probíhající v sociálně-právní ochraně dětí promítly do znění občanského zákoníku?

Osvojení

Občanský zákoník přinesl nikoliv novou, ale obnovenou možnost osvojení zletilého, která však není variantou náhradní rodinné péče, a proto ani obsahem tohoto tématu. U osvojení nezletilého dochází ke zdůraznění statusové změny u tohoto institutu. Podle důvodové zprávy k občanskému zákoníku je tato změna vyvolána zejména tím, „*že značný počet osvojení je jenom tak zvaným – osvojením nepravým, totiž osvojením manželem rodiče dítěte, jednak to, že ani osvojení dítěte osobami od rodičů odlišnými není pouhou péčí, i když se třeba u malého dítěte viditelně do péče koncentruje: vždy se především, a to právě na rozdíl od všech institutů náhradní péče (zčásti s výjimkou poručení), jedná o záležitost statusovou, kdy rozhodnutí soudu změni zdaleka ne jen poměry mezi přirozeným rodičem, dítětem a osvojitelem*“ (ČR, 2012b). K podstatné změně oproti předchozí úpravě zákona o rodině dochází posílením práv příbuzných existujících i domnělých. V rámci nové právní úpravy došlo k zásadnímu zdůraznění postavení osvojení jako subsidiární formy péče o nezletilé dítě a zdůraznění funkce biologické rodiny jako primárního pečovatele o nezletilé děti. Za významnou se považuje nejen nejužší a prokazatelná biologická rodina, ale je posílen i význam osob, které o sobě tvrdí, že jsou příbuzní dítěte.

O osvojení nebude možné rozhodnout v případě možnosti příbuzenské péče (Sedlák, 2011). Je povinností opatrovníka, jako osoby, která má za úkol hájit zájmy nezletilého dítěte, aby zjistil, zda má osvojované dítě blízké příbuzné, kteří mají zájem o něj pečovat. Soud takto dá přednost setrvání dítěte v širší biologické rodině před jeho osvojením a svěří dítě do péče jeho blízkého příbuzného, je-li to v souladu se zájmy dítěte a je-li zjevné, že tato osoba je schopna o dítě pečovat.

Důležité je rovněž posílení práv samotného osvojence. Občanský zákoník v § 806 stanoví jako obligatorní podmínku osvojení osobní souhlas dítěte v případě, že dosáhlo věku dvanácti let, výjimka z obligatornosti souhlasu nastává pouze v případě, že by tento postup byl v zásadním rozporu se zájmy dítěte nebo dítě není schopno důsledky souhlasu posoudit. I před dosažením věku dvanácti let je úkolem soudu, aby dítě, je-li to možné, vyslechl a vzal na jeho vyjádření zřetel s ohledem na stupeň jeho duševního vývoje. Nově je povinností osvojitele sdělit dítěti skutečnost osvojení, a to nejpozději do zahájení školní docházky dítěte. Tato povinnost je upravena v § 836, není s ní však spojena žádná sankce v případě nesplnění. K právům na informace patří i právo osvojence seznámit se s obsahem svého osvojitelského spisu, jakmile nabude svéprávnosti, i v případě, že byly okolnosti osvojení utajeny. Před nabytím osvojencovy svéprávnosti může soud rozhodnout o odtajnění informací z utajeného osvojitelského spisu v případě, že to odůvodňuje velmi závažná situace ohrožující osvojené dítě na životě nebo na zdraví.

Cílem předosvojitelské péče je dát prostor soudu, jako orgánu, který o osvojení rozhoduje, aby nabytí tzv. přesvědčivého zjištění, že mezi osvojitelem a dítětem se vytvořil takový vztah, jaký je smyslem a cílem osvojení, tato doba nesmí být kratší než šest měsíců. Do péče před osvojením může být dítě osvojiteli předáno po uplynutí tří měsíců ode dne, kdy byl souhlas k osvojení dán. Občanský zákoník však v souladu se zájmem novorozence dítěte na tom, aby netrávilo dny nejranějšího dětství v ústavním zařízení, umožňuje v případě, že oba rodiče dali k osvojení souhlas, předat dítě do péče budoucího osvojitele ihned poté, co to zdravotní stav dítěte dovolí. Tato péče však není péčí před osvojením,

ten, komu bylo dítě předáno do péče, má pouze povinnost a právo o dítě řádně pečovat a chránit je, v záležitostech dítěte, které s touto péčí souvisí, může jednat, jen je-li toho nezbytně třeba. K této variantě, dalo by se říci, „faktické péče“ důvodová zpráva k občanskému zákoníku dodává, že „péče osvojitele, spojená s rizikem, že bude pouze dočasná, by měla být hodnotově vyvážena: ten, kdo bude ochoten převzít dítě do své péče velmi záhy, ale s rizikem, že bude případně povinen dítě zase vydat, bude ve zvýhodněném pořadí před tím, kdo raději vyčkává, zatímco dítě čeká v ústavní péči“. Máme za to, že zde se jedná o jednu z otevřených a nových otázek pro praxi sociálně-právní ochrany dětí, zvláště z pohledu nároků na sociálního pracovníka a případně další odborníky, kteří by v období faktické péče měli budoucí osvojitele doprovázet.

Dohled nad úspěšností osvojení je novinkou v České republice, ale je běžný v mezinárodním osvojení. Důvodová zpráva udává, že se nesmí vytvářet dojem, že jde o sankční opatření; ingerence státu prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí by se měla zaměřit na poradenství a služby, a to ve všech případech osvojení. Inspirace praxí mezinárodního osvojení je zde zřejmá, přestože § 839 odst. 2 říká, že je-li stanoven dohled, je vykonáván zpravidla prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí, důvodová zpráva konstatuje, že dohled by mohl vypadat tak, že osvojiteli, méně vhodně orgánu sociálně-právní ochrany dětí, je stanovena povinnost jednou za šest měsíců podat soudu informaci, jak se osvojenci v nové rodině daří. Jakým způsobem bude dohled nad úspěšností osvojení probíhat, ukáží pravděpodobně až soudní rozhodnutí.

Souhlas rodičů osvojovaného dítěte je nezbytnou podmínkou osvojení a bez tohoto souhlasu nemůže k osvojení dojít, jelikož rodič tu jedná nejen jako zákonný zástupce dítěte, ale především jako osoba s osvojovaným dítětem přirozeně spojená (ČR, 2012b). Proto nově může rodič dát souhlas k osvojení pouze osobním prohlášením vůči soudu, tedy nikoli písemně v jakékoli ověřené formě. Důvodem osobního souhlasu je i to, že při variantě osobního prohlášení má soud možnost splnit povinnost stanovenou v § 810 občanského zákoníku, a to poučit řádně rodiče před jeho vyjádřením o podstatě

a důsledcích prohlášení soudu a o podstatě osvojení. Souhlas s osvojením mohou rodiče odvolat bez omezení po dobu tří měsíců ode dne, kdy byl dán. Po uplynutí tří měsíců je možné souhlas odvolat z důvodů uvedených v § 817 odstavec 2, tedy nebylo-li osvojované dítě ještě předáno do péče osvojitele před osvojením nebo je-li v souladu se zájmy dítěte, aby bylo se svými rodiči. Souhlas s osvojením automaticky zanikne, nedojde-li k osvojení dítěte do šesti let ode dne, kdy byl souhlas dán. Podle právní úpravy v zákoně o rodině zůstává zachováno, že matka může dát souhlas k osvojení dítěte nejdříve po uplynutí lhůty šesti týdnů od jeho narození, otec ihned po narození dítěte.

Situace, kdy není souhlasu rodičů k osvojení třeba, řeší ustanovení § 819 až 822, toto rozhodnutí náleží výlučně soudu. Občanský zákoník zdůraznil zásady obsažené v mezinárodních dokumentech o osvojení, zejména skutečnost, že zájem na urychleném zajištění individuální péče o dítě se nesmí dostat do rozporu se zájmem na řádném a spravedlivém procesu a právem na rodinný život; pro zajištění péče o dítě má stát povinnost vytvořit jiné instituty.

V § 820 se uvádí povinnosti orgánu sociálně-právní ochrany v případech, že nelze v chování rodiče spatřovat hrubé porušování jeho povinností ve vztahu k dítěti. Důvodová zpráva k tomu udává, že se jedná o situace, kdy se rodiče dostali do značné nouze nebo tísně, a to nikoli vlastním zaviněním, a je možné očekávat, že tuto neuspokojivou situaci překonají. V těchto případech má orgán sociálně-právní ochrany povinnost poučit rodiče o možných následcích jeho chování ve vztahu k dítěti a poskytnout mu poradenství a pomoc za podmínek stanovených zákonem o sociálně-právní ochraně dětí.

Poručenství a poručenství s péčí

Soud jmenuje dítěti poručníka vždy, když tady není žádný z rodičů, který má a vůči svému dítěti vykonává rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu. Poručník má vůči dítěti zásadně všechna práva a povinnosti jako rodič s výjimkou povinností vyživovací; z výjimečných důvodů může soud okruh práv a povinností poručníka vymezit jinak. Je vhodné zdůraznit, že poručenství je stejně jako osvojení institutem prvořadě statusovým, neboť jeho primárním cílem je zabezpečit dítěti individuální právní ochranu.

Proto občanský zákoník v § 929 upravuje institut veřejného poručníka, jímž se stává orgán sociálně-právní ochrany dětí, a to až do doby, kdy soud jmenuje dítěti poručníka nebo dokud se poručník neujme funkce. Jednání veřejného poručníka je upraveno právem a má charakter právního jednání, nejde jen o jakéhosi předběžného poručníka s omezenými právy a povinnostmi (ČR, 2012b). Toto řešení ale nezabývá soud povinnosti hledat fyzickou osobu splňující všechny požadavky na osobu poručníka kladenou. Ze znění zákona vyplývá, že přednostně by měla být poručníkem jmenována osoba, kterou navrhli rodiče, není-li to v rozporu se zájmy dítěte. V druhé řadě nastupují osoby příbuzné nebo dítěti blízké, ledaže by takovou osobu rodič výslovně vyloučil. Pokud nejsou žádné výše uvedené osoby, soud jmenuje poručníkem jiného vhodného člověka (např. žadatele o pěstounskou péči). V případě, že soud žádnou fyzickou osobu vhodnou stát se poručníkem nenajde, je jeho povinností pečovat o dítě tak, že mu ustaví jako poručníka osobního orgán sociálně-právní ochrany dětí a bude s jeho pomocí dále hledat vhodnou fyzickou osobu.

Je tedy nutné rozlišovat trojího poručníka: 1. poručníka veřejného, toho, kdo je orgánem veřejné moci, tedy orgánem sociálně-právní ochrany dětí, a do funkce poručníka vstupuje ze zákona, nastane-li situace potřeby v zákoně výslovně uvedená, 2. poručníka osobního, kdy funkci vykonává fyzická osoba, ustavená do funkce soudem, a 3. poručníka osobního, kdy funkci vykonává orgán veřejné moci, tedy orgán sociálně-právní ochrany dětí (ČR, 2012b).

Jistě nejvhodnější variantou je situace, kdy je poručníkem fyzická osoba, která o dítě osobně pečuje tak, jako by jí bylo dítě trvale svěřeno do péče, v těchto případech poručníkově náleží hmotné zabezpečení jako pěstounovi. Obdobně jako u pěstounské péče nemůže výkon poručenství probíhat bez kontroly státu, neboť jde o dítě svěřené do výchovy jiných fyzických osob než rodičů. Podle ustanovení § 19 odst. 6 zákona č. 359/1999 Sb. má zaměstnanec obecního úřadu obce s rozšířenou působností dvakrát v průběhu prvních šesti měsíců, a to nejméně jednou za tři měsíce a dále podle potřeby a v souladu se zájmy dítěte nejméně jednou za šest měsíců, povinnost navštívit rodinu, kde dítě žije, popřípadě jiné prostředí, kde se dítě zdržuje.

Svěření dítěte do péče jiné osoby

Tento typ náhradní rodinné péče prošel mimo jiné terminologickou změnou, v zákoně o rodině byl nazýván péče jiné fyzické osoby o nezletilé dítě. Jak bylo řečeno výše, má svěření dítěte při rozhodování o péči o nezletilé dítě přednost před osvojením nezletilého v případě zákonem daných podmínek, vždy má přednost před svěřením dítěte do ústavní výchovy. Tradičně je tento typ náhradní rodinné péče využíván pro péči příbuzenskou. Tato forma péče je určena zejména pro případy, kdy je pravděpodobný návrat dítěte do jeho přirozené rodiny. Rodič má možnost styku s dítětem, a jelikož pečující osoba je zpravidla příbuzná a blízká dítěti i rodiči, má se za to, že bude nejlépe tvořit mezičlánek mezi orgánem sociálně-právní ochrany dětí a rodičem tak, aby se dítě co nejrychleji mohlo vrátit do původní rodiny.

Svěření dítěte do péče jiné osoby stojí vedle právní úpravy pěstounské péče, a ač se může zdát nadbytečné, aby zde právní úprava tzv. svěření byla (jednu dobu existoval i názor tuto formu péče odstranit úplně), má přesto v českém právním řádu své místo. Důvodem je zejména její vázanost na přirozenou rodinu dítěte a na osoby jemu blízké a známé s tím, že je v nejlepší zájmu dítěte, aby se ujaly péče o toto dítě, pokud o něho nemohou pečovat jeho rodiče, popřípadě poručník. Osoby, které se nejčastěji ujmají péče o dítě, jsou jeho prarodiče a tito mají ze zákona vyživovací povinnost k dítěti. Proto pokud je jim možné výživné stanovit nebo pokud se ujme péče o dítě osoba příbuzná, která nemá k dítěti vyživovací povinnost (teta, starší sourozenec), ale výživné je možné stanovit rodičům nebo prarodičům, tak tato forma péče má přednost před pěstounskou péčí (Westphalová, v tisku). Pokud není možné rodičům nebo ostatním příbuzným uložit vyživovací povinnost k dítěti, ustanovení o svěření dítěte do péče jiné osoby se nepoužijí. Tento ukazatel možnosti uložení výživného v § 957 občanského zákoníku se stává zřetelným kritériem pro rozhodovací praxi soudů, která doposud nebyla jednotná.

Rozhodnutí soudu musí být v souladu se zájmem dítěte. O pojmu zájem dítěte již bylo pojednáno výše, je však namístě připomenout, že zájem dítěte na změně výchovného prostředí je dán tehdy, když to dosavadní řádně nezabezpečovalo

odpovídající vývoj dítěte. Může jít o situace, kdy rodiče o dítě nepečují řádně, zanedbávají péči, dítě týrají či zneužívají. Vždy je třeba zhodnotit, zda nestačí užití jiných opatření (výchovná opatření, sociální práce s rodinou, popřípadě i zásah do rodičovské odpovědnosti), jelikož o změně výchovného prostředí dítěte by mělo být rozhodnuto až po uvážení jiných možností.

V rámci ochrany dítěte svěřeného do péče stanovuje zákon požadavky pro pečující osobu, která musí skýtat záruky řádné péče, mít bydliště na území České republiky a souhlasit se svěřením dítěte do osobní péče. Pokud se péče o dítě ujala osoba dítěti blízká nebo příbuzná, dá jí soud přednost před jinou osobou, ledaže to není v souladu se zájmy dítěte.

Novou podmínkou stanovenou občanským zákoníkem oproti zákonu o rodině je, že pečující osoba má bydliště na území České republiky. Důvod přijetí tohoto ustanovení souvisí s nezávadoucí praxí nahrazování péče jiné osoby namísto preadopční péče v kontextu mezinárodních osvojení, respektive se zneužíváním (Sedlák, 2008) tohoto institutu. Mezinárodní smlouvy používají standardně pojem obvyklé bydliště. Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, v ustanovení § 5 definuje, co je míněno bydlištěm – „osoba má bydliště na území České republiky, zejména pokud se zde dlouhodobě zdržuje, vykonává zde výdělečnou činnost, žije zde s rodinou, plní zde povinnou školní docházku nebo se zde soustavně připravuje na budoucí povolání, popřípadě existují jiné významné důvody, zájmy či aktivity, jejichž vzájemná souvislost dokládá sepětí této osoby s Českou republikou“. Jde tedy o faktickou skutečnost bydlení na určitém místě, které vykazuje znaky trvalosti (zakoupení domu či bytu, delší nájem, pracovní uplatnění, registrace u lékaře apod.; ČR, 2012b).

Občanský zákoník nechává vymezení práv a povinností pečující osoby na rozhodnutí soudu, v případě, že toto soud nebude považovat za nutné, může odkázat na přiměřené použití ustanovení o právech a povinnostech pěstouna v ustanovení § 966. Zásadním právem i povinností pečující osoby je právě osobní péče o dítě, v dalším bude rozhodnutí soudu záležet na konkrétní situaci dítěte a jeho rodičů. Pokud nebylo rozhodnuto jinak, zůstává rodič zákonným

zástupcem dítěte, má právo výchovy v nejšířším slova smyslu, právo se s dítětem stýkat, právo na informace o dítěti a právo požadovat ho zpět do své péče, zastupovat a spravovat jmění dítěte v podstatných záležitostech.

Přestože by rozhodnutí soudu o svěřeni do péče jiné osoby mělo být v souladu se zájmem dítěte, je průběh náhradní rodinné péče kontrolován orgánem sociálně-právní ochrany dětí, jelikož jde vždy o dítě odebrané z původní rodiny, a tedy obecně ohrožené. Podle ustanovení § 19 odst. 6 zákona č. 359/1999 Sb. má zaměstnanec obecního úřadu obce s rozšířenou působností povinnost navštívit rodinu, kde dítě žije, popřípadě jiné prostředí, kde se dítě zdržuje, dvakrát v průběhu prvních šesti měsíců, a to nejméně jednou za tři měsíce, a dále má tuto povinnost podle potřeby a v souladu se zájmy dítěte nejméně jednou za šest měsíců.

Pěstounská péče

Jak již bylo výše řečeno, zřejmým kritériem pro rozhodnutí soudu o tom, zda bude dítě svěřeno do pěstounské péče či do svěřenectví, se stává možnost uložit rodičům či prarodičům vyživovací povinnost k dítěti. Vzhledem k této skutečnosti je pravděpodobné, že forma pěstounské péče bude nadále formou převažující.

Zásadní změny v pěstounské péči jsou účinné již od 1. ledna 2013 díky rozsáhlé novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí (zákon č. 401/2012 Sb.). Pěstounská péče je definována jako tradiční soukromoprávní institut s veřejnoprávními rysy, které spočívají v jejím zprostředkování, organizaci, hmotném zabezpečení, kontrole a v neposlední řadě i podpoře a provázání pěstounů (Radvanová, Zuklínová, 1999: 125). Je třeba si uvědomit, že ona veřejnoprávní složka pěstounské péče byla velmi posílena právě výše uvedenou novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí, jako nejmarkantnější rys můžeme jmenovat dohody o výkonu pěstounské péče. Tento text se věnuje změnám obsaženým v občanském zákoníku, z nichž ty nejvýraznější jsou již obsaženy v právu veřejném. Je to zejména důraz na dočasnost pěstounské péče a její subsidiaritu ve vztahu k biologické rodině, což je obsahem ustanovení § 959, které v odstavci 1 říká, že soud rozhodne o pěstounské péči na dobu, po kterou trvá překážka bránící rodičům v osobní péči o dítě. V druhém

odstavci téhož ustanovení je řečeno, že rodič může požadovat dítě zpět do své osobní péče, soud jeho návrhu vyhově, pokud je to v souladu se zájmem dítěte. I v předcházející právní úpravě zákona o rodině bylo samozřejmě možné, aby rodič požádal o zrušení pěstounské péče, byť zákon počítal spíše s eventualitou zrušení v případě, že neplnila svůj účel. K otázce, kdy je v zájmu dítěte, aby byla pěstounská péče zrušena a dítě vráceno do osobní péče rodiče, je třeba uvést skutečnost, že ve věci zrušení pěstounské péče rozhodoval Ústavní soud České republiky v průběhu let 1995 až 2012 sedmi rozhodnutími, z nichž tři spolu souvisejí (ve stejné věci byly podány ústavní stížnosti matkou, otcem a babičkou), takže fakticky jde o rozhodnutí v pěti věcech. Rozhodnutí byla vynesena různými senáty Ústavního soudu, přesto je výstup zcela jednoznačný, ve všech rozhodnutích byla v situaci kolize (Holländer, 2012; Kosař, 2008) mezi jednotlivými základními právy dána přednost zájmu dítěte před právem rodiče na jeho výchovu, respektive právem na rodinný život podle čl. 32 odst. 1 a 4 Listiny základních práv a svobod. Tento zájem dítěte byl rovněž ve všech případech spatřen v kontinuitě a stálosti výchovného a rodinného prostředí pro dítě, ačkoliv toto stabilní výchovné prostředí nebylo v rodině biologické, ale v rodině pěstounské. Pokud to bylo možné vzhledem k věku dítěte, bylo přihlédnuto i k jeho názoru. O to více se jako naléhavá jeví povinnost státu reálně sanovat rodinu, v níž odebrání dítěte hrozí nebo již nastalo, skutečně co nejrychleji, neboť „čas dítěte“ plyne velmi rychle a v případě jeho všestranného dobrého rozvoje v náhradní rodině s největší pravděpodobností k návratu do rodiny biologické nedojde. Jedná se o rozhodnutí III. ÚS 304/95, II. ÚS 205/98, IV. ÚS 605/2000, III. ÚS 1666/11, I. ÚS 1033/12.

Rodiče zůstávají nositeli rodičovské odpovědnosti s výjimkou práv a povinností, které zákon stanoví pěstounovi; tradiční vymezení práv a povinností pěstouna najdeme v ustanovení § 966, soud může nově vymezit práva a povinnosti pěstouna i nad rámec zákonného znění. Toto „nadstandardní“ vymezení pěstounových práv lze učinit již v rozhodnutí o svěřeni dítěte do pěstounské péče či kdykoliv v průběhu trvání pěstounské péče. Tato varianta se očekává zejména v situacích, kdy bude rodič nečinný či

se pěstoun bude domnívat, že rozhodnutí rodiče není v souladu se zájmem dítěte. Návrh na změnu práv a povinností může podat rodič, pěstoun i dítě. Výslovně je v ustanovením § 960 odstavec 2 zdůrazněno právo rodiče na osobní a pravidelný styk s dítětem a právo na informace o dítěti, ledaže soud z důvodů hodných zvláštního zřetele rozhodne jinak. Výslovnou povinností pěstouna, jejíž realizace klade velké nároky jak na pěstouny, tak na sociální pracovníky, je povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuznými a osobami dítěti blízkými a umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči. Pěstounská péče je subsidiární řešení situace dítěte, které nemůže vyrůstat v přirozené rodině. Proto je třeba rodinné vazby, které dítě v přirozené rodině má, udržovat a rozvíjet a prohlubovat sounáležitost s rodinou, do které by se dítě mělo co nejdříve vrátit. V prvé řadě je třeba, aby dítě udržovalo vztahy s rodiči, ale i dalšími příbuznými a blízkými osobami, které tvoří přirozené rodinné prostředí dítěte. Bude se jednat zejména o udržování kontaktu se sourozenci, prarodiči, manželem, popřípadě partnerem rodiče dítěte apod. Kontakt by měl spočívat zejména v podání pravdivých informací jak dítěti, tak příbuzné osobě a umožnění komunikace telefonem, e-mailem apod. (ČR, 2012b).

Jak již bylo výše opakovaně řečeno, je primárním cílem občanského zákoníku v oblasti náhradní rodinné péče varianta, aby dítě, které nemůže vyrůstat se svými biologickými rodiči, vyrůstalo, je-li to možné, u osoby příbuzné nebo dítěti blízké. Proto pokud se dítěte, o které jeho rodiče nemohou, nedokážou nebo nechtějí osobně pečovat, fakticky ujmě osoba dítěti příbuzná nebo blízká, musí soud v souladu s ustanovením § 962 odst. 2 dát této péči přednost před péčí osob jiných, myšleno dítěti cizích, ledaže toto řešení není v souladu se zájmy dítěte. Tento standard je plně v souladu se zněním zákona o sociálně-právní ochraně dětí ustanovení § 15, které výslovně stanoví, že pokud se dítě ocitne bez péče přiměřené jeho věku, musí mu být zajištěna neodkladná péče, při jejímž zajištění se dá zpravidla přednost příbuznému dítěti. Z téhož právního předpisu (ustanovení § 20 odst. 3 písmeno b)) vyplývá, že zprostředkování pěstounské péče se neprovádí v případě, že návrh na svěření dítěte do pěstounské péče podala

fyzická osoba dítěti příbuzná nebo blízká dítěti či jeho rodině. Aby nedocházelo jen k pasivnímu potvrzování faktického stavu po delší době, která nemusí být dítěti ku prospěchu, ukládá tento zákon všem, tedy i osobám příbuzným a blízkým, oznamovací povinnosti ohledně přijetí cizího dítěte do své péče, viz ustanovení § 10a odstavec 2 zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Závěr

Za jednu ze zásadních zásad, které slouží jako výkladové principy soukromého práva, občanský zákoník považuje premisu, podle níž rodina, rodičovství a manželství požívají zvláštní zákonné ochrany. Jak již bylo řečeno, nová ustanovení upravující náhradní rodinnou péči kladou oproti stavu stávajícímu důraz na přednostní postavení biologické rodiny, a to jak biologických rodičů, tak rodiny širší. Jiná ustanovení se věnují podpoře vztahu mezi dítětem v náhradní rodinné péči a biologickou rodinou. Skutečností je, že zažitě stereotypy v náhradní rodinné péči – typicky její dlouhodobost bez snahy o řešení situace původní rodiny, nerealizování kontaktu s biologickou rodinou, preferování náhradní rodiny před rodinou biologickou – stále existují, přestože praxe v oblasti sociálně-právní ochrany dětí šla již před nabytím účinnosti občanského zákoníku směrem k práci s původní rodinou. Nejen z tohoto důvodu lze přijetí občanského zákoníku pro praxi sociálně-právní ochrany dětí hodnotit pozitivně. Cílem probíhající transformace systému péče o ohrožené děti je její profesionalizace, a to ve smyslu zkvalitnění systému a jeho zaměření na prevenci ohrožení a všestrannou podporu rozvoje dětí v rodinném prostředí. Je faktem, že transformace a s ní související legislativní změny přinesly větší nároky na všechny subjekty náhradní rodinné péče včetně náhradních rodičů. Jako doporučení pro zvládnutí všech změn a požadavků si dovoluji navrhnout, kromě již výše opakovaně zmíněné sanace původní rodiny, co nejširší rozsah multidisciplinární spolupráce a využívání služeb pro práci s rodinami a dětmi. Domnívám se, že pouze tak lze se stávajícími zdroji naplnit zákonné podmínky náhradní rodinné péče, a to tak, aby v každém jednotlivém případě byl jako základní cíl sledován nejlepší zájem dítěte.

Seznam literatury

ČR. **Důvodová zpráva k novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí.** 2012a, Dostupný také z: <http://psp.cz> [on-line] [1. 4. 2013]

ČR. **Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.** 2012b, Dostupný také z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz> [on-line] [3. 1. 2014]

FREEMAN, M. **Article 3. The Best Interests of the Child.** In ALEN, A., VANDE LANOTTE, J., VERHELLEN, E., ANG, F., BERGHMANS, E. and VERHEYDE, M. (Eds.). **A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child.** Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2007.

HOLLÄNDER, P. **Filosofie práva.** Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2012.

KOSAŘ, D. **Kolize dvou základních práv v judikatuře Ústavního soudu ČR.** In *Jurisprudence*, 2008, roč. XVII, č. 1, s. 3–19.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. **Akční plán k naplnění Národní strategie ochrany práv dětí 2012–2015.** Dostupný také z: <http://cijedite.cz> [on-line] [1. 4. 2012]

RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M. **Kurz občanského práva – instituty rodinného práva.** Praha: C. H. Beck, 1999.

SEDLÁK, P. **Vzájemný vztah svěřeni dítěte do výchovy třetí osoby soudem dle § 45 a řízení o svěřeni dítěte do péče budoucích osvojitelů dle § 69 odst. 2 v mezinárodních vztazích.** In *Náhradní výchova dětí – možnosti a meze.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008, s. 101–106.

SEDLÁK, P. **Úvod k právní úpravě osvojení v rekonstrukci soukromého práva.** In *Aktuální otázky Péče o děti separované od rodičů.* Sborník z XI. celostátního semináře Brno. Brno: TRIADA – Poradenské centrum, o. s., 2011, s. 49–53.

WESTPHALOVÁ, L. **Občanský zákoník s komentářem.** Praha: C. H. Beck (v tisku).

Právní předpisy

ČSFR. Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104 ze dne 8. 4. 1991, **o sjednání Úmluvy o právech dítěte.** In *Sbírka zákonů České republiky.* 1991, částka 22, s. 502–512. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/1991/sb022-91.pdf>.

ČSFR. Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209 ze dne 15. 5. 1992, **o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících.** In *Sbírka zákonů České republiky.* 1992, částka 41, s. 1073–1088. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/1992/sb041-92.pdf>.

ČR. Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 54 ze dne 2. 7. 2001, **o přijetí Evropské úmluvy o výkonu práv dětí.** In *Sbírka mezinárodních smluv,* 2001, částka 21, s. 778–795. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/2001/sb.021-01m.pdf>.

ČR. Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 132 ze dne 28. 11. 2000., **o přijetí Evropské úmluvy o osvojení dětí.** In *Sbírka mezinárodních smluv,* 2000, částka 55, s. 2074–2096. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/2000/sb.055-00m.pdf>.

ČR. Ústavní zákon č. 1 ze dne 16. 12. 1992, **Ústava České republiky.** In *Sbírka zákonů České republiky.* 1993, částka 1, s. 5–16. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/1993/sb0001-1993.pdf>.

ČR. Zákon č. 89 ze dne 22. 3. 2012, **občanský zákoník.** In *Sbírka zákonů České republiky.* 2012c, částka 33, s. 1026–1365. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/2012/sb0033-2012.pdf>.

ČR. Zákon č. 359 ze dne 30. 12. 1999, **o sociálně-právní ochraně dětí.** In *Sbírka zákonů České republiky,* 1999, částka 111, s. 7662–7681. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/1999/sb.111-99.pdf>.

ČR. Zákon č. 292 ze dne 27. 9. 2013, **o zvláštních řízeních soudních.** In *Sbírka zákonů České republiky,* 2013, částka 112, s. 3186–3256. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/2013/sb.0112-2013.pdf>.

Usnesení DE01/48 Valného shromáždění OSN **Všeobecná deklarace lidských práv.** Dostupný také z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>.

Poznámky

1 Kontakt: katerina.cileckova@osu.cz

Sociální práce s lidmi s hmotnou nouzí¹

Social Work with People in Material Need

Libor Musil, Olga Hubíková, Jana Havlíková

Prof. PhDr. Libor Musil, CSc.,² působí na Fakultě sociálních studií MU v Brně a v brněnské pobočce Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí Praha. Bádá a vyučuje o identitě sociální práce, o přístupu sociálních pracovníků ke klientům v organizacích a o institucionalizaci sociální práce.

Mgr. Olga Hubíková³ je výzkumnou pracovnící brněnského výzkumného centra VUPSV, kde se dlouhodobě věnuje především kvalitativním výzkumům z oblasti sociální práce a sociálních služeb.

Mgr. Jana Havlíková, Ph.D.,⁴ je výzkumná pracovníce ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí – výzkumné centrum Brno, kde se dlouhodobě věnuje především kvalitativním výzkumům z oblasti sociální práce a sociálních služeb.

Abstrakt

Článek je věnován otázce, zda sociální pracovníci chápou pomoc lidem s hmotnou nouzí jako „kompenzaci osobních deficitů“, nebo jako „zprostředkování problémových interakcí“. Výzkum byl proveden ve třech záměrně vybraných lokalitách. V každé z nich byly provedeny hloubkové rozhovory se sociálními pracovníky místního kontaktního pracoviště Úřadu práce a obecního úřadu. Lokality byly vybrány záměrně tak, aby ve vyprávění místních sociálních pracovníků byl zastoupen co nejširší repertoár používaných postupů sociální práce. Od dotazovaných sociálních pracovníků jsme získali popisy desítek řešených případů, které jsme následně interpretovali z hlediska typologie, která zahrnuje dva výše zmíněné tzv. čisté typy chápání sociální práce. Identifikovali jsme jedenáct typů řešení případů lidí s hmotnou nouzí, které jsme následně z hlediska použité typologie chápání sociální práce uspořádali do čtyř uskupení typů řešení případů lidí s hmotnou nouzí. Klíčovým poznatkem je, že sociální pracovníci z vybraných lokalit popsali širokou škálu způsobů řešení, která sahá od uspokojování potřeb administrací dávek či působením na kompetence klientů až po snahu předcházet důsledkům a eskalaci hmotné nouze zprostředkováním změny problémových interakcí klientů.

Klíčová slova

sociální práce, způsoby řešení případů, hmotná nouze, saturace potřeb, osobní deficity, problémové interakce

Abstract

The article is devoted to the question: Do social workers understand helping the people in material need in terms of “compensating personal deficiencies” or in terms of “intermediating problem interactions”? Data from the social workers of municipalities and local branches of the Labor Office in three localities were collected using semi-structured and in-depth interviews. Selection of the localities was based on purposive criteria, so that the range of social work approaches were the widest possible. Several dozens of detailed descriptions of the particular interventions were

acquired from interviewed social workers. These were interpreted using the theoretical framework of the above mentioned mutually polar understandings of social work. Eleven different types of “case solution modes” were distinguished in this way. These can be clustered in four more general groupings. The key finding consist in social workers from selected localities describe broad scale of case solution modes reaching from saturation of needs by means of administrating benefits or by means of influencing client competences to preventing material need consequences or their escalation by means of intermediating change of problem client interactions.

Keywords

social work, case solution modes, material need, needs saturation, personal deficiencies, problem interactions

Cílem této stati je zodpovědět otázku: Chápu sociální pracovníci pomoc lidem s hmotnou nouzí⁵ jako „kompenzaci osobních deficitů“, nebo jako „zprostředkování problémových interakcí“? Bezprostředním podnětem k této otázce byly poznatky studie způsobů pomoci lidem s hmotnou nouzí (dále jen „HN“) uplatňovaných v rámci agendy dávek pomoci v hmotné nouzi (dále jen „DPvHN“). Studii její autoři uskutečnili na kontaktních pracovištích Úřadu práce (dále jen „KoP ÚP“) a úřadech obecních samospráv (dále je „ÚOS“) dvaceti dvou záměrně vybraných správních obvodů⁶ (Musil et al., 2013) krátce poté, co nabýly účinnosti změny zákonů č. 111/2006 Sb., o pomoci v HN, č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, a č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře (Beck et al., 2012). Změna vedla k přesunu agendy DPvHN z přenesené působnosti obcí s rozšířenou působností (dále jen „RP“) do kompetence Úřadu práce ČR. Autoři studie „na většině zkoumaných úřadů práce zaznamenali tendenci omezovat sociální práci s lidmi v HN či na ni úplně rezignovat a blavní pozornost upřít na plynulou administraci DPvHN“. Pracovníci agendy DPvHN tudíž chápali pomoc lidem s HN jako proceduru poskytnutí této dávky a popisovali ji „jako sled činností zahrnujících přijetí žádosti, posouzení nároku, přiznání či nepřiznání dávky“ a v případě přiznání dávky „její vyplacení“ (Musil et al., 2013: 58–59, 88). Zjistili, že v těžké době na řadě sociálních odborů či oddělení obecních úřadů ztráceli pomoc lidem s HN ze zřetele. V některých případech dokonce nepovažovali sociální pracovníci lidi s HN za svoji cílovou skupinu a např. „netušili, kolik z jejich klientů řeší HN jako primární problém“ (Musil et al., 2013: 20–22, 93–96).

Za těchto okolností roste pravděpodobnost, že mimo pozornost sociálních pracovníků zůstanou problémy, které HN vyvolávají nebo jež se stávají jejím důsledkem. Tato domněnka se týká jak žadatelů a příjemců DPvHN, tak lidí s klesajícími příjmy, kteří zatím žadateli o tyto dávky nejsou. Pokud se sociální pracovníci nezaměří na problémy, které s HN souvisejí, nevěnují pozornost ani zprostředkování služeb, které by tyto problémy a s nimi i celkovou situaci lidí s HN mohly pomoci řešit. Jednou z příčin nedostatku jejich zprostředkování může přitom být fakt, že vzory spolupráce mezi sociálními pracovníky KoP ÚP a příslušných ÚOS jsou od roku 2013 nejasné, a pokud vznikají, tak s obtížemi (Musil et al., 2013). Pokud sociální pracovníci nevěnují pozornost řešení problémů, které s HN jejich klientů souvisejí, důsledkem je, že systém sociální pomoci lidem s HN nepomáhá celkově řešit jejich životní situaci, a lidi s HN tudíž nechrání před vznikem dlouhodobé závislosti na státem vyplácených DPvHN.

Uvedené otazníky nad řešením problémů, které s HN souvisejí, nás přivedly ke snaze zjistit, zda je sociální práce s lidmi s HN zaměřena spíše na kompenzaci jejich osobních deficitů nebo (také) na zprostředkování více či méně problémových interakcí s poskytovateli služeb a případně s dalšími subjekty v sociálním prostředí lidí s HN. Naším cílem bylo identifikovat co nejbohatší škálu sociálními pracovníky KoP ÚP a ÚOS využívaných způsobů řešení případů lidí s HN. Nepokoušeli jsme se však zjišťovat četnost jejich výskytu. Mimo jiné nás zajímalo, zda se na škále v praxi zvažovaných či využívaných způsobů řešení případů lidí s HN objeví také způsoby řešení, jejichž součástí je pomoc se zvládnáním širší škály problémů lidí s HN,

resp. zprostředkování takové pomoci. Zjištěné typy způsobů řešení případů lidí s HN bychom chtěli nabídnout sociálním pracovníkům a přispět tak k rozšíření repertoáru jejich představ o způsobech pomoci lidem s HN. Rozšíření jejich repertoáru by podle nás mohlo zdokonalit schopnost sociálních pracovníků účinněji reagovat na různorodé problémy a situace spojené s HN.

V textu nejprve vysvětlíme námi použitou typologii chápání sociální práce jako kontinua mezi krajními typy, které jsme označili jako „kompenzaci osobních deficitů“ a jako „zprostředkování problémových interakcí“. Představíme kvalitativní metodiku zkoumání, kterou jsme využili, abychom identifikovali co nejširší škálu sociálními pracovníky vybraných KoP ÚP a ÚOS prezentovaných představ o způsobech řešení případů lidí s HN. Přehledně popíšeme jedenáct typů těchto představ, které se nám podařilo identifikovat. Ukážeme přitom, jak jsme tyto typy představ analyticky uspořádali tak, aby bylo patrné, které z nich vykazují rysy chápání sociální práce jako „kompenzace osobních deficitů“, které z nich jsou analogické chápání sociální práce jako „zprostředkování problémových interakcí“, případně které z nich vykazují rysy obou těchto typů chápání sociální práce.

Typologie chápání sociální práce

V této podkapitole představujeme typologii, v níž jsou dva právě zmíněné „mezni“ a „čisté“ typy⁷ chápání sociální práce rozlišeny ze tří hledisek. Podle toho, jak sociální pracovník chápe problém, který klientovi pomáhá řešit; jak chápe cíl, který má být jeho intervencí dosažen; a na koho a jak zamýšlí v zájmu vyřešení problému a dosažení cíle působit. Z těchto hledisek je

možné rozlišit dva typy chápání sociální práce, které přehledně charakterizujeme níže ve schématu č. 1.

První typ je zaměřen na kompenzování těch osobních deficitů klientů, které jim brání uspokojovat jejich potřeby (dále jen „kompenzování osobních deficitů“). Osobními deficity přitom rozumíme zdravotní, psychické či osobnostní, ekonomické, kvalifikační aj. obtíže nebo nedostatky, které jedinci brání uspokojovat jeho potřeby v rozličných sférách jeho života. Může se např. jednat o akutní nedostatek financí, o neschopnost hospodařit s penězi, zdravotní potíže, závislost, která brání výkonu pracovní činnosti, osobnostní zábrany při vyjednávání na úradech, omezenou schopnost dodržovat dohodu či smlouvy, sklon jednat konfliktně s jinými lidmi... apod.

Z hlediska daného chápání sociální práce je cílem tyto nebo další typy osobních deficitů kompenzovat, tzn. utlumit negativní působení deficitu na naplňování potřeb klienta doplněním vhodných zdrojů (peněz, zboží, služeb, informací, osobní podpory sociálního pracovníka, nácviku, inspirace apod.). Ty je možné doplnit přímým umožněním saturace potřeb (např. poskytnutím dávky v hotovosti nebo poskytnutím zboží i služeb), zajištěním náhradního řešení (např. poskytnutím kompenzačních pomůcek nebo péče) nebo učením⁸ (např. nácvikem hospodaření s penězi nebo účelné komunikace na úradě, povzbuzováním motivace klienta apod.). V kontextu „kompenzování osobních deficitů“ využívá sociální pracovník umožnění saturace, zajištění náhradního řešení nebo učení klienta s cílem zmírnit jeho osobní deficity a způsobit tak změnu na jeho straně.

Schéma 1 Problém, cíle a nástroje v kontextu sociální práce chápané jako kompenzace osobních deficitů a jako zprostředkování problémových interakcí

hlediska srovnání	typy chápání sociální práce	
	kompenzace osobních deficitů	zprostředkování problémových interakcí
problém	<i>omezení uspokojení potřeb klienta jeho osobními deficity</i>	<i>nesnáze obou účastníků kvůli jejich potížím ve vzájemných interakcích</i>
cíl	<i>uspokojení potřeb kompenzací osobních deficitů klienta</i>	<i>zvládnání životních nesnází díky vzájemně přijatelnějším reakcím účastníků interakce</i>
nástroje	<i>saturace, nábrada, učení klienta</i>	<i>působení na obě strany interakce nebo na pravidla jejich interakce učením nebo vyjednáváním</i>

Chápání sociální práce jako kompenzace osobních deficitů vychází z představy, že problémem, který má sociální práce řešit, je neuspokojení potřeb jedince, které je důsledkem jeho výše zmíněných osobních deficitů. Tato představa je blízká myšlenkám dvou (ze tří známých) tradic pojetí případu (viz Musil, 2013). První z obou tradic bývá označována jako klinická sociální práce (Wilenski, Lebeaux, 1965: 288–291, 325–330). Z hlediska této tradice má sociální pracovník soustředit pozornost na osobnost klienta, jejíž rysy z klinické perspektivy předurčují způsob jednání klienta ve vztazích. Toto pojetí vychází z Freudem ovlivněné psychiatrie (Lubove, 1968: 85–156), a za klíčové faktory jednání klienta ve vztazích tudíž považuje jeho emoce, nevědomé motivy jednání a způsob, jímž jedinec vnímá své prostředí. Na toto pojetí případu navazuje obecnější představa, že příčinou problémů ve vztazích jsou nejen psychické, ale i další (výše zmíněné) osobní deficity jedinců, a příčiny problémů je tudíž třeba hledat v osobních (nikoli jen „osobnostních“) nedostatcích jedinců.

Důsledky osobních deficitů jsou v kontextu sociální práce, která je chápána jako kompenzace osobních deficitů, popisovány jazykem tradice, v níž je za případ považován jedinec s neuspokojenými potřebami (viz Dustin, 2007: ix–xvii; 37–68). Z tohoto hlediska je za problém, který má sociální práce řešit, považováno především negativní působení deficitů jedince na uspokojení jeho potřeb, nikoliv ovšem problémové působení osobních deficitů jedince na utváření jeho vztahů (Musil, 2013).

Druhý typ chápání sociální práce je zaměřen na zprostředkování problémových interakcí mezi klienty a jejich sociálním prostředím. Jako „problémové interakce“ zde označujeme vzájemně obtížně přijatelné reakce klientů a subjektů v jejich sociálním prostředí (např. člověka s HN a poskytovatele péče, kteří se rozcházejí v představách o tom, jak má být zajištěna péče blízkému člověku s HN). Za problém jsou z tohoto hlediska považovány ty životní nesnáze jedinců, malých skupin nebo komunit, které na ně doléhají v důsledku potíží v interakcích se subjekty v jejich sociálním prostředí (např. příbuznými, majiteli heren, úřady, bankami, dodavateli energie, poskytovateli sociálních nebo zdravotních služeb... apod.).

Toto pojetí sociální práce rozvíjí tradici, pro jejíž stoupence je případem člověk v sociálním prostředí (viz Briar, 1976; Wilenski, Lebeaux, 1965: 326; Lubove, 1968: 22–54). Důvody, proč se některé interakce jeví jako problémové, se mohou objevit jak na straně klienta, tak na straně jiných subjektů, případně na obou stranách současně. Jako příčina problémů se z tohoto hlediska jeví nesoulad mezi tím, co od sebe účastníci interakce očekávají a co mohou nebo chtějí jeden druhému „nabídnout“. Např. způsob rozhodování a jednání, které jsou pro subjekty v prostředí rutinní, mohou být pro klienta nepřijatelné, protože jim nerozumí nebo jim nedokáže vyhovět. Subjekty v prostředí klienta mohou uplatňovat předsudky (např. potenciální zaměstnavatel paušálně odmítá osamělé matky, což vyvolává námitky osamělých matek, které by byly schopny dostát povinnostem zaměstnance).

Pokud sociální pracovník považuje za příčinou problémů klienta problémy v interakcích, je přesvědčen, že nemůže dosáhnout změny situace klienta bez toho, že by působil na klienta i na relevantní subjekty v jeho sociálním prostředí a na interakce mezi klientem a těmito subjekty. Působením na obě strany problémové interakce se sociální pracovník může pokusit zprostředkovat změnu jejich vzájemných očekávání a podporovat jejich vzájemně přijatelnější reakce. Nástrojem dosažení tohoto cíle je v duchu tradice člověka v sociálním prostředí zejména učení nebo vyjednávání. Případně se jím také může stát kompenzování osobních deficitů klienta nebo lidí v jeho sociálním prostředí, pokud tyto deficity mají na průběh jejich interakcí vliv.

Metodika zkoumání

Kombinováním prvků obou chápání sociální práce vymezených výše vznikají představy o řešení případů lidí s HN, které sociální pracovníci uplatňují v praxi. Předpokladem odpovědi na otázku, ke kterému z obou typů chápání sociální práce tyto v praxi uplatňované představy inklinují, bylo zjištění jejich různorodých variant.

Šetření proto bylo koncipováno tak, abychom zachytili co nejširší škálu těch představ o způsobu řešení případů lidí s HN, která podle vlastních slov po přesunu agendy DPvHN na Úřad práce využívají sociální pracovníci KoP

ÚP a ÚOS. Chápání problémů, cílů a nástrojů sociální práce bylo třeba zkoumat primárně induktivně, kvalitativně (Stake, 1995; Hendl, 1999). Kvantitativní, reprezentativní a statisticky zobecnitelné šetření by neumožnilo zachytit různorodé představy sociálních pracovníků o způsobech řešení případů lidí s HN. Potřebovali jsme se sociálními pracovníky hovořit, aby nám své různorodé způsoby pomáhání lidem s HN podrobně popsali a mohli nám důkladně vysvětlit, jak chápou problémy svých klientů, cíle pomoci těmto lidem a nástroje realizace těchto cílů. Volili jsme proto strategii vícečetné exploratorní případové studie (Yin, 1994), jejíž podobu popisujeme níže.

Výběr probíhal ve dvou krocích. Nejprve jsme vybrali obce s RP. Ty jsou totiž nejčtenějším typem správního obvodu, v jehož rámci je pomoc lidem s HN poskytována jak na KoP ÚP, tak na ÚOS. Obce s RP jsou navíc při práci s lidmi s HN referenčním rámcem pro obce, které jsou na ně v rámci systému správy napojeny. Ve druhém kroku jsme mezi obcemi s RP záměrně vybrali tři, ve kterých jsme v první deskriptivní fázi zkoumání (Musil et al., 2013) zjistili, že zde pracovníci KoP ÚP uvádějí různorodé představy o řešení případů lidí s HN a o spolupráci mezi KoP ÚP a ÚOS. Výběr nám tak umožnil pomocí tří kapacitně zvládnutelných případových studií porozumět poměrně široké škále sociálními pracovníky prezentovaných představ o způsobech řešení případů lidí s HN. Způsob výběru zkoumaných KoP ÚP a ÚOS nám však neumožňuje říct nic o četnosti výskytu identifikovaných způsobů řešení případů lidí s HN, které dotázaní prezentovali.

V rámci tří případových studií záměrně vybraných správních obvodů obcí s RP jsme celkem uskutečnili 41 hloubkových rozhovorů. 27 z nich byli lidé na pozici „sociální pracovník“ KoP ÚP a ÚOS, kteří se věnují přímé práci s lidmi s HN. Na každém z pracovišť jsme hovořili buď se všemi, nebo s většinou sociálních pracovníků, i s jejich přímými nadřízenými, pokud se podíleli na přímé práci s klienty. Kromě toho jsme hovořili s pracovníky dalších subjektů, např. nevládních organizací, pokud poskytovali pomoc lidem s HN, kteří byli z obcí s RP vybraných pro naše šetření.

Klíčovým tématem hloubkových rozhovorů byl popis řešení různých případů či životních situací

lidí s HN. Dotázaní detailně popisovali nejen, *co* pracovník a klient v rámci intervence řešili nebo dělali, ale také, *čeho* se snažili dosáhnout a *jak* při tom postupovali. Záznamy rozhovorů jsme doplnili terénními poznámkami a v některých případech informacemi z relevantních dokumentů⁹.

Při interpretaci záznamů z rozhovorů jsme nejprve rozlišili popisy odlišných způsobů řešení různorodých případů, které prezentovali sociální pracovníci. Pokud se tyto popisy lišily pouze v detailech, chápali jsme je jako dílčí varianty jedné z prezentovaných představ o způsobu řešení. Tyto varianty jsme na základě jejich podobnosti přiřazovali k sobě a vytvářeli jsme z nich typy, které jsme pracovníčně označili jako „typy sociálními pracovníky prezentovaných představ o řešení případů lidí s HN“. Takto označujeme typy představ o řešení případů, které spontánně uváděli a o nichž vlastními slovy spontánně mluvili¹⁰ dotázaní sociální pracovníci.

Analýzou všech popisů konkrétních případů jsme identifikovali celkem jedenáct typů představ o způsobech řešení případů lidí s HN. Ta jsme následně z hlediska výše uvedené typologie chápání sociální práce jako „kompenzace osobních deficitů“ a jako „zprostředkování problémových interakcí“ podle dvou kritérií analyticky uspořádali do čtyř uskupení. Prvním kritériem bylo, co dotázaní sociální pracovníci popsali jako cíl řešení případu. Dalším kritériem bylo, zda sociální pracovníci uvedli, že ve snaze naplnit vymezený cíl působili jen na osobu s HN, jen na subjekty v jejím sociálním prostředí, nebo souběžně na oba tyto subjekty a případně na pravidla interakce mezi nimi. Takto vytvořená čtyři uskupení typů představ o způsobech řešení případů lidí s HN jsme pracovníčně označili výrazem „analytická uskupení“. Analytická proto, že je přímo nepopsali dotázaní. Vytvořili jsme je my interpretací podobnosti a rozdílů mezi jedenácti typy představ o způsobech řešení případů lidí s HN, která jsme našli v záznamech jejich výpovědí.

V následující kapitole uvádíme přehled čtyř analytických uskupení a jedenácti do nich rozdělených typů představ o způsobech řešení případů lidí s HN. Dále pak uvádíme čtyři kapitoly, z nichž každou věnujeme jednomu ze čtyř analytických uskupení typů představ o způsobech řešení případů lidí s HN.

Analytická uspořádání typů představ o způsobech řešení případů lidí s HN

Sociální pracovníky popisované způsoby řešení konkrétních případů lidí s HN jsme podle prezentovaných cílů, způsobu působení a zaměření působení na klienta nebo na subjekty v jeho sociálním prostředí zařadili¹¹ do jedenácti „typů prezentovaných řešení případů lidí s HN“ (dále jen „typy prezentovaných řešení“). Ty jsme pak z hlediska použité teorie chápání sociální práce uspořádali do čtyř „analytických uskupení“. Dvě z těchto uskupení zahrnují šest z jedenácti zjištěných typů prezentovaných řešení, které vykazují výraznější rysy chápání sociální práce jako „kompenzace osobních deficitů“. Přehledně a ve zkratce je přibližujeme ve schématu č. 2. Další dvě analytická uskupení zahrnují pět z jedenácti zjištěných typů prezentovaných řešení se zřetelnými rysy chápání sociální práce jako „zprostředkování problémových interakcí“. Uvádíme je přehledně ve schématu č. 3.

Shodným rysem šesti typů prezentovaných způsobů řešení uvedených ve schématu č. 2 je zaměření na uspokojování potřeb lidí s HN, kterého má být dosaženo působením na jejich osobní deficity. Odlišnost mezi nimi spočívá v tom, že sociální pracovník na osobní deficity lidí s HN působí poskytnutím dávky nebo ovlivňováním jeho kompetencí. Podle těchto odlišností jsme typy prezentovaných řešení s rysy sociální práce chápané jako „kompenzace osobních deficitů“ rozdělili do dvou analytických uskupení. Pro první z nich je charakteristické, že se sociální pracovník snaží kompenzovat ekonomické deficity člověka s HN pomocí DPvHN (viz „I. uspokojování potřeb pomocí dávek v HN“). Do druhého z analytických uskupení jsme zařadili typy prezentovaných řešení, pro které je příznačné, že se sociální pracovník snaží kompenzovat ekonomické deficity klienta nejen dávkou, ale také působením na jeho kompetence při využívání jemu dostupných zdrojů (viz „II. uspokojování potřeb pomocí dávek v HN a působením na kompetence lidí s HN“).

Společným rysem pěti typů prezentovaných řešení s rysy chápání sociální práce jako „zprostředkování problémových interakcí“ (viz schéma č. 3) je, že sociální pracovníci podle vlastních slov při dosahování cílů využívali působení na subjekty v sociálním prostředí lidí s HN.

Lišily se ovšem cíle, které sociální pracovníci uváděli v rámci popisu jednotlivých typů prezentovaných řešení. V jednom případě (viz „III. uspokojování potřeb s využitím působení na sociální prostředí“) bylo působení na subjekty sociálního prostředí, někdy kombinované s působením na klienta, využíváno k uspokojování specificky pojatých potřeb lidí s HN a jejich rodin. Ve druhém případě (viz „IV. změna interakcí s využitím působení na sociální prostředí“) bylo působení na sociální prostředí, opět někdy kombinované s působením na klienta, prezentováno jako nástroj změny interakcí mezi člověkem s HN a subjekty v jeho sociálním prostředí. Změna interakcí přitom byla prezentována jako způsob, jak předejít vyhocení krizového stavu, či zabránit dlouhodobému setrvání člověka s HN v bezvýchodné situaci.

V dalším textu postupně interpretujeme čtyři analytická uskupení typů prezentovaných řešení podrobněji.

„Uspokojování potřeb pomocí dávek v HN“ (Analytické uskupení I)

Pro ty sociální pracovníky prezentované způsoby řešení případů lidí s HN, které jsou označeny ve schématu č. 2 číslicemi I.1, I.2 a I.3, je charakteristická snaha uspokojovat potřeby klienta poskytnutím DPvHN. Za klienta je ve všech třech typech způsobu řešení označen člověk s ekonomickým deficitem a s neuspokojenými potřebami. Sociální pracovník považuje za žádoucí potřeby člověka s HN uspokojit, a ekonomický deficit klienta proto kompenzuje příznáním DPvHN. Způsob, jímž je dávka přiznána, a také to, zda a jakým způsobem sociální pracovník s klientem dále pracuje, se v rámci každého ze tří typů liší.

V rámci typu řešení, který jsme nazvali „uspokojování potřeb občanů oprávněných k využívání dávky v HN“ (viz schéma č. 2, I.2) je za nástroj uspokojení potřeb považováno vyřízení žádosti. Žádost je přijata, vyřízena a DPvHN případně přiznány a vyplaceny, aniž by sociální pracovník zjišťoval jiné informace než ty, které jsou podle zákona nutné k posouzení oprávnění žadatele získat dávku v HN. Nejde tudíž o sociální práci, ale o úřední akt, jehož součástí není ani náznak komplexnějšího posouzení situace žadatele, resp. pokus zjistit, jaké další problémy

Schéma 2 Tzv. analytická uskupení typů představ o způsobech řešení případů lidí s HN, která vykazují charakteristiky sociální práce chápané jako kompenzace osobních deficitů klienta, a přiřazení typů prezentovaných řešení případů lidí s HN k těmto uskupením

způsoby chápání SPR podle použité teorie	analytická uskupení typů prezentovaných řešení případů lidí s HN	typy prezentovaných řešení případů lidí s HN	
		cíl pomoci	směr a způsob působení
kompenzace osobních deficitů	I. uspokojování potřeb pomocí dávek v HN	I.1 uspokojování potřeb občanů oprávněných k využívání dávek v HN	na ekonomické deficity člověka s HN vyřízením žádosti o dávku v HN
		I.2 podpora zvládnání životní situace uspokojováním potřeb člověka s HN	na ekonomické deficity člověka s HN po posouzení jeho životní situace a poskytnutím dávek v HN
		I.3 jednorázové uspokojení potřeb v mimořádné situaci (např. po propuštění z výkonu trestu)	na ekonomické deficity člověka s HN po posouzení jeho životní situace, poskytnutím dávek (MOP ¹²), s předpokladem jeho kontaktu s kurátorem
	II. uspokojování potřeb pomocí dávek v HN a působením na kompetence lidí s HN	II.1 uspokojování potřeb lidí s HN působením na potenciál zachovat nebo změnit schopnost hospodařit s osobním rozpočtem	na osobní deficity klienta poskytnutím dávek v HN a podporou rozvoje kompetencí klienta při využívání dávek
		II.2 uspokojení potřeb lidí s HN působením na potenciál samostatně zajišťovat uspokojení širší škály svých potřeb	na osobní deficity klienta poskytnutím dávek a podporou rozvoje kompetencí klienta při zajišťování saturace svých potřeb vlastními silami
		II.3 uspokojování potřeb lidí s HN, kteří dlouhodobě ohrožují své zdraví tím, že poskytované zdroje nedokážou využít pro svou osobní spotřebu	na osobní deficity klienta poskytováním dávek v HN a návrhem na omezení svéprávnosti v určitých úkonech a ustanovení opatrovníka, podaném po neúspěšných pokusech podpořit schopnost člověka s HN využívat poskytované zdroje pro osobní spotřebu

Schéma 3 Tzv. analytická uskupení typů představ o způsobech řešení případů lidí s HN, která vykazují charakteristiky chápání sociální práce jako zprostředkování problémových interakcí, a přiřazení typů prezentovaných řešení případů lidí s HN k těmto uskupením

způsoby chápání SPR podle použité teorie	analytické uskupení typů prezentovaných řešení případů lidí s HN	typy SPR prezentovaná řešení případů lidí s HN	
		cíl pomoci	směr a způsob působení
pomoc se zvládním obtíží v interakcích	III. uspokojování potřeb s využitím působení na sociální prostředí	III.1 uspokojování specifické potřeby klienta s HN (např. bydlení), které naráží na postoj subjektu v sociálním prostředí (např. personálu azylového domu)	na subjekt v sociálním prostředí (např. na personál azylového domu) vyjednáváním, pokud člověk s HN nedokáže rozhodnutí tohoto subjektu ovlivnit a hrozí akutní riziko celkového zhoršení jeho situace
		III.2 uspokojování potřeb působením na obě strany interakce (např. při zadlužení nebo při hrozbě ztráty bydlení)	na osobní deficity člověka s HN učením, dohledem či poradenstvím; na subjekty v jeho sociálním prostředí (zaměstnavatele, učitele, KoP ÚP, ubytovatele aj.) vyjednáváním v zájmu člověka s HN (např. o poskytnutí ubytování, o režimu splácení dluhů)
	IV. změna interakcí s využitím působení na sociální prostředí	IV.1 řešení krizové či dlouhodobě nepříznivé situace dosažením přijatelné reakce druhého účastníka klientovy interakce (např. když neschopnost platit nájem v důsledku ztráty zaměstnání hrozí výpovědí rodiny z bytu)	na subjekt v sociálním prostředí člověka s HN vyjednáváním (např. s bytovým úřadem o možnosti splatit dluh na nájemném v nestandardním termínu)
		IV.2 řešení krizové či dlouhodobě nepříznivé situace dosažením vzájemně přijatelné reakce obou účastníků interakce (např. skupiny nájemníků a správce obecních bytů ve sporu o dlužnou částku)	na oba účastníky interakce zjišťováním jejich pohledů na spornou otázku a zprostředkováním jejich komunikace; na člověka s HN (např. člena skupiny nájemníků) vyjednáváním nebo jeho zastupováním; na subjekt v jeho sociálním prostředí (např. správce obecních bytů) vyjednáváním
		IV.3 zlepšení potenciálu rodiny zvládat problémy způsobující finanční nouzi (např. finanční zneužívání člena rodiny spojené se zadlužováním, gamblerství)	působení na vzájemné vztahy v rodině vyjednáváním a zprostředkováním další pomoci (např. poradna pro mezilidské vztahy, léčení závislosti) a na vztahy mezi rodinou a subjekty v jejím sociálním prostředí (např. pomoc při vyjednávání s věřiteli)

s jeho HN souvisí a případně ovlivňují zvládnání situace s HN klientem. Tento způsob administrace žádosti o přiznání dávky mají na KoP ÚP oficiálně v náplni práce referenti. Zjistili jsme ovšem, že o tomto typu řešení vypovídají i zaměstnanci KoP ÚP s pracovním zařazením „sociální pracovník“. Sociální pracovníci tento způsob řešení často odůvodňovali nejen velkým pracovním vytížením, které jim podle jejich slov nedovoluje uplatňovat komplexnější řešení, ale také tím, že v řadě případů nejsou žadatelé o DPvHN na další formu pomoci ochotni přistoupit.

Analytické uskupení, které je ve schématu č. 2 označeno číslicí I.2 („podpora zvládnání životní situace uspokojováním potřeb člověka s HN“), se od předchozího liší tím, že sociální pracovník prezentuje záměr doplnit poskytnutí DPvHN snahou podpořit klienta, aby dávku využil při řešení svých konkrétních potíží. Sociální pracovníci KoP ÚP uváděli, že při vyřizování žádosti o přiznání DPvHN komplexněji posoudí situaci žadatele a při stanovení dávky vezmou v úvahu i jeho další problémy. Sociální pracovníce např. popsala situaci žadatelky – nezaměstnané matky samoživitelky, které po nedávném rozpadu vztahu s partnerem hrozila ztráta bydlení. Cílem sociální pracovníce bylo stabilizovat finanční situaci žadatelky a pomoci jí zabezpečit vhodné bydlení: „... má být s dítětem zaplacené [...] chybí jí doplácat jenom malá částka.“ Sociální pracovníce uvedla, že našla způsob, jak legálně vyplatit dávku ve výši, která by žadatelku s dítětem uchránila před ztrátou bydlení.

Typ řešení, který jsme označili jako „jednorázové uspokojení potřeb v mimořádné situaci“ (viz schéma č. 2, číslice I.3), spočíval v jednorázovém a rutinním poskytnutí dávky MOP¹⁰. Sociální pracovníci říkali, že se při řešení případů tohoto typu nepokoušeli získat komplexnější představu o situaci žadatele. Důvodem např. bylo, že u žadatele po propuštění z výkonu trestu předpokládali navázání kontaktu se sociálním kurátorem. Pomoc jiného subjektu (např. sociálního pracovníka obce, který žadatelé kontakt s KoP ÚP doporučil) předpokládali rovněž u klientů, kteří na KoP ÚP přicházejí poté, co v obci nezískali práci, pro kterou sem přicestovali. Pomoc sociálního kurátora nebo nevládní organizace mohli rovněž předpokládat u migrujících bezdomovců bez jízdenky, které

průvodčí vysadil z vlaku. Sociální pracovníci KoP ÚP tedy MOP¹⁰ poskytovali s vědomím, že jde o dílčí příspěvek ke komplexnější pomoci, kterou s velkou pravděpodobností poskytne někdo jiný.

„Uspokojování potřeb pomoci dávek v HN a působením na kompetence lidí s HN“ (Analytické uskupení II)

Prezentované způsoby řešení zařazené do analytického uskupení s označením „II.“ (viz schéma č. 2, II.1, až II.3), mají s prezentovanými způsoby řešení, o kterých jsme hovořili v předcházející podkapitole, společné pojetí klienta. Za toho je v obou případech považován člověk s ekonomickým deficitem a s nespokojenými potřebami. V rámci druhého analytického pojetí, o kterém je řeč zde, je uspokojování potřeb poskytnutím DPvHN doprovázeno snahou působit na kompetence žadatele a příjemců dávek. Sociální pracovníci popisovali, že mají snahu dohlížet na to, jak člověk s HN nakládá s finančními prostředky, zplnomocňovat ho v oblasti hospodaření, případně rozšiřovat jeho dovednosti a schopnost zajistit uspokojení svých potřeb vlastními silami. Pro první dva ze tří zde zařazených typů prezentovaných řešení (viz schéma č. 2, II.1 a II.2) je charakteristická představa rozvíjení existujícího potenciálu člověka s HN. Z popisů třetího typu (viz schéma č. 2, II.3) vyplývá, že sociální pracovník v průběhu spolupráce s klientem přechází od neúspěšné snahy posílit jeho kompetence ke snaze ochránit ho formálním omezením jeho kompetencí.

O typu řešení, v jehož rámci je představa „uspokojování potřeb dávkami doprovázena představou působení na potenciál klienta hospodařit osobním rozpočtem“ (viz schéma č. 2, II.1), referovali sociální pracovníci z ÚOS i z KoP ÚP. Hovořili o své snaze učit klienty dovednostem a znalostem, které jsou potřebné k samostatnému hospodaření s omezenými finančními prostředky. Tyto snahy podle vlastních slov uplatňovali diferencovaně, podle toho, jak velký potenciál učit se u klienta rozpoznali.

Pokud byl potenciál klienta shledán jako nižší, šlo obvykle o dlouhodobé kombinování posilování kompetencí učením s kontrolou a dohledem. Např. u nezaměstnané matky samoživitelky v dlouhodobě tíživé finanční situaci zjistila

sociální pracovnice z ÚOS špatnou orientaci v systému sociální pomoci, omezenou zaměstnatelnost a velmi špatnou schopnost hospodařit s penězi. Cílem bylo získat pro klientku zdroj příjmu, naučit ji hospodařit s penězi a dosáhnout tak její větší soběstačnosti v hospodaření s osobním rozpočtem. Sociální pracovnice současně mluvila i o dohledu. Měla totiž obavu, *„jestli [klientka] dávky využívá, [...] jestli vůbec umí [...] nakoupit za ně něco smysluplného“*.

Sociální pracovníci někdy hovořili o snaze udržet alespoň „status quo“. Šlo jim o to, aby se situace člověka s HN nezhoršovala, a snažili se proto udržet dosavadní kompetence klienta, aby neupadaly, když už se je nedařilo posílit. Sociální pracovníci říkali, že tyto cíle sledovali u klientů, jejichž případy chápali jako „beznadějně“, protože podle nich nebylo vzhledem k dlouhodobé zkušenosti možné doufat ve změnu k lepšímu. K tomuto názoru docházeli např. u některých klientů s psychiatrickou diagnózou, u klientů se závislostmi, u klientů prakticky negramotných nebo bez pracovní historie.

Kombinace dávky s posilováním kompetencí byla charakteristická také pro typ řešení případu, v jehož rámci šlo o uspokojování potřeb působením na potenciál člověka s HN samostatně zajišťovat uspokojení širší škály vlastních potřeb (viz schéma č. 2, II.4). V těchto případech klient splňoval podmínky nároku na některou z DPvHN a sociální pracovníci se přitom snažili, aby si klient s jejich pomocí osvojil dovednosti a znalosti potřebné k samostatnému uspokojování vlastních potřeb, v ideálním případě k lepšímu uspokojování potřeb, než by mu umožňovalo prosté pobírání DPvHN. Někdy se nejednalo jen o praktické dovednosti, ale šlo také např. o zlepšování šancí na pracovním trhu získáním pracovních zkušeností či upevněním pracovních návyků, kupř. zprostředkováním veřejně prospěšných prací. Mohlo také jít o posílení schopnosti psychicky zvládat některé situace a najít motivaci k jejich řešení apod. Příkladem zde může být pomoc matce-samoživitelce, která se se dvěma dětmi ve věku adolescence náhle ocitla ve velmi nepříznivé finanční situaci a v bytové nouzi. Podle sociální pracovnice prožívala náhlý propad životní úrovně a změnu v životním stylu. Byla nucena se s rodinou přestěhovat do sociálně vyloučené lokality na ubytovnu. Klientka neměla s takovou

situací předchozí zkušenosti, a neměla tudíž představu, jak postupovat. Navíc se nacházela ve špatném psychickém stavu. Sociální pracovnice popisovala, jak řešením finančního nedostatku, posilováním chybějících dovedností, podporou schopnosti klientky situaci psychicky zpracovat a aktivně začít hledat východiska dosáhla toho, aby klientka začala svoji situaci samostatně řešit. Podařilo se zabránit zhroucení klientky a kumulaci dalších problémů. Klientka, která *„byla uzlíček nervů“*, se *„postavila duševně na nohy“*. Později se dokázala odstěhovat z ubytovny a najít si nové zaměstnání.

Třetí typ řešení jsme pojmenovali „uspokojování potřeb lidí s HN, kteří poskytované zdroje nedokážou využít pro svou osobní spotřebu“ (viz schéma č. 2, II.3). Sociální pracovníci jej označovali jako ojedinělý. Spočíval v návrhu na omezení svéprávnosti klienta v určitých úkonech. Sociální pracovníci říkali, že k tomuto řešení přistupovali až ve chvíli, kdy pokusy o posílení kompetencí klienta selhaly v důsledku výrazného omezení jeho intelektových schopností. Situace se proto zhoršovala a někdy hrozilo ohrožení zdraví či života klienta.

Příkladem je situace zadlužené seniorky, která podle sociální pracovnice nebyla schopna uspokojovat své životní potřeby ani z invalidního důchodu, ani ze zdrojů potravinové pomoci, které měla k dispozici. Selhaly pokusy poskytovat jí poradenství a učit ji hospodařit: *„[...] všichni okolo věděli, jaká je, a že pobrala důchod a: ‚Půjč mi, půjč mi!‘ Takže ona ten důchod de facto propůjčovala nevratně a pak si vařila čaj z bezinky a takovýchle. To bylo její jediný jídel [...] tam taky byla potravinová pomoc ze strany Charity, no a paní [...] to házela [...] ty konzervy a ty paštiky [...] do potoka.“* Sociální pracovnice se tedy rozhodla podat návrh na omezení svéprávnosti klienta v určitých úkonech. Soud delegoval hospodaření klientky na opatrovnici, kterou se stala sociální pracovnice. Ta dodává, že *„i dneska, kdy jí hospodaříme a ona je schopná si nakoupit, tak stejně jí instantní polívky, kupuje si paštiky, i přes moje výtky.“*

„Uspokojování potřeb s využitím působení na sociální prostředí člověka s HN“ (Analytické uskupení III)

V této podkapitole věnujeme pozornost analytickému uskupení těch typů řešení případů, při

jejichž popisování sociální pracovníci hovořili o snaze pomáhat uspokojovat potřeby člověka s HN působením na jeho sociální prostředí (viz výše schéma č. 3, III.). Považovali jsme za přiměřené rozlišit dva typy takto chápaného řešení případů lidí s HN. Do prvního jsme zařadili způsoby řešení, které sociální pracovníci popisovali jako snahu uspokojovat potřeby klienta výhradně pomocí působení na subjekty v sociálním prostředí (viz schéma č. 3, III.1). Do druhého jsme zařadili ty způsoby řešení, v jejichž rámci byla podle sociálních pracovníků nástrojem uspokojování potřeb lidí s HN kombinace působení na sociální prostředí s působením na člověka s HN (viz schéma č. 3, III.2). Typ způsobu řešení označený ve schématu č. 2 číslicí III.1 jsme nazvali „uspokojování specifické potřeby, které naráží na postoj subjektu v sociálním prostředí“. Sociální pracovníci hovořili o tom, že tento typ řešení uplatňují, pokud podle nich šance klienta změnit vlastními silami odmítavé stanovisko subjektu, na jehož rozhodnutí záleží, je velmi malá. V takovém případě se snaží působit na subjekty, jejichž jednání se jim jeví jako překážka řešení urgentního problému klienta, např. na poskytovatele bydlení. Sociální pracovník se pak nepokouší řešit klientovu situaci komplexně, ale reaguje na bezprostřední riziko celkového zhoršení situace, např. v důsledku ztráty bydlení, rozsáhlejší exekuce apod. Podle sdělení sociální pracovnice byl tento způsob řešení využit v případě muže bez domova, který byl pro nedodržení sjednaného termínu návštěvy KoP ÚP sankčně vyrazen z evidence ÚP, a ztratil tak nárok na DPvHN. Přestal být schopen platit za službu azylového domu, a před zimou mu tak hrozila ztráta střechy nad hlavou. Podle sociálního pracovníka bylo třeba zajistit, aby bezdomovec nadále dostával doplatek na bydlení a mohl se tak udržet v azylovém domě. Sociální pracovnice KoP ÚP se společně s lidmi z azylového domu snažila v zájmu klienta vyjednávat: „*Orodovali jsme [...] Ale prostě neprošlo to.*“ Řekli: „*Nepřišel na kontakt, končí!*“ Rozuzlení přineslo vyjednávání s krajskou metodičkou. Ta „*schválila, že můžeme platit*“, protože „*ted už není v zákoně podmínkou, že příspěvek na bydlení je možné vyplátit jen tomu, kdo má příspěvek na živobytí*“.

Využití typu řešení označeného výrokem „uspokojování potřeb působením na obě strany

interakce“ (viz schéma č. 3, III.2) popisovali sociální pracovníci v případech, kdy podle nich uspokojování potřeb klienta naráželo jak na nedostatek kompetencí člověka s HN, tak na postoj subjektu či subjektů v jeho sociálním prostředí. Podle sdělení dotázaných bylo v těchto případech třeba klienty zasvěcovat pomocí učení, dohledu nebo do zvyklostí či dovedností pro ně nových. Kromě toho bylo podle sociálních pracovníků ve snaze zprostředkovat např. změnu podmínek splácení dluhů, využití sociální služby (např. ubytování), poskytnutí dávky apod. působit na věřitele, poskytovatele služeb nebo úředníky. Využívali k tomu různorodé kombinace advokacie (obhajoby zájmů) klienta, provázení nebo zastupování klienta při vyjednávání.

Působit současně na osobní deficity klienta i na rozhodnutí subjektů v jeho sociálním prostředí bylo podle sociálních pracovníků na místě při řešení různorodých situací odlišných typů klientů. Mezi nimi uváděli jednotlivce i celé rodiny, seniory i mladé dospělé, žadatele oprávněně k pobírání DPvHN i lidi, kteří na tyto dávky nárok neměli, i když se ocitli ve finanční nebo materiální nouzi a nedokázali vlastními silami řešit s tím spojené potíže. Pro ilustraci můžeme uvést případ rodiny ohrožené ztrátou bydlení, protože nedokázala platit pro ni drahý podnájem. Muž měl nejisté příjmy, jako nezaměstnaný dokázal nalézat jen dočasná a špatně placená zaměstnání. Cílem se stalo zvládnout finanční situaci rodiny zajištěním příjmu muže ze zaměstnání a předejít bezdomovectví rodiny sjednáním obecního bytu. Sociální pracovnice poskytovala rodičům poradenství ve věci dávek a zaměstnání a vyjednávala s bytovým úřadem o přidělení bytu. Její snaha však byla v době našeho šetření stále neúspěšná, protože, jak uvedla, „*možností tady je strašně málo [...] do toho Tesca jsme lidi zaměstnávali [jako hlídače u bezpečnostní agentury]. Jenomže [...] dostali čtyři tisíce výplatu*“.

„Změna interakcí s využitím působení na sociální prostředí klienta“ (Analytické uskupení IV)

Do čtvrtého z námi vymezených analytických uskupení (viz schéma č. 3, IV.), jsme zařadili typy řešení, jejichž společným rysem je primární snaha o prevenci vzniku krizové situace nebo

o zlepšení potenciálu klientů zvládat životní ne-snáze vlastními silami. Sociální pracovníci popisovali, že v zájmu naplnění těchto cílů usilovali o změnu interakcí, tedy o změnu způsobů, jimiž na sebe vzájemně reaguje člověk s HN a subjekty v jeho sociálním prostředí. Těto změny lze podle sociálních pracovníků buď dosáhnout působením na subjekty v sociálním prostředí klienta, nebo souběžným působením na klienta i na jeho sociální prostředí. O změnu interakcí bylo podle sociálních pracovníků třeba usilovat v případech malých skupin (např. rodin) nebo případně jedinců, kteří jsou členy skupiny lidí nacházejících se v podobné situaci (např. členy skupiny nájemníků bytového domu).

Z hlediska rozdílů mezi snahou působit toliko na subjekty v sociálním prostředí, nebo souběžně ovlivňovat klienta i jeho sociální prostředí, a z hlediska rozdílů mezi odlišnými typy „klientů – malých skupin“ považujeme za přiměřené rozlišit v rámci daného analytického uskupení tři typy způsobu řešení případů lidí s HN. Tyto typy bylo třeba v zájmu vystižení rozdílů mezi nimi označit poměrně složitě.

První z nich jsme pojmenovali výrazem „řešení krizové či dlouhodobě nepříznivé situace dosažením přijatelné reakce druhého účastníka klientovy interakce“ (viz schéma č. 3, IV.1). Tento způsob řešení jsme našli v popisech případů jedinců nebo rodin, kteří se podle sociálních pracovníků ještě nenacházeli v situaci HN, hrozila jim však závažná rizika. Práci s klienty v této fázi vývoje jejich situace popisovali spíše sociální pracovníci ÚOS. Ti uváděli, že se snaží v jejich prospěch intervenovat v době, kdy lze ještě předejít důsledkům zadlužení, ztrátě bydlení apod. Předpokladem je, že včas začnou v zájmu rodiny ohrožené HN a důsledky HN vyjednávat se subjekty, které mohou životní situaci klientů ovlivnit (např. s věřiteli, s poskytovateli bydlení apod.). Sociální pracovníce se např. rozhodla ochránit před ztrátou bydlení rodinu, která se pro ztrátu zaměstnání obou rodičů ocitla ve finanční nouzi, a hrozila jí proto výpověď z obecního bytu. Komunikovala proto s bytovým úřadem o možnosti sjednat výjimku – delší než obvyklou lhůtu na doplacení dluhu na nájemném. Zprostředkovala dohodu o splátkovém kalendáři a vyjednala řešení, k němuž by rada obce bez intervence sociální pracovníce nepřistoupila: „*Rada se domluvila [a]*

bytová komise souhlasila s tím, že jim to [splácení] prodlouží o půl roku.“

Další z typů řešení využívajících působení na sociální prostředí jsme nazvali krkolomně, ale výstižně: „Řešení krizové či dlouhodobě nepříznivé situace dosažením vzájemně přijatelnější reakce působením na člověka s HN i na druhého účastníka interakce“ (viz schéma č. 3, IV.2). Cíl byl popsán obdobně jako u předchozího typu řešení. Bylo jím předejít krizové situaci. Ve snaze naplnit tento cíl se sociální pracovník snažil vyvolat změnu pokusy o přizpůsobení vzájemných reakcí obou účastníků interakce (např. nájemníků a správce obecních bytů ve sporu o dlužnou částku). Změna interakce pak měla předejít prohloubení stávajících nebo vzniku dalších problémů klienta (např. dalšího nárůstu dluhu či vzniku nových dluhů). Sociální pracovníce např. zastupovala ve sporu s pronajímatelem bytů sociálně slabé rodiny, z nichž některé byly příjemcem DPVHN a patřily mezi nájemníky. Rodiny nechtěly uznat a zaplatit dluh na vodném v řádu několika desítek tisíc korun, který podle nich vznikl technickou chybou na zařízení: „*[...] každá rodina měla zaplatit asi čtyřicet tisíc za vodu, protože tam prostě prokapával kohoutek.“* Za svůj cíl sociální pracovníce považovala předejít vystěhování nájemníků, včetně rodiny jejich klientů, tím, že pomůže urovnat spor nájemníků se správcem obecních bytů. Zjišťovala proto, s jakou verzí sporu vstupují nájemníci a správce bytů do jednání, které s nimi vedla: „*V tu dobu jsme hodně s tím správcem obecních bytů spolupracovali“*, ale zajímalo ji i stanovisko nájemníků a „*chtěli jsme slyšet i jejich verzi“*. Správce bytů byl však neústupný a nájemníci se z domu odstěhovali.

Třetí typ řešení zařazený ke čtvrtému analytickému uskupení (viz schéma č. 3, číslice IV.) jsme označili jako „Zlepšení potenciálu rodiny zvládat problémy způsobující finanční nouzi“. Tento typ řešení popsali sociální pracovníci, kteří za klienta považovali celou rodinu, jejíž HN nebo zhoršující se finanční situace podle nich byla důsledkem problematických interakcí mezi členy této rodiny. Sociální pracovníci usilovali o zlepšení vztahů a komunikace v rodině, aby se její členové následně dokázali lépe dohodnout, domluvit se na konkrétních řešeních finančních problémů a respektovali vzájemné závazky apod. Očekávali, že se tak

zlepší schopnost rodiny hospodařit, vyjednávat se subjekty, které mají vliv na její situaci, a zvládat problémy svých členů se zadlužením, sklonem k násilnému chování, závislostmi apod.

Tímto způsobem pomáhala podle vlastního vyprávění sociální pracovnice zadlužené seniorce v problematickém soužití s dcerou a vnukem v jedné domácnosti. Žena nevládala hospodařit s penězi a provádět různé platby. Navíc měla potíže v komunikaci s věřiteli. Doplácela přitom na finanční potíže své dcery a vnuka, což mimo jiné narušovalo jejich vzájemné vztahy. Sociální pracovnice uvedla, že si jako cíl vytyčila stabilizovat finanční situaci rodiny, konsolidovat splácení dluhů nastavením přijatelného splátkového kalendáře, posílit finanční gramotnost klientky a zlepšit vztahy v rodině. Hovořila o tom, že při jednání s věřiteli obhajovala zájmy klientky a vyjednávala o splátkovém kalendáři. Aktuální situaci klientky stabilizovala dohledem a její finanční gramotnost podporovala učním. Vztahy mezi klientkou, dcerou a vnukem se snažila zlepšit pomocí poradenství, vyjednávala s nimi a v zájmu klientky uplatnila vůči členům její rodiny také nátlak: *„Prostě paní nemá ani na základní potřeby, takže tam byla trošku intervence i do tý rodiny [...] jsem se sešla s její dcerou, s kterou ona nevychází, s vnukem, který fetuje a vyjídá jí lednici.“*

Závěr

Na otázku, zda sociální pracovníci chápou pomoc lidem s hmotnou nouzí jako „kompenzaci osobních deficitů“, nebo jako „zprostředkování problémových interakcí“, můžeme na základě výše uvedených zjištění odpovědět zčásti jednoznačně, zčásti však můžeme formulovat spíše hypotézy nebo další otázky.

Jednoznačně se zdá být odstatněno tvrzení, že mezi jedenácti zjištěnými typy sociálními pracovníky prezentovaných způsobů řešení případů lidí s HN jsme našli jak typy řešení, které vykazují rysy chápání sociální práce jako „kompenzace osobních deficitů“ (viz schéma č. 2, typy řešení I.1, I.2, I.3, II.1 a II.2), tak typy řešení, jejichž charakteristiky připomínají chápání sociální práce jako „zprostředkování problémových interakcí“ (viz schéma č. 3, typy řešení IV.1, IV.2 a IV.3). Kromě toho jsme identifikovali i typy řešení, jejichž popis obsahuje kombinaci obou námi v tomto článku využitých

chápání sociální práce (viz schéma č. 2, typ řešení II.3 a schéma č. 3, typy III.1 a III.2).

K tvrzení, že typy řešení I.1, I.2, I.3, II.1 a II.2 vykazují rysy chápání sociální práce jako „kompenzace osobních deficitů“, nás vede skutečnost, že jejich deklarovaným cílem je uspokojovat potřeby lidí s HN poskytnutím dávky žadateli (typy řešení I.1, I.2 a I.3) nebo působením na kompetence člověka s HN (typy řešení II.1 a II.2). K tvrzení, že typy řešení IV.1, IV.2 a IV.3 připomínají chápání sociální práce jako „zprostředkování problémových interakcí“, nás vede zjištění, že v jejich popisu nalézáme zaměření na změnu problémových interakcí lidí s HN, které má být podle sociálních pracovníků dosaženo s využitím působení na subjekty v sociálním prostředí lidí s HN. Takto dosažená změna interakcí by podle sociálních pracovníků měla klientům pomoci zvládat příčiny nebo důsledky jejich HN.

Typ řešení označený jako II.3 považujeme za „smíšený“ proto, že sociální pracovnice uvedla, že ji v daném případě vedl neúspěch snahy o změnu osobní schopnosti klientky samostatně hospodařit k zásahu do sociálního prostředí. Ten spočíval ve vyjednávání soudního ustanovení o delegování hospodaření klientky na jinou osobu. Typy řešení označené jako III.1 a III.2 považujeme za „smíšené“ proto, že v jejich rámci je deklarovaným cílem „uspokojení potřeb“, což je cíl typický pro chápání sociální práce jako „kompenzace osobních deficitů“, současně se však za nástroj dosažení tohoto cíle považuje působení na subjekty v sociálním prostředí člověka s HN, což je postup charakteristický pro chápání sociální práce jako „zprostředkování problémových interakcí“.

Souhrnně vzato, můžeme konstatovat, že sociální pracovníci z námi zkoumaných KoP ÚP a ÚOS popsali širokou škálu způsobů řešení, která sahá od uspokojování potřeb administrací dávek či působením na kompetence klientů až po snahu předcházet důsledkům a eskalaci HN zprostředkováním změny problémových interakcí klientů, např. s poskytovateli bydlení nebo se členy jejich rodin.

Méně jednoznačnou odpověď máme na dvě otázky. Jedna se týká významu pojmu „administrace dávek“, druhá souvislosti mezi posuzováním a řešením případů lidí s HN.

Otázku o významu pojmu „administrace dávek“

vyvolává rozdíl mezi zjištěními studie dvaceti dvou vybraných KoP ÚP, která je citována v úvodu této stati, a právě uvedenými závěry tohoto článku. Otázka zní: Jak interpretovat rozdíl mezi zjištěním, že na více než dvou desítkách KoP ÚP byla rozpoznána tendence omezovat sociální práci a upřít pozornost na administraci DPvHN, a zjištěním, že sociální pracovníci na vybraných KoP ÚP i na ÚOS popisují výše zmíněnou, širokou škálu způsobů řešení případů lidí s HN? Pokud vynecháme možnost, že zjištění studie dvaceti dvou vybraných KoP ÚP platí pouze pro období těsně po přesunu agendy DPvHN na ÚP, nabízejí se dvě odpovědi na položenou otázku.

Uvedený rozdíl mohlo, za prvé, vyvolat odlišné pojetí obou studií. Zatímco cílem studie dvaceti dvou KoP ÚP bylo zjistit typické tendence, cílem studie prezentované v tomto článku bylo rozpoznat škálu prezentovaných způsobů řešení případů. Jako její předmět proto byly vybrány tři KoP ÚP, o kterých bylo díky předcházející extenzivnější studii známo, že na nich sociální pracovníci zřetelně inklinují k využívání různorodých řešení případů lidí s HN. Rozdíl výstupů obou studií by tedy mohl být interpretován jako důsledek jejich odlišného pojetí. Obě studie zjistily to, co měly zjistit. První identifikovala způsob řešení případů, který sociální pracovníci vnímali jako typický, druhá pestrou škálu sociálními pracovníky popisovaných řešení. Typická tendence ovšem nevyklučuje odchylky. Je tudíž třeba konstatovat, že ani jedna z obou studií neříká, zda a jak jsou některá z různorodých řešení, která jsou známa díky druhé studii, rozšířena na KoP ÚP s typickou tendencí k rutinní administraci DPvHN.

Rozdíl zjištění obou studií by také mohl, za druhé, znamenat, že první, spíše extenzivní šetření zaregistrovalo způsob, jakým sociální pracovníci komentují dopad nárůstu pracovní zátěže a očekávání rutinní administrace ze strany nadřízených¹³ na způsob jejich práce, kdežto hloubkové šetření zjistilo, že výrazem „administrace dávek“ sociální pracovníci označují několik různých typů řešení případů: Za prvé prostou procedurální administraci DPvHN (viz schéma č. 2, I.1). Za druhé administraci dávek, která vychází z komplexnějšího posouzení situace žadatele a koncipuje dávku jako nástroj řešení této situace (viz všechny typy řešení

uvedené ve schématu č. 2, kromě I.2). Za třetí způsob řešení případu, jehož protagonisté chápou administraci dávek jako iniciaci komplexnější spolupráce s klientem (viz všechny typy řešení uvedené ve schématu č. 3).

Můžeme tedy vyslovit hypotézu, že význam, který sociální pracovníci přisuzují výrazu „administrace dávek“, může být různorodý a pravděpodobně závisí na tom, v jakém tematickém kontextu sociální pracovníci o poskytování dávek hovoří. To, co první, extenzivnější studie popisuje jako „typický“ sklon k administraci dávek, by mohlo být z hlediska druhé, hloubkové studie hypoteticky interpretováno jako vnitřně členitá tendence, která v sobě skrývá různorodé reakce sociálních pracovníků na očekávání nadřízených, že budou „rutinně administrovat dávky“.

Otevřenou dále zůstává otázka, zda určitý sociální pracovník využívá opakovaně stále tentýž typ řešení, nebo aplikuje celou jejich škálu podle toho, jak posoudí ten který případ. Zjištění uvedená v této stati připouštějí, že by adekvátní mohla být druhá možnost. Popisy různých typů řešení opakovaně obsahují sdělení sociálních pracovníků o tom, že volba způsobu řešení případu závisela na situaci klienta. Sociální pracovníci uváděli, že vymezení dávky přizpůsobili snaze pomoci řešit širší škálu potíží (viz I.2), že je předpoklad kontaktu žadatele s jiným sociálním pracovníkem přivedl k rozhodnutí poskytnout toliko MOP¹⁰ (viz I.3), že se nepokoušeli posilovat kompetenci klienta, když naznali, že k tomu nemá předpoklady (viz II.1, II.2, II.3), že výhradně do sociálního prostředí intervenovali, pokud usoudili, že klient není schopen sám ovlivnit způsob rozhodování klíčového subjektu v jeho prostředí (viz III.1) a že, nebo že na sociální prostředí působili, když podle nich hrozila eskalace problémů klienta (viz II.3, IV.1, IV.2, IV.3). Na základě těchto zjištění můžeme zformulovat hypotézu, že volba způsobu řešení případu bývá ovlivněna způsobem posouzení případu. Nemáme však potřebné poznatky, abychom mohli určit, kdy vliv posouzení spočívá v tom, že určitý sociální pracovník stereotypně posuzuje případy svých klientů určitým způsobem, a proto volí stále tentýž způsob řešení, a kdy vliv posouzení spočívá v tom, že sociální pracovník posuzuje každý případ komplexně, a je přitom otevřen volbě různých způsobů

řešení tak, aby intervence byla přiměřená situaci konkrétního člověka s HN.

Popisy různých typů způsobů řešení ze škály sahající od chápání sociální práce jako „kompenzace osobních deficitů“ po chápání sociální práce jako „zprostředkování problémových interakcí“ jsme ve vybraných správních obvodech zaznamenali u sociálních pracovníků ÚOS i KoP ÚP. To znamená, že sociální pracovníci obou typů námi vybraných a zkoumaných úřadů znají a pravděpodobně také využívají způsoby řešení, které jejich pozornost přivádějí k širší škále problémů lidí s HN a ke snaze zprostředkovat pomoc, kterou při jejich řešení může lidem s HN poskytnout jiný subjekt.

Seznam literatury

BRIAR, S. **The Current Crisis in Social Casework.** In GILBERT, N., SPETCH, H., **The Emergency of Social Welfare and Social Work.** Itasca: Peacock Publishers, 1976, s. 402–414.

BECK, P., HACAPERKOVÁ, D., KRÁLOVÁ, J., NIEDERLE, P. **Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky pro osoby se zdravotním postižením.** Ostrava: ANAG, 2012.

DUSTIN, D. **The McDonaldization of Social Work.** Aldershot, Burlington: Ashgate, 2007.

HAVLÍKOVÁ, J., HUBÍKOVÁ, O., KUBALČÍKOVÁ, K., MUSIL, L. **Typy pojetí sociální pomoci poskytované příjemcům dávek pomoci v hmotné nouzi pracovníky ÚP ČR po sociální reformě: tři případové studie.** In *Forum sociální politiky*, 2013, č. 6, s. 2–9.

HENDL, J. **Úvod do kvalitativního výzkumu.** Praha: Karolinum, 1999.

LAAN VAN DER, G. **Otázky legitimace sociální práce.** Boskovice: Albert, 1998.

LUBOVE, R. **The Professional Altruist. The Emergence of Social Work as a Career.** Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1968.

MUSIL, L. **Případ.** In MATOUŠEK O. a kol., **Encyklopedie sociální práce.** Praha: Portál, s. 219–221, 2013.

MUSIL, L. **Sociální práce a jiné pomáhající obory/profese.** In MATOUŠEK O. a kol., **Encyklopedie sociální práce.** Praha: Portál, s. 506–509, 2013c.

MUSIL, L., HUBÍKOVÁ, O., HAVLÍKOVÁ, J., KUBALČÍKOVÁ, K. **Raná fáze**

implementace reformy v rámci agendy dávek pomoci v hmotné nouzi: důsledky pro poskytování sociální pomoci a dilemata pracovníků. Praha: VUPSPV, 2013.

STAKE, R. E. **The Art of Case Study Research.** Thousand Oaks: Sage, 1995.

WILENSKI, H. L., LEBEAUX, CH. N. **Industrial Society and Social Welfare.** New York: Russel Sage Foundation, 1965.

WEBER, M. **“Objectivity” of Social Science and Social Policy.** In WEBER, M., **On the Methodology of the Social Sciences.** Illinois: The Free Press of Glencoe, 1949, s. 50–112.

Zákon č. 111/2006, o pomoci v hmotné nouzi, v platném znění.

YIN, R. K. **Case Study Research: Design and Methods.** Thousand Oaks: Sage, 1994.

Poznámky

- 1 Tato stať vznikla v rámci projektu Pojetí sociální pomoci a metodika integrace sociální práce a poskytování dávek pomoci v hmotné nouzi, TD010042, který je řešen s finanční podporou TA ČR v rámci programu Omega.
- 2 Kontakt: musil@fss.muni.cz
- 3 Kontakt: olga.hubikova@vupsv.cz
- 4 Kontakt: jana.havlikova@vupsv.cz
- 5 Výrazem „lidé s hmotnou nouzí“ označujeme souhrnně tzv. „klienty v hmotné nouzi“ a „klienty ohrožené hmotnou nouzí“.
- 6 Studie byla provedena ve 22 správních obvodech. Ty byly záměrně vybrány, aby ve výběrovém souboru byly zastoupeny správní obvody různého typu (krajské město, obec s rozšířenou působností se statusem bývalého okresního města, obec s rozšířenou působností) a s odlišnou mírou nezaměstnanosti (relativně vysokou a nízkou). Podle typu správního obvodu a úrovně nezaměstnanosti byly záměrně vybírány ty správní obvody, jejichž kontaktní pracoviště Úřadu práce v organizační struktuře deklarovalo přítomnost sociálního pracovníka.
- 7 Chápání sociální práce jako „kompenzace osobních deficitů“ nebo jako „zprostředkování problémových interakcí“ považujeme z hlediska vzájemného vztahu mezi nimi za tzv. „mezí typy“ – krajní body pomyslné škály empiricky existujících

- variant, které vykazují různé kombinace charakteristik obou mezních typů. Z hlediska způsobu formulace jsou obě zmíněná chápání sociální práce tzv. „čistými“ či „ideálními“ typy tak, jak je chápe Max Weber. Jsou tedy myšlenkovými abstrakcemi určitého vzoru jednání, vytvořených jako východisko srovnání empirických případů s čistým či ideálním typem. Toto srovnání umožňuje postřehnout odchylky charakteristik empirických případů od charakteristik ideálního typu. (Weber 1949: 92, 100–101.)
- 8 Pojem „učení“ zde chápeme široce ve smyslu „nemateriální pomoci“, za jejíž jádro považuje učení Laan v. d. (1998: 23–33), který do pojmu „učení klienta“ zahrnuje širokou škálu intervencí, od působení na motivaci klienta, jeho schopnosti nebo orientaci v očekáváních společnosti, až po jeho přípravu na účast v sociální akci.
- 9 Šlo např. o dílčí metodické pokyny vypracované přímo na pracovišti či krajskými metodiky nebo MPSV apod., dále o písemné pracovní náplně sociálních pracovníků aj.
- 10 Sociální pracovníci někdy v rámci svého popisu nepřiblížili podrobně všechny námi sledované charakteristiky prezentovaného způsobu řešení případu. Některé detaily nevyjádřili dostatečně konkrétně. Např. cíle pomoci charakterizovali výrokem: „*Ne, cílem je pomoci tomu klientovi.*“ Co chtěli touto pomocí konkrétně dosáhnout, však někdy neverbalizovali ani po upřesňujícím dotazu. Bylo proto třeba význam obecného vyjádření dohledat v jiných částech záznamu rozhovoru, např. ve sděleních o hodnocení efektivity poskytnuté pomoci, případně ve vysvětlení toho, co dotázaný považuje za úspěšnou intervenci a na jaké bariéry úspěšné intervence naráží.
- 11 Sociální pracovníci nám vlastními slovy vyprávěli o různých způsobech řešení případů lidí s HN. Někdy obecněji, obvykle ovšem formou popisu konkrétních případů z vlastní praxe. Řešení nepopisovali jazykem námi použité typologie chápání sociální práce, spontánně však mluvili o tématech, která jsou z hlediska této typologie klíčová. Hovořili o „neuspokojených potřebách“ („*vařila čaj z bezinky [...] To bylo její jediný jídl*“), o „osobních deficitech“ („*všichni okolo věděli, jaká je [...] důchod de facto propůjčovala nevratně*“), o „problémech v interakcích“ („*pokud jde o nájem, jsou nekompromisní. Ono na jednu stranu je to dobře, ale zase ...*“), o „působení na osobní deficit“ („*kontroluje se, jestli ty dávky využívá [...], jestli to vůbec umí*“), o „působení na subjekty v sociálním prostředí“ („*orodovali jsme*“). Domníváme se tedy, že jsme obsahy sdělení sociálních pracovníků adekvátně vyjádřili jazykem použité typologie chápání sociální práce.
- 12 Zkratka „MOP“ se užívá jako označení tzv. mimořádné okamžité pomoci.
- 13 Podle našich zjištění mnozí sociální pracovníci s důrazem nadřazených na rutinní administraci DPvHN s větší či menší intenzitou nesouhlasili.

Pracujeme s Romy? Průzkum etnicity a národnosti klientů a klientek terénního programu

Do We Work with Roma People? Research of Ethnicity and Nationality of Outreach Program Clients

Jiří Frýbert, Alena Pařízková

PhDr. Jiří Frýbert¹ pracuje od října 2006 v plzeňském občanském sdružení Ulice – Agentura sociální práce jako terénní sociální pracovník. Od září 2009 působí též jako vedoucí terénního programu. Věnuje se práci s problémovými uživateli drog, osobám pracujícím v sexbyznysu a lidem ze sociálně vyloučeného prostředí.

Mgr. Alena Pařízková, Ph.D.,² pracuje jako odborná asistentka na Katedře sociologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity. Ve své disertační práci se věnovala výzkumu životních drah českých migrujících ve Velké Británii. Výzkumně se zaměřuje především na otázky migrací, nerovností a genderu.

Abstrakt

Neziskové organizace, které definují v projektech cílovou skupinu, tak velice často činí na základě etnicity klientů. Pro značné množství organizací jsou tak jejich klienti primárně definováni jako Romové. Cílem textu je konfrontovat perspektivu institucí, kdy až příliš často dochází k automatickému kategorizování lidí na základě určitých znaků, s pohledem samotných klientů a definicí jejich vlastní identity. Zajímá nás tedy to, zda klienti vidí sami sebe tak, jak je vidíme my. Z pohledu toho, zda jsou, či nejsou Romové. Během let 2009 a 2010 jsme prováděli průzkum mezi klienty naší organizace (terénní program pro uživatele drog a osoby živící se prostitucí), kdy jsme se formou anketního dotazování ptali na jejich subjektivní pohled na sebe samé. Získali jsme přes 400 odpovědí, které ukazují na složitost a nejednoznačnost celé problematiky. Definice klienta na základě určitých, stereotypně užívaných fyziognomických znaků nemusí být, a často nebývá, v souladu s jeho vlastní identitou.

Klíčová slova

sociální práce, identita, etnicita, Rom, barva pleti, indiference

Abstract

Non-profit organizations which define target group in their projects, very often do so based on the ethnicity of their clients. The clients of a significant number of organizations are defined primarily as Roma. The purpose of this text is to confront the perspective of organizations, which often automatically categorize their clients on the basis of certain features, with the view of the actual clients and their own definition of their ethnicity. Thus we are interested in whether the clients

perceive themselves the same way they are perceived by us, as being Roma or not. During the years 2009 and 2010 we conducted research among clients of our organization (an outreach program for drug users and persons who rely on prostitution to make a living); we were inquiring about their subjective view of themselves through a questionnaire. We received over 400 responses which show the complexity and ambiguousness of the issue. The definition of a client based on certain stereotypically used physiognomic features does not have to be, and often is not, in accordance with their own identity.

Keywords

social work, identity, Roma, skin colour, indifference

Úvod

Součástí témat sociální práce a sociální politiky je otázka významu etnicity klientů a klientek pro cíle a formu sociální práce (např. Navrátil, Musil, 2000; Brož, Kintlová, Toušek, 2007; Laubeová, Hrabáňová, Veselý, 2009; Hirtová, 2010). V České republice existují dotační tituly, které jsou definovány etnicky, tedy skrze (připsanou) identitu klientů. Na druhé straně zde dochází k diskusím o konceptu etnicity a propojování etnické identity a jedince (např. Jakoubek, Hirt, 2004; Hirt, Jakoubek, 2005). Nejasný koncept etnicity je v oblasti sociální práce do určité míry reflektován, ale často se tak děje s ohledem na optiku organizace či instituce, která se k tomuto tématu vyjadřuje. Mnohem méně je zde zastoupen názor těch, o kterých se zde nejvíce hovoří. Tento text vzniká z perspektivy sociálních pracovníků, kteří usilují o poznání definic samotných klientů a klientek.

Ze strany institucí dotýkajících se či náležejících do sféry sociální práce příliš často dochází k automatickému kategorizování lidí na základě určitých znaků. K těmto situacím dochází například v rámci systému přidělování městských bytů (Růžička, 2006; Brož, Kintlová, Toušek, 2007), ve školství v případech umísťování do tzv. praktických základních škol (Hůle, 2007; Svoboda, 2010) a v případech asistentů pedagoga pro žáky se sociálním znevýhodněním (Hirtová, 2010) nebo při požadavcích na sociálního pracovníka při práci s Romy (Moravec, 2006). Vznikají také různé programy sociální práce, které jsou vymezeny etnicitou svých budoucích klientů a klientek. Zároveň se jim na základě toho „otevřávají“ možné cesty financování jejich služeb, díky speciálním dotačním programům. Sociální pracovníci, kteří poté vstupují do terénu, tak činí s „přednastavenými“

schémata, koho mohou potenciálně oslovit, kdo se může či nemůže stát jejich klientem a klientkou. V této fázi většinou nedochází k zjišťování vlastní sebeidentifikace jedinců, kteří konkrétní službu využívají.

Terénní program občanského sdružení Ulice – Agentura sociální práce provádí terénní sociální práci u osob závislých na nelegálních návykových látkách a v oblasti pouliční, klubové a privátní prostituce. Tyto osoby podporujeme ve snižování rizik jejich způsobu života a tím přispíváme i k ochraně veřejného zdraví. Nabízenou službu poskytujeme anonymně a bezplatně, a to v Plzni a v regionech Plzeňského kraje.

Program funguje od roku 2001, a jak vyplývá z výročních zpráv organizace, vždy jsme deklarovali, že nadpoloviční většinu našich klientů tvoří Romové. V prvních letech to dokonce bylo okolo 90% kontaktovaných jedinců. Problematika drogové závislosti, prostituce a romské menšiny byla (a je) v Plzni velmi provázána. I z těchto důvodů jsme žádali o peníze instituce, které se zaměřují na pomoc a podporu Romů. Nikdy však nebylo vysvětlováno, kdo ti Romové jsou nebo koho bychom za ně měli považovat. Naše uvažování je součástí širší diskuse o sběru dat určujících etnickou příslušnost jedince. Například Liga lidských práv (2007: 3) argumentuje tím, že tato znalost utváří „... naprosto elementární východisko efektivního boje s diskriminací“. Toto stanovisko zastává v rámci diskusí o rozměrech diskriminace romských dětí v českém vzdělávacím systému. Obdobně prosazuje monitoring etnicity uživatelů drog Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti (Nepustil, 2012).

Rozhodli jsme se tedy zeptat na pohled samotných klientů. Zajímalo nás, zda se cítí být

Romy nebo zda se za ně považují. Cílem tohoto textu je konfrontovat perspektivu institucí, kdy až příliš často dochází k automatickému kategorizování lidí na základě určitých znaků, s pohledem samotných klientů a definicí jejich vlastní identity. Zároveň chceme tímto upozornit na námi vnímané rozpory v každodenní praxi sociálních pracovníků, kteří musí propojovat dva odlišné přístupy – individuální přístup ke klientům a kolektivizující perspektivu dotačních titulů. Z těchto důvodů jsme během let 2009 a 2010 prováděli průzkum mezi klienty terénního programu naší organizace, kdy jsme se formou anketního dotazování ptali na jejich subjektivní pohled na sebe samé.

V textu nejprve představíme různé perspektivy na utváření tzv. romské identity, diskusi o Romech jako homogenní skupině a poté ukážeme problematiku labelingu provázaného s diskutovanou identitou. Následně se krátce zmíníme o využití metodě sběru dat. Poslední část textu je věnovaná výsledkům ankety. Zde v několika kapitolách ukazujeme problematické propojování stereotypně užívaných fyziognomických znaků a vytváření vlastní identity jedinců. To, co bychom chtěli především problematizovat, je naše automatické předpokládání, kategorizování a generalizování na základě mylných a jednoznačných znaků.

Romská identita³

Předně považujeme za důležité ukázat, jak a kým jsou současné definice Romů vytvářeny a pojímány. V této kapitole komparujeme dva základní přístupy k identitě Romů, které se v poslední době v české společnosti objevují. Jejich vzájemným porovnáváním sledujeme, že není jednoduchá ani jednoznačná odpověď na to, koho máme na mysli, když mluvíme o Romech.

V České republice jsou Romové uznáni státem jako národnostní menšina, jak stanovuje zákon 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin. Toto uznání je naplňováno také skrze existenci Rady vlády pro národnostní menšiny, která registruje mezi několika dalšími i Romskou národnostní menšinu. Samostatně funguje také Rada vlády pro záležitosti romské menšiny, která každoročně předkládá Zprávu o stavu romské menšiny v ČR. Podle Sekyta (2004: 189) to tedy „znamená, že za Romy (*de*

jure) je možno považovat pouze ty osoby, které se k romské národnosti hlásí“.

Legislativní vymezení definice Romů pouze na konceptu národnosti⁴ se však setkává s polemikou autorů věnujících se Romům. V literatuře se můžeme setkat minimálně se dvěma odlišnými názorovými proudy na uchopení romské identity. Do první skupiny lze zařadit názory antropologů nebo některých představitelů neziskového sektoru, podle kterých se jedná o sociálně konstruovanou kategorii. Romství podle nich není dáno biologicky, ale jedná se o kvalitu, která je připsána zvětšuju. Například Tomáš Hirt (2007) odmítá představu, „že romství je dáno takřkajíc biologicky, že se Romem člověk rodí. (...) Rom je především jakási nálepka, označení a často i stigma. Podle této nálepky se paušálně zachází s lidmi, kteří odpovídají naší představě Roma, nehlédě na to, jestli se ti onálepkovaní vůbec za Romy považují.“ Marek Jakoubek (2004) dále zdůrazňuje význam těch, kteří definují kategorii Rom/ové, čímž ji vlastně vytvářejí.

Opačný pohled zastávají romisté, romští aktivisté či představitelé tzv. romské elity, podle kterých se člověk Romem rodí. Romem je podle nich příslušník romské menšiny, člověk se specifickou tělesností. Například Karel Holomek (2007) považuje názory antropologů za nepochopitelné. „Když jsem se narodil romským rodičům, tak jsem se stal čím? Někam jsem patřil a během dětství i svého dalšího života mne nikdo nenechal na pochybách o tom, kdo jsem. (...) A když jsem měl být odsunut do koncentračního tábora během druhé světové války, tak to bylo jednoznačně proto, že jsem byl Rom“ (Holomek, 2007). Podobně například Irena Raichová (2001) píše o tom, že etnický se člověk Romem už rodí. Toto pojetí velmi dobře dokresluje citát Emila Ščuky: „Stejně nemůžu zapomenout na svůj způsob života, který mám, ten si ponechám, ten prostě je mně geneticky daný, od mých předků...“ (Karhanová, 2002: 113).

Specifický přístup zastává Štěpán Moravec (2006), který ve své práci dává prostor vícero perspektiv a kombinuje různé úhly pohledu. Přichází s rozlišením Romů na základě významu, které toto označení danému člověku přináší v reálném životě. Pokud podle něj mluvíme o Romech, mohou se za tímto označením

skrývat tři následující významy: A. Romové, nositelé romské kultury, B. Romové ve smyslu sebeidentifikace a C. Rom jako charakteristika připsaná z vnějšku. Podívejme se teď na každou z nich podrobněji, neboť jako celek tvoří konceptuální rámec autorů tohoto textu.

A. Romové, nositelé romské kultury

„Romem je tu míněn ten, kdo si osvojil a praktikuje určitý komplexní integrovaný systém hodnot, norem, principů sociální organizace, způsobů řešení problémů atd., systém, který identifikujeme jako romskou kulturu“ (Moravec, 2006: 14). Zároveň ale Moravec (2006) dodává, že v případě Romů v kontextu České republiky nelze hovořit o členech určitého uzavřeného společenství, tedy nositelích jednotné kultury. Podle Jakoubka (2005) můžeme mluvit o třech typech kultur, které bývají spojovány s označením „romská“ a které se navzájem vylučují. Jednotlivé kulturní vzorce vykazují velkou rozmanitost, a to jak podle příslušnosti ke skupině, tak podle místa, kde daný člověk žije.

Mezi tyto tři identifikované tzv. romské kultury se řadí **tradiční romská kultura** spojená s romskými osadami na východním Slovensku. Základní charakteristikou této kultury je důraz na příbuzenství, které je základním prvkem identity a loajality jedince (Jakoubek, 2005). Dále zde lze také nalézt další vnitřní subetnické členění spojené s institutem rituální čistoty či nečistoty (Jakoubek, 2004).⁵

Druhým typem kultury je **národní romská kultura** identifikující se s romským národem, jehož vymezení předpokládá, „že všichni ‚Romové‘ jsou příslušníky romského národa a sdílejí jednu – romskou národní – identitu“ (Jakoubek, 2005: 229). Podle zjištění Šiklové (1999) romští předáci vymezují romskou kulturu v souladu s kritérii kultury majority, přičemž svoji specifičnost formují důrazem na folklór. Jakoubek (2005) uvádí, že členská základna tohoto typu kultury odpovídá počtu osob, které se hlásí k romské národnosti při sčítání lidu.

Posledním typem je **kultura chudoby**⁶, kterou můžeme nalézt v chudinských městských čtvrtích neboli ghettech. V důsledku života v sociálním vyloučení dochází k adaptaci na toto prostředí a vytvoření/osvojení takových návyků a životních vzorců, které umožňují přežít, ale těžko se díky němu vrací do majoritní

společnosti (Brož, Kintlová, Toušek, 2007). Jako charakteristické rysy této kultury jmenuje Jakoubek (2005) nedůvěru k institucím, rodinnou solidaritu, strategie zaměřené na přítomnost, absenci majetku⁷, uzavřený ekonomický systém (zastavování věcí, půjčky na vysoký úrok), vysokou míru tolerance k sociálně patologickým jevům, vysokou porodnost, brzký začátek sexuálního života a mačismus.

B. Romové ve smyslu sebeidentifikace

Bytí Romem/kou na úrovni sebeidentifikace je definováno jedním základním principem: „Romem je ten, kdo se za Roma považuje“ (Moravec, 2006: 15). Nicméně Moravec (2006) upozorňuje, že ne každý, kdo se za Roma považuje, se zároveň hlásí k romské národnosti. Důvodem je pravděpodobně to, že uplatňuje jiný způsob kolektivní sebeidentifikace, než je ten na národním principu, např. příslušnost k širší příbuzenské skupině. Tento rozpor se projevil například při sčítání lidu v roce 2001 i 2011, kdy se k romské národnosti přihlásilo mnohem méně lidí, než by se předpokládalo. Tuto situaci romští aktivisté v České republice zdůvodňují existujícím strachem a obavami (Jirička, 2011; Motlová, 2011). Jinou interpretaci poskytuje Carol Silverman (2008), která během svých výzkumů v USA zaznamenala podobnou situaci, kdy se Romové sčítacím komisařům jako Romové obvykle nehlásí. Podle jejího názoru se jedná o strategii s cílem zůstat neviditelní a nevystopovatelní. Vysvětluje to jejich „mazaností“. „Značná část cikánské etnicity spočívá mnohem spíše ve skrývání příslušné etnické identity než v jejím dávání na odív“ (Silverman, 2008: 34).

C. Rom jako charakteristika připsaná zvnějšku

„Romem je zde ten, kdo je za Roma považován významnou částí svého okolí“ (Moravec, 2006: 17). To se děje většinou na základě jakéhosi charakteristického vzhledu, jenž je určován pigmentací pokožky, vlasů a očí. Mnohdy se tak děje na základě identifikování určitého antropologického typu. Tuto cestu volí také romisté, podle kterých je barva pleti označována jako základní etnický znak Romů. Termín Rom ztotožňují s romským antropologickým typem a mluví o genetickém přenosu své mentality (Jakoubek, 2004). Pokud bychom na tuto perspektivu přistoupili, stal by se určující kategorií pro identitu jedince antropologický typ.

Kultura – sebeidentifikace – připsání

Uvedené významy romské identity ukazují různost vnímání a utváření identity jedince. Ani jedna úroveň identifikace není vyčerpávající pro všechny jedince a bez kritických slabin. Již tři popsané typy kultur spojované s označením romské jsou značně rozdílné a podle Jakoubka (2005) nelze všechny jejich nositele zahrnovat do jedné skupiny. Zároveň podle něj není nic, co by přirozeně spojovalo uvedená kulturní společenství. „Nositele uvedených kultur a členy odpovídajících společenství dělá z dotyčných osob právě účastenství na daných kulturách, nikoli nějaká substance v jejich těle“ (Jakoubek, 2005: 233).

Problematická je také výše prezentovaná úroveň sebeidentifikace, která je z majoritního pohledu vnímána jako přihlášení se k určité národnosti či etnické příslušnosti. Nicméně Petr Lozoviuk (2005) ve svých zkoumáních došel k závěrům, že existují skupiny obyvatel, pro které pojem národnost (či etnicita) není vlastní a je jim cizí takto se vymezovat. Některé skupiny jsou založeny na jiném organizačním principu, než je etnická příslušnost, a etnicitu bychom tak měli „považovat jen za jednu ze specifických forem kolektivní identity“ (Lozoviuk, 2005: 163). Měli bychom si tedy uvědomit, že ne všem je vlastní naše pojmání způsobu kolektivní sebeidentifikace (Moravec, 2006).

Taktéž se v rámci této úrovně identifikace jedince můžeme ptát, do jaké míry je sebeidentifikace svobodným rozhodnutím jedince, neboť do tohoto procesu často vstupuje stereotypní kategorizování jedinců na základě určitých znaků, například tmavší pigmentace kůže (Křištof, 2004). Vnější připsání identity spojené s určitým vzhledem pak nastavuje jedinci pocívané mantinely při vnímání sebe samého. Tato reflexe je důležitá pro uchopování existující diskriminace, což vede některé instituce k upřednostňování připsané identity. Podle Ligy lidských práv (2007) je připsané romství klíčovým aspektem mechanismů sociálního vylučování.

V současné době je velmi kritizována snaha provázat komplexní identitu jedince s tzv. antropologickými typy. V rámci vymezování se vůči tomuto přístupu argumentuje Jakoubek (2004) tím, že biologická antropologie od termínů jako rasa či antropologický typ již upustila, protože nebyla prokázána jejich existence

jako samostatných biologických entit. Navíc variabilita u každé populace je větší než rozdíly mezi populacemi. A vzhledem k míšení populací nelze udělat ani jasný předěl mezi jednotlivými typy.

Zároveň platí, že kultura, sebeidentifikace a fyzický vzhled spolu vůbec nemusí korespondovat (Moravec, 2006). Jakoubek (2004) zdůrazňuje, že bychom tyto jedince měli rozlišovat podle příslušnosti ke kulturám a ne na základě etnické identity či národní příslušnosti. „Prohlásit se za Roma je něco zcela jiného než být nositelem tradiční romské kultury...“ (Jakoubek, 2004: 267). Poukazuje dále na možné paradoxy, kdy se někdo nemusí považovat za Roma, přestože je nositelem kulturních vzorců připisovaných romské kultuře. Stejně tak obráceně se člověk může považovat za Roma, což z něj však ještě nedělá nositele této kultury (Jakoubek, 2004).

Problematické také je přisuzování jedné kultury a dějin lidem stejného antropologického typu, bez ohledu na to, v jakých podmínkách daná rodina žije a jak to v ní chodí (Hirt, 2004b). Hirt v tomto kontextu kritizuje směšování konceptu rasy, kultury a identity. Dochází podle něj k tomu, že „nositeli určitých fyzických znaků je neomaleně připisována, ba předepisována společná kultura, anebo je jim nesmyslně vyčítáno, že se nehlasí ke skupinové identitě od těchto znaků odvozené“ (Hirt, 2004a: 8). Vnější připsování neuskutečňuje pouze majorita, ale jak uvádí Křištof (2004), tento proces vyhovuje také romským politikům. Ti se stavějí do role ochránců těch, kteří do této kategorie podle nich patří. Neděje se tak jen v českých poměrech, ale i na půdě Evropského romského fóra. „Příslušníci různých subetnických romských skupin a evropští kočovníci (travellers) jsou (...) přiřazování k národu, o jehož budování většina z nich nijak neusiluje či ani netuší“ (Křištof, 2004: 125). Příkladem může být i používání jazyka, kdy „nově vyprodukovaná spisovná romština je ‚Romům‘ předepsána jako jazyk jejich etnika, aniž jím tyto lidé mluví nebo chtějí mluvit“ (Hirt, 2004b: 82).

Podle mnoha autorů je iluzorní v souvislosti s Romy mluvit o jednotném národu, homogenní etnické skupině či komunitě. Vzhledem k různorodosti skupiny, rozdílným životním podmínkám a strategiím či nesnášenlivosti jednotlivých rodin je podle Hirta (2007) „jediné,

co tyto lidi spojuje jako Romy, naše představa jejich romství a jejich jednoty“. Že Romům připisujeme jednotnou identitu především my zvenčí, souhlasí i István Pogány. Pro nás sice vypadají stejně, ale oni sami se jako stejní neberou. „... sebe samotné nikdy nepovažovali za náležící k jedné společné kulturní, nekuli ,národnostní, skupině“ (Pogány, 2008: 172).

Ani podle Salo (2008b) nejde mluvit o jednotném národu, protože každá z jednotlivých skupin má jinou kulturu, jiný jazyk a navzájem si mezi sebou drží hranice. Podle Podlahy a Jakoubka (2004) jsou tyto hranice mezi jednotlivými subetnickými skupinami mnohem ostřejší a s větší mírou nevraživosti než ty dělící dané skupiny od majority. Stejně argumenty vznáší i Gay y Blasco (2007: 161), která uvádí, že „... různé cikánské skupiny se velmi často vzájemně neuznávají za členy stejného sociálního a morálního společenství (...) jen málo tzv. cikánských skupin projevuje jakýkoliv zájem o vytvoření soudružnosti...“.

Myšlenkám o jednotném národě brání i fakt, že „nejdůležitější funkční jednotkou sociální organizace Romů je rozšířená rodina. (...) Kromě hlavy rodiny neexistuje žádná připsaná vůdcovská role“ (Salo, 2008b: 213). Ke stejným zjištěním došel i Cohn (2008: 139): „... za hranicemi loajality k rozšířené rodině neexistuje již žádná jiná významnější loajalita.“ A pokud se za těmito hranicemi nějaká reprezentace ustaví, nemá k takové pozici určitě žádný mandát (Cohn, 2008).

Ale panují samozřejmě i jiné pohledy a jiné názory než od autorů výše citovaných. Za všechny alespoň pohled Ireny Raichové (2001: 47): „Je patrné, že rozdílné historické osudy jednotlivých romských skupin je předurčují k výrazným odlišnostem. (...) Nejsou a nechťejí být jednotní a brání se homogenitě, kterou po nich většinová společnost vyžaduje; přesto cítí, že jejich *romipen*⁸ je pojítka, které je předurčuje a zařazuje do určité škatulky, do přihrádky Romové, do přihrádky ,My‘, která jasně vymezuje i protipól ,Oni‘ (...) Na základě těchto faktů je proto možno hovořit o společné etnické i národní identitě Romů, která je formována v opozici k národní identitě majoritní společnosti.“ S kategorizací na základě vymezení „my“ vůči „oni“ souhlasí i norský antropolog Barth. Nicméně ta neprobíhá v důsledku existence nějakého

vnitřně sdíleného pojítka, ale právě na základě „procesu odlišování od jiných identit“ (in Barša, 2005: 75). Ve stejném duchu pokládá i v českém prostředí otázku Gabal (1999: 84): „Jsou Romové etnickou menšinou charakteristickou vědomím vlastní identity (...) nebo je spojuje spíše etnická, rasová a sociální diskriminační zátěž ze strany většinového prostředí (...)?“ Sám odpoví ale nenachází.

Rom – Cikán – Cigán

Diskusi o romské identitě, etnicitě a národnosti dále problematizuje nejednotnost pojmů používaných pro označení a sebe-označení jedinců, již jsou často zahrnováni do jedné skupiny. Jedná se o pojmenování Rom, Cikán a Cigán. Pokusme se nejdříve vyjasnit, co jednotlivá slova znamenají a kde se vzala.

Fraser (1998) uvádí, že pojmenování Cikáni pochází z byzantského označení Adsinkani a první zmínky o něm byli zaznamenány v roce 1050, když jisté migrující skupiny pobývaly v Cařihradu. Domnívá se, že jde o zkomolené jméno heretické sekty Athinganoi, které se k označení Cikánů začalo používat, neboť obě tyto skupiny si vysloužily neblahou pověst věštění a kouzly. Oproti tomu Jakoubek (2004) píše o tom, že výraz Cikáni je odvozen z řeckého slova Athinganoi, což znamená nedotknutelní. Je tím míněno, že se jedná o lidi, kteří nechťejí, aby se jich ostatní dotýkali z důvodu rituální nečistoty. Další možné vysvětlení vychází z výzkumů Lea Wienera. Podle něj slovo cikán pochází ze staroperského asinkar, což znamená kovář (in Hübschmannová, 1993: 34). Původní označení tedy bylo bez pejorativního nádechu, jen popisovalo danou skupinu. „... označení „Cikán“ svůj hanlivý příděch získalo až sekundárně kvůli jednání jím označované skupiny“ (Jakoubek, 2004: 66).

Pojem Cigán používají slovenští „Romové“, když o sobě mluví ve slovenštině (Jakoubek, 2004). Protože většina Romů v České republice má kořeny v oblasti Slovenska a často tam mají dodnes příbuzné, používá se toto slovo i u nás. Z perspektivy slovenských romských aktivistů je ale pojem Cigán problematický (viz Kmeto, 2009). V počestlě podobě označení Cikán získalo pejorativní konotaci a používá ho spíše majorita. Pro vnímání pojmu je důležitý mluvčí, který jej používá (např. Člověk v tísni, 2002: 197–198).

Slovo Rom⁹ je chápáno jako politický pojem (v tomto kontextu vzešel z prvního světového romského kongresu, který se konal v Londýně v roce 1971), kterým se političtí aktivisté snažili „vytvořit zdání etnické či politické jednoty“ (Salo, 2008a: 200). Matt Salo (2008a) se výrazně vymezuje proti tomu, abychom termín Rom používali jako zastřešující pojmenování pro všechny cikánské skupiny. Tyto skupiny pro sebe nikdy nepoužívaly nějaké své zobecňující označení, ale využívaly termínů, kterými je častovala majorita. Jeho slova potvrzuje ze svých výzkumů ve Velké Británii i Judith Okely. „Termín Rom je nyní součástí běžného žargonu; v 70. letech jsem jej však v terénu nikdy neslyšela, a dokonce nebyl užíván ani těmi několika Romy, kteří se pohybovali ve veřejných gádžovských politických kruzích“ (Okely, 2003: 143). Podobné zkušenosti jako Okely má z terénního výzkumu ve Španělsku i Paloma Gay y Blasco (2007: 162): „Gitanos v Jarané, kde jsem působila, slovo ‚Romové‘ nikdy neslyšeli a nevěděli, co znamená, natož aby věděli, že se dá použít k označení jich samotných...“

Největší problém pro používání pojmu Rom jako zastřešujícího vidí Salo (2008a) v tom, že termín Rom odpovídá pouze jedné skupině a měl by se používat jen pro ni (jedná se o Olašské Romy). Ostatní skupiny mají podle něj právo na své vlastní označení. Politikům vyčítá, že zacházejí se všemi jako s jednotnou skupinou a ignorují vlastní názvy jednotlivých skupin. Navíc, „každá ze skupin si udržuje od ostatních skupin, stejně jako od ne-Cikánů, odstup a jen výjimečně se cítí být součástí celku, sestávajícího ze všech skupin dohromady“ (Salo, 2008a: 199). Jeho slova potvrzují i výzkumy Wenera Cohna (2009), který rovněž upozorňuje na to, že Romové jsou jen jednou z cikánských skupin, a že tudíž existují romští Cikáni a také neromští Cikáni. Salo (2008b) se zastává používání souhrnného termínu Cikáni i nadále, protože neoznačuje žádnou konkrétní skupinu, ale soubor skupin (na rozdíl od označení Rom). Důvodem je i to, že „jednotné označení, které by odpovídalo výrazu ‚Cikán‘, v romštině neexistuje“ (Fraser, 1998: 10).

Jakoubek (2004) upozorňuje při používání termínu Rom ještě na jeden aspekt. Mnoho dnešních „Romů“ již romsky nemluví (nebo dokonce neumí) a romština je pro ně v podstatě cizí

jazyk. Je jim tak vlastně pro vlastní identifikaci vnucováno slovo z cizího jazyka.

Klienti terénního programu a výzkum

V roce 2009 jsme pracovali se 369 klienty (201 mužů, 168 žen), z nichž 238 byli uživatelé nelegálních návykových látek. V roce 2010 jsme byli v kontaktu se 460 klienty (270 mužů, 190 žen), z nich 319 užívalo nelegální návykové látky. Během těchto dvou let bylo ale 224 klientů pro oba roky shodných (tyto shodné klienty tvořilo 149 uživatelů návykových látek a 75 nedrogových klientů). Celkem jsme tedy za oba roky měli 605 jednotlivých klientů.

Během práce našeho občanského sdružení jsme v některých případech nuceni vykazovat počty romských a neromských klientů. Nicméně našim klientům jsme otázky po jejich sebeidentifikaci nekladli. Množství romských a neromských klientů jsme ve statistikách rozlišovali na základě používaných stereotypů samotných pracovníků a pracovníc. Ty můžeme klasifikovat jako členy a členky majoritní české společnosti, tedy také jako součást širšího diskurzu v české společnosti, v jehož rámci jsou jedinci jako Rom(ové) klasifikováni. Jak upozorňuje například Jakoubek (2006: 363): „... termín ‚Rom‘ je ve většině textů věnovaných tzv. ‚romské problematice‘ do značné míry ztotožněn s ‚romským antropologickým typem‘.“ Za Romy jsme tedy považovali ty jedince, kteří měli tmavou barvu pleti a vykazovali další fyziognomické znaky. Takto jsme naše klienty a klientky rozlišovali a během let 2009–2010 jsme identifikovali 324 klientů s tmavou barvou pleti a 281 klientů se světlou barvou pleti. Teoreticky jsme tedy za období 2009–2010 měli 54% romských klientů. Jsme si vědomi, že dělení na tmavou a světlou barvu pleti skýtá mnohá úskalí, například který odstín je ještě dost tmavý, abychom dotyčného prohlásili za Roma? A jestliže to udělám já, bude na našeho klienta stejně tak nahlížet můj kolega?

Dotazování probíhalo v rámci terénní sociální práce při běžném kontaktu s klienty. Naši snahou bylo zeptat se všech 605 klientů na jejich pohled na sebe samé, co se týče jejich příslušnosti k určitému společenství. Celkem jsme získali 443 odpovědi, tedy od 73% klientů. Od klientů se světlou barvou pleti jsme získali 223 odpovědi (odpovědělo 79 %). Od klientů

s tmavou barvou pleti jsme dostali 220 odpovědí (odpovědělo 68 %).

Mezi respondenty bylo 242 mužů, z nichž bylo 191 uživatelů nelegálních návykových látek. Ženy byly zastoupeny v počtu 201 a mezi nimi se vyskytovalo 92 uživatelů nelegálních návykových látek. Mezi ženami-respondentkami se 60 věnovalo pouliční prostituci a 37 žen pracovalo v klubové a privátní prostituci. Věkový průměr participantů a participantek byl necelých 30 let (přehled je podrobně zpracován v příloze č. 1).¹⁰

Počáteční otázka dotazování všech oslovených klientů a klientek byla formulována následovně: „Vypytáváme se teď všech našich klientů na jejich národnost¹¹, tak bychom se rádi zeptali i tebe. Nejde nám ale o to, co má člověk napsané v občance, ale spíš o to, jak on sám sebe vidí, jak se cítí.“ Dále se rozhovor odvíjel na základě reakcí klientů. Někdo z oslovených nám neodmítl sdělit svůj pohled a klienti odpovídali bez zábrán. Tuto otevřenost si vysvětlujeme jejich důvěrou a naším dlouhodobým působením v daných lokalitách. Zároveň jsme si vědomi, že i nám mohla být prezentována identita podmíněná konkrétní situací, jak ukážeme v kapitolách věnovaných výsledkům výzkumu. Vzhledem k tomu, že námi poskytované služby jsou anonymní, probíhalo dotazování i zpracování dat rovněž anonymně.

Odpovědi zaznamenávali dva sociální pracovníci přímo během rozhovoru ve formě písemných poznámek. Tazatele tvořili čtyři zaměstnanci terénního programu, dva muži a dvě ženy. Pokud se vyskytly rozvinuté odpovědi, byly učiněné poznámky bezprostředně po kontaktu s pomocí paměti detailně přepisovány a odpovědi respondentů a respondentek tak byly rekapitulovány. Jsme si vědomi určitých limitů naší paměti, nicméně při kontaktu byla důvěra a anonymita na prvním místě a věříme, že jakákoliv prosba o nahrávání odpovědí by obě narušila.

Diskuse výsledků

Národnost a tón pleti

Hlavním cílem našeho výzkumu bylo konfrontovat automatické kategorizování vycházející z institucí a vlastní identitu uživatelů a uživatelů sociálních služeb. Stereotypní klasifikaci jsme

v tomto případě zastupovali my jako pracovníci neziskové organizace fungující v systému občanské společnosti majority. Na základě našich představ o dostatečně světlém či tmavém tónu pleti a dalších vnějších charakteristik jsme klasifikovali jedince jako Roma či Neroma, což jsme následně porovnávali s jejich vlastním za(při)ražením. Tedy odpovědi na hlavní otázku výzkumu, jakou má národnost, jak se sám/a vidí.

V 62 % případů se naše představa shodovala s vlastní sebeidentifikací dotazovaných. Výrazněji byla tato shoda zastoupena u respondentů a respondentek se světlým tónem pleti, kde jsme shodu zaznamenali u 192 z nich (tedy 86 %). Tito jedinci nejčastěji odpovídali prostým konstatováním: „*Jsem Čech.*“ „*Jsem Češka.*“ Mezi klienty, které jsme podle našich stereotypů zařadili do kategorie tmavší tón pleti, takto výrazná shoda našich představ a jejich vlastních označení nepanovala. Rozhodně a přesvědčivě se k nějaké romské identitě přiklonilo pouze 81 (37 %) dotázaných z této skupiny. 42 klientů odpovědělo „*Jsem Rom.*“ „*Jsem Romka.*“ Dalších 25 klientů pro své vyjádření použilo označení Cigán a odpovídali tak „*Jsem Cigán.*“ „*Jsem Cigánka.*“ Pět klientů pro sebe zvolilo ještě jiný termín a odpovědělo „*Jsem Cikán.*“ „*Jsem Cikánka.*“ Devět klientů z této skupiny své vyjádření pojalo ještě jinak a definovali se jako Olašští Romové. K rozboru jednotlivých označení, která pro sebe klienti zvolili, se blíže dostaneme v další části textu.

Opačné zjištění, tedy rozpor mezi naším očekáváním a sebeidentifikací dotazované osoby, jsme zjistili v 67 (15 %) případech. K této situaci docházelo častěji mezi klienty s tmavším tónem pleti. Pokud bychom vycházeli z teorie o významu antropologického typu na identitu jedince, pak klienti, kteří mají tmavou pleť a svým fyziognomickým vzezřením naplňují naše stereotypy o Romech, budou odpovídat v souladu s touto představou. Tento předpoklad se však úplně nenaplnil. Z 220 klientů s tmavou barvou pleti jich 59 (27 %) žádný vztah k romské identitě nedeklarovalo. Za Čechy se považuje 55 z nich a jeden za Čechoslováka. Další tři klienti se také považují za Čechy, ale ve své odpovědi reflektovali jistý zahraniční vliv, neboť někdo z příbuzných pocházel z ciziny (ve dvou případech se jednalo o vliv maďarský, jednou o vliv arabský). V případě klientů se světlým

tónem pleti se jich osm (7 žen a 1 muž) považuje za Romy. Tito klienti reflektovali svoje češství, ale svoji sounáležitost spojovali s romskou minoritou.

Klienti s „opačnou“ sebeidentifikací, než bylo naše očekávání, měli často potřebu svou volbu zdůvodňovat. Ti, co odpovídali v souladu s naší představou, tak automaticky nečinili. Jejich potřeba zdůvodňovat či obhajovat svou identitu může být důsledkem předpokladu, že na ně bude pohlíženo nepatřičně. Jako nejčastější potvrzení své odpovědi uváděli klienti narození a život v České republice: *„Jsem Češka, mám bílou mámu a výchovu jako vy bílí.“* Klienti s tmavou pletí zdůvodňovali své přináležení k určité identitě zejména skrze výchovu, sociální a biologické vztahy s lidmi do kategorie Čechů přínaležících. Tedy podle jejich perspektivy. Podobné argumenty uváděli také klienti se světlou pletí, když byli požádáni, aby svou volbu identity (pro naše stereotypy překvapivou) vysvětlili. Jako nejčastější odůvodnění své odpovědi klienti uváděli, že s Romy vyrůstali, že s nimi žijí nebo že od nich přejali stejný způsob života.

Zejména zdůvodnění spojená s výchovou, a tedy i socializací do určité kultury (ať již „české“ či „romské“) podporují teze Marka Jakoubka (2005), že bychom neměli směšovat „rasu“ a kulturu, protože kultura je naučená, negenetická a není zde vazba mezi biologicky specifickým typem a specifickou kulturou. Tudíž také platí, že ani romská kultura není kultura Romů v tom smyslu, že by byla projevem zvláštního antropologického typu nebo automaticky součástí těl Romů (Jakoubek 2004). Z toho důvodu mohou být nositeli „romské“ kultury i lidé „s antropologickým typem majoritní společnosti“ (Jakoubek, 2004: 207), a naopak.

Samostatnou kategorií v tomto rozlišení tvoří odpovědi 25 klientů a klientek, kteří svou identitu nedefinovali v souladu, ale ani v rozporu s naším očekáváním. Ve svých vyjádřeních se přihlásili k jiné národnosti než české či romské. Největší měrou se jednalo o klienty ze Slovenska (17 odpovědí), dále byli zastoupeni jedinci z Ukrajiny, Bulharska, Polska, Maďarska a Holandska.

Etnicky indiferentní

Část oslovených klientů a klientek se ale ve svém uvažování o identitě vymyká ustálenému

významu etnicity či národnosti v její konstrukci. V souhrnu se jednalo o 12 dotazovaných klientů a klientek, 11 z kategorie s tmavou pletí a jedna klientka se světlou pletí. Podle Petra Lozoviuka (2005) existují skupiny obyvatel, pro které pojem národnost (či etnicita) není vlastní a je jim cizí takto se vymezovat. „Jsou-li jejich příslušníci dotazováni na etnickou či národní příslušnost, nechápu tuto otázku jako zjišťování primárního znaku. To má za následek, že obvykle odpovídají podle kontextu, v němž byla otázka položena“ (Lozoviuk, 2005: 177). Takovým kontextem bývá osoba tazatele a jeho očekávaná odpověď, momentální nálada nebo druhá osoba.

Přesně tak se to projevilo i v odpovědích této skupiny klientů. Dotazovaní vůbec nechápali, nač se ptáme, popřípadě odpovídali, že o tom nikdy nepřemýšleli nebo že takové věci vůbec neřeší. *„Ani Čech, ani Cigán, i když vlastně od každého trochu, na tomhle stejně nezáleží, to ti zdravý rodiny nezajistí, nepřemýšlím o tom takhle.“*

Další dva klienti s tmavou barvou pleti si byli při uvažování o své identitě vědomi příslušnosti k určitému společenství, nicméně ta není utvářena na národnostní či etnické bázi. Svou identitu pojmenovali termínem „světskéj“¹².

Existenci upravování odpovědi podle kontextu či nálady se podařilo zaznamenat díky naší chybě, kdy jsme se několika klientů dotazovali s určitým časovým odstupem dvakrát. Ve třinácti případech klient pokaždé odpověděl odlišně. Jeden z klientů při prvním tázání odpověděl: *„Jsem Rom a jsem za to rád.“* Při druhém dotazování pak jeho odpověď zněla: *„Jsem Čech, jsem Plzeňák a jsem na to hrdej.“*

Lozoviuk (2005) upozorňuje na to, že pokud se lidé z těchto etnický indiferentních skupin začnou nakonec hlásit k určité národnosti či etnické příslušnosti, bývá to většinou až na základě toho, že jim představy o jejich etnicitě byly vnuceny či podsunuty z vnějšku příslušníky jiných etnických skupin. Často totiž nahlížíme a reflektujeme druhé skrze náš „způsob konstruování kolektivní identity“ (Lozoviuk, 2005: 192). Pak právě dochází k situacím, kdy nechápeme, proč člověk s tmavou pletí o sobě nechce říci, že je Rom nebo že má romskou národnost, když podle nás je to zřejmé a zjevné.

Nejednoznačné vymezení

Další sadu odpovědí charakterizuje sice vědomí významu abstraktních kolektivních identit, nicméně bez jednoznačného přiřazení k jedné z nich. Zároveň lze ve výpovědích této skupiny klientů a klientek identifikovat vágní vědomí obsahu používaných termínů. Opět jsou v této skupině výrazněji zastoupeni klienti s tmavším tónem pleti 34 (15 %), kdežto jedinci se světlým tónem pleti jsou zde pouze dva.

Jedna z forem této nejednoznačnosti spočívá ve slučování obou kategorií. Tři klienti o sobě mluvili jako o Čechovi a Romovi zároveň. Další 11 klientů to vidělo obdobně, jen se považovali kromě Čecha zároveň také za Cigána. „*Narodil jsem se tady, jsem Čech, i když jsem Cigán. Žiju tady, když je hokej nebo fotbal, vždycky fandím.*“ Pět klientů se označilo za Romy, ale jejich odpověď nebyla zcela jednoznačná, ve své odpovědi zároveň reflektovali svoje vazby k České republice, to, že se zde narodili a že mají českou národnost. „*Narodil jsem se tady, tak asi Čech, ale jsem mezi svýma, v děcáku, teď, vlastně furt, takže spíš se cítím jako Rom.*“ Osm klientů to vnímalo podobně, s tím rozdílem, že se považují za Cigána. Avšak ne úplně přesvědčivě, akcent ve vztahu k České republice se zde stále držel. Převahu při označení se za Cigána klienti často komentovali výrazy jako čest, hrdost, srdce, krev. Například následovně: „*Jsem občan České republiky, narodil jsem se tady, ale srdcem se hlásím ke své komunitě, mám cigánskou krev.*“ Dotazovaný klient v této odpovědi používá pojmu občan v reakci na dotaz o národnosti. Zde je nutné upozornit, že pojmy národnost a občanství, tedy státní příslušnost, jsou našimi klienty mnohdy používána jako synonyma. Zvažování svého romství či češství vyřešili tři klienti označením český Rom, stejný počet klientů se definovalo jako slovenský Rom. Jeden klient o sobě mluvil jako o českém Cikánovi.

Dále jsme zaznamenali existenci vědomí o významu kolektivní identity na úrovni národnosti, nicméně s výraznou fluiditou tohoto vnímání. Identita je pocítována proměnlivě vzhledem ke kontextu, v němž se jedinec nachází. Nebo se z ní stává příležitostná a pocítově vyhovující volba z nabídky mnoha možností abstraktních a symbolických pojmů bez reálného vztahu k tomu, co v běžném povědomí označuje. Další dva klienti z kategorie tmavý tón pleti se podle

svých odpovědí považují za Italy. Tito klienti svoji odpověď nijak dále nerozvíjeli, ale my díky dlouhodobému kontaktu s nimi víme, že k Itálii nemají žádné reálné vazby. Italská národnost tak pro ně může být symbolem akceptovatelné identity, kterou by rádi přijali.

Vztahování se ke kolektivní identitě může být situačně podmíněno poměrně intenzivně a flexibilně. K zajímavým zjištěním došla Carol Silverman během svého terénního výzkumu, který prováděla mezi Olašskými Romy v USA ve druhé polovině 70. let. To, jestli Cikáni svoji etnickou příslušnost skrývají, nebo ji naopak staví na odív, jsou podle Silverman (2008) jen situační strategie, které záleží na momentální situaci a na společenském kontextu. Tyto strategie je možné pozorovat i v některých výpovědích našich klientů. Na jejich identitu má vliv momentální situace a to, co se zrovna děje. Výrazně do tohoto procesu vstupují emoce a zkušenosti s jedinci definovanými jako příslušníci jiné národnosti/etnické kategorie: „*Když mi Češi pomůžou, tak se cítím jako Čech. Když se na tebe vyseroou, tak si uvědomíš, že jsi Cigán.*“ Svoji identitu jsou schopni měnit i v závislosti na změně prostředí. „*Jsem Romka, ale na výboru říkám Češka.*“ „*Když jsem doma u mámy, tak jsem Čech, když jsem u táty, tak Cigán.*“

Kombinace nemožnosti se jednoznačně vymezit a vědomí existence národnostních či etnických kategorií kolektivní identity vedou některé jedince k tvorbě nových, hybridních kategorií. V našem výzkumu se tak objevila kategorie „polovičák“, díky které bylo devět klientů schopno sloučit obě existující kategorie. Jedná se o zkušenost být „půl na půl“, což znamená, že jeden z rodičů je Rom a druhý Čech. Tito klienti většinou neupřednostňují ani jeden pohled, prostě berou jako fakt, že mají od každého rodiče půl. „*Jsem poloviční, napůl chrapoun po mámě, Cigán po tátovi.*“ Jak uvádí Jakoubek (2004), stejný výraz se používá i v romských osadách na Slovensku.

Ještě specifitější situaci při slučování vícera vlivů v rámci jedné identity jsme našli u čtyř dalších klientů s tmavou barvou pleti. S těmito dotazovanými nebylo možné dobrat se jednoznačné odpovědi, neboť v rámci své identity reflektovali několik různých dimenzí kolektivního pocitu přináležení. Sami pro sebe tito klienti používali termín „míchanej“: „*Jsem míchanej,*

v občance mám Čech, tak jsem Čech, ale moje rasa je napůl Olach a napůl světskej.“

Chápání pojmů označujících kolektivní identitu je vágní a nejednoznačné, z čehož pro nás jako sociální pracovníky vyplývá důležitá otázka: Máme uplatňovat tyto apriorní pojmové kategorie, když se v nich jedna třetina klientů neorientuje, není to pro ni podstatné nebo to bere jako labely, které může svévolně a flexibilně uplatňovat podle kontextu situace, pocitů a interakce? Závěrečným příkladem, na kterém tato tvrzení můžeme dokumentovat, jsou odpovědi v rámci nukleární rodiny. V několika nukleárních rodinách jsme během našeho výzkumu získali vyjádření od více členů rodiny. A ani v rámci jedné rodiny nebyly odpovědi stejné. Těžko pak očekávat přihlášení se k jednomu národu či etnické skupině, když ani v rámci jedné nukleární rodiny nepanuje shoda. Pro lepší představu zde uvádíme příklad jedné rodiny, kde jsme mluvili s matkou, synem a dvěma dcerami: 1. „Cikánka.“ 2. „Cigán.“ 3. „Jsem Romka.“ 4. „Já jsem Češka.“

Identita jako důsledek připsání – význam tónu pleť

Vliv na sebeidentifikaci a sebepojetí má i okolí každého člověka a to, jak se k němu toto okolí staví. Bez ohledu na to, kde člověk vyrostl a jak byl vychován, bude ho pravděpodobně okolí považovat za Roma/Cikána, pokud bude mít tmavou pleť (viz Moravec, 2006). Na základě toho s ním pak budou ostatní také jednat. Okolí svým „škatulkováním“ ovlivňuje volbu identifikace jedince. Připsaná škatulka, která není hodnotově neutrální, může být ze strany označeného vnímána problematicky. Nemusí být totiž v souladu s vnitřně pocítovaným příslušením k určité kolektivní identitě: „*Cítím se jako Čech, ale jsem Cigán, protože mě tak vidí ostatní.*“ Někteří klienti vyjadřovali i známky dotčení, když nemohli pochopit, proč nejsou považováni za Čechy jen z toho důvodu, že mají tmavou pleť. „*Romové jsou přeci také Češi, včera jsem fandil hokejistům.*“ Toto vnímané vymezení jako „toho druhého“ vedlo některé klienty k pocitům odcizení, vykořenění a méněcennosti.

Situace se může vyvinout i v opačném gardu, jak dokládá výrok jedné klientky. „*Jsem Romka, za co bych se měla stýdět, ale říkají nám, že se tak nechováme, jak mluvíme, jak se chováme...*“

V tomto případě došlo k sebevyjádření na základě vnitřních pocitů, ale ty nejsou okolím akceptovány, neboť obecné představy o Romech jsou jiné než způsob života dané rodiny. Podle okolí se tato rodina chová „příliš slušně“, v podstatě jako majoritní a označení „romská“ je jí upíráno.

Tato zjištění problematizují snahy upřednostňovat při klasifikaci jedinců připsanou identitu, což navrhuje např. Liga lidských práv, neboť vlastní sebeidentifikaci považují za příliš proměnlivou. Zároveň připouští, že „(...) data získaná pomocí self-reportingu nemusí korespondovat s tím, jak klasifikuje danou osobu její okolí“ (Liga lidských práv 2007: 12–13). V kontextu diskriminace má podle jejich názoru na život jedince výraznější dopad klasifikace okolí, a z tohoto důvodu bychom měli zjišťovat etnicitu metodou identifikace jinou osobou (Liga lidských práv 2007: 13). Vyjádření našich klientů a klientek nicméně ukazuje, že pokud je připsaná identita v rozporu s vnitřní identitou jedince, a ten je přesto kategorizován podle připsané identity, cítí se být poškozen. Metodu identifikace jinou osobou nemůžeme tedy jednoznačně přijmout. Znovu se dostáváme do nejasné situace, který způsob identifikace upřednostňovat. Zdá se, že oba způsoby mohou klienty poškodit a těžko říci, který z nich je poškození méně.

Označení Rom – Cigán – Cikán a vnitřní členění

V předchozích kapitolách jsme poukázali na nemožnost zahrnout naše klienty do jedné kolektivní identity vymezené antropologickým typem. Problematičnost této snahy dále zdůrazňuje nejednotnost označení (pro kolektivní identitu), která sami klienti používají. Jak jsme již zmiňovali v předcházející části, někteří klienti o sobě mluvili jako o Romech, jiní jako o Cigánech a další pro sebe zvolili označení Cikán. V první části textu jsme také ukázali, že tyto pojmy vznikaly v různou dobu, s odlišným záměrem a nejsou jednoznačně přijímány všemi, které mají označovat.

Salo (2008a), Okely (2003) a Gay y Blasco (2007) ve svých výzkumech upozorňují na problematičnost používání politického termínu Rom na všechny cikánské skupiny, zejména když značná část jejich členů jej nepoužívá či

pro ně nemá žádný význam. Podobně uvažovali někteří naši klienti, když zdůvodňovali označení své identity: „*Jsem Cikán, kdybych řekl, že ne, zapíral bych sám sebe. Co znamená Rom, nevím.*“ V dalších výpovědích se následně ukazovalo vědomí politizace slova Rom, a to v negativním vnímání: „*Cigáni jsme byli vždycky. Rom – co to je? To si vymyslela vláda.*“

Jak už bylo uvedeno, pojem Cikán je v českém kontextu vnímán pejorativně a výzkumy hovoří o větší oblibě používání pojmu Cigán, které používají slovenští „Romové“ (Jakoubek, 2004). Sami naši klienti, pokud o sobě nemluví jako o Romech, výrazněji preferovali pojmenování Cigán oproti výrazu Cikán. Nicméně i když slovo Cikán může znít pro některé jedince hanlivě a urážlivě, pro jiné je to označení, které přijali za své (podobně Jakoubek, 2004).

Na druhou stranu panují názory ze strany romských aktivistů, že pokud někteří Romové odmítají být nazýváni jako Romové, „mohou to být jen hlupáci a chudáci, kteří nevědí, kam patří, když odmítají to, co patří k jejich nezcižitelné identitě“ (Holomek, 2007). S touto kritikou se ztotožňují i někteří naši klienti: „*Jsem Rom, nemůžu být Čech, ty jsi hrdý na svou zem, já na svůj původ.*“ Ve slovenském kontextu tento názor sdílí také Kmeťo (2009), podle kterého někteří přijímají označení Cigán, aby se zalíbili majoritě.

Nelze tedy shrnout všechny klienty a klientky pod jedno označení, neboť oni sami se k nim různě vztahují. Zároveň tyto „nálepky“ mohou mít pro jedince odlišné významy. Zatímco pro jednoho je Rom jen prázdným pojmem, který nezná a s nímž se neztotožňuje, pro druhého je to označení původu, na který je hrdý. Také mohou sloužit jako nástroj vymezování se vůči jedincům s určitými charakteristikami: „*Rom pracuje a má být, Cikán krade a fetuje.*“

Situaci ještě více komplikuje vnitřní členění samotných „Romů“ na subetnické skupiny a využívání dalších označení indukujících příslušnost ke kolektivní identitě. Ve výpovědích našich klientů a klientek lze identifikovat vymezování se několika skupin, jejichž členové „tu svou“ hodnotí jako lepší: „*Já jsem Romka, jsme Romové, jsou dva druhy, ti lepší jsou Olaši, my jsme ti vyšší, ti druzí jsou Cikáni.*“ Na druhou stranu ale ani členové jiných skupin nenechají na Olašských Romech nit suchou (podobně

Karhanová, 2002). Existenci tohoto subetnického členění, bariér a vzájemné hierarchizace potvrzuje ve svých pracích mnoho autorů (např. Salo, 2008b; Jakoubek, 2004; Raichová, 2001; Podlaha, Jakoubek, 2004; Fraser, 1998).

Existence tohoto členění opět zviditelňuje a prohlubuje rozdíly mezi jednotlivými skupinami a obtížnost jejich vnímání jako jednotného celku. Na základě toho si klademe otázku, zda po tom všem, co zde zaznělo, můžeme používat pojem Romové a mít tím na mysli jednu celistvou skupinu. Jedná se o skupinu, která zahrnuje všechny klienty, o kterých předpokládáme, že by zahrnovat měla? Negativní odpověď na tuto otázku nám poskytují vlastní zkušenosti s prací v terénu. I v Plzni můžeme sledovat nevráživost jak mezi jednotlivými lokalitami, tak i v rámci jednotlivých rozšířených rodin. I zde funguje rituální čistota/nečistota jako symbolický nástroj k regulaci vztahů.¹³ Můžeme od klientů slyšet, že určitá rodina je špatná nebo že jejich děti se nebudou stýkat s dětmi z jiné rodiny.

Závěr

V předloženém výzkumu jsme se zaměřili na definování individuální identity v kontextu diskusí o významu kolektivní identity, tedy etnicity/národnosti. Tato diskuse se přímo dotýká naší práce, a to ve dvou protichůdných požadavcích. V rozporu je požadavek individuálního přístupu ke každému klientovi a klientce zakotvený v principech poskytování sociálních služeb a existence dotačních titulů a studií vymezujících určitou skupinu jako celek, který vyžaduje jednotný přístup práce. Vlastní sebeidentifikace klientů je v těchto diskusích akcentována pouze minimálně.

Výzkum prováděný mezi klientelou naší organizace ukázal, že kategorizování na základě fyzionomie často nefunguje. Přidělená „nálepka“ nemusí být v souladu s vlastním sebepojetím. V mnoha případech se zpovídání jedinci sami nepřirážovali ke skupině, do níž jsme je podle barvy pleti zařazovali my. Nemalá část z dotazovaných s kategoriemi etnicity či národnosti a pojmy z nich vyplývajícími pracovala flexibilně, situačně a fluidně. Pro některé z oslovených jedinců nemají význam vůbec. Nicméně jsou si vědomi, že tyto „nálepky“ mohou mít význam pro jejich okolí a užívají jich podle situace a kontextu. Jak z výzkumu vyplývá, označit

někoho termínem Rom není nic samozřejmého a celá problematika kolem romské identity je velmi nejednoznačná a složitá. Definice klienta na základě určitých stereotypně užívaných fyziognomických znaků nemusí být, a často není, v souladu s jeho vlastní identitou. Pro nás jako sociální pracovníky tato zjištění ještě zdůrazňují význam základního principu sociálních služeb – individuálního přístupu. Musíme se vyvarovat apriorního škatulkování našich klientů a klientek a vymezování náplně našich služeb etnicky (také Moravec, 2006; Hirtová, 2007). Shrneme-li naše zjištění, je zřejmé, že pro nás jako organizaci určitá dilemata stále zůstávají nevyřešena. Klienti a klientky v kontextu zaměření naší organizace vykazují stejné či podobné potřeby. My k nim tedy přistupujeme skrze tyto potřeby, nikoli skrze jejich etnicitu, což v kontextu realizovaného výzkumu vnímáme jako správný přístup. Pro tuto praxi nacházíme shodu s tvrzením Hirtové (2007: 16), že „sociální služba by měla být orientovaná na potřeby klientů v určité životní situaci, nikoli na předpokladu o možných problémech klienta, které by mohly plynout z jeho etnicity, ať už deklarované nebo připsané. (...) Představa, že všichni ‚Romové‘ v nějaké lokalitě mají stejné potřeby, je zcela mylná.“ Kolektivní identitu/národnost jedince tím samozřejmě nemusíme vždy úplně vytěsnit mimo rámec našeho uvažování o konkrétním případě klienta či klientky. Také je třeba reflektovat, zda barva pleti s řešením zakázky souvisí, či ne. Pokud se stane, že budeme pracovat na zakázce, kde budou hrát roli jistá romská specifika, měli bychom zohlednit, jestli daná specifika jsou určující pro naši práci a v jakém směru (Moravec, 2006). Příkladem z naší praxe může být situace, kdy v romské rodině dojde k úmrtí a rodina vartuje. V tento moment je důležité, aby pracovník věděl, jak v tyto dny členové rodiny postupují a co od nich může očekávat. Kontextem, kdy vstupuje do naší práce barva pleti, může být například řešení zakázky, ve které hraje roli diskriminace. Na druhou stranu jsme nezisková organizace a žádáme o podporu v dotačních programech. Některé tyto programy jsou definovány poměrně obecně a plošně a jejich primárním kritériem určení je etnicita potenciální klientů – podpora a pomoc Romům. V každodenní práci etnicitu klientů tedy neřešíme, ale v žádostech

a závěrečných zprávách s ní pracovat musíme. Jsme nuceni naši klientelu „třídit“ a škatulkovat, bez návaznosti na jejich vlastní citění, případně bez ohledu na to, zda je to pro ně významné. Možným řešením tohoto rozporu je změna v nastavování podmínek dotací a větší reflektování kategorií národnosti a etnicity v kontextu sociální práce. Vypisování etnických dotačních titulů pro cílové skupiny, jako jsou například uživatelé drog, komerčně zneužívání či sociálně vyloučení, jen posiluje rozporuplné provazování etnicity a sociálních služeb. Nahlédnout za apriorní kategorie etnicity s povrchními stereotypy pomůže zejména kvalitní vzdělání (nejen) sociálních pracovníků a úředníků. Odlišným návrhem řešení je požadavek rozoznávání etnicity u (nejen) klientů a klientek, se kterými pracujeme. Zdůvodněním tohoto postupu je, že budeme vědět, o kom mluvíme, s kým pracujeme a zda v určitých případech dochází či nedochází k diskriminaci. Vždy ale bude záležet na tom, jakou definici zvolíme a zda pro nás bude důležitější sebeidentifikace dotyčného či zda je člověk „... za Roma považován významnou částí svého okolí na základě skutečných či domnělých (antropologických, kulturních nebo sociálních) indikátorů“ (Liga lidských práv, 2007: 7). Jsme přesvědčeni, že rozhodující je sebeidentifikace klienta a jeho právo na sebeurčení. Na základě výsledků předloženého výzkumu se nemůžeme ztotožnit s konstatováním Ligy lidských práv (2007: 8), „... že téměř každý dokáže o téměř každé osobě intuitivně rozhodnout, zda je Rom, či není“. Stejným způsobem k problematice přistupovali pracovníci ombudsmanovy kanceláře, když v roce 2012 na základě pozorování určovali etnické složení žáků praktických škol (Jirůčka, 2012). V září 2013 zadala Česká školní inspekce školám za úkol spočítat romské žáky s lehkým mentálním postižením. Metodou určení kategorie byl proces připsané identifikace. O etnicitě dítěte rozhodoval učitel na základě toho, jak svého žáka zná. Proti tomuto způsobu sběru dat se postavil například Jiří Pilař, předseda Asociace speciálních škol: „Mne by se třeba dotklo, když bych byl považován za jiné etnikum, než by si myslel někdo jiný. Ale protože by to bylo třeba pět lidí, tak bych měl smůlu a stal bych se příslušníkem etnika, kterým se necítím být“ (ban, 2013). Z důvodu sporné definice

Roma se i zástupce ombudsmana Stanislav Křeček vyslovil, že: „... by i proto nejraději sčítal žáky sociálně znevýhodněných rodičů, ať už jsou romské, nebo jiné“ (Frouzová, 2013).

Institute, které přistupují k problematice popsané v předchozím odstavci, zcela opomíjejí zásadní rozpor mezi jejich metodami sběru dat a jejich výstupy. Měly by si uvědomit, že podle zvoleného přístupu nezjišťují, kolik je Romů, ale kolik je lidí, o nichž se jejich okolí domnívá, že jsou Romové. Domníváme se, že je vhodné nazývat věci pravými jmény a přiznat si, že zde existuje kolorismus, kdy lidé jsou rozdělováni na základě barvy pleti a jejich vlastním vyjádřením není přikládán význam. Součástí této reflexe uplatňované perspektivy a zvolených nástrojů je nejen uvědomění, jaká data sbíráme, ale také, jak je můžeme interpretovat a zacházet s nimi.

Seznam literatury

BAN. **Vládní zmocněnkyně: Sčítání romských žáků je nutné a neporušuje zákon.** In *ceskatelevize.cz* 2013 [on-line] [30. 10. 2013] Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/243641-vladni-zmocnenkyne-scitanirromskych-zaku-je-nutne-a-neporusuje-zakon/>
BARŠA, P. **Konec Romů v Česku? Kacířské eseje plzeňských antropologů.** In *Politologický časopis*, 2005, roč. 12, č. 1, s. 67–79.
BROŽ, M., KINTLOVÁ, P., TOUŠEK, L. **Kdo drží Černého Petra.** Plzeň: Člověk v tísní – společnost při České televizi, o. p. s., 2007.
COHN, W. **Mýtus cikánského národnostního hnutí.** In JAKOUBEK, M. (ed). *Cikáni a etnicita.* Praha: Triton, 2008, s. 134–143.
COHN, W. *Cikáni.* Praha: SLON, 2009.
ČLOVĚK V TÍSNĚ. **Interkulturní vzdělávání I. Příručka nejen pro středoškolské pedagogy.** Člověk v tísní, společnost při ČT, o. p. s. 2002. [on-line] [17. 8. 2013] Dostupné z: <http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/b02romove/17.pdf>
ERIKSEN, T. H. **Sociální a kulturní antropologie.** Praha: Portál, 2008.
FRASER, A. *Cikáni.* Praha: NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 1998.
FROUZOVÁ, K. **Školy dostaly příkazem počítání Romů. Teď řeší otázku, jak je poznat.** In *idnes.cz* 2013 [on-line] [30. 10. 2013] Dostupné z: [\[idnes.cz/skoly-musi-scitat-romske-deti-dkj-domaci.aspx?c=A130925_203310_domaci_ert\]\(http://idnes.cz/skoly-musi-scitat-romske-deti-dkj-domaci.aspx?c=A130925_203310_domaci_ert\)
GABAL, I. **Zahraniční inspirace k integraci Romů.** In KOLEKTIV AUTORŮ. *Romové v České republice \(1945–1998\).* Praha: SOCIOKLUB, 1999, s. 67–90.](http://zpravy.</p></div><div data-bbox=)

GAY Y BLASCO, P. **Cikánské/romské diaspory. Komparativní perspektiva.** In BUDÍLOVÁ, L. a JAKOUBEK, M. (eds). *Cikánská rodina a příbuzenství.* Ústí nad Labem: Vydavatelství a nakladatelství Vlasty Králové / Dryada, 2007, s. 161–172.

GELLNER, E. A. **Národy a nacionalismus.** Praha: J. Hříbal, 1993.

HIRT, T. **Předmluva.** In JAKOUBEK, M. *Romové–konec (ne)jednoho mýtu.* Praha: SOCIOKLUB, 2004a, s. 7–9.

HIRT, T. **Romská etnická komunita jako politický projekt.** In JAKOUBEK, M. a HIRT, T. (eds). *Romové: kulturologické etudy.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2004b, s. 72–91.

HIRT, T. **Není cigán jako cigán.** In *Mladá fronta DNES*, 12. 4. 2007, roč. 18, č. 86, s. A9.

HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds). **Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit.** Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2005.

HIRTOVÁ, M. **Vzdělávání v kontextu sociálního vyloučení.** Plzeň, 2007. Bakalářská práce. Západočeská univerzita. Fakulta pedagogická. Katedra pedagogiky.

HIRTOVÁ, M. **Institut asistenta pedagoga pro žáky se sociálním znevýhodněním v perspektivě principů sociální práce.** In SVOBODA, Z. a MORVAYOVÁ, P. a kol. *Schola Excludus.* Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2010, s. 185–202.

HOLOMEK, K. **Romové jsou národ, prostě ano.** In *Mladá fronta DNES*, 19. 4. 2007, roč. 18, č. 92, s. A8.

HŮLE, D. **Segregační aspekty „proromských“ politik.** In *Demografie*, 2007, roč. 49, č. 1, s. 40–46.

HŮBSCHMANNOVÁ, M. **Jsou Romové Cikáni?** In *Čeština doma a ve světě.* Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1993, s. 32–34.

HŮBSCHMANNOVÁ, M. **Co znamená slovo Rom? In Čeština doma a ve světě, 1994, č. 3, s. 166–168.**

- JAKOUBEK, M. **Romové – konec (ne)jednoho mýtu**. Praha: SOCIOKLUB, 2004.
- JAKOUBEK, M. **Multikulturalismus vs. kultura (na příkladu tzv. Romů a „jejich“ kultury)**. In HIRT, T. a JAKOUBEK, M. (eds). **Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit**. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2005, s. 198–235.
- JAKOUBEK, M. **Přemýšlení (rethinking) „Romů“ (s implicitním bon/us/em návodu k odpovědi na otázku „Kdo je Rom?“) aneb „Chudoba Romů“ má povahu Janusovy tváře**. In HIRT, T. a JAKOUBEK, M. (eds). **„Romové“ v osidlech sociálního vyloučení**. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2006, s. 322–400.
- JAKOUBEK, M., HIRT, T. (eds). **Romové: kulturologické etudy**. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2004.
- JENKINS, R. **Social Identity**. London: Routledge, 1996.
- JIRIČKA, J. **Romů je čtvrt milionu, při sčítání zapírají ze strachu, miní aktivista**. In *idnes.cz* 2011 [on-line] [18. 10. 2013] Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/romu-je-ctvrt-milionu-pri-scitani-zapiraji-ze-strachu-mini-aktivista-12f-/domaci.aspx?c=A111216_123814_domaci_jj
- JIRIČKA, J. **Segregaci Romů řešíme, tvrdí školství. Fiala se sejde s ombudsmanem**. In IDNES.CZ 2012 [on-line] [18. 10. 2013] Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/segreace-romu-na-ceskych-skolach-dah-/domaci.aspx?c=A120725_153255_domaci_jj
- KARHANOVÁ, K. **Sebeobraz a obraz Romů**. In *Biograf*, 2002, č. 27, s. 109–119.
- KMETO, J. **Původ slova cigán (cigán)... Co na to romský jazyk?** In *Zpravodajský server romea.cz* 2009. [on-line] [4. 10. 2013] Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravy/puvod-slova-cikan-cigan-co-na-to-romsky-jazyk>
- KRIŠTOF, R. **Romové, Evropa a mezinárodní instituce**. In JAKOUBEK, M. a HIRT, T. (eds). **Romové: Kulturologické etudy**. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2004, s. 102–133.
- LAUBEOVÁ, L., HRABAŇOVÁ, G., VESELÝ, I. **Sociální vyloučení a pokusy o deetnizaci Romů v České republice**. In *Britské listy* 2009 [on-line] [23. 8. 2013] Dostupné z: <http://blisty.cz/art/45789.html>
- LIGA LIDSKÝCH PRÁV. **Sběr dat určujících etnickou příslušnost jako nástroj pro zjištění rozměru diskriminace romských dětí. Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 4**. Brno, 2007 [on-line] [17. 11. 2013] Dostupné z: <http://lp.cz/publikace/sber-dat-urcuji-cich-etnickou-prislusnost-jako-nastroj-pro-zjisteni-rozmeru-diskriminace-romskych-deti/>
- LOZOVIUK, P. **Etnická indiference a její reflexe v etnologii**. In HIRT, T. a JAKOUBEK, M. (eds). **Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit**. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2005, s. 162–197.
- MORAVEC, Š. **Nástin problému sociálního vyloučení romských populací**. In HIRT, T. a JAKOUBEK, M. (eds). **„Romové“ v osidlech sociálního vyloučení**. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2006, s. 11–69.
- MOTLOVÁ, Ž. **Romové se nehlásili k národnosti. Cítí se být Čechy, říká aktivista**. In *idnes.cz* 2011 [on-line] [16. 10. 2013] Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/romove-se-nehlasili-k-narodnosti-citi-se-byt-cechy-rika-aktivista-pyn-/domaci.aspx?c=A111216_1702641_ostava-zpravy_jog
- NAVRÁTIL, P., MUSIL, L. **Sociální práce s příslušníky menšinových skupin**. In *Sociální studia*, 2000, č. 5, s. 127–163.
- NEPUSTIL, P. **Skupiny migrantů a etnických menšin**. In NEPUSTIL, P., PANČOCHA, K., FRIŠAUFOVÁ, M., KALIVODOVÁ, R., BÁRTOVÁ, A. **Užívání drog ve skupinách s obtížným přístupem k drogovým službám**. Praha: Úřad vlády české republiky, 2012, s. 16–30.
- OKELÝ, J. **Některé politické důsledky teorií o romské etnicitě**. In *Sociální studia*, 2003, č. 10, s. 131–148.
- PODLAHA, B., JAKOUBEK, M. **Hrst poznámek ke strukturaci romské osady na východním Slovensku**. In JAKOUBEK, M. a HIRT, T. (eds). **Romové: kulturologické etudy**. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2004, s. 309–359.
- POGÁNY, I. **Přijímání ustavující se národní identity: Romové střední a východní Evropy**. In JAKOUBEK, M. (ed). **Cikáni a etnicita**. Praha: Triton, 2008, s. 165–186.
- RAICHOVÁ, I. **Romové a nacionalismus?** Brno: Muzeum romské kultury, 2001.

ROME A. **V Muzeu romské kultury začíná výstava Romipen.** In *Zpravodajský server romea.cz 2009* [on-line] [11. 10. 2013] Dostupné z: http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_5564

RŮŽIČKA, M. **Deskriptce a analýza problematiky sociální exkluze v Plzni.** Plzeň: Člověk v tísni – společnost při České televizi, o. p. s., 2006.

SALO, M. T. **Aktualizace stati o etnicitě Cikánů a Travelerů z roku 1979 (tj. studie „Cikánská etnicita: Důsledky nativních kategorií a vztahů pro etnickou klasifikaci“).** In JAKOUBEK, M. (ed). **Cikáni a etnicita.** Praha: Triton, 2008a, s. 199–205.

SALO, M. T. **Cikánská etnicita: Důsledky nativních kategorií a vztahů pro etnickou klasifikaci.** In JAKOUBEK, M. (ed). **Cikáni a etnicita.** Praha: Triton, 2008b, s. 206–240.

SEKYT, V. **Romské tradice a jejich konfrontace se současností. Romství jako znevýhodňující faktor.** In JAKOUBEK, M. a HIRT, T. (eds). **Romové: kulturologické etudy.** Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2004, s. 188–217.

SILVERMAN, C. **Vyjednávání „cikánství“.** *Situční strategie.* In JAKOUBEK, M. (ed). **Cikáni a etnicita.** Praha: Triton, 2008, s. 25–47.

SVOBODA, Z. **Pedagogické etnobyřle aneb tanec mezi hady.** In SVOBODA, Z. a MORVAYOVÁ, P. a kol. **Schola Excludus.** Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2010, s. 49–89.

ŠIKLOVÁ, J. **Romové a nevládní, neziskové romské a proromské občanské organizace přispívající k integraci tohoto etnika.** In Kolektiv autorů. **Romové v České republice (1945–1998).** Praha: SOCIOKLUB, 1999, s. 271–289.

www.slangy.cz [on-line] [11. 10. 2013]

Poznámky

- 1 Kontaktní informace pro korespondenci: Jiří Frybert, Ulice – Agentura sociální práce, o. s., Úslavská 31, Plzeň 326 00. E-mail: jirka@ulice-plzen.com
- 2 Kontaktní informace pro korespondenci: Alena Pařízková, Katedra sociologie, FF ZČU, Univerzitní 8, Plzeň 306 14. E-mail: parizkov@kss.zcu.cz

- 3 Sociální identitu koncipujeme na základě práce Jenkinse (Jenkins 1996: 5) jako „pochopení toho, kdo jsme, a toho, kdo jsou ostatní, a naopak, pochopení toho, jak ostatní vidí sebe a druhé (což zahrnuje i nás)“. Naše identita – já – je podle Jenkinse (1996) definováno a redefinováno během procesů socializace a sociální interakce a nutně se tak děje v určité definované sadě omezení a možností. K uchopování toho, kdo jsme a kdo jsou ostatní, využíváme často kategorizaci, identifikaci a srovnávání. Jednou ze složek, a stále významnou, sociální identity je také národní či etnická identita. Obě jsou identifikacemi skupinovými, vyjadřujícími pocítovanou či připisovanou sounáležitost s dalšími jedinci vnímanými jako příslušníci stejného společenství.
- 4 Vymezení národnosti a etnicity je dominantně formováno kolem kultury. Podle Gellnera (1993) tvoří národ lidé, kteří sdílejí stejnou kulturu a zároveň se jako příslušníci daného národa uznávají. Podle Eriksena (2008: 316) se „eticita týká vztahů mezi skupinami, jejichž členové považují příslušníky jiných skupin za kulturně odlišné“. Znakem kulturních odlišností může být celá řada kritérií, např. fenotyp (vzhled) či jazyk (Eriksen 2008: 317). Z těchto důvodů můžeme oba pojmy při snaze získat vyjádření kolektivní identity zaměňovat.
- 5 Jedná se především o skupiny Olašských, slovenských a maďarských Romů, uvnitř skupin samotných pak dochází ještě k členění podle profesní příslušnosti.
- 6 Koncept kultury chudoby není v českém prostředí přijímán bez výhrad, jeho kritici upozorňují například na rasistický potenciál tohoto přístupu, neboť popírá etnooptiku na daný problém a tím podle jejich názoru přispívá k uchování statu quo jako něčeho normálního (Laubeová, Hřabaňová, Veselý, 2009).
- 7 Je nutně si uvědomit, že kultura chudoby neznamená totéž co chudoba. V tomto případě není rozhodující výše příjmu. Lidé s malým příjmem mohou žít chudě, ale nemusí žít v kultuře chudoby. Naopak lidé s vyšším příjmem díky svým hodnotám

Příloha 1 Struktura respondentů

STRUKTURA RESPONDENTŮ			
	Klientela se světlou barvou pleti	Klientela s tmavou barvou pleti	Celkem
počet klientů	223	220	443
muži	97	145	242
nedrogoví	21	30	51
uživatelé drog	76	115	191
– z toho heroin	25	58	83
– z toho pervitin	49	40	89
– z toho subutex	2	17	19
ženy	126	75	201
nedrogové	70	39	109
uživatelky drog	56	36	92
– z toho heroin	28	21	49
– z toho pervitin	25	11	36
– z toho subutex	3	4	7
ženy živící se prostitucí na klubech a privátech	37	0	37
ženy živící se pouliční prostitucí	36	24	60
průměrný věk	30,5	29	29 ³ / ₄

Příloha 2 Přehled získaných odpovědí

JAK KLIENTI VNÍMAJÍ SAMI SEBE		
druh odpovědi	počet	%
Klientela se světlou barvou pleti		
Čech, Češka	170	76,23 %
Čech, Češka s pozitivním komentářem	5	2,24 %
Čech, Češka s negativním komentářem	4	1,79 %
hlásí se k Romům	8	3,59 %
Čech, ale s nějakým zahraničním vlivem	12	5,38 %
Čech, ale cítí se tím, kde zrovna je	2	0,90 %
Čechoslovák	1	0,45 %
jiná státní příslušnost	20	8,97 %
etnicky indiferentní	1	0,45 %
CELKEM	223	100 %
Klientela s tmavou barvou pleti		
Čech, Češka	25	11,36 %
Čech, ale se zdůvodněním, obhajobou	30	13,64 %
Čech, ale s nějakým zahraničním vlivem	3	1,36 %
Čechoslovák	1	0,45 %
jiná státní příslušnost	5	2,27 %
Rom, Romka	42	19,1 %
Cigán, Cigánka	25	11,36 %
Cikán, Cikánka	5	2,27 %
Olašští Romové	9	4,10 %
Čech i Rom – oboje zároveň	3	1,36 %
Čech i Cigán – oboje zároveň	11	5,00 %
Rom s akcentací Česka	5	2,27 %
Cigán s akcentací Česka	8	3,64 %
český Cikán	1	0,45 %
český Rom	3	1,36 %
slovenský Rom	3	1,36 %
světskej	2	0,91 %
Ital	2	0,91 %
polovičák (půl na půl)	9	4,10 %
míchanej	4	1,82 %
etnicky indiferentní	11	5,00 %
dvě odpovědi, pokaždé jiná	13	5,91 %
CELKEM	220	100 %

- a postojům mohou být představiteli kultury chudoby.
- 8 Slovo romipen se z romštiny překládá jako romství. „Romství je vlastnost nositele romské kultury v tom nejširším slova smyslu“ (Sekyt, 2004: 191). Podle zpravodajského serveru Romea pojem romipen „zahrnuje v sobě to, co je pro Romy důležité: romské tradice, romskou kulturu a identitu“ (Romea, 2009). Spadá sem tedy například znalost romštiny, akceptování rodinných tradic a hodnot, rodinná výchova, vědomí příslušnosti k rodině a péče o její členy (Sekyt, 2004). Různí autoři (například Silverman, 2008, či Salo, 2008b) vidí jako základní charakteristiku romství v dodržování dichotomie mezi Romy a gadži, a to především z důvodu rituální čistoty. Sekyt (2004: 192) zdůrazňuje kulturní a socializační aspekt tvorby romipen: „Romství je vlastnost, kterou jedinec získává tak, že se narodí a vyrůstá v romské rodině a že se ztotožní s její hodnotovou orientací.“
 - 9 Slovo Rom znamená v jednotlivých dialektech romštiny ženatý muž nebo manžel. Hübschmannová (1994: 166) uvádí: „Etnonymum Rom se vyvinulo ze slova dom, což je prastaré označení pro starobylou indickou džátí (kastu).“
 - 10 Určité rozlišení klientů podle tónu pleti lze učinit také na základě typu užívaných drog a formy prostituce. Ukázalo se, že u uživatelů i uživatelék drog s tmavším tónem pleti výrazně převládaly opiáty a opioidy nad stimulačními látkami. Naopak, uživatelé drog se světlým tónem pleti byl jednoznačně preferován pervitin. U uživatelék drog se světlou barvou pleti pak lehce převažoval heroin nad pervitinem. Ženy s tmavou barvou pleti, které se věnovaly prostituci, tak všechny činily formou pouliční prostitute, žádná z nich nepracovala na erotickém klubu či privátu.
 - 11 Termín národnost jsme volili jako ten nejobecnější, zastřešující pojem pro označení přináležení jedince k určitému celku (jako národnost, etnicita či občanství). Činili jsme tak s vědomím, že naši klienti a klientky mnohdy tyto termíny nerozlišují a používají je jako synonyma, což se ve výzkumu potvrdilo.
 - 12 Výraz „světský“ se užíval (a stále užívá) pro skupinu lidí, jako jsou provozovatelé pouťových atrakcí, komedianti, loutkáři, cirkusáci, kramáři atd. Pojem se odvíjí od jejich kočovného způsobu života, cestování po světě a znalosti světa. Jsou to lidé bez pevného domova, kteří se živí na cestách. V jejich jazyce se objevuje velké množství slov romského původu (www.slangy.cz).
 - 13 Předkládaná informace byla získána v rozhovoru s Michaelou Hirtovou (Společnost Tady a teď, o. p. s.), která má dlouhodobé zkušenosti s prací v sociálně vyloučeném prostředí.

Kvalita života nezamestnaných mladých ľudí

Quality of Life Unemployed Young People

Katarína Kohútová

Mgr. Katarína Kohútová¹ je internou študentkou doktorandského študijného programu Katedry sociálnej práce Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Vyštudovala psychológiu na Filozofickej fakulte univerzity Palackého v Olomouci.

Abstrakt

Predkladaný príspevok je zameraný na skúmanie kvality života nezamestnaných mladých ľudí. Nezamestnanosť mladých je v súčasnosti veľmi aktuálnym nielen slovenským, ale i celosvetovým problémom. Príspevok je koncipovaný ako v teoretickej, tak i v empirickej rovine. V rámci teoretickej roviny sa zaoberá dôsledkami nezamestnanosti z hľadiska ekonomickej a sociálnej situácie, ďalej zmenami v zdravotnom stave, v rodinnom živote, vo vnímaní času, ako i zmenou spoločenského statusu. Teoretická časť sa špecificky venuje dôsledkom nezamestnanosti v období mladej dospelosti. Cieľom empirickej časti je identifikovať a popísať rozdiely v kvalite života zamestnaných a nezamestnaných mladých ľudí. Kvalita života je identifikovaná Dotazníkom kvality života Svetovej zdravotníckej organizácie WHOQOL-BREF.

Kľúčové slová

nezamestnanosť, kvalita života, mladá dospelosť, WHOQOL-BREF

Abstract

Contribution is focused on examining the quality of life unemployed young people. Youth unemployment is currently very actual, not only Slovak, but also a global problem. The paper is designed as in theory and in empirical terms. At the theoretical level deals with the impact of unemployment in terms of economic and social situation, also changes in health, family life, in the perception of time, as well as changing social status. The theoretical part is specifically dedicated to the impact of unemployment during young adulthood. The aim empirical part is to identify and describe differences in the quality of life for employed and unemployed young people. Quality of life is identified quality of life questionnaire of the World Health Organization WHOQOL-BREF.

Keywords

unemployment, quality of life, young adulthood, WHOQOL-BREF

Dôsledky straty zamestnania

Ak sa stane zlá vec jednému človeku, je to tragédia. Ak sa stane mnohým ľuďom, je to štatistické číslo. V Slovenskej republike dosiahla miera nezamestnanosti za rok 2013 14,2% (Štatistický úrad SR, 2014). P. Mareš (1998) uvádza, že nezamestnanosť nie je považovaná za vážny ekonomický či sociálny problém, kým sa nestáva masovou. V prípade, že sa tak stane, dostáva sa nezamestnanosť do centra pozornosti nielen tých, ktorí strácajú prácu, ale i do centra pozornosti celej spoločnosti. Vážny spoločenský problém pritom predstavuje nezamestnanosť presahujúca 6–10% (Matoušek, 2008). Podľa Medzinárodnej organizácie práce sú nezamestnaní všetci ľudia, ktorí nie sú momentálne v platenom zamestnaní ani nie sú samostatne zárobkovo činní, sú schopní pracovať a aktívne si prácu hľadajú (www.ilo.org). Nezamestnanosť je vážny spoločenský, sociálny, ekonomický, politický, ale i psychologický problém, ktorý má intrapersonálne, interpersonálne i celospoločenské dôsledky.

Vysoká miera nezamestnanosti, ktorá v súčasnosti existuje, má veľmi negatívny vplyv na mladú generáciu, ktorá patrí k ohrozeným skupinám na trhu práce. V Slovenskej republike bola miera nezamestnanosti mladých ľudí vo veku od 15 do 25 rokov v roku 2013 33,6%, čo je siedma najhoršia pozícia v rámci EÚ. V Českej republike bola miera nezamestnanosti mladých ľudí v roku 2013 18,9% (www.epp.eurostat.ec.europa.eu). I Medzinárodná organizácia práce (ILO) upozorňuje na fakt, že situácia zamestnanosti mladých ľudí je čoraz horšia. U tejto skupiny je trikrát väčšia pravdepodobnosť, že budú nezamestnaní v porovnaní s dospelými. V súčasnosti sa globálna miera nezamestnanosti mladých odhaduje na 73,4 milióna a v roku 2014 prognózy odhadujú nárast o 12,7% (Global employment trends for youth, 2013). ILO varuje pred „zjazvenou“ generáciou mladých ľudí, ktorí čelia nebezpečnej kombinácii vysokej nezamestnanosti, zvýšenej neaktivity a neistote práce v rozvinutých krajinách, ako i trvalému nedostatku práce v rozvojových krajinách (www.ilo.org).

Podľa A. Almašiovej (2012) sa pracovná rola v súčasných západných spoločnostiach stala súčasťou identity takmer každého človeka. V kultúre Slovenskej republiky predstavuje

zamestnanie pre človeka centrálnu inštitúciu, od ktorej sú odvodené ciele, status, sociálne kontakty a štruktúra života jedinca (Žilová, 2003). B. Buchtová (2004) vo svojej výskumnej štúdii uvádza, že práca je najčastejšie spájaná s potrebou seberealizácie, finančnej nezávislosti, životnej istoty, životného režimu, sociálneho zázemia a emocionálneho ocenenia. Zamestnanie je teda zdrojom naplnenia mnohých materiálnych i nemateriálnych potrieb, a ako uvádzajú autori B. Buchtová a M. Snopek (2012), jeho strata je často vnímaná ako závažná stresová situácia, ktorá vedie k reverzibilnému, alebo aj iverzibilnému zníženiu psychickej a zdravotnej pohody jedinca.

Aj keď reakcie na stratu zamestnania sú individuálne odlišné, je zrejme, že nezamestnaní neprežívajú len ťažkosti spojené s ekonomickými dôsledkami ich situácie, ale strácajú sociálne istoty, sociálny status, kontakty, uplatnenie svojich zručností a kompetencií, priestor pre seberealizáciu, čo nepochybne predstavuje silnú psychickú a sociálnu frustráciu (Frankovský, 2003). Na základe analýzy relevantnej literatúry uvádzame v nasledujúcom texte prehľad najčastejších dôsledkov nezamestnanosti.

Strata zamestnania sa najzreteľnejšie prejavuje v **ekonomicknej deprivácii**, pričom zníženie životnej úrovne prináša mnoho ďalších obmedzení najmä v súvislosti s obmedzením konzumu. Nezamestnaní ľudia nie sú schopní zo svojich súčasných zdrojov financovať nákup všetkých statkov v takej kvalite a kvantite, na akú boli zvyknutí. Toto nielen symbolické, ale i reálne vylúčenie zo sveta konzumu sa v mnohých prípadoch prejavuje ako deprivácia, frustrácia a následná rezignácia na spotrebu. Aj oblasť realizácie voľného času, záujmových aktivít môže byť nezamestnanosťou atakovaná najmä v prípadoch, keď si daná aktivita vyžadovala výraznejšie finančné krytie. Nastáva situácia „málo prostriedkov a veľa času“. Avšak v prípade iných, finančne menej náročných aktivít má človek k dispozícii väčší časový priestor, čo môže vnímať ako jedno z pozitív svojho nového statusu (Lukáč, 2005).

P. Mareš (1998: 75) uvádza, že „najmä dlhodobá nezamestnanosť je zaručenou vstupenkou do sveta chudoby a núdze. Čím človek zostáva dlhšie nezamestnaný, tým je jeho finančná situácia a existenčná situácia jeho rodiny horšia.“ Je

potrebné dodať, že dlhodobá nezamestnanosť nie je rovnomerne rozložená na všetky skupiny nezamestnaných osôb. Kľúčovú úlohu v procese prolóngácie doby trvania nezamestnanosti zohrávajú individuálne charakteristiky jednotlivcov, ako pohlavie, vek, stupeň dosiahnutého vzdelania a kvalifikácie, či prítomnosť zdravotného handicapu, ktoré pôsobia ako činitele eliminujúce pravdepodobnosť výstupu z nezamestnanosti (Janigová, 2012).

V súvislosti s nezamestnanosťou mladých ľudí má finančná núdza i ďalší rozmer. K ontogenetickému obdobiu mladej dospelosti patrí potreba založiť si vlastnú rodinu a domácnosť. Nedostatok finančných prostriedkov býva podstatným limitujúcim faktorom tohto snaženia. Mladý človek je nútený na túto snahu rezignovať, alebo je závislý na pomoci okolia, či už štátu, alebo vlastnej sociálnej siete (rodina). Nezamestnanosť sa prejavuje aj v **reprodukčnom správaní**. Ženy často odkladajú narodenie potomka z dôvodu nedostatku financií, ale i z dôvodu neistoty práce u seba i u partnera. Na druhej strane však môže byť materstvo únikom do priaznivejšieho statusu matky a ženy v domácnosti. Podľa prieskumov sa v okresoch s vyššou nezamestnanosťou rodí buď nadpriemerný, alebo naopak podpriemerný počet detí. Nízka pôrodnosť sa viac prejavuje v regiónoch s dlhodobo vysokou nezamestnanosťou, naopak vysoká pôrodnosť v miestach, kde sa nezamestnanosť behom krátkeho času prudko zvýšila (Topoliová, 2011).

V **oblasti rodinných vzťahov** dochádza vplyvom nezamestnanosti k ich kvalitatívnej premene, zvyšuje sa rodinné napätie, narastajú interpersonálne konflikty, klesá záujem o partnera (napr. i v sexuálnej oblasti) a pod. (Buchtová a kol., 2002). V dôsledku zníženia životnej úrovne môže mať rodina problémy v naplnení svojej ekonomickej funkcie, čo môže následne viesť i k zlyhávaniu ďalších funkcií a spôsobovať dysfunkčnosť rodiny. Strata zamestnania ovplyvňuje i kvalitu vzťahu k deťom, pričom môže dôjsť k prenosu stresu na deti. A. Žilová (2003) uvádza, že u detí z nezamestnaných rodín dochádza k strate odvahy, k rezignovaným spôsobom prispôsobenia sa a k zrieknutiu sa perspektívnych predstáv o budúcnosti. Pre úplnosť je potrebné dodať, že rodina nie je nezamestnanosťou len atakovaná, pre

nezamestnaného sa môže stať útočiskom. Opora, ktorá sa nezamestnanému dostáva zo strany ich vlastnej a širšej rodiny v zmysle sociálnej siete, zohráva väčšinou pozitívnu rolu (Mareš, 1998; Buchtová, 2004; Gore, 1978).

K ďalším výrazným dôsledkom nezamestnanosti patrí **rozbitie časovej štruktúry** dňa. Časový stereotyp je jedným z latentných funkcií zamestnania a neuspokojovaná potreba aktivity môže mať z dlhodobého hľadiska negatívne následky v oblasti fyzického i psychického zdravia. Zaujímavé sú výsledky výskumu tzv. Marienthalskej štúdie (Jahoda et al., 1971), z ktorej vyplynulo, že u mužov stratilo rozdelenie času na dni a hodiny význam. Pocity beznádeje a neistoty mali omnoho väčší paralyzujúci efekt ako ekonomická deprivácia. Z výsledkov štúdie I. Julkunen (2001) vyplynulo, že nezamestnaní mladí ľudia trávili viac svojho voľného času ničnerobením v porovnaní so zamestnanými.

Závažným dôsledkom nezamestnanosti je i **sociálna deprivácia**, ktorá je spôsobená predovšetkým zúžením sociálnych kontaktov. U nezamestnaných dochádza k izolácii od bývalých spolupracovníkov, vznikajú psychické zábrany vo vzťahu nielen k tým, ktorí ďalej pracujú, ale vyhýbajú sa i kontaktom s ostatnými nezamestnanými, pretože sú pre nich depresívni (Mareš, 1998).

Strata zamestnania sa prejavuje aj **zhoršeným fyzickým a psychickým zdravím**. Problém vzťahu nezamestnanosti a zdravia má spoločného menovateľa najmä v strese, atakujúcom imunitný a kardiovaskulárny systém človeka. B. Buchtovej (2004) sa vo výskume potvrdilo, že nezamestnaní uvádzajú zhoršený zdravotný stav (subjektívne príznaky neurotických ťažkostí, úzkosť, podráždenosť, bolesti hlavy a i.). K. A. Hanisch (1999) uvádza, že k psychologickým dôsledkom nezamestnanosti môžeme zaradiť nárast hostility, úzkosti, depresie, stresu, psychiatrických ochorení, zneužívania alkoholu, násilného správania, osamelosti, pesimizmu, suicidálnych pokusov a sociálnej izolácie. A. J. Oswald (1997) vo svojej štúdií konštatuje, že nezamestnaní sú 12-krát viac ohrození tým, že sa pokúsia spáchať samovraždu, ako zamestnaní.

T. H. Holmes a R. H. Rahe (1967) zostavili na základe dlhoročných prieskumov tabuľku intenzity vplyvu stresujúcich udalostí na človeka.

Životné udalosti podľa miery psychickej záťaže hodnotia bodovou škálou 0–100, pričom strata zamestnania je umiestnená na 8. mieste (47 bodov).

Stratu zamestnania môžeme popisovať i ako stratu role, pričom význam tejto straty je priamo úmerný miere identifikácie sa s ňou (Schneiderová, 2011). Špecifické problémy majú mladí nezamestnaní, pretože zamestnanie a konzumný štandard sú i znakom dospelosti či znakom mužstva. Len vtedy, keď sa mladý človek stane zamestnaným, stáva sa v dnešnej spoločnosti definitívne i dospelým. Zamestnanie a z neho vyplývajúca mzda poskytujú mladému človeku vážnosť a status dospelého dvojito: jednak manifestáciou štandardného konzumu, jednak možnosťou založiť rodinu (Mareš, 1998). Byť nezamestnaným v spoločnosti, ktorá zamestnaniu prikladá taký význam, znamená mať stigma alebo viditeľné znamenie svojho zlyhania.

Masová nezamestnanosť nedopadá negatívne len na jedinca, ale má nežiaduce dôsledky i na spoločnosť vo vzťahu k sociálno-patologickým javom (alkoholizmus, kriminalita, kríza hodnôt atď.). Z výskumu M. Kriegbauma et al. (2011) vyplynulo, že zvýšené riziko nadmerného pitia je najmä u osôb, u ktorých dochádza k opakovanej strate práce, u dlhodobo nezamestnaných, u osôb s vyšším počtom partnerských rozchodov a u osamelo žijúcich osôb.

Nezamestnanosť mladých ľudí

Nezamestnanosť pôsobí na človeka ako veľká záťaž a stresujúca udalosť. Na život mladého človeka to môže platiť dvojnásobne, pretože uplatnenie sa v pracovnom živote je dôležitým potvrdením dospelosti.

Adolescencia a mladá dospelosť je fázou intenzívneho rozvoja a využívania možnosti dosiahnuť žiaduce uplatnenie (profesiu) a emocionálne prijatie (partnerstvo). Stabilita dospelého teda závisí na uspokojivom naplnení troch oblastí: **partnerstva, rodičovstva a profesie**. Zvládnutie každej z nich vyžaduje iné kompetencie, osobnostné vlastnosti a spôsoby správania, a naopak každá rola rozvíja iné zložky osobnosti (Vágnerová, 2007).

Mladých ľudí môže nezamestnanosť ovplyvniť vo väčšej miere, dôsledky môžu byť závažnejšie,

resp. trvalejšie. M. Vágnerová (2008) uvádza nasledujúce problémy:

- zamestnanie a z neho vyplývajúca ekonomická nezávislosť sú dôležitými znakmi dospelosti, mladý nezamestnaný nemôže získať status dospelého;
- mladí ľudia nemôžu rozvíjať svoje schopnosti a zručnosti, nevytvoria si pracovné návyky;
- existuje riziko, že si zvyknú na rolu nezamestnaného a vzhľadom na to, že bývajú slobodní a nemajú veľké finančné potreby, sociálne dávky im môžu stačiť a nemusia byť vždy motivovaní k hľadaniu práce;
- nezamestnanosť zvyšuje riziko asociálneho správania, ktoré je dôsledkom nadbytku času, nedostatku programu, povinností, event. frustrácie a vylúčenia zo spoločnosti. Hlavným rizikom zostáva zafixovanie tohto spôsobu správania.

V prvej dekáde dospelého veku definitívne končí sociálne tolerované obdobie prípravy a experimentovania v profesijnej oblasti. Prijatie stabilnej profesijnej roly zodpovedá očakávaniam spoločnosti a naplnia tak jej normu, týmto spôsobom potvrdzuje jedinec svoju väzbu na spoločnosť (Vágnerová, 2007).

Výskum M. Tiggemannovej a A. H. Winefielda (1984) sa zameriaval na psychologické dôsledky nezamestnanosti u mladých ľudí po skončení strednej školy. Z výsledkov výskumu vyplýva, že nezamestnaní mladí ľudia častejšie referovali o nude, zhoršenej nálade, nešťastí a bezmocnosti. Okrem toho u nezamestnaných sa zaznamenalo nižšie sebavedomie (najmä u dievčat), viac depresívnych stavov a zhoršená miera adjustácie než u zamestnaných vrstovníkov. D. M. Fergusson et al. (2001) skúmali vzťah medzi nezamestnanosťou po ukončení školskej dochádzky a psychosociálnymi problémami s prispôbením. Výskum bol realizovaný na vzorke 1 265 respondentov. Výskumné zistenia naznačujú, že nezamestnanosť môže byť spojená so zvýšeným rizikom suicidálnych myšlienok, kriminalitou a užívaním návykových látok. Navyše neuspokojenie potreby pracovne sa uplatniť môže vyvolať negatívny vzťah až odpor k spoločnosti spojený s agresivitou a nárastom kriminality. Zníženie životnej úrovne ovplyvňuje nielen osobnostný vývin, ale má dôsledky i na perspektívne založenie rodiny (Kleinová, 2000).

Autorka R. Kleinová (1999) predpokladá, že

negatívny psychický stav mladých nezamestnaných v spojení s dlhotrvajúcou neriešenou nezamestnanosťou môže znížiť potrebu zamestnať sa natoľko, že dôjde k trvalo bezvýcho-diskovému stavu.

Vplyv nezamestnanosti na kvalitu života

Na základe štúdia literatúry je možné konštatovať, že v mnohých súčasných odborných publikáciách panuje v definovaní pojmu kvality života značná nejednotnosť. Pre potreby tohto príspevku budeme chápať kvalitu života v súlade s definíciou svetovej zdravotníckej organizácie WHO (1997: 1) ako „individuálnu percepciu pozície jedinca v živote v kontexte kultúry a hodnotového systému so zreteľom na ciele, očakávania, štandardy a záujmy“. Táto definícia odráža pohľad, ktorý kvalitu chápe ako *subjektívne hodnotenie*, ktoré je vložené v kultúrnom, sociálnom a environmentálnom kontexte. Kvalita života sa sama osebe nemôže zjednodušiť porovnávať k pojmom, ako sú zdravotný stav, životný štýl, spokojnosť so životom, mentálny stav alebo subjektívna pohoda. Je to skôr multidimenzionálny koncept zahŕňajúci vnímanie týchto alebo iných aspektov života osoby (WHO, 1999).

Kvalita života je podľa E. Rievajovej a D. Wolfovej (2005: 186) „výsledkom vzájomného pôsobenia sociálnych, zdravotných, ekonomických a environmentálnych podmienok, týkajúcich sa ľudského a spoločenského rozvoja“. Ako ďalej autorky uvádzajú, „rozhodujúcim činiteľom, ktorý zvnútra ľudského života určuje jeho povahu, úroveň, hodnotu, spoločenský spôsob bytia a realizácie, ale aj individuálny štýl života ako spôsob seberealizácie jednotlivcov, je predovšetkým *práca*. V nej môže človek nájsť rozhodujúci hodnotový základ zmyslu svojho bytia, hoci sa toto bytie nedá redukovat' na prácu.“

Svetová zdravotnícka organizácia (WHO, 1999) vypracovala konštrukt kvality života, ktorý obsahuje šesť domén, ku každej z nich je priradený rôzny počet indikátorov:

- Fyzické zdravie – energia a únava, bolesť, odpočinok, spánok.
- Úroveň samostatnosti – mobilita, každodenný život, závislosť na lekárskej pomoci, schopnosť pracovať.
- Psychické zdravie – sebaúcta, telesný imidž a vzhľad, negatívne a pozitívne emócie,

sebahodnotenie, myslenie, učenie, pamäť, koncentrácia.

- Duchovná stránka – náboženské, spirituálne, osobné presvedčenia.
- Sociálne vzťahy – osobné vzťahy, sociálna opora, sexuálna aktivita.
- Prostredie – finančné zdroje, sloboda, bezpečie, dostupnosť zdravotnej a sociálnej starostlivosti, domáce prostredie, príležitosti pre získavanie nových vedomostí a schopností, fyzikálne prostredie (znečistenie, hluk, klíma), doprava.

Ako vidíme, zamestnanie saturuje v určitej miere všetky spomínané dimenzie a súčasne jeho strata všetky tieto dimenzie určitým spôsobom ovplyvňuje. Neúspech pri hľadaní zamestnania, ako aj obavy ľudí zo straty zamestnania, majú negatívne ekonomické, sociálne, psychické i zdravotné dôsledky. Zasahujú teda oblasť, ktorú ako celok nazývame kvalita života (Frankovský, 2011).

Autori M. Frankovský a A. Takáčová (2006) analyzovali rôzne charakteristiky práce ako možné indikátory kvality života ľudí. Dospeli k záveru, že existujú významné súvislosti medzi charakteristikami práce (*pestrosť, vzdelávanie, istota práce, obrozenie zdravia...*) a hodnotením kvality života ľudí. Uvažujú nad tým, či by nemala byť práca a jej atribúty (medzi ktoré musíme zaradiť i nezamestnanosť) priamo zahrnuté do teoretických modelov kvality života a na metodologickej úrovni i do nástrojov jej identifikovania.

Výskumné zistenia

Cieľom výskumu bolo identifikovať a popísať rozdiely v kvalite života zamestnaných a nezamestnaných mladých ľudí. Zámerom výskumu bolo zodpovedanie otázky, či existuje rozdiel v kvalite života medzi zamestnanými a nezamestnanými mladými ľuďmi.

Na identifikáciu kvality života a jej dimenzií bol administrovaný Dotazník kvality života Svetovej zdravotníckej organizácie (WHOQOL), konkrétne bola použitá jeho skrátená verzia – WHOQOL-BREF. Na vývoji tohto metodologického nástroja pracovala skupina odborníkov, ktorú tvorili zástupcovia 15 výskumných centier z celého sveta (USA, Rusko, Austrália, Veľká Británia, Francúzsko atď.). Pre podmienky Českej republiky dotazník upravili

E. Dragomirecká a J. Bartoňová (2006). Krátka verzia sa skladá z 26 položiek združených do 4 dimenzií (fyzická, psychologická, sociálna oblasť a prostredie) a dvoch položiek celkového hodnotenia – kvalita života a spokojnosť so zdravím. Dotazník kvality života poskytuje obraz celkovej spokojnosti so životom, a vďaka reprezentatívnym normám je možné porovnávať osoby či skupiny. Respondenti hodnotia svoj predchádzajúci život v intervale *posledných dvoch týždňov*. Výsledky dotazníka sa vyjadrujú v podobe 4 doménových skóre a priemerných hrubých skóre dvoch samostatných položiek – kvalita života a spokojnosť so zdravím. *Vyššia výsledná hodnota poukazuje na lepšiu kvalitu života* (Dragomirecká, Bartoňová, 2006). Uvedený dotazník obsahuje **domény a položky** znázornené v tabuľke číslo 1.

Výskum bol realizovaný na vzorke 102 respondentov, z toho 61 žien a 41 mužov vo veku od 18 do 27 rokov. Nezamestnaní mladí ľudia boli vyberaní zámerným výberovým postupom, pri ktorom bola stanovená podmienka nezamestnanosti a evidencia na úrade práce. V spolupráci s Úradom práce, sociálnych vecí a rodiny v Martine boli vybraní nezamestnaní mladí ľudia v počte 50 (49,02%) s rôznou dĺžkou evidencie. Zamestnaní mladí ľudia boli vyberaní príležitostným, dostupným výberom, pričom kritériami boli vek a zamestnanie

(trvalý pracovný pomer), pričom táto výskumná vzorka bola v počte 52 (50,98 %).

Získané údaje boli vyhodnocované prostredníctvom štatistického programu IBM®SPSS 22. Na znázornenie výskumného súboru bola používaná jednoduchá deskripcia údajov. Na verifikáciu hypotéz bol použitý Studentov T-test a korelačná analýza. Výpočty jednotlivých domén a položiek dotazníka WHOQOL-BREF boli vypočítané na základe informácií v príručke dotazníka.

Výskum bol zameraný na zodpovedanie otázky, či existujú rozdiely v kvalite života medzi nezamestnanými a zamestnanými mladými ľuďmi. Kvalita života bola skúmaná prostredníctvom vyššie uvedeného metodologického nástroja, ktorý obsahoval dve položky a štyri domény.

Ako prvý bol overovaný predpoklad, že medzi zamestnanými a nezamestnanými mladými ľuďmi existuje významný rozdiel v **položke kvality života**. Síce boli identifikované isté rozdiely v priemerných hodnotách medzi skupinami (pozri tab. č. 2), ale hodnota t-testu nepotvrdila rozdiely na hladine štatistickej významnosti ($p = 0,052$; pozri tab. č. 3), a teda je možné konštatovať, že zamestnaní a nezamestnaní mladí ľudia sa v položke kvality života nelíšia.

Tabuľka 1 Domény a položky dotazníka WHOQOL-BREF

Domény	Položky	Domény	Položky
FYZICKÉ ZDRAVIE	bolesť a nepríjemné pocity	SOCIÁLNE VZŤAHY	osobné vzťahy
	závislosť na lekárskej starostlivosti		sexuálny život
	energia a únava		podpora priateľov
	pohyblivosť		osobné bezpečie
	spánok		životné prostredie
	každodenné činnosti		finančná situácia
PREŽÍVANIE	pracovná výkonnosť	PROSTREDIE	prístup k informáciám
	potešenie zo života		záľuby
	zmysel života		prostredie v okolí bydliska
	sústredenie		dostupnosť zdravotnej starostlivosti
	prijatie telesného vzhľadu	doprava	
	spokojnosť so sebou	2 samostatné položky	KVALITA ŽIVOTA
negatívne pocity		SPOKOJNOSŤ SO ZDRAVÍM	

Prameň: Dragomirecká, Bartoňová, 2006

Tabuľka 2 Priemerné hodnoty v položke kvalita života

WHOQOL-BREF	Status zamestnania	Počet	Priemer	Štandardná odchýlka
Položka – kvalita života	zamestnaní	52	3,81	0,658
	nezamestnaní	50	3,52	0,814

Tabuľka 3 Výsledok t-testu v kvalite života výberového súboru

T-test	t	Signifikancia	Štandardná odchýlka
Položka – kvalita života	1,966	0,052	0,288

Následne boli hľadané rozdiely v **položke spokojnosť so zdravím** medzi nezamestnanými a zamestnanými mladými ľuďmi. Celkovo mladí ľudia, či už zamestnaní alebo nie, boli so svojím zdravotným stavom spokojní, iba necelých 5% uviedlo, že nie sú spokojní. Priemerné hodnoty v položke spokojnosť so zdravím sú uvedené v tabuľke č. 4 a výsledok t-testu v tabuľke číslo 5. Môžeme konštatovať, že medzi zamestnanými a nezamestnanými mladými ľuďmi nie je rozdiel v spokojnosti so zdravím. Na tento výsledok bude mať pravdepodobne vplyv skôr vek, ako zamestnanosť či nezamestnanosť. Výskumnú vzorku tvorili mladí ľudia, u ktorých je predpokladaný lepší zdravotný stav, čo potvrdzujú i populačné normy v príručke dotazníka Kvality života, kedy úmerne s vekom klesá spokojnosť so zdravím.

Ďalej boli skúmané prípadné rozdiely v jednotlivých doménach dotazníka. Každú doménu sýtli iné premenné v dotazníku. Prvá domé-

na – **fyzický stav** bola skúmaná prostredníctvom premenných: nepríjemné telesné pocity, ktoré človek prežíva, energia a chuť do života, kvalita spánku a odpočinku. V tejto doméne neboli zaznamenané štatisticky významné rozdiely medzi zamestnanými a nezamestnanými mladými ľuďmi (pozri tab. č. 7). Tento výsledok súvisí s predchádzajúcou položkou spokojnosť so zdravím, čo potvrdila i korelačná analýza ($r = 0,463, p = 0,000$). V našej štúdiu sa nepotvrdil zhoršený zdravotný stav, či horšia spokojnosť so zdravím medzi nezamestnanými, teda tieto výsledky nepotvrdili predchádzajúcu štúdiu B. Buchtovej (2004) o zhoršenom zdravotnom stave nezamestnaných. Môže to byť spôsobené tým, že sme používali odlišnú metodiku, ako i tým, ako sme už spomínali vyššie, výskumný súbor tvorila skupina mladých ľudí, v súvislosti s čím je predpokladaný lepší zdravotný stav (pozri populačné normy Dotazníka kvality života – Dragomirecká, Bartoňová, 2006).

Tabuľka 4 Priemerné hodnoty v položke spokojnosť so zdravím

WHOQOL-BREF	Status zamestnania	Počet	Priemer	Štandardná odchýlka
Položka – spokojnosť so zdravím	zamestnaní	52	3,94	0,777
	nezamestnaní	50	3,98	0,915

Tabuľka 5 Výsledok t-testu v položke spokojnosť so zdravím

T-test	t	Signifikancia	Štandardná odchýlka
Položka – spokojnosť so zdravím	-0,225	0,823	-0,038

Tabuľka 6 Priemerné hodnoty v doméne fyzický stav

Priemery v teste WHOQOL-BREF	Status zamestnania	Počet	Priemer	Štandardná odchýlka
Doména – fyzický stav	zamestnaní	52	16,0769	2,13818
	nezamestnaní	50	16,0457	2,12195

Ďalšou sledovanou **doménou** je **prežívanie**. Táto doména bola skúmaná prostredníctvom premenných: pozitívne pocity, negatívne pocity, nádej a radosť zo života, respondentov pohľad do budúcnosti, jeho myslenie, sústredenie, vnímanie tela a vzhľadu, sebadôvera a sebaúcta. Vo výskumnom súbore neboli v tejto doméne zaznamenané signifikantné rozdiely medzi nezamestnanými a zamestnanými (pozri tab. č. 9). B. Buchtová a M. Snopek (2012) uvádzajú, že nezamestnanosť je významnou stresovou situáciou, ktorá vedie k dočasnému, alebo trvalému zníženiu psychickej a zdravotnej pohody jedinca. Naše zistenia toto nepotvrdzujú, keďže zamestnaní a nezamestnaní mladí ľudia sa významne v prežívaní ani vo fyzickom stave nelíšili.

Nasledujúcou **doménou** sú **sociálne vzťahy**, ktoré boli skúmané prostredníctvom premenných: osobné vzťahy a sociálna podpora/opora. V príručke WHOQOL sa uvádza, že doménu sociálne vzťahy môže ovplyvniť strata práce, čo

sa nám potvrdilo i v našom výskume. Bol identifikovaný štatisticky významný rozdiel medzi zamestnanými a nezamestnanými v doméne sociálne vzťahy (pozri tab. č. 11). Spokojnejší v tejto doméne boli zamestnaní mladí ľudia (pozri priemerné hodnoty v tab. č. 10). Tento výsledok potvrdzuje teoretické poznatky, že k sociálnym dôsledkom nezamestnanosti patrí zúženie sociálnych kontaktov až sociálna izolácia.

Doménu sociálne vzťahy, ktorej sme sa vyššie venovali, sýtia okrem iných i premenné týkajúce sa rodinného stavu (partnerský/manželský/sexuálny vzťah). Vo výskume bol sledovaný i vplyv rodinného stavu na doménu sociálne vzťahy, a to prostredníctvom štatistického nástroja – parciálna korelácia, ktorá umožňuje sledovať vplyv tretej premennej. Výskumný súbor tvorilo 45,1 % slobodných a 44,1 % ľudí v partnerskom vzťahu. Výsledky sú prezentované v tabuľke číslo 12. Z výsledkov vyplýva, že na doménu

Tabuľka 7 Výsledok t-testu v doméne fyzický stav

T-test	t	Signifikancia	Štandardná odchýlka
Doména – fyzický stav	0,074	0,941	0,03121

Tabuľka 8 Priemerné hodnoty v doméne prežívanie

Priemery v teste WHOQOL-BREF	Status zamestnania	Počet	Priemer	Štandardná odchýlka
Doména – prežívanie	zamestnaní	52	14,9359	2,94691
	nezamestnaní	50	14,4133	2,57280

Tabuľka 9 Výsledok t-testu v doméne prežívanie

T-test	t	Signifikancia	Štandardná odchýlka
Doména – prežívanie	0,952	0,343	0,52256

Tabuľka 10 Priemerné hodnoty v doméne sociálne vzťahy

Priemery v teste WHOQOL-BREF	Status zamestnania	Počet	Priemer	Štandardná odchýlka
Doména – sociálne vzťahy	zamestnaní	52	14,1346	2,56698
	nezamestnaní	50	12,8600	3,47005

Tabuľka č. 11 Výsledok t-testu v doméne sociálne vzťahy

T-test	t	Signifikancia	Štandardná odchýlka
Doména – sociálne vzťahy	2,115	0,037	1,27462

sociálne vzťahy nemá vplyv iba nezamestnanosť, ale i rodinný stav respondentov.

Zistené rozdiely v doméne sociálne vzťahy môžu byť spôsobené ako nezamestnanosťou, tak i rodinným stavom, pretože nezamestnanému človeku sa logicky zužuje sieť sociálnych kontaktov, a z toho dôvodu môže mať problém s udržiavaním kvalitných sociálnych vzťahov, s rozširovaním sociálnych sietí, a tým pádom i k nájdeniu partnera. Podľa Z. Vtípila (2005: 34) je „pre mnohých zamestnanie životnou oblasťou, v ktorej spoznávajú príslušníkov druhého pohlavia“.

Poslednou sledovanou doménou bolo prostredie prostredníctvom premenných: fyzické bezpečie, istota, domáce prostredie, finančná situácia, zdravotná a sociálna starostlivosť, možnosť získavať nové schopnosti a informácie, trávenie voľného času a záľuby, životné prostredie

a doprava. Celkovo v doméne prostredie sme identifikovali signifikantný rozdiel medzi zamestnanými a nezamestnanými mladými ľuďmi v prospech zamestnaných (pozri tab. č. 14). Spokojnejší v doméne prostredie boli zamestnaní respondenti (pozri priemerné hodnoty v tab. č. 13).

Doménu prostredie sýtia okrem iných i premenné týkajúce sa spôsobu bývania respondentov. Vo výskume sme zisťovali i vplyv spôsobu bývania na doménu prostredie, a to prostredníctvom štatistického nástroja – parciálnej korelácie, ktorá umožňuje sledovať vplyv tretej premennej. Výskumný súbor tvorilo 65,7% respondentov bývajúcich s rodičmi a 34,3% respondentov bývajúcich vo vlastnej domácnosti. Výsledky sú prezentované v tabuľke číslo 15, pričom nebol identifikovaný signifikantný vplyv tejto premennej ($p = 0,056$) (pozri tab. č. 15).

Tabuľka 12 Parciálna korelácia – profesia, rodinný stav, sociálne vzťahy

Parciálna korelácia		Status zamestnania	Sociálne vzťahy
Rodinný stav	Status zamestnania	Korelácia	1,000
		Signifikancia	.
	Doména – sociálne vzťahy	Korelácia	-0,224
		Signifikancia	0,024

Tabuľka 13 Priemerné hodnoty v doméne prostredie

Priemery v teste WHOQOL-BREF	Status zamestnania	Počet	Priemer	Štandardná odchýlka
Doména – prostredie	zamestnaní	52	13,6374	2,33567
	nezamestnaní	50	12,6514	1,93526

Tabuľka 14 Výsledok t-testu v doméne prostredie výberového súboru

T-test	t	Signifikancia	Štandardná odchýlka
Doména – prostredie	2,317	0,023	0,98593

Tabuľka 15 Parciálna korelácia – bývanie, status zamestnania, prostredie

Parciálna korelácia		Status zamestnania	Prostredie
Bývanie	Status zamestnania	Korelácia	1,000
		Signifikancia	.
	Doména – prostredie	Korelácia	-0,191
		Signifikancia	0,056

Vo vlastnej domácnosti bývalo 80 % respondentov, ktorí boli zamestnaní, a 20 % respondentov, ktorí boli nezamestnaní.

V súvislosti s výskumnými štúdiami iných autorov, ktorí používali rovnaký metodologický nástroj, môžeme konštatovať zhodu s výskumom M. Kentoša (2005), ktorý rovnako identifikoval znížené hodnoty v skóre nezamestnaných v doméne prostredie. My sme zaznamenali i znížené hodnoty v doméne sociálne vzťahy na rozdiel od spomínaného autora. D. Fedáková (2005), ktorá tiež pracovala s metodologickým nástrojom WHOQOL-BREF, neidentifikovala rozdiely v kvalite života nezamestnaných a zamestnaných, pracovala však s menšou výskumnou vzorkou (N 59). Zaujímavá je štúdia výskumného tímu M. Kentoša, Z. Birknerovej a M. Komárovej (2010), ktorý sa zameriaval na kvalitu života nezamestnaných z hľadiska dĺžky ich nezamestnanosti. Uvedený výskum zistil signifikantný rozdiel v kvalite života krátko-, stredno- a dlhodobo nezamestnaných (N 445) v položkách kvalita života, spokojnosť so zdravím i vo všetkých doménach. Z toho vyplýva, že s prolongáciou trvania nezamestnanosti sa kvalita života znižuje. Je potrebné upozorniť, že vyššie citované výskumné štúdie pracovali s rôznymi vekovými kategóriami, kým nami prezentovaný výskum pracoval len s vekovou kategóriou mladých nezamestnaných, čo mohlo mať na dané rozdiely vo výsledkoch určitý vplyv.

K ďalším výsledkom výskumu patrí, že až 92 % mladých nezamestnaných vyjadriло túžbu zamestnať sa. K podobným výsledkom dospel i S. V. Levin (1982, in Kleinová, 2000), ktorý zhrňujúco o mladých ľuďoch na základe skúsenosti v západných krajinách konštatuje, že väčšina mladých ľudí zo všetkých sociálnych vrstiev chce pracovať. Podobné výsledky prezentovali i R. Kleinová (2000) a T. Búgelová (2005). Celkovo môžeme na základe výskumu konštatovať, že spokojnejší s kvalitou svojho života boli respondenti, ktorí boli zamestnaní, žili v partnerskom vzťahu a vo vlastnej domácnosti.

Závery a odporúčania pre prax sociálnej práce

Cieľom výskumu bolo identifikovať a popísať rozdiely v kvalite života zamestnaných a nezamestnaných mladých ľudí. K najvýznamnejším zisteniam nášho výskumu patrí identifikovanie

signifikantného rozdielu v doménach sociálne vzťahy a prostredie. V oboch spomínaných dimenziách boli spokojnejší zamestnaní respondenti. Vzhľadom na uvedené zistenia si myslíme, že je potrebný intenzívny prístup k nezamestnaným mladým ľuďom ako na individuálnej, tak i na skupinovej úrovni.

V rámci **individuálneho prístupu** navrhujeme intenzívnejšie poradenské služby zamerané najmä na skupinu absolventov a mladých nezamestnaných, pretože práve problematika nezamestnanosti mladých je čoraz väčším nielen slovenským, ale i celosvetovým problémom (Global employment trends for youth, 2013). Na tento problém upozorňuje i generálny tajomník OECD (The Organization for Economic Cooperation and Development) A. Gurría, ktorý označil nezamestnanosť mladých za „sociálnu tragédiu“ (Gómez, 2013). V rámci **skupinového prístupu** navrhujeme pravidelné skupinové stretnutia s mladými nezamestnanými, ktoré by boli vedené odbornými zamestnancami úradov práce, sociálnych vecí a rodiny. V rámci týchto stretnutí pokladáme za dôležité rozvíjať sociálne spôsobilosti a zručnosti uchádzačov o zamestnanie, a to najmä komunikačné zručnosti, asertivitu, schopnosť presadiť sa a pod. Zároveň si myslíme, že tieto skupinové stretnutia by mohli zmierniť prípadnú sociálnu izoláciu nezamestnaných a viesť ich k efektívnejšiemu spôsobu nazerania na seba v kontexte medziludských vzťahov. Ako sme spomínali vyššie, u nezamestnaných vznikajú psychické zábrany vo vzťahu nielen k tým, ktorí ďalej pracujú, ale vyhýbajú sa i kontaktom s ostatnými nezamestnanými, pretože sú pre nich depresívni (Mareš, 1998). Práve intenzívna skupinová práca by mohla zvýšiť pocit spolupatričnosti a motivovať uchádzačov k aktívnejšiemu vyhľadávaniu si zamestnania. Tiež by sa s týmto prístupom zmiernila frustrácia z nemenného domáceho prostredia, na ktoré sú nezamestnaní zväčša odkázaní.

Na potrebu dlhodobiejšieho skupinového prístupu poukazuje i autorka R. Kleinová (1999), ktorá zároveň upozorňuje, že súčasné podmienky na úradoch práce tento prístup neumožňujú. Zároveň na základe dlhobodej práce s mladými nezamestnanými a na základe výskumov upozorňuje, že negatívny psychický stav týchto nezamestnaných v spojení s dlhodobou

neriešenou nezamestnanosťou môže znížiť potrebu zamestnať sa natoľko, že dôjde k trvalo bezvýhodiskovému stavu. Súhlasíme s názorom citovanej autorky a rovnako apelujeme na zmenu prístupu k mladým nezamestnaným vo forme systematického individuálneho poradenstva a skupinovej práce vo forme tréningov, príp. sebakúsenostných výcvikov.

Na Slovensku sa v súčasnosti rozbieha tzv. systém záruky pre mladých ľudí, ktorý predstavuje nový prístup k riešeniu nezamestnanosti mladých ľudí do veku 25 rokov. Cieľom tohto projektu je ponúknuť nezamestnanému mladému človeku konkrétnu pracovnú ponuku, možnosť ďalšieho vzdelávania, učňovskej prípravy alebo štáže v lehote do 4 mesiacov po ukončení sústavnej prípravy na povolanie alebo strate pracovného miesta (Národný plán implementácie Záruky pre mladých, 2014).

Zoznam literatúry

ALMAŠIOVÁ, A. **Sociológia**. Ružomberok: VERBUM, 2012.

BÚGELOVÁ, T. **Determinanty (ne)úspešnej sebarealizácie stredoškolských absolventov na trhu práce**. In FRANKOVSKÝ, M., KENTOŠ, M. **Európske impulzy pre rozvoj psychológie práce, organizácie a riadenia po vstupe do Európskej únie**. Košice: SAV, 2005, s. 38–46.

BUCHTOVÁ, B. a kol. **Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém**. Praha: Grada Publishing, 2002.

BUCHTOVÁ, B. **Kvalita života dlouhodobě nezaměstnaných**. In *Československá psychologie*, 2004, roč. 48, č. 1, s. 121–135.

BUCHTOVÁ, B., SNOPEK, M. **Psychické, zdravotní a sociálně-ekonomické důsledky ztráty práce**. In *Československá psychologie*, 2012, roč. LVI, č. 4, s. 325–338.

DRAGOMIRECKÁ, E., BARTOŇOVÁ, J. **Průručka pro uživatele české verze dotazníků kvality života Světové zdravotnické organizace WHOQOL-BREF a WHOQOL-100**. Praha: Psychiatrické centrum, 2006.

FEDÁKOVÁ, D. **Kvalita života a úroveň koherencie u zamestnaných a nezamestnaných**. In TOKÁROVÁ, A., KREDÁTUS, J., FRK, V. **Kvalita života a rovnosť príležitostí**. Prešov: Filozofická fakulta, 2005, s. 564–570.

FERGUSON, D. M., HORWOOD, L. J.,

WOODWARD, L. J. **Unemployment and psychosocial adjustment in young adults: Causation or selection?** In *Social Science and Medicine*, 2001. Vol. 53, p. 305–320. [on-line]. [cit. 2012-10-17]. Dostupné na internete: <www.ebsco.com>.

FRANKOVSKÝ, M. **Posudzovanie situácie nezamestnanosti krátko a dlhodobo nezamestnanými**. In SVOBODA, M., HUMPOLÍČEK, P., HUMPOLÍČKOVÁ, J. **Sociální procesy a osobnost**. Brno: Psychologický ústav, 2003. s. 76–80.

FRANKOVSKÝ, M. **Psychológia nezamestnanosti**. In KOLLÁRIK, T., LETOVANCOVÁ, E., VÝROST, J. a kol. **Psychológia práce a organizácie**. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2011, s. 224–242.

FRANKOVSKÝ, M., TAKÁČOVÁ, A. **Charakteristiky práce ako indikátory kvality života v medzinárodnom kontexte**. In ŠTEFKO, R., FRANKOVSKÝ, M., KIRETA, Š. **Management 2006 – theory, trends and practice**. Prešov: Fakulta manažmentu, 2006, s. 209–214.

Global employment trends for youth. A generation at risk. Geneva: International Labour office, 2013. 111 p.

GÓMEZ, M. V. **OECD wants safety nets for long-term unemployed to be strengthened**. In *El País in English*, 2013. [on-line]. [cit. 2013-10-23]. Dostupné na internete: <http://elpais.com/elpais/2013/07/16/inenglish/1373997770_520693.html>.

GORE, S. **The effect of social support in moderating the health consequences of unemployment**. In *Journal of Health and Social Behavior*, 1978, No. 2, p. 157–165. [on-line]. [cit. 2012-09-28]. Dostupné na internete: <www.ebsco.com>.

HANISCH, K. A. **Job loss and unemployment research from 1994 to 1998: A review and recommendations for research and intervention**. In *Journal of Vocational Behavior*, 1999, Vol. 55, No. 2, p. 188–220. [on-line]. [cit. 2012-09-29]. Dostupné na internete: <www.ebsco.com>.

HOLMES, T. H., RAHE, R. **The social readjustment rating scale**. In *Journal of Psychosomatic Research*, 1967, Vol. 11, p. 213–218. [on-line]. [cit. 2014-03-21]. Dostupné na internete: <http://webs.wofford.edu/nawatcacm/Intro/Holmes%20and%20Rahe%201967.pdf>.

- JAHODA, M., LAZARSELD, P. F., ZEISEL, H. **Marienthal – The sociology of an unemployed community**. London: Tavistock Publications, 1971.
- JANIGOVÁ, E. **Regional unemployment disparity in Slovakia**. In *Revue internationale des sciences humaines et naturelles*. Fribourg: Sciences, éducation, cultures, traditions, č. 2/12, 2012.
- JULKUNEN, I. **Coping and mental well-being among unemployed youth – A Northern European perspective**. In *Journal of Youth Studies*, 2001, Vol. 4, No. 3, p. 261–278. [on-line]. [cit. 2012-12-10]. Dostupné na internete: <www.ebsco.com>.
- KENTOŠ, M. **Zisťovanie kvality života nezamestnaných**. In FRANKOVSKÝ, M., KENTOŠ, M. **Európske impulzy pre rozvoj psychológie práce, organizácie a riadenia po vstupe do Európskej únie**. Košice: SAV, 2005, s. 25–32.
- KENTOŠ, M., BIRKNEROVÁ, Z., KOMÁROVÁ, M. **Kvalita života krátkodobo a dlhodobo nezamestnaných**. In *Človek a spoločnosť*, 2010, roč. 13, č. 2. [on-line]. [cit. 2013-02-05]. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2010/2/5810/>.
- KLEINOVÁ, R. **Možnosti poradenskej práce s mladými nezamestnanými**. In *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 1999, roč. 34, č. 3, s. 262–264.
- KLEINOVÁ, R. **Prežívanie nezamestnanosti adolescentnými chlapcami a dievčatami**. In *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 2000, roč. 35, č. 1, s. 46–56.
- KRIEGBAUM, M. CH. **Excessive drinking and history of unemployment and cohabitation in Danishmen born in 1953**. In *Journal of Public Health*, 2011, Vol. 21, No. 4, p. 444–448. [on-line]. [cit. 2012-12-10]. Dostupné na internete: <www.ebsco.com>.
- LUKÁČ, M. **Netradičný pohľad na dôsledky nezamestnanosti v živote jednotlivca**. In TOKÁROVÁ, A., KREDÁTUS, J., FRK, V. **Kvalita života a rovnosť príležitostí**. Prešov: Filozofická fakulta, 2005. s. 614–622.
- MAREŠ, P. **Nezaměstnanost jako sociální problém**. Praha: Slon, 1998.
- MATOUŠEK, O. **Slovník sociální práce**. 2. vyd. Praha: Portál, 2008.
- ROKOVANIE VLÁDY SR. **Národný plán implementácie Záruky pre mladých ľudí v Slovenskej republike**. 2014. [on-line]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné na internete: <www.rokovania.sk/File.aspx/Index/Mater-Dokum-162248>.
- OSWALD, J. A. **Happiness and economic performance**. In *The Economic Journal*, 1997, p. 1815–1831. [on-line]. [cit. 2012-12-10]. Dostupné na internete: <www.ebsco.com>.
- RIEVAJOVÁ, E., WOLFOVÁ, D. **Špecifika mechanizmu trhu práce a ich vzťah k parametrom kvality života**. In TOKÁROVÁ, A., KREDÁTUS, J., FRK, V. **Kvalita života a rovnosť príležitostí**. Prešov: Filozofická fakulta, 2005, s. 186–194.
- SCHNEIDEROVÁ, A. **Rolová ztráta**. In ŠPATENKOVÁ, N. a kol. **Krizová intervence pro praxi**. 2. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 86–93.
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. **Nezamestnanosť podľa výberového zisťovania pracovných síl v roku 2013**. 2014. [on-line]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné na internete: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=67076>.
- TIGGEMANN, M., WINEFIELD, A. H. **The effects of unemployment on the mood, self-esteem, locus of control, and depressive affect of school-leavers**. In *Journal of Occupational Psychology*, 1984, Vol. 57, No. 1, p. 33–42. [on-line]. [cit. 2012-10-15]. Dostupné na internete: <www.ebsco.com>.
- TOPOLIOVÁ, J. **Dôsledky nezamestnanosti na jednotlivca a rodinu**. In **Rizikové súvislosti chudoby a rodiny v súčasnej slovenskej spoločnosti**. Ružomberok: Verbum, 2011, s. 94–101.
- VÁGNEROVÁ, M. **Vývojová psychologie II**. Praha: Karolinum, 2007.
- VÁGNEROVÁ, M. **Psychopatologie pro pomáhající profese**. 4. vyd. Praha: Portál, 2008.
- VTÍPIL, Z. **Sociální psychologie práce**. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005.
- WHO - THE WORLD HEALTH ORGANIZATION. **Annotated Bibliography of the WHO Quality of life assessment instrument – WHOQOL**. 1999. [on-line]. [cit. 2012-09-18]. Dostupné na internete: <www.who.int/evidence/assessmentinstruments/qol/documents/WHOQOL-BIBLIOGRAPHY.pdf>.
- WHO. **Programme on mental health. WHOQOL – measuring quality of life**.

Switzerland: World Health Organization, 1997. [on-line]. [cit. 2012-09-07]. Dostupné na internete: <www.who.int/mental_health/media/68.pdf>.

www.epp.eurostat.ec.europa.eu [on-line]. [cit. 2014-03-28].

www.ilo.org [on-line]. [cit. 2012-09-24].

ŽILOVÁ, A. Komunitná práca s komunitou s vysokou mierou nezamestnanosti. Banská Bystrica: PF UMB, 2003.

Poznámky

- 1 Kontakt: katarina.kohutova821@ku.sk.
Adresa: Mgr. Katarína Kohútová, Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Ústav sociálnych vied, Katedra sociálnej práce, Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok

Role hodnot v identitě sociální práce

The Role of Values in the Identity of Social Work

Monika Flídrová, Michal Opatrný

Bc. Monika Flídrová, DiS.,¹ je studentkou 2. ročníku navazujícího magisterského oboru Etika v sociální práci na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. V současnosti spolupracuje na projektu specifického výzkumu Grantové agentury Jihočeské univerzity (GAJU) č. 117/2013/H zkoumajícím „pojetí kvality sociální práce v souvislosti se sebedefinováním sociálního pracovníka a jeho pomáhající profese“, jehož výstupem je i tato studie.

Doc. Michal Opatrný, Dr. theol.,² je vedoucím Katedry etiky, psychologie a charitativní práce na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Dlouhodobě se zabývá vztahem (praktické) teologie a sociální práce, tzv. diakonickou pastoračí a vymezením charitativní práce.

Abstrakt

V posledních letech je aktuálním tématem identita sociální práce. Následující článek se zabývá stručným vymezením pojmu identita a profesní (kolektivní) identitou, která se rovněž zakládá na hodnotách. Definované a aplikované hodnoty v sociální práci mohou spoluutvářet stabilitu a celistvost sociální práce. V článku se proto věnujeme především vlastnostem hodnot a způsobu stavění identity na hodnotách.

Klíčová slova

sociální práce, kolektivní identita, hodnoty

Abstract

A topical theme of recent years has been the identity of social work. The present paper offers a brief definition of the concept of professional (collective) identity based on values. Defined and applied values in social work determine the stability and integrity of social work. The paper therefore reflects on attributes of values and ways of developing a value-based identity.

Keywords

social work, collective identity, values

Identita profese se stala v posledních letech aktuálním tématem mnohých profesí včetně sociální práce. V oblasti pedagogiky se věnoval tématu profesní identity např. R. Švaříček (Švaříček, 2011). Mnohé projekty zkoumající roli psychologů či identitu školních psychologů i studentů psychologie se konaly např. na Masarykově univerzitě v Brně a Karlově univerzitě v Praze (Štěch, 1998; Šebková, 2008; Bartošová, 2011). Zkoumání identity v sociální práci se věnuje ve svých statích především L. Musil a D. Růžičková (Musil, 2008; Růžičková, Musil, 2009).

Důraz na důležitost identity sociální práce se objevil v literatuře ve dvou etapách. První etapa probíhala v období mezi 20. a 60. lety 20. století a souvisela se zaměřením na profesionalitu sociální práce v USA. Druhá etapa, která ovlivnila aktuální diskuse sociální práce v České republice, má svůj počátek v 80. letech minulého století a trvá dodnes. Tato etapa je reakcí na postmoderní situaci naší společnosti a na „... manažerismus, jehož důsledkem je zpochybňování profesionální autonomie sociálních pracovníků“ (Musil, 2013: 512).

Postmoderní společnost odmítla univerzální pohled na svět, který byl nejprve spojen s náboženstvím a v novověku poté s mnohými politickými ideologiemi. Aní s ideály modernity se dnešní člověk již plně neztotožnil. Světové války, vykořisťování třetího světa, rozevírání „nůžek“ chudoby a blahobytu či další společenské katastrofy (např. „evropanizace“ a „amerikanizace“ zemí třetího světa za účelem pokroku a osvěty, ale spolu s tím i ničení jejich kulturního dědictví) přivedly „post-moderního“ člověka k úsudku, že ne vždy vědecká racionalita, hodnota liberální demokracie, vyhlášení lidských práv či tržní ekonomika mohou vést k pokroku a dokonalejšímu způsobu bytí (Hošek, 2012). V postmoderní společnosti je pro člověka vlivem diferenciací, relativnosti hodnot, norem či multikulturalismu mnohem složitější ukotvit svou identitu.

Otázky po utváření stabilní identity jsou součástí všech profesí. V tomto článku se zaměříme na jeden prvek utvářející identitu – hodnoty. Cílem tohoto článku je formulovat roli hodnot pro vymezení identity sociální práce. Role hodnot je v tomto textu myšlena jako určitý vliv hodnot na identitu sociální práce.

Pokusíme se tedy teoreticky upřesnit významovou pozici hodnot, jejich důležitost pro identitu profese sociální práce.

Pojem identita

Potřeba identity patří do pěti základních psychosociálních potřeb člověka (Kovařík, Pazlarová, 2013). Identita se obvykle dělí na tři skupiny, kterými jsou osobní, skupinová a kolektivní identita. Všechny tři typy jsou spolu úzce propojeny.

Identita je jakýsi vnitřní „... proces, jímž se lidé, chtějí-li si přesně stanovit, kdo jsou, srovnávají s ostatními“ (Geist, 2000: 88). Individuální identita je spojována s uvědomováním si sebe, představami o sobě samém. Zahrnuje hledání odpovědí na mnohé otázky typu: Kdo jsem? Jaké mám cíle? Z jakých názorů či hodnot vycházím? V čem vidím smysl života, smysl své profese? (Geist, 2000.) Nejstručnější charakteristiku identity lze proto vyjádřit slovy „potřeba být sám sebou“. Vědomí své vlastní osobnosti a hodnot jedinec získává skrze mezilidské vztahy, s kterými je konfrontován, od kterých se odlišuje. Vytváření vlastní osobnosti a osobní identity je proto úzce spojeno se socializací, potřebou statusu a role ve společnosti (Kovařík, Pazlarová, 2013).

Druhým typem identity je tzv. sociální identita, která zahrnuje vnímání jedince v rámci sociokulturních skupin, jejichž je členem (tzv. členské skupiny), nebo skupin, v kterých sice není členem, ale chce jím být a souhlasí s kulturou a cíli skupiny (tzv. referenční skupina; Růžičková, Musil, 2009). Tato společenství utváří v jedinci představy adekvátního chování a jednání, nabízejí náhled na hodnocení kvality života jedince. Tzv. negativně referenční skupina (out-group) je sociokulturní společenství, do kterého jedinec nepatří ani nechce patřit (Jandourek, 2003).

Profesní identita

Lidé tvoří různá společenství se snahou po sjednocení se, v rámci kterých si vytvářejí tzv. kolektivní identitu neboli profesní identitu. „Pojem kolektivní identita označuje takové sebe-pojetí, jehož součástí je přání skupiny lidí něco společně vytvářet, sledovat společně cíl a nějakým způsobem se v souvislosti s tím – v akci – dát dohromady“ (Růžičková, Musil, 2009: 80).

Každá profese si vytváří kolektivní identitu, která je procesuálního charakteru, tj. není nikdy pevně stanovená, protože se stále mění vzhledem k potřebám společnosti či k stanoveným cílům organizace (Růžička, Henig, 2007; Lozoviuk, 2005). Kolektivní identita představuje jakousi „kulturu“ profese či organizace, zahrnující její historii, zkušenosti, aktivity, cíle aj. Upevňuje se mnoha způsoby: např. společnými cíli a vytvářením programů (vize budoucnosti), společnými normami, zákony, metodami. Je rovněž vystavěna na představách o své profesi a roli, kterou profesi připisuje okolní společnost. Svůj význam pro utváření identity mají i hodnoty, které odrážejí celkově kulturu organizace (Hartl, Hartlová, 2000).

Výzkumu o identitě sociální práce se nyní věnuje projekt Grantové agentury Jihočeské univerzity GAJU č. 117/2013/H. V první polovině roku 2013 probíhal v rámci GAJU předvýzkum, jehož se účastnilo 32 sociálních pracovníků z různých odvětví sociální práce v České republice. Záměrem tohoto šetření formou polostrukturovaného rozhovoru bylo zjistit představy pracovníků o své profesi. Jedna z otázek výzkumu zněla: *Jak konkrétně se, podle Vás, projevuje profesní identita, ztotožnění se s profesí, na výkonech sociálního pracovníka?* Odpovědi respondentů na tuto otázku se dají shrnout do tří kategorií, z nichž každá kategorie obsahuje číselně velice podobný počet respondentů. Někteří respondenti jmenovali více příkladů projevů profesní identity v praxi, proto se čísla dohromady neshodují se souhrnným počtem rozhovorů. Kromě jednoho pracovníka, který neuvedl žádnou odpověď, všichni pracovníci dokázali mluvit o projevech profesní identity. Přes 1/3 sociálních pracovníků (celkem 12) uvedlo, že se profesní identita projevuje v profesionalitě přístupu sociálního pracovníka, tj. ve kvalitě poskytované sociální práce. Professionalitu a výkon lze poznat rovněž z výsledků práce s klienty. Dva pracovníci spojili profesionalitu s potřebou vzdělávat se. Další skupina uvedla, že se identita sociálního pracovníka projevuje ve vztahu k druhým lidem, v empatii, v zájmu o druhé a ve snaze co nejlépe druhému pomoci. Tento názor zastávalo deset sociálních pracovníků.

Třetí skupinu utvořilo devět pracovníků, pro které je důležité v profesní identitě vnitřní ztotožnění se s konkrétní náplní práce, s posláním, principy a cíli organizace. Potřebují vnímat smysluplnost své práce, „najít si v ní své místo“. Tři pracovníci rovněž uvedli, že skrze identifikaci s profesí získávají vnitřní motivaci.

Různorodost identity sociální práce

Sociální práce je různorodým oborem, protože je zaměřena na různé cílové skupiny, které mají své specifické problémy a potřeby. Tato různorodost ztěžuje její přesné vymezení. Sociální práce se ale rovněž zakládá na mnoha teoriích a přístupech ke klientům, není proto jednotná ani v definování role pracovníka. L. Musil a D. Růžičková vnímají kolektivní identitu sociální práce z těchto důvodů jako roztržštěnou. Jejich závěr vyplývá z výsledků kvalitativního výzkumu, který realizovali v roce 2009. Podle některých sociálních pracovníků, kteří se zúčastnili výzkumu jako informanti, panuje v profesi sociální práce „chaos“, a tak se někteří dnes zamýšlejí nad chybějícím jednotným sebe-definováním sociální práce a nedostatkem snahy propojit se uvnitř profese. Z rozhovorů lze vyčíst různorodost obsahů, motivací a kvalit v přístupech ke klientům (Růžičková, Musil, 2009).

L. Musil se také podrobně zabýval různorodostí sociálních pracovníků (jejich identitou) v České republice. Rozdělil a vymezil tři typy sociálního pracovníka: administrativní typ, profesionální typ a filantropický typ. Toto rozčlenění na tři typy vychází z jeho výzkumů pojetí sociální práce od roku 2000, při kterém sledoval představy jednotlivců či organizací o sociální práci, a čerpal z rozhovorů i ze zahraničních odborných textů či hledal odpovědi ve výzkumech. Problémem vymezení identity sociální práce podle Musila je také ne-spolupráce mezi třemi typy identit sociálních pracovníků. To vede k neschopnosti vytvoření jednoty v sociální práci, která je základním prvkem kolektivní identity profese (Musil, 2008). K uvedeným třem typům lze podle Musila na základě inspirace u Banks připojit ještě „aktivistické“ pojetí sociální práce, které popisuje situaci, kdy se sociální pracovník „... cítí být bojovníkem za práva znevýhodněných a chce prosazovat zájmy svých klientů“ (Růžičková, Musil, 2009).

Hodnoty v profesi sociální práce

Aby mohla být vytvořena pevná identita sociální práce, základními kroky jsou podle Musila znalost představ jednotlivých typů sociálních pracovníků o své profesi a neizolovanost od ostatních pojetí sociální práce (Musil, 2008). Podobné je to i s hodnotami: „Sociální práce bude vždy reflektovat hodnoty (protože intervenueje do důležitých aspektů každodenního života) a zároveň bude také vždy předmětem střetu (protože její cíle nemusejí být vždy nutně akceptovatelné pro všechny členy společnosti)“ (Nečasová, 2001: 9). Dokument IFSW Ethics in Social Work, Statement of Ethical Principles konstatuje čtyři vzájemně různé, obecné (rozuměj nadnárodní) důvody, proč se sociální práce musí zabývat hodnotami. Loajalita sociálních pracovníků se totiž dostává poměrně často do střetu zájmů. Jednak proto, že sociální pracovníci klientovi často jak pomáhají, tak ho i kontrolují. Dále pak proto, že dochází ke konfliktům mezi povinností chránit zájmy klientů a požadavky společnosti na efektivitu a užitečnost sociální práce. V neposlední řadě také proto, že pro poskytování pomoci společnost disponuje jen omezenými zdroji.

V sociální práci přesto či právě proto chybí jednotný pohled na hodnoty, z kterých by měla činnost sociálních pracovníků vycházet. Je to dáno mnoha faktory:

- rozdílností kulturních (společenských) hodnot;
- osobními hodnotami, které si člověk vytváří na základě kultury a utváření identity;
- různorodostí sociální práce, jejíž cílové skupiny vyžadují rozdílné přístupy, metody;
- rozdílností hodnot, ke kterým se hlásí organizace, ve kterých je sociální práce uskutečňována – ať už jde o odlišné hodnoty neziskových organizací, nebo sociální práce realizované v rámci státní správy a samosprávy, nebo o odlišnosti v pojetí hodnot mezi různými neziskovými organizacemi.

Přesto někteří zahraniční autoři, např. F. Bies-tek (1957), N. Horner (2009), S. Banks (2001) a další, se pokusili definovat hodnoty profese sociální práce. V České republice jsou hodnoty sociální práce vymezeny v Etickém kodexu sociálních pracovníků České republiky. Rada pro rozvoj sociální práce přijímá pět hodnot: úctu, důstojnost, spravedlnost, partnerství a odbornost (www.rarosp.cz). F. Reamer identifikuje až

šest různých konkrétních hodnotových a etických orientací, které se objevily v dějinách sociální práce, včetně těch, které se objevily ještě před konstituováním sociální práce jako profese a které můžeme pozorovat i dnes. Jde o paternalistickou orientaci (pomoc klientům k více produktivnímu životu), orientaci na sociální spravedlnost (sociální problémy jsou produktem společnosti, pomoc se děje i skrze její reformu), náboženskou orientaci (pomoc vychází z lásky mezi lidmi navzájem a s Bohem, která je povinností, ale proto nemusí být nutně paternalistická), klinickou orientaci (pomoc se zaměřuje na práva a ochranu klienta), defenzivní orientaci (při poskytování pomoci je třeba chránit práva pomáhajícího) a amorální orientaci (pomoc je determinována – zejména v současnosti – hodnotově neutrálními kritérii, jako jsou psychotherapeutické techniky, evaluace programů nebo analýza nákladů a výnosů; podle Reamera se o hodnotově neutrální přístup jedná jen zdánlivě; Reamer, 1999).

Ani tím však není vyřešen problém samotného vymezení hodnoty jako takové, na který z filozofického hlediska poukazuje např. T. Machula. V jednom ze svých článků se proto spolu s H. Machulovou zabývají nedostatečným definováním pojmu hodnota, což podle nich představuje „... zásadní problém etiky sociální práce“ (Machula, Machulová, 2009: 97). Nejednoznačné definování hodnot sociální práce má vést nejprve k naslouchání sociálním pracovníkům a jejich představám o důležitých hodnotách. Dalším krokem potom může být jejich vymezení, které se v důsledku zamýšlí nad všemi jmenovanými hodnotami sociálních pracovníků (Musil, 2008).

Mezi české autory zabývající se hodnotami v sociální práci patří M. Nečasová, Z. Havrdová či M. Řezníček. M. Nečasová definuje na základě literatury čtyři hlavní principy sociální práce: sebedeterminace, welfare (dobrý život, kvalita života), rovnost a distributivní spravedlnost. Tyto principy jsou založeny na svobodě klienta, který je schopen určovat svůj život a jednání za podpory kvality života, a snahou o společenskou a distributivní spravedlnost spolu s odstraněním nevýhod (Nečasová, 2001).

Obecná doporučení týkající se důležitosti postavení hodnot v profesi či organizaci zformuloval P. Vrzáček na základě výzkumu, který

proběhl v Domově pro seniory v Lanškrouně. Tato doporučení vycházejí právě z praxe zkoumané sociální organizace, která v roce 2009 získala maximální počet bodů (144) při inspekci kvality sociálních služeb. Podle P. Vrzáčka bychom mohli říci, že pro identitu sociální práce je zásadní definovat své vize (cíle, poslání) profese a hodnoty, „... které naplňování vize umožňují“. Stanovené cíle musí navazovat na hodnoty. Hodnoty by pak měly být srozumitelně definovány a zpřístupněny všem sociálním pracovníkům, kteří je musí nejen znát, ale být schopni dané hodnoty aplikovat do své praxe, tj. „... plnit si své pracovní povinnosti v souladu“ s nimi. Jednání na základě hodnot by mělo být podle P. Vrzáčka kontrolováno (je však otázkou, jakým způsobem: zda supervizí, testovými metodami aj.) a pozitivně či negativně sankcionováno. Tato kontrola pak přísluší jednotlivým organizacím (Vrzáček, 2010).

Podle toho, jakým způsobem pracovník nakládá s hodnotami, může být také charakterizován jako angažovaný (zapojuje své osobní hodnoty ve prospěch klienta), radikální (zapojuje své osobní hodnoty s cílem dosáhnout společenské změny) nebo byrokratický (odděluje osobní hodnoty, profesní hodnoty a hodnoty zaměstnavatele). Vedle těchto tří typů může existovat i profesionální sociální pracovník, který je autonomním profesionálem, tzn. má potřebné vzdělání v sociální práci, řídí se etickým kodexem a jeho identitu tvoří především to, že je sociální pracovník. V praktické činnosti mu proto jde především o práva a zájmy klienta. Proto usiluje o individuální vztah s klientem, chápe ho jako aktivního spolupracovníka. Klient tak dostává právo či možnost ovlivňovat rozhodování a konkrétní podobu služeb, které jsou mu poskytovány. Cílem je, aby klient získal kontrolu nad svým životem, proto mu musí být přiznána určitá moc, musí se s ním nakládat jako s tím, kdo je schopen řešit svůj „případ“. Sociální pracovník uschopňuje klienta k řešení jeho vlastní životní situace. Ovšem právo spolurozhodovat a moc spolupřesit se vždy děje pod kontrolou sociálního pracovníka. Čím lépe a zodpovědněji se svým právem a mocí dokáže klient zacházet, tím méně je třeba kontroly, čímž se má dospět k momentu, kdy už je to sám klient, kdo kontroluje řešení své situace, tedy svůj ži-

vot – intervence sociálního pracovníka tak dosáhla svého vrcholu (Nečasová, 2013).

Jsou to ale především osobní hodnoty pracovníka, které nejvíce ovlivňují jeho pohled na klienta, rámec jeho pracovních postupů a strategií a jeho hodnocení, zda práce s klientem byla, či nebyla úspěšná. Zároveň musí počítat s tím, že se ocitne v tenzi mezi svými osobními hodnotami a hodnotami klienta, svého zaměstnavatele a vůbec celé profese sociální práce. Tak vznikají určité konflikty hodnot, již zmíněné problémy a dilemata v sociální práci (Reamer, 1999). Žít profesní hodnoty a realizovat je v praxi představuje obtížný krok, protože některé hodnoty jsou velice obecně definovány, nebo naopak vymezují příliš úzce konkrétní chování člověka (Vrzáček, 2010).

Proto je v sociální práci důležité umět vlastní i převzaté hodnoty reflektovat a uvědomovat si, jakým způsobem a jaké hodnoty pracovníka ovlivňují. Sociální pracovník tedy nepotřebuje jen znalosti a dovednosti, proč a jak dělat sociální práci, ale i hodnoty, aby se při výkonu sociální práce mohl správně rozhodovat (Thompson, 2009). Pokud by platil hodnotový relativismus, sociální práce by neměla smysl. Když vše může být správné i nesprávné, dobré i špatné a záleží jen na úhlu pohledu, východiscích, kulturních stereotypech, pak nemá smysl snažit se o změnu nějaké životní situace. Pak není třeba pomáhat druhému, aby se jeho život stal (opět) kvalitnějším nebo si udržel co nejvyšší kvalitu (Sotoniaková, 2004). Hodnoty jsou podle Thompsona v sociální práci důležité také proto, že nejde být morálně nebo politicky neutrální: „Naše jednání chce buď podporovat a posilovat status quo (a s ním spojené současné rozdělení mocí a životních změn), nebo ho chce změnit – neexistuje neutrální základ, na němž by naše jednání nemělo morální nebo politické důsledky“ (Thompson, 2009: 26). Pro sociální práci z toho vyplývá, vzhledem např. k existujícím projevům diskriminace nebo oprese ve společnosti, otázka, zda je chce posilovat, nebo být součástí úsilí o jejich změnu. Sociální práce by tedy měla mít jasnou představu o vlastních hodnotách a měla by je jasně dávat najevo. Je také důležité, aby uměla demytologizovat představu, že může existovat hodnotově neutrální praktické jednání (Thompson, 2009).

Obecná role hodnot zejména v pomáhajících profesích

Hodnoty v životě „bio-psycho-sociálně-rozumného“ člověka mají v zásadě svou psychologickou roli. Podle aktuálních psychologických teorií je hodnota „... specifickou psychickou kategorií“, která se ve značné míře podílí na *vytváření stability* osobnosti, skupiny či profese. Stabilita je tvořena z pevného základu a následně vystavěné struktury, např. strukturovaným souborem hodnot (utvořením tzv. hierarchie nižších a vyšších hodnot a cílů; Cakirpaloglu, 2004).

Mezi významné role hodnot patří poskytování smyslu jednání (Montoussé a Renouard, 2005), protože hodnoty představují „uvědomělé tendence“ jednání, kterými člověk naplňuje vlastní podstatu bytí (Cakirpaloglu, 2004).

Každá profese je definována svým statutem, hodnotami, normami a cíli. Hodnoty, jako koncepty toho, co je žádoucí či nežádoucí, dobré či špatné, fungují jako regulační mechanismy lidského jednání, tj. *ovlivňují jednání jedince a řídí ho* (Montoussé, Renouard, 2005). Hodnoty tak vedou člověka k individuální, kolektivní (sociální) a historické seberealizaci, a vymezením pozitivních a negativních hodnot regulují seberealizaci člověka a jeho individuální či kolektivní aktivity (Cakirpaloglu, 2004).

Hodnoty rovněž *legitimizují pravidla a normy*, protože vymezují ideály společnosti. Definované pozitivní hodnoty, odrážející ideál, jsou základem pro vytvoření pravidel společnosti, profese, organizace či jednotlivce (Montoussé, Renouard, 2005).

V sociální práci, podobně jako v sociologii či v sociální psychologii, se na základě implicitních či explicitních hodnot *stanovují cíle profese a metody* (způsoby, pravidla), jak stanovených cílů dosáhnout (Prudký, 2004). Podle M. Nečasové hodnoty „... určují povahu sociální práce i povahu vztahu mezi sociálním pracovníkem a klientem, kolegy a širší společností. Ovlivňují také, jakou metodu práce sociální pracovník použije. Na hodnotách jsou založeny i principy práce s klienty“ (Nečasová, 2013: 32). Hodnoty tak ovlivňují celkovou stabilitu sociální práce (Kappl, 2010). Zvnitřnělé hodnoty tedy vedou k porozumění cílům a motivují sociálního pracovníka k jejich naplnění, ke způsobu chování a jednání. Motivace sociálních pracovníků se

stává „měřitelnou“ na základě zkoumání hodnot a jejich uplatňování v praxi. Na základě výzkumu aplikovaných hodnot můžeme porozumět identitě profese, její struktuře a možnostem rozvoje (Prudký, 2004).

McGuire rozdělil roli hodnot na dvě hlavní skupiny: 1. hodnoty podporující proces adaptace a 2. hodnoty podporující proces růstu jedince. Hodnoty zahrnuté v první skupině pomáhají člověku adaptovat se na sociální či přírodní prostředí a jsou získávány během celoživotního procesu socializace. Člověk je přijímá jako dané či na základě osobních zkušeností. Patří sem např. „normativní standardy chování“, které umožňují kontrolu, řešit vzniklé situace a konflikty či předcházet deviantnímu chování aj. Tyto hodnoty jsou *důležité pro celistvost skupiny*, její kohezi a udržení stability celé společnosti. Druhou skupinu představují hodnoty, které mají za cíl překonat sebe sama, rozvíjet člověka, dosáhnout ideálního stavu existence. Tyto hodnoty *umožňují sebehodnocení, stanovení si přání a cílů*. Za ideální stav člověka je společnost považována morální dokonalost, snaha o nejvyšší dobra (Cakirpaloglu, 2004).

Jasně definování hodnot v pomáhajících profesích napomáhá rovněž širšímu společenství i potenciálním klientům orientovat se v identitě profese, v jejích metodách a možnostech pomoci (Prudký, 2004).

Ve vztahu ke klientům hodnoty pomáhají hledat řešení dilemat, při kterých se sociální pracovník musí rozhodovat. Podle Nečasové jsou hodnoty „normativní standardy“, které vycházejí z morálky a ovlivňují řešení dilemat (Nečasová, 2001). O dilematech v sociální práci a jejich způsobech řešení píše Musil v knize „Ráda bych Vám pomohla, ale...“ (Musil, 2004).

Poznámka k problematice hodnoty lidské důstojnosti v sociální práci

F. Reamer vysvětluje význam hodnot v sociální práci následujícím způsobem: „V sociální práci jsou hodnoty důležité v několika klíčových ohledech, pokud se týká (1) povahy poslání sociální práce; (2) vztahů, které mají sociální pracovníci s klienty, kolegy a členy široké veřejnosti; (3) metod intervence, které sociální pracovníci používají při práci; a (4) řešení etických dilemat v praxi“ (Reamer, 1999: 11). Klíčovou hodnotou sociální práce je pak lidská důstojnost, protože

„... sociální práce je profesionální práce s člověkem a pro člověka speciálními pracovními metodami, jejímž základním kritériem a požadavkem je humanita. Lidská důstojnost tak pro oblast sociální práce představuje základní etický pojem, který v sobě zahrnuje základní požadavky humanity“ (Šrajer, 2006: 111). Za rozvinutí hodnoty lidské důstojnosti jsou – bohužel většinou bez kritického promýšlení (Míčka, 2012) – považována lidská práva coby určité principy nebo normy, které ji upřesňují (Šrajer, 2012). Určité novum dokumentu *Ethics in Social Work, Statement of Ethical Principles* oproti předchozím dokumentům tohoto typu spočívá podle Nečasové v tom, že z etického hlediska zdůrazňuje i pozornost vůči sociálním pracovníkům (pečovat o vlastní kompetenci, nezneužívat ji, být odpovědný i sám k sobě) – a to jak ze strany jejich zaměstnavatelů a veřejnosti, tak ze strany samotných sociálních pracovníků (Nečasová, 2004). Vztáhneme-li tedy zmíněný elementární etický pojem lidské důstojnosti na sociálního pracovníka, pak to v inherentním významu lidské důstojnosti, tedy v takovém významu, že lidská důstojnost je bez dalšího vlastní každému člověku, znamená: „... uvědomit si svoji důstojnost, a tedy hodnotu sebe sama a rozvíjet ji a prohlubovat tomu odpovídajícím jednáním. (...) Inherentní pojetí lidské důstojnosti, obzvláště její teologické zdůvodnění (člověk je stvořen k Božímu obrazu, pozn. aut.), soustředí pozornost člověka primárně na hodnotu lidského bytí, resp. na sebezpřijetí, nikoliv na výkon. Tendence postmoderní doby je však právě opačná. (...) Tak se může stát, že za nebyvalou aktivitou a nasazením sociálního pracovníka, za níž je často touha naplnit ideální představy, se může skrývat, třeba i nevědomky, snaha ospravedlnit sebe před druhými, ale i před sebou samým svým výkonem“ (Šrajer, 2006: 111–112). Na stejný problém poukázal již dříve i K. Kopřiva v souvislosti s etickými kodexy pomáhajících profesí: „Potíž je v tom, že žádný etický kodex už neříká, co dělat, když se pomáhajícímu nějaký požadavek plnit nedaří. (...) V etických kodexech pomáhajících by měla být proto uvedena ještě jedna zásada, která tam zatím přítomna nebyvá: Pomáhající je připraven kdykoliv vnímat a akceptovat svou nedokonalost, slabost a zranitelnost, kterou pomáhání vyjevuje, a pomocí sebereflexe

a supervize napomáhat vývoji k lepšímu stavu, než je ten současný“ (Kopřiva, 1997: 91).

Skutečnost, že sociální pracovník musí mít především jasno ve svých vlastních – osobních hodnotách, proto nevyplývá jen z jeho pracovních úkolů, ale také z jeho „úkolů“ vůči sobě samému. To, co bylo výše uvedeno o hodnotě lidské důstojnosti jako základní hodnotě sociální práce, lze analogicky aplikovat i na jí podřízené hodnoty sociální práce, zmíněné výše. Pokud se jimi pracovník neřídí nejen ve vztahu ke klientovi, profesi a zaměstnavateli, ale i ve vztahu k sobě, jeho práce je tak permanentně ohrožena neúspěchem a on sám je ohrožen vyhořením.

Shrnutí základních vlastností hodnot pro identitu sociální práce

Sociální práce, ukotvena na společenských hodnotách, které aplikuje do praxe, je více stabilní a celistvá. Hodnoty zakládají kulturu profese, ovlivňují charakteristiku profese sociální práce, její cíle i metody a přístupy ke klientům. Jsou tedy důležitou součástí pro utváření stabilní identity profese.

Pro snadnější náhled můžeme roli hodnot v sociální práci rozdělit do tří kategorií:

1. Hodnoty určující charakteristiku sociální práce. Hodnoty spoluvytvářejí kulturu a kolektivní identitu profese. Z explicitních či implicitních hodnot profese vycházejí cíle a metody sociální práce. Podobně i každá sociální organizace si své poslání a cíle definuje na základě hodnot, které vyznává, nebo jsou spojené s potřebami cílové skupiny. Hodnoty (individuální, kulturní, hodnoty organizace, profesní hodnoty aj.) řídí jednání pracovníků. Mezi důvody „roztržité identity“ profese patří rovněž chybění jednotících prvků – např. společných vyznávaných hodnot.
2. Hodnoty určující roli sociálního pracovníka. Práce v profesi zahrnuje naplňování předpisů a cílů profese. Dobrý sociální pracovník si uvědomuje morální odpovědnost za své rozhodnutí. Proto si je jistý svými osobními hodnotami, pracuje v souladu s hodnotami profese. Hodnoty spoluvytvářejí jeho postavení ve vztahu ke klientům, kolegům i širší společnosti, která na základě hodnot může pochopit roli sociální práce (Nečasová, 2013).
3. Hodnoty regulující činnost pracovníka při výběru metod a v řešení etických dilemat.

Hodnoty motivují sociálního pracovníka, řídí jeho jednání a tak napomáhají k růstu celé organizace.

Klady a zápory jednoty v sociální práci

Otázkou je, zda a do jaké míry je sociální práce ve své různorodosti schopna se plně sjednotit. Podle Navrátila existuje skupina sociálních pracovníků, kteří věří v pevně stanovené hodnoty, teorie a metody a jejich použití do praxe za všech okolností. Sociální práce ale nemá univerzální (trvalou a neměnnou) povahu. Přílišná uzavřenost a ohraničenost profese vytváří sice stabilitu (ať už striktně definovanými a dodržovanými hodnotami), ale neumožňuje růst, vývoj a kreativitu: „Přestože trvale platná a jednoznačná definice sociální práce by na jedné straně poskytovala sociálním pracovníkům ‚vytouženou‘ jistotu, stala by se neměnitelná povaha sociální práce nástrojem vyloučení zavedených představ, hodnot, teorií a postupů z možné diskuse a jejich reflexivního hodnocení“ (Navrátil, Janebová, 2010: 11). Sociální práce musí být otevřená pro její další vývoj a nutné změny. Naopak ale přílišná otevřenost a roztržičnost vede k velkému množství nejasností v profesi (co je cílem, jaké metody používat, osobní hranice ve vztahu s klientem, aj.). Výsledkem je potom nestabilita identity profese (Navrátil, Janebová, 2010).

Sociální pracovník potřebuje orientovat se v profesi, hodnotách organizace i sám v sobě, aby jeho práce mohla být efektivní. I když pracovníci používají odlišné metody nebo stávají na jiných hodnotách, jednání podle hodnot je implicitně obsaženo v každé jejich konkrétní činnosti. V předvýzkumu v rámci projektu GAJU jedna třetina dotazovaných sociálních pracovníků uvedla jako důsledek pevné identity přímo jednání na základě vyznávaných hodnot (empatie, důstojnost, vztah aj.). Z toho vyplývá, že schopnost autonomního jednání vychází z vytvoření si pevné identity sám v sobě na základě poznání sebe sama, identity profese či požadavků organizace. Druhá třetina pracovníků uvedla důležitost této profesionality, která je spojena právě s autonomií pracovníka i se vzděláváním. Nakonec třetí skupina pracovníků si přímo uvědomuje, že definování hodnot a především jejich druhý krok – aplikace do praxe – může mít vliv na kvalitu poskytované sociální práce, a tedy na její stabilnější identitu.

Hodnoty, ze kterých vycházejí principy a cíle, tak mohou mít výrazný vliv na utváření identity profese, organizace a tím dávají možnost budování pevné identity autonomního sociálního pracovníka.

Seznam literatury

- BANKS, S. *Ethics and Values in Social Work*. New York: Palgrave, 2001.
- BARTOŠOVÁ, M. **Profesní identita školního psychologa** (nepublikovaná diplomová práce). Univerzita Karlova v Praze, 2011.
- BIESTEK, F. *The Casework Relationship*. Chicago: Loyola Univ. Press, 1957.
- CAKIRPALOGLU, P. **Psychologie hodnot**. Olomouc: Votobia, 2004.
- GEIST, B. **Psychologický slovník**. Praha: VODNÁŘ, 2000.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. **Psychologický slovník**. Praha: Portál, 2000.
- HORNER, N. **What is social work? Context and Perspectives**. Nashville: Learning Matters, 2009.
- HOŠEK, P. **A Bohové se vrací: Proměny náboženství v postmoderní době**. Jihlava: Mlýn, 2012.
- <http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/> [on-line] [2. 10. 2012]
- <http://www.rarosp.cz/> [on-line] [3. 11. 2013]
- JANDOUREK, J. **Úvod do sociologie**. Praha: Portál, 2003.
- KAPPL, M. a kol. **Etika sociální práce**. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2010.
- KOPŘIVA, K. **Lidský vztah jako součást profese: Psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese**. Praha: Portál, 1997.
- KOVARÍK, J., PAZLAROVÁ, H. **Posuzování situace a potřeb ohroženého dítěte**. In MATOUŠEK, O. a kol. **Metody a řízení sociální práce**. Praha: Portál, 2013.
- LOZOVIUK, P. **Etnická indiference a její reflexe v etnologii**. In JAKOUBEK, M., HIRT, T. **Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: Antropologická perspektiva**. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005.
- MACHULA, T., MACHULOVÁ, H. **Nedostatečná definice pojmu hodnota jako zásadní problém etiky sociální práce**. In *Sociální práce / Sociálna práca*, 2009, roč. 9, č. 1, s. 97–104.

MÍČKA, R. **Nemáme příliš mnoho lidských práv?: Lidsko-právní agenda a její limity v kontextu politické filosofie a sociální etiky.** In ROSKOVÁ, L. **Lidská práva v proměnách času.** České Budějovice: ZSFJU, 2012, s. 134–139.

MONTOUSSÉ, M., RENOUD, G. **Přehled sociologie.** Praha: Portál, 2005.

MUSIL, L. „Ráda bych Vám pomohla, ale...“ **Dilemata práce s klienty v organizacích.** Brno: Marek Zeman, 2004.

MUSIL, L. **Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“.** In *Sociální práce / Sociálna práca*, 2008, roč. 8, č. 2, s. 60–79.

MUSIL, L. **Identita oboru / profese sociální práce.** In MATOUŠEK, O. a kol. **Encyklopedie sociální práce.** Praha: Portál, 2013.

NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. **Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce.** Hradec Králové: Gaudeamus, 2010.

NEČASOVÁ, M. **Úvod do filosofie a etiky v sociální práci.** Brno: Masarykova univerzita, 2001.

NEČASOVÁ, M. **Komentář k mezinárodnímu etickému kodexu.** In *Sociální práce / Sociálna práca*, 2004, roč. 4, č. 4, s. 36–38.

NEČASOVÁ, M. **Profesní etika.** In MATOUŠEK, O. a kol. **Metody a řízení sociální práce.** Praha: Portál, 2013.

PRUDKÝ, L. **Hodnoty a normy české společnosti – stav a vývoj v posledních letech.** Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004.

REAMER, F. G. **Social work values and ethics.** New York: Columbia University Press, 1999.

RŮŽIČKA, M., HENIG, D. „Identita“

v sociálním výzkumu: Epistemologické meze. In MAREŠ, P., HOFÍREK, O. **Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze (sborník z konference).** Brno: Masarykova univerzita, 2007.

RŮŽIČKOVÁ, D., MUSIL, L. **Hledají sociální pracovníci kolektivní identitu?** In *Sociální práce / Sociálna práca*, 2009, roč. 9, č. 3, s. 79–92.

SOTONIAKOVÁ, E. **Etika v sociální práci.** In KOL. AUTORŮ. **Kapitoly ze sociální práce.** Ostrava: FFOU, 2004.

ŠEBKOVÁ, I. **Profesní identita studentů psychologie** (nepublikovaná diplomová práce). Masarykova univerzita, 2008.

ŠRAJER, J. **Lidská důstojnost a sociální práce.** In *Sociální práce / Sociálna práca*, 2006, roč. 6, č. 2, s. 109–113.

ŠRAJER, J. **Etika a požadavek komplexnosti v sociální práci.** In *Sociální práce / Sociálna práca*, 2012, roč. 12, č. 3, s. 81–88.

ŠTĚCH, S. **Profesní identita školního psychologa.** In *Školský psycholog*, 1998, č. 8, s. 26–32.

ŠVARÍČEK, R. **Zlomové události při vytváření profesní identity učitele.** In *Pedagogika. sk*, 2011, roč. 2, č. 4, s. 247–274.

THOMPSON, N. **Understanding Social Work.** Hampshire: Palgrave, 2009.

VRZÁČEK, P. **Vedení ve shodě s organizačními hodnotami.** In HAVRDOVÁ, Z. a kol. **Hodnoty v prostředí sociálních a zdravotních služeb.** Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2010.

Poznámky

- 1 Kontakt: monikaflidrova@seznam.cz
- 2 Kontakt: mopatrnny@tf.jcu.cz

Eva Zakouřilová: **Speciální techniky sociální terapie rodin.** Praha: Portál, 2014.

Díky redakci časopisu Sociální práce / Sociálna práca se mi do ruky dostala velmi zajímavá kniha o technikách sociální terapie.

Po přečtení této knihy se domnívám, že zcela právem má patřit do knihovniček všech sociálních pracovníků, zejména těch, kteří pracují s rodinami (bez ohledu na to, zda se jedná o pracovníky OSPOD, organizací zajišťujících sanaci rodiny, pracovníky nízkoprahových zařízení pro děti a mládež, pracovníky azylových domů). Knihu určitě ocení i pracovníci z dalších pomáhajících profesí – učitelé, psychologové. Předpokládám, že své místo má i v pracovních policistů, kteří se například zabývají problematikou syndromu CAN, CSA či domácího násilí. Tato kniha by mohla rovněž sloužit jako vynikající studijní materiál pro studenty oboru sociální práce a dala by se využít i v předmětu supervize, metody sociální práce, neboť uvádí náměty pro rozhovor s klienty.

Knihu autorka rozdělila na pomyslné dvě části. V teoretickém vstupu do tematiky sociální terapie autorka definuje základní pojmy (nejvíce mě zaujalo vymezení sociální terapie, kterou je možné všestranně aplikovat díky jejímu širokému zákonnému ukotvení) a pro upevnění získaných poznatků předkládá čtenáři na konci každé kapitoly několik otázek spojených s popisovaným tématem (další zajímavý moment knihy). Autorka je nutně pochválit za to, že jednoduchým způsobem popisuje možnosti použití různých technik sociální terapie na příkladech z praxe. Zároveň neustále zdůrazňuje, že tyto techniky jsou jedním

z mnoha doplňků, které je možné využít pro lepší pochopení problému klienta. Dále autorka zdůrazňuje, že je nelze používat svévolně a brát jejich výsledek za bernou minci, ale že je nutné chápat je jako další zdroj informací o povaze problému klienta a že díky těmto technikám je možné pochopit i citlivější záležitosti vázané např. na vztahy mezi dětmi a rodiči, o kterých třeba děti nechtějí přímo hovořit. Kromě toho autorka zdůrazňuje, že použití technik musí vždy předcházet vycvik, aby sociální pracovník dokázal zvolit vhodnou formu techniky a uměl získané informace správně vyhodnotit. Sama autorka přiznává, že čerpala inspiraci od známých osobností.

V praktické části své knihy předkládá autorka čtenáři několik příkladů použití různých technik. Je chválné, že autorka popisuje detailní postup aplikace dané techniky, jaké pomůcky je nutné mít připravené, jaké otázky pokládat a jak vypadá výsledek použité techniky. Myslím si, že právě tyto praktické příklady knihu nesmírně obohacují a mohou posloužit pracovníkům pro

snadnější pochopení celé techniky a vyučujícím poskytnout náměty pro nácvik praktických dovedností studentů a studentům tak pomohou upevnit pochopení individuálního nedirektivního přístupu ke klientům, neboť jim mohou ukázat, jak se ptát na ožehavější a velmi osobní témata.

Myslím si, že přínos knihy pro oblast sociální práce je jednoznačný. Jasně vymezení podstaty sociální terapie, vysvětlení různých technik na praktických příkladech a neustálé zdůrazňování faktu, že

sociální terapie je významným DOPLŇKEM práce s klientem a že je nutné k těmto technikám přistupovat s pokorou a po důkladném výcviku, aby nedošlo k poškození klienta mylným vyhodnocením získaných informací bez dalšího ověření. To znamená využívat tyto techniky rozumně a s nadhledem.

Je možné, že někomu může vadit to, že kniha je jednoduchým vstupem do celé problematiky, že nejde příliš do hloubky. Ale domnívám se,

že právě podobné knihy mohou posloužit jako motivace k dalšímu studiu tématu. Myslím si, že jedním z poslání této knihy je vést sociální pracovníky k lepšímu pochopení klienta a jeho trápení, a to je nezanedbatelný přínos.

Jana Šimečková,

VOŠ sociální Prachatice a

Teologická fakulta

JČU v Českých Budějovicích

Lenka Eckertová, Daniel Dočekal: Bezpečnost dětí na internetu. Praha: Computer Press, 2013.

Přestože kniha *Bezpečnost dětí na internetu* je opatřena klíčovým podtitulem *Rádce zodpovědného rodiče*, jedná se o titul, kterému může svoji pozornost věnovat také pomáhající profesionál – sociální pracovník.

Internet je svět takřka bezhraniční. S mnohými výhodami a příležitostmi, které nabízí, stejně jako s nesčetnými záludnostmi a riziky, které mohou každému uživateli internetu velmi nepříjemně vstoupit do jeho života – zvláště dětem. Autoři tento svět popisují přesně takový, jaký skutečně je. Předkládaným textem usilují o zkompetentnění rodičů (potažmo dalších čtenářů) k tomu, aby dokázali tomuto světu rozumět a snad i rozlišovat dobré od nebezpečného. Mezi řádky můžeme kontinuálně číst tezi, že

mnoho chyb v prostředí internetu (a autory zajímají především ty chyby, které nás mohou dostat do úzkých) činíme buď z nevědomosti, či neznalosti. Nejlepším způsobem, jak předcházet prezentovaným negativním situacím

a komplikacím vstupujícím do života ve spojitosti s používáním internetu, je zvyšovat digitální kompetence jednotlivců. Publikace má tak často výrazně edukativní charakter.

Autoři si všímají velmi důležitých a zajímavých témat a předkládají zásadní teze. Reflektují, jak dělení světa na reálný a virtuální začíná být pomalu, ale jistě minulostí a jak mizí i ty hranice, které jsme v souvislosti s těmito světy byli zvyklí vnímat (ale nemizí a nezmizí zcela). V jakém světě se pohybuje dítě, které si povídá na Facebooku s kamarády,

zatímco čeká na zastávce na autobus? Jako by šlo o jeden svět – přesto ale ve skutečnosti tyto dva světy odděluje od sebe minimálně to, jak v nich (rozdílně) fungujeme. Právě srovnávání a vnímání našeho jednání v reálném a on-line (někdy propojených) světech je významnou pomůckou. Například při osvětlování tématu anonymity a důvěrnosti či navazování vztahů na a prostřednictvím internetu, nebo tématu on-line identity. Řekli bychom o sobě na největším náměstí ve městě náhodným kolemjdoucím to, co jsme schopni o sobě zcela cizím lidem říci v „anonymním“ světě internetu? Ano – jak to? Ne – proč?

V tomto kontextu pak přicházejí na řadu další témata – (kyber)šikana, stalking, přenos problémů dětí z reálného do on-line světa či v opačném směru (kupříkladu vytváření náhradní identity a sebepojetí na internetu, když ta v reálném světě nějakým způsobem selhává či má potíže), pornografie a další. Neopominutelná jsou méně závažná, ale přesto významná témata: namátkou můžeme zmínit téma nezdrženlivosti internetu, téma kvality informací (na internetu často nevnímáme hierarchii kvality dostupných informací spojených s určitým informačním vandalismem), či téma závislosti na internetu, nebo právní otázky komplikované faktem, že internet příliš nedbá na státní hranice a tím i právní systém v něm platný. Za povšimnutí zcela jistě také stojí zpracování kapitol, kde dítě není vždy prezentováno pouze jako oběť zlých činů jiných dospělých uživatelů internetu, ale jako takové, kde se samo objevuje v roli pachatele a toho, kdo ubližuje ostatním.

Internet je pravděpodobně pro každého z nás nejméně kontrolovatelným světem. Je to svět, který najednou nefunguje podle naučených pravidel a zákonitostí, a je to svět, ve kterém děti předběhly své rodiče. Staré strategie nefungují a nové jsme si ještě nedokázali osvojit. Nynější děti v tomto světě vyrůstají jako v přirozeném prostředí, ale generace jejich rodičů ještě zažila svět, který nebyl on-line. Rodiče (nebo také pomáhající profesionálové) tak najednou nejsou schopni pomoci svým dětem orientovat se v tomto světě, podobně jako o to usilují ve světě reálném – to je přece jeden z klíčových úkolů rodičů: pomoci svým dětem zorientovat se a fungovat ve světě, do kterého se narodili a ve kterém žijí. On-line svět tak

proměňuje reálné vztahy rodičů a dětí a svět internetu a jeho fungování je významnou výzvou pro off-line rodinné vztahy mezi rodiči a dětmi. Na internetu se objevují dvě základní skupiny jeho uživatelů: digitální domorodci a digitální přistěhovalci.

Kniha je členěna do relativně samostatných kapitol. Knihu tak není nutné číst od začátku až do konce, což přijde vhod těm, kteří se zajímají pouze o některá témata. Na vrub toho jde skutečnost, že některé informace a rady, jak se zachovat, se v některých kapitolách opakují, což nepůsobí příjemně na zvědavého čtenáře, který čte knihu od začátku až po její závěr. Výklady v jednotlivých kapitolách jsou doplňovány či ilustrovány příběhy ze života. Ty jsou vybírány a popisovány s velkou poctivostí – kniha čtenáře nestraší (což by se lehce mohlo stát, mají-li autoři cíl upozornit čtenáře na zvláště nepříjemná rizika), ani nekonejší různými superlativy. Jedná se tak o vyvážené, a tím i příjemné čtení.

K silným stránkám textu patří kromě jiného také vstupy a participace dalších odborníků z nejrůznějších profesí – psychologů, policistů,

Inzerce

Prohuman

*Odborný internetový časopis - sociálna práca,
psychológia, pedagogika, sociálna politika,
zdravotníctvo, ošetrovatelstvo*

www.prohuman.sk

odborníků na internetovou bezpečnost a dalších. Vnímám však jako škodu, že jejich participace dostala v textu podobu pouze krátkých poznámek – komentářů. K dalším výrazným pozitivům pak patří používání relevantních a kvalitních zdrojů z výzkumů, které se v této oblasti realizují (EU Kids Online 2009-11, zdroje z Národního centra bezpečnějšího internetu a další zdroje, či další renomovaní autoři) a jejich srozumitelná prezentace. Zklamáním pak může být zpracování právních otázek souvisejících s tématem knihy v samotném závěru publikace – uvedené citace jak v dotčené kapitole či příloze nikterak nereflektují specifickou prostředí internetu a jedná se o obecné informace, které by bylo možné najít v jakékoli podobné literatuře. Je škoda, že nebyla rozpracována jejich praktická aplikace v tomto vymezeném

tématu, a to i přes to, že cílovými adresáty jsou rodiče. Tuto skutečnost vnímám jako do určité míry promarněnou příležitost. Praxe totiž ukazuje, že právě ve spojení se světem internetu se vynořují velmi složité (právní) otázky, na které se jen velmi těžko hledá odpověď.

Publikace je pro mnohá zmíněná pozitiva a oceňování hodné skutečnosti (zdaleka jsme nepojmenovali všechny) titulem, který mohou upotřebit také sociální pracovníci – kupříkladu pracovníci sociálně-právní ochrany dětí či jiní další profesionálové, kteří ke své poradenské práci a praxi využívají potenciál světa internetu.

Ladislav Ptáček,

*vedoucí oddělení sociální prevence a pomoci,
Magistrát města Brna*

Ludmila Čírtková: Viktimologie pro forenzní praxi. Praha: Portál, 2014.

Sociální pracovník jakožto pomáhající profese se velmi snadno může setkat s obětí trestného činu. Může jí být senior, dítě nebo mladistvý, člen rodiny jako oběť domácího násilí aj. Základní dovednost umět rozumět a pracovat také s takovým aspektem v životní situaci klienta by měla patřit do výbavy sociálního pracovníka. Knihu Ludmily Čírtkové s názvem *Viktimologie pro forenzní praxi* považuji za velmi vhodný zdroj pro získání právě takových informací, které sociálnímu pracovníkovi mohou poskytnout základní vhled a pochopení. Na knize oceňuji to, že přesto, že se jedná o odborný psychologický text, se v něm čtenář dobře orientuje a je přístupný každému, kdo má alespoň malé základy psychologie. Velmi praktické

jsou jak tabulky, které v průběhu textu prezentují základní teoretické poznatky, definice a různé klasifikace, tak ilustrace, které představují konkrétní kasuistiky. Ty svými příběhy čtenáře obzvlášť vtáhnou do dané problematiky. Text se tak stává ještě poutavější a přínosnější, neboť jednotlivé fenomény získávají pro čtenáře konkrétnější tvář a lépe se dá porozumět podstatě věci. Dalším kladem knihy, který jako čtenář oceňuji, je velké množství domácích, ale hlavně zahraničních studií a výzkumů, které autorka předkládá. Tím zprostředkovává čtenáři informace ze zahraničních zkušeností, které jsou vždy velkým obohacením.

Knihou *Viktimologie pro forenzní praxi* obahuje v první řadě informace o oběti: kdo je

obětí, jaké jsou typy obětí a s jakými se můžeme setkat mýty o obětech. Obzvláště poslední téma mi pro sociální pracovníky přijde velmi přínosné. A to už jen proto, že jako lidé také máme sklony k mnoha předsudkům a stereotypům. Právě proto bych tuto kapitola doporučila přečíst každému sociálnímu pracovníkovi, neboť poskytuje určitý nadhled, který by měl mít podle mého názoru každý odborník pomáhající profesi. Další kapitoly jsou zaměřeny na viktimizaci, a to primární i sekundární. První ka-

pitoly o primární viktimizaci popisují jednání obětí během trestného činu. To, co by se běžně mohlo zdát jako nelogické jednání, se po přečtení této kapitoly zdá pochopitelné. Důležitou informací je poukázání na možné dva způsoby zkreslení odborného pohledu na chování obětí v průběhu zločinu: *základní atribuční chybu a chybu zpětného úsudku* (Čírtková 2014: 44). To patří podle mého názoru k dalšímu uvědomění, které by mělo být součástí výbavy pomáhajícího pracovníka. Ne z toho důvodu, že by měl nějak terapeuticky klientovi pomáhat ve zvládnání traumatu (od toho jsou terapeuti a psychologové), ale proto, aby svým jednáním a postojem k oběti sám nezpůsobil další újmu. O tomto fenoménu *druhotného zraňování obětí*, tj. sekundární viktimizaci, je celá pátá kapitola. Tohoto zraňování se podle Čírtkové nejčastěji dopouští instituce oficiální kontroly, média a sociální okolí obětí. Pro sociálního pracovníka jako facilitátora interakcí mezi společností, sociálním okolím a jedincem je důležité chápat takovéto sociální jevy a dobře se v nich orientovat. Čírtková tu mluví o *očerňování obětí, obviňování či přenášení viny na oběť, nerespektování*

soukromí obětí, poškozování dobrého jména obětí a bagatelizaci újmy. Svou roli tu sehrávají také mýty, které by pracovník jako profesionál neměl svým postojem a jednáním posilovat. Další kapitoly jsou zaměřeny na důsledky viktimizace. Obzvláště ty, kterým je psychologie blízká a psychické mechanismy a procesy lidí jsou pro ně poutavé a zajímavé, by mohly tyto kapitoly zaujmout. Čtenář se zde dočte, jaké jsou možné následky zkušenosti obětí, s jakými viktimizačními syndromy se můžeme u obětí setkat a jak může

vypadat posttraumatická reakce. Poslední kapitoly *Zvláště zranitelné oběti* a *Spravedlnost očima obětí* mohou nabídnout informace, které již nejsou jen o vhledu, uvědomění a pochopení, ale také trochu napovídají směr jednání, které pro klienta může být nápomocné. Autorka tu například mluví o strategiích posilujících obnovu iluze o spravedlivém světě.

Celkově knihu *Viktimologie pro forenzní praxi* považuji za velmi obohacující a užitečnou. U sociálních pracovníků, kteří se setkávají v rámci své praxe s oběťmi častěji, bych ji považovala přímo za povinnou literaturu. S ohledem na zajímavost a přehlednost zpracování se domnívám, že její čtení není jen povinností, ale i radostí. Doporučuji ji v neposlední řadě také sociálním pracovníkům, kteří pracují s pachatelí, protože zastávám názor, že dobrý profesionál by nikdy neměl být zavřený v bublině světa pouze „své“ cílové skupiny, ale měl by „svou“ cílovou skupinu vždy chápat v jejím celkovém sociálním kontextu.

Petra Horová,
Fakulta sociálních studií MU

Stanovisko

Obsah článku o souvislostech narození člověka s postižením je nepřipustný

V *Časopise zdravotnického práva a bioetiky* (14, 2014, 1), který vydává jeden z ústavů AV, se na str. 48–54 objevil článek týkající se etických problémů souvisejících s narozením člověka s postižením. Článek vyvolal negativní reakce pro zanedbání publikační etiky ze strany autora a patrně i náležitých redakčních procesů ze strany časopisu. Tuto otázku zde ponecháváme stranou. Za nutné ovšem považujeme vyjádřit se alespoň stručně k obsahu článku, neboť se týká etických souvislostí práce s člověkem z jedné z cílových skupin klientů sociální péče a sociální práce; autor je navíc významným protagonistou jednoho z našich univerzitních pracovišť sociální práce.

Jsme přesvědčeni, že:

- v kontextu současné sociální práce ani v kontextu jiném není přípustné užívat termín „zrůda“ pro lidské bytosti narozené s postižením;
- diskusi o zabítí již narozených dětí (byť s významným postižením) je třeba chápat jako diskusi o vraždě;
- řešení spočívající v povinném ukončení těhotenství bez ohledu na délku jeho trvání, sledující prioritu zájmu společnosti na zdravé populaci, je eticky těžko ospravedlnitelné;
- rozhodování lékaře u porodu „zásadně bez vyjádření matky či rodičů“ s ohledem na možný vznik traumatu u těchto osob odporuje

konsenzu našeho oboru, kde klademe důraz na možnost vyjádření se všech zúčastněných. Rozborem textu a jeho argumentace se v tuto chvíli nezabýváme, jde nám o vyjádření zásadního stanoviska k etickým souvislostem narození jedince s postižením z perspektivy etiky sociální práce.

Mgr. Zdeňka Dohnalová, Ph.D. (FSS MU)
Mgr. et Mgr. Ondřej Doskočil, Th.D. (ZSF JU)
Ing. Mgr. Ondřej Fischer, BD. MA. (Jabok, ETF UK)
Mgr. Jakub Jínek, Ph.D. (FF UK)
Dr. Ing. Alois Křišťan, Th.D. (TF JU)
Doc. Tomáš Machula, Ph.D., Th.D. (TF JU)
PhDr. Roman Míčka, Th.D. (TF JU)
PhDr. Mirka Nečasová, Ph.D. (FSS MU, Caritas)
Mgr. Martina Pavelková (TF JU)
Doc. Dr. phil. Jakub Sirovátka (TF JU, ETF UK)
Doc. MUDr. Jiří Šimek, CSc. (ZSF JU)
PhDr. Vojtěch Šimek (TF JU)
Doc. Jindřich Šrajfer, Dr. theol. (TF JU)
PhDr. Jan Vitoň, Ph.D. (ZSF JU)
Mgr. Jan Vybíral (EA Brno)
Mgr. Helena Wernischová (EA Praha)

Autoři stanoviska jsou vyučujícími předmětů v oboru etiky škol ASVSP.

Omlouvám se každému, koho se dotkl text mého článku, který byl publikován v odborném, recenzovaném právnickém časopise. Zároveň jsem rozhodnut vyvodit osobní profesní odpovědnost ve vztahu k oboru sociální práce.

Miroslav Mitlöhner

Ústav sociální práce Univerzity Hradec Králové
pořádá mezinárodní vědeckou konferenci

XI. Hradecké dny sociální práce

Téma konference:

Sociální práce v kontextu lidských práv

Hradec Králové, Hradecká 1227

10. až 11. října 2014

Více informací naleznete na:

<http://hradeckednysp.usp-uhk.cz/>

<http://www.socialniprace.cz/>

Seminář Participace a spolupracující přístup při práci s ohroženými dětmi a rodinami

6. a 7. 5. 2014 se konal v Brně seminář *Participace a spolupracující přístup při práci s ohroženými dětmi a rodinami*. Seminář se realizoval v rámci sub-projektu PF 134 „Inovace služeb a metod práce s ohroženými dětmi a rodinami: nové přístupy a příklady dobré praxe ve Švýcarsku“, podpořeného z Fondu Partnerství v rámci programu švýcarsko-české spolupráce.

V úvodním příspěvku diskutoval pan **Jean Zermatten** otázky, které plynou z teoretického a právního rámce daného Úmluvou o právech dítěte. Na odpoledním workshopu se pak také podělil o případovou studii k tématu nejlepších zájmů dítěte. Jean Zermatten je zakladatelem a ředitelem Mezinárodního institutu pro práva dítěte v Sionu ve Švýcarsku (IDE). Působil ve funkci místopředsedy a poté předsedy Výboru OSN pro práva dítěte v Ženevě (2005 až 2013). V následujícím příspěvku paní **Renate Winter** představila angažovanou soudní praxi ve prospěch práv dítěte. Její bohaté zkušenosti mezinárodní soudkyně OSN obohatily také posluchače na odpoledním workshopu, kde se věnovala rozboru konkrétních případů participace dítěte v soudnictví. **Rolf Widmer** představil v následujícím příspěvku jedinečný mezinárodní projekt, jehož výsledkem jsou standardy kvality v náhradní péči o děti, uplatňované kromě Švýcarska také v řadě dalších zemí Evropy. Pan

Widmer je zakladatelem sdružení pěstounských rodin TIPITI, prezidentem švýcarské pobočky FICE. Je rovněž ředitelem ISS (International Social Services) v Ženevě a konzultantem UNICEF. Také s ním se mohli účastníci setkat na odpoledním workshopu a odnést si řadu nápadů pro inovaci práce s dětmi v náhradní péči. Odpoledne se konal také workshop **Jitky Navrátilové** z Katedry sociální politiky a sociální práce FSS MU v Brně. Na svém workshopu diskutovala možnosti úkolově orientovaného přístupu z perspektivy silných stránek klientů. Také druhý den semináře se těšil velkému zájmu účastníků, kterých přišlo opět více než sto. Příspěvek **Libora Musila**, profesora FSS MU v Brně, analyzoval současný kontext sociální práce a roli sociálních pracovníků v procesu pomoci klientovi v nesnázích. **Pavel Navrátil**, docent Katedry sociální politiky a sociální práce FSS MU, využil zkušenosti z návštěvy ve švýcarském dětském domově Riedererholz a ve svém příspěvku rozvíjel téma participace dětí při poskytování, rozvoji a evaluaci sociálních služeb a organizace. **Igor Nosál**, asistent pěstounských rodin v občanském sdružení Trialog a terapeut v brněnském Klokánku FOD, se zaměřil na otázku, jak vytvářet prostor pro participaci dětí v pěstounské péči. V následujícím příspěvku **Jean Zermatten** přinesl

příklady uplatňování nejlepších zájmů dítěte ve švýcarském civilním právu. **Rolf Widmer** pak prezentoval téma „Citlivé otázky umísťování dětí mimo rodinu“, v němž se opět jako spojující nit semináře vynořovala důležitost respektované spoluúčasti dětí. Odpolední část byla opět vyhrazena práci ve workshopech. **Rolf Widmer** vedl workshop „Pěstounská péče, příprava a plánování odchodu dětí z pěstounských rodin, pobytových zařízení nebo krizových center“. **Simona Venclíková**, lékař-psychiatri FN v Brně, se věnovala otázce podpory pěstounů, u kterých se v souvislosti s výkonem pěstounské péče manifestují psychické problémy. **Pavel Navrátil** se ve svém workshopu zabýval perspektivou silných stránek v sociální práci. Workshop,

který se zabýval uplatněním „na řešení zaměřeného přístupu“ při práci s ohroženými rodinami, vedli **Igor Nosál** a **Eva Janíčková**, vedoucí Pobočky FOD Brno.

Podle ohlasů účastníků i přednášejících to byly nejen příjemné, ale i užitečné dva dny. Doufám a těším se z toho, že mnoho z dvoudenního semináře zůstává mezi námi dál a že myšlenky a přístupy, které se seminář snažil přinést, najdou uskutečnění v naší praxi. Zájemci o prezentace ze semináře najdou materiály na stránkách pořadatele <http://www.ceskobritska.eu/Projekty.aspx>.

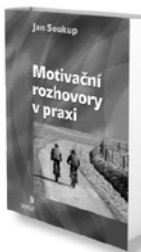
Igor Nosál,

odborný garant sub-projektu PF 134

Inzerce

E-shop: obchod.portal.cz

www.portal.cz

Jan Soukup

Motivační rozhovory v praxi

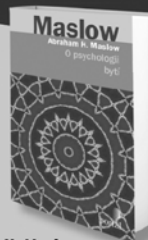
Jádrem textu je seznámení s dílčími technikami a s celkovou strategií vedení motivačních rozhovorů. Publikace popisuje procesy změny chování a ukazuje, jak úspěšně pracovat s motivací. Důraz je kladen na základní vztahový přístup charakterizovaný spoluprací, respektem, zájmem a pomocí klientům při hledání vlastní motivace, nápadů a cest ke změně. Témata jsou zpracována s ohledem na praktické využití a ilustrována množstvím příkladů.

brož., 152 s., 289 Kč

Marta Anna Petrášová, Zdeněk Štěpánek, Ilona Prausová Mentorink – forma podpory nové generace

Autoři definují role a zodpovědnosti při procesu mentorování. Radí s výběrem vhodného mentora i junióra. Zabývají se etikou této profese. Popisují různé typy mentorinku i jednotlivé fáze mentorovacího procesu. Čtenáři mají dále možnost seznámit se se zkušenostmi českých mentorů z různých odvětví podnikání i z různých věkových skupin.

brož., 160 s., 255 Kč

Abraham H. Maslow

O psychologii bytí

Jednou z nejčastěji citovaných teorií v oblasti lidské motivace je hierarchie lidských potřeb Abrahama H. Maslowa. Podle tohoto autora jsou lidské potřeby uspořádány od nejnižších ke nejvyšším. Objasňuje charakteristiky lidí s vyšší úrovní motivace, kteří se sebeaktualizují a mohou být inspirací pro ostatní. Kniha je sérií Maslowových přednášek na tato témata z let 1954–1961. Dílo vychází v češtině poprvé.

brož., 320 s., 499 Kč

Pro Česko: Portál, s. r. o., tel. 283 028 203, e-mail: obchod@portal.cz

Knihkupectví Portál: Jindřišská 30, Praha 1 / Klapkova 2, Praha 8

Pro Slovensko: portalslovakia@stonline.sk, tel. 00421 910 995 655, www.portalslovakia.sk

portál

Technologie usnadňují život lidem se zdravotním postižením

Konference INSPO si dala od svého počátku za úkol představovat technologické novinky určené pro lidi se specifickými potřebami. Letošní již 14. ročník, na který se sjelo 15. března do Kongresového centra Praha rekordních 367 účastníků, představil zajímavá nová řešení určená pro lidi s tělesným, zrakovým, sluchovým a kombinovaným postižením, ale i pro dyslektiky či osoby po mozkové mrtvici.

Například Remote Assistant stejnojmenné společnosti je aplikace, která umožní nevidomým lidem využívat zrak kamarádů nebo rodiny na dálku. Vzdálený asistent vidí video z mobilu nevidomého, zároveň jeho polohu na mapě a může mu poradit v jakékoli situaci.

Mobilní aplikace EDA Play, kterou představila společnost Raná péče EDA, je zaměřena na trénink zraku a jemné motoriky pro děti s kombinovaným postižením. Jiří Menšík z občanského sdružení Petit předvedl v premiéře VOX komunikátor. Tato aplikace bude dostupná zdarma díky podpoře Nadace Vodafone. Je určena

pro základní alternativní komunikaci, primárně pomocí iPhone, ale bude ji možno použít i pro iPad.

Možnosti využití iPadů přiblížilo více přednášek. Podle zkušeností pracovníků Alfa Human Service práce s iPadem vede ke zvýšení kapacity lidí s handicapem v různých oblastech jejich disability – tréninku hrubé a jemné motoriky, koordinaci oko–ruka, nácviku cílených pohybových vzorců a tréninku kognitivních funkcí včetně komunikace.

Účastníky s těžkým tělesným postižením velmi zaujala tzv. ústní myš, kterou vyrábí ostravská společnost Inteligentní kompenzační pomůcky. S pomocí tohoto modulu lze vytvořit inteligentní domácnost, kdy uživatel jen pomocí úst dokáže ovládat počítač, mobilní telefon, televizi, ventilátor, klimatizaci, osvětlení a další zařízení.

Prvně konference INSPO představila praktické využití nových poznatků, kterých bylo dosaženo v posledních letech v oblasti neurověd.

Ústní myš lze ovládat nejen počítač, ale třeba i mobilní telefon, televizi, klimatizaci či osvětlení.

Slabozrací účastníci mohli sledovat prezentaci na tabletu, účastníkům se sluchovým postižením se na tablet přenášel simultánní přepis přednášek. Foto: autor.

Tomáš Zdechovský z neurolaboratoře v Hradci Králové předvedl mimo jiné zařízení na trénink dětí a lidí po autonehodách.

Technologie hrály důležitou roli i na samotné konferenci při zpřístupnění programu účastníkům se sluchovým či zrakovým postižením. Všechny 30 přednášek, které zazněly ve třech jednacích sálech, bylo nejen tlumočeno do znakového jazyka, ale současně byl promítán na plátno jejich simultánní přepis. Kromě toho si mohli zájemci zapůjčit tablet a sledovat přepis na něm, zatímco slabozrací účastníci mohli na tabletu sledovat prezentaci. To vše díky systému Polygraf střediska Teiresiás Masarykovy univerzity. Jeho pracovníci rovněž pořídili

videozáznamy všech přednášek, které je možné zhlédnout na www.helpnet.cz/inspo.

Konference INSPO zraje jako dobré víno, napsal na svém blogu Poslepu.cz Radek Pavlíček. Není sám, kdo jezdí na konferenci opakovaně, 55 procent účastníků navštívilo konferenci vícekrát, 18 procent dokonce nejméně pětkrát. A díky Nadaci Vodafone, která se stala od letošního roku generálním partnerem konference, lze očekávat v příštím ročníku další vylepšení, mimo jiné pozvání zahraničních přednášejících.

*Jaroslav Winter,
prezident BMI sdružení*

Inzerce

HORIZONTY
2014
Skupina Narativ pořádá

Mezinárodní sympozium o kolaborativní a dialogické praxi
„Kdo je tady expert?“
v oblastech: duševní zdraví, závislosti, vzdělávání, sociální exkluze

hlavní hosté: **Harlene Anderson (USA)**, Peter Bullimore (VB),
Tom Strong (CAN), Loek Schoenmakers (NL), Jako doma (ČR)

21.-22. listopadu 2014, Brno
Více informací na <http://www.narativ.cz/horizonty>

Krátké zprávy

„Dítě vychovává celá globální vesnice“

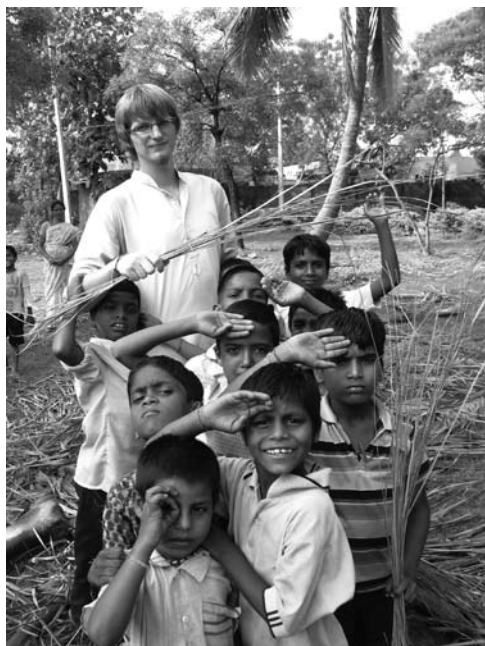
Jaký vliv má v dnešní době internet a digitální média na budování identity a rozvoj osobnosti mladých lidí? Jakou roli při tom hrají odborníci pracující s ohroženými dětmi a mládeží a jak mohou podpořit jejich on-line bezpečnost? O těchto otázkách hovořila stovka odborníků 8. dubna v Berlíně. Organizace Stiftung Digitale Chancen, koordinátor projektu Social-Web – SocialWork, spolu se svými partnerskými organizacemi pozvala odborníky pracující s dětmi a mládeží a další zainteresované ke společné diskusi o sociální práci, která může být využita k zajištění bezpečnosti ohrožených dětí a mládeže na internetu. V průběhu setkání byly prezentovány výsledky projektu. Zároveň byla vypracována shrnutí pro lepší pochopení toho, jak poznatky přenést a přizpůsobit pro jiné skupiny odborníků z dalších evropských zemí.

V České republice koordinuje projekt Národní centrum bezpečnějšího internetu (NCBI), které pro sociální pracovníky z celé ČR připravilo celodenní program nazvaný „Sociální práce s mládeží ohroženou elektronickým násilím a kyberkriminalitou“. Zkušenosti lektorů jich proškolili 220. Program absolvovali sociální pracovníci OSPOD, zástupci neziskových organizací poskytujících krizovou pomoc dětem v ohrožení, nízkoprahových zařízení a dalších sociálně psychologických služeb. Při vzdělávání NCBI spolupracovalo např. s Dětským krizovým centrem, Diakonií, ICM, krajskými úřady, úřady městských částí apod. Program získal akreditaci MPSV. NCBI zajistilo trénink budoucím lektorům programů pro sociální pracovníky, který absolvovalo 20 odborníků z praxe sociální práce. Absolventům i dalším zájemcům jsou k dispozici on-line lekce k problematice elektronické bezpečnosti a sociální práci. Závěrečné hodnocení projektu, materiály a on-line lekce v šesti evropských jazycích budou k dispozici od léta 2014.

Adopce na blízko vysílá svého 151. dobrovolníka

V sobotu 14. června 2014 proběhne v Salesiánském centru v Praze 10. ročník akce s názvem AKSANTI. Jedná se o slavnostní vyslání dobrovolníků v rámci projektu Adopce nablízko. Sedmnáct dobrovolníků letos vycestuje do šesti zemí světa, kde věnují rok svého života pomoci znevýhodněným dětem a mládeží bez nároku na jakoukoli odměnu. Během večera se představí nejen dobrovolníci vysílání, ale i současní a bývalí, kterých je za deset let trvání projektu již 151. Návštěvníci se prostřednictvím kulturního programu budou moci seznámit i s místy, kde dobrovolníci působí, nebo ochutnat exotická jídla. Aksanti znamená ve svahilštině „děkuji“ – velký dík patří všem dobrovolníkům, kteří se rozhodli věnovat část svého života potřebným. Tito mladí lidé se vydají do Konga, Zambie, Indie, Etiopie či Bulharska, kde se zapojí do již existujících projektů zaměřených na vzdělávání a výchovu dětí a mládeže. Hlavní náplní jejich práce je péče o děti ulice, výuka dětí ve venkovských školách či organizace volnočasových aktivit pro děti ze sociálně vyloučených rodin. „Vzdělání a dobré vzory je to, co zdejším klukům pomůže, aby pak nemuseli celý život pálit dřevěné uhlí nebo prodávat drobnosti na trhu a našli si práci a měli dobrý život,“ napsala dobrovolnice Alžběta Žáková ve svém posledním dopise z Konga, kde pracovala v centru pro děti

ulice.

Celý pobyt podstupují mladí lidé dobrovolně, bez nároku na odměnu. Navíc si musí financovat i některé z výdajů spojených s cestou – pojištění, vízum, očkování nebo letenku. Projekt Adopce nablízko umožňuje přispět dobrovolníkům a pomoci jim uhradit alespoň část nákladů. Lidé, kteří chtějí libovolným příspěvkem podpořit konkrétního dobrovolníka, mohou využít webové stránky projektu Adopce na blízko.

Česká asociace streetwork otevřela Restart Shop

Česká asociace streetwork (ČAS) otevřela Restart Shop, dobročinný obchod s darovaným zbožím na podporu služeb pro mládež v Biskupské ulici v srdci Prahy, který bude provozovat tréninková pracovní místa pro mladé lidi. Restart Shop vychází z modelu britských charity shops. Ty v západní Evropě fungují jako nástroj, kterým lidé mohou podporovat sociální služby. Obchod úzce spolupracuje s kluby pro mládež, které pomáhají teenagerům přežít mládež bez úhony a ve zdraví. Sociální služby známé jako nízkoprahové zařízení pro děti a mládež jim poskytují smysluplné trávení času, poradenství v těžkých situacích, reflexi vztahů v rodině, škole, s kamarády. Restart Shop bude také provozovat tréninková pracovní místa pro mladé lidi. Nejen že jim nabídne práci prodáváče, ale

zároveň bude rozvíjet jejich potenciál, protože o darované zboží, než přijde do prodejny, je třeba se dobře postarat – očistit je, a když je to možné, poopravit, aby věci mohly restartovat k dalšímu životu.

Interaktivní výstava NAŠE CESTA v Brně slibuje dětem i dospělým vzrušující koktejl zážitků a poučení ze života se zdravotním postižením

V zážitkový svět pro malé i velké se od 1. května do 30. června promění pavilón H výstaviště BVV v Brně. Cílem výstavy nazvané NAŠE CESTA, která se uskuteční v rámci projektu chodcilide.cz, je bořit bariéry, jež mezi většinou společností a lidmi se zrakovým, sluchovým nebo tělesným postižením staví nevědomost, neznalost a nepochopení. „NAŠE CESTA není klasická výstava, kde si nesmíte na nic sáhnout. Nebudeme na ní mentorovat, dojímat se ani děsit. Ale zcela záměrně budeme děti i dospělé přímo zapojovat do konkrétních situací ze života člověka se zdravotním postižením,“ přibližuje koncept výstavy projektová manažerka Slávka Hocká. „NAŠE CESTA je cestou pochopení na základě osobního prožitku a racionálních informací,“ upřesňuje. Na ploše 1 200 m² návštěvníci budou moci na vlastní kůži zažít například manipulaci s ortopedickým vozíkem

v prostředí nádraží a běžné ulice, orientaci na náměstí bez kontroly zrakem nebo pocíty člověka v hotelu, který neslyší zvuky kolem sebe. Projekt chodicilide.cz už od roku 2011 usiluje o změnu postoje veřejnosti k lidem se zdravotním postižením. Název chodicilide.cz vychází z tématu první vlny mediální kampaně – v ní všichni lidé na světě umějí létat. Metafora upozorňuje na to, že přestože neumíme létat, prožíváme plnohodnotný život a naše „postížením nelétáním“, stejně jako jakákoliv jiná odlišnost, není důvodem k tomu, abychom byli podceňováni, odstrkováni a litováni. Realizátorem projektu je Nadace Sirius.

Lata už 20 let pomáhá ohrožené mládeži

Původně experiment vysokoškolského pedagoga a jeho studentů, dnes profesionální organizace, která se svými dobrovolníky pomohla stovkám klientů. Nezisková organizace Lata oslavila svých dvacet let fungování s veřejností na koncertě v pražském klubu Futurum v úterý 29. dubna. „Celé dny i noci trávila zavřená ve svém pokoji za zataženými závěsy bez jediné kamarádky. Vyzkoušeli jsme ledacos. Dvakrát změnu školy, psychologii, psychiatra, léky,“ začíná maminka Báry vzpomínku na těžké období. Nakonec našla patnáctiletá Bára pomoc v Latě. Začala se scházet se starší dobrovolníci, mluvila s ní o svých problémech a společně mají spoustu zážitků. „Dneska už je Bára úplně jiný člověk, má spoustu kamarádů a dokonce i zlobí jako správná sedmnáctiletá slečna,“ říká její maminka.

Podobně jako Bára prošlo Latou za dvacet let fungování na 1 500 klientů. Děti ze sociálně slabých rodin, s problémy ve škole nebo třeba mladí lidé opouštějící dětské domovy, kteří potřebují pomoci s prvními kroky do samostatného

života. U zrodu dnes již zaběhlé organizace přitom stál původně jeden vysokoškolský pedagog psychologie a jeho studenti, kteří přišli s myšlenkou vytvořit terapeutickou skupinu pro mladistvé s různými výchovnými či psychiatrickými problémy.

„Když jsme Latu zakládali, nehleděli jsme do daleké budoucnosti. Byla to doba nadšení, obnovování tradic a využívání modelů práce, které jsme měli možnost vidět jinde, především v Holandsku,“ vzpomíná dnes zakladatel Lata docent Oldřich Matoušek.

Hlavní činností Lata je dnes program „Ve dvou se to lépe táhne“. Jeho princip je prostý – klient se každý týden po dobu až dvou let schází s vyškoleným dobrovolníkem, se kterým tráví volný čas a zároveň řeší své problémy. V posledních letech se Lata věnuje stále více také práci s celou rodinou. „Od začátku bylo jasné, že dobrovolník nemůže stačit na všechno, co klient potřebuje. Že bude nutná spolupracující síť, do které vedle klienta a dobrovolníka budou patřit i profesionálové. Jsem rád, že se tímto směrem Lata vyvíjí,“ dodává Matoušek.

Konference Institutu pro důstojné stárnutí Diakonie ČCE

Na téma „Rozvoj komunitních zdravotně sociálních služeb – hledání průníků a společných víceborových řešení“ se uskutečnila 27. května v budově Poslanecké sněmovny v Praze.

V průběhu konference se diskutovaly a projednávaly návrhy a podněty z expertních regionálních kulatých stolů, v rámci kterých byly v Brně, Ostravě, Plzni a Hradci Králové s pracovníky zdravotních a sociálních služeb a místních samospráv diskutovány problémy, priority a potřebná opatření v této oblasti. Představeny byly také podněty z mezinárodní konference, kterou Diakonie ČCE uspořádala 12. května v Praze a na které vystoupili přední odborníci z Izraele, Švédska, Francie, Německa a Velké Británie. Závěry z obou konferencí jsou uveřejněny na webových stránkách <http://www.dustojnestarnuti.cz/>.

Jak posílit důvěryhodnost neziskovek? Tomu se věnoval NGO Market

Co nejvíce pomůže neziskovým organizacím? To, že jim lidé začnou více důvěřovat. Možnost porozumět neziskovému sektoru nabídl již 15. ročník veletrhu NGO Market, který se konal

v pátek 25. dubna 2014 v pražské Národní technické knihovně. Neziskové organizace odvádějí důležitou, nezastupitelnou práci. Fungují díky obrovskému nasazení jejich zaměstnanců a také

díky důvěře veřejnosti. Právě na jejím udržení je třeba neustále pracovat, bez důvěry by neziskový sektor nemohl fungovat," říká Michaela Marksová, ministryně práce a sociálních věcí.

Na veletrhu NGO Market se představilo více než 200 neziskových organizací z celé České republiky i ze zahraničí. Letošním tématem byla kultura dárcovství a dobrovolnictví. „Proběhly přednášky pro veřejnost i semináře pro odborníky z oboru, součástí bylo to nejdůležitější – praktické ukázky, jak taková neziskovka funguje,“ uvedla koordinátorka projektu Ester Pěkná. Větší věrohodnost pomůže neziskovým organizacím získat další dárce, podporovatele, zaměstnance a dobrovolníky a plnit tím poslání, které ve společnosti mají.

Inzerce

asvsp
asociace vzdělavatelů
v sociální práci

Sekce vzdělávání ASVSP připravuje
pro vzdělavatele a další zájemce výcvik

Supervize v pomáhajících profesích

Základní informace:

- Rozsah výcviku je 240 hodin.
- Akreditace Ministerstva školství SR, která je platná i v ČR.
- Místem konání je Brno.
- Výcvik začíná v lednu 2015 a trvá 1,5 roku (10 třídních setkání).
- Výcviku se může účastnit maximálně 18 lidí.
- Předpokládaná cena výcviku je 22. 500 Kč (plus 21% DPH).
- Odborným garantem výcviku je prof. PhDr. Ján Gabura, CSc.
- Výcvik připravujeme ve spolupráci s Asociacíou supervízorov a sociálnych poradcov SR (<http://www.asp.sk/sk>).

Cílem nabízeného výcviku je odborná příprava supervízorů působících v pomáhajících profesích; zvláštní pozost bude věnována oblasti supervize praxe ve vzdělávání v sociální práci.

Více informací o tomto výcviku i dalších seminářích včetně přihlášky najdete na <http://www.asvsp.org/vzdelavani.php>

Za realizační tým Sekce vzdělávání ASVSP:

PhDr. Mirka Nečasová, PhD.,
E-mail: necasova@fss.muni.cz
PhDr. Hana Thielová,
E-mail: hana.thiel@seznam.cz

Přechodové byty Pasáž

Se službou chráněného bydlení *Přechodové byty Pasáž* pro zotavující se uživatele návykových látek jsem se seznámila díky práci na diplomce. Za tuto možnost děkuji Sdružení Podané ruce. Vzala jsem diktafon připravený na dlouhé povídání se samotnými klienty, a to jak bývalými, tak současnými.

Tato ojedinělá služba se zrodila prakticky náhodou. Sdružení Podané ruce muselo vrátit část svých nebytových prostor městu. Jako kompenzaci získalo do dlouhodobého pronájmu dva obecní byty. Ze začátku byly využívány některými klienty, kteří opouštěli doléčovací centrum. V roce 2007 byly začleněny pod nově vzniklé centrum Pasáž a začaly zvolna směřovat ke své současné podobě. Pravidla byla vytvářena doslova „na koleně“, v úzké spolupráci s prvními klienty.

Bydlení především

Mluvila jsem s bývalými klienty, kteří pomáhali renovovat byty do dnešní podoby. Z vyprávění byl zřejmý přínos ve všech směrech. V čem? Z klientů se stali běžnými nájemníky bytů bez opovrhování ze strany sousedů. Spolu s pracovníky se mohli podílet na úpravách a tvorbě pravidel. Uživatelé služby se tak identifikují s prostory bytů. To obnáší převzetí odpovědnosti a podílení se na záležitostech spojených s chodem bytu, například vymalování. Tyto činnosti se tak stávají ukázkou toho, jak se dá smysluplně trávit volný čas.

Když klienti začínají využívat Byty, nacházejí se v těžké životní situaci. Ale poskytnuté zázemí vytváří pocit bezpečí. Což vede ke změnám psychické pohody, navození vnitřního klidu a fyzického zdraví. Jak služba pomáhá, to dokládá odpověď klientky M.: „*Hodně, protože to byla změna životního stylu. Mohla jsem se věnovat zdraví, našla jsem domov. Směřovala jsem život podle svých představ.*“

Služba se svou podstatou odklání od tradičních přístupů, které při pomoci drogově závislým staví na první místo léčbu. Přechodové byty

Pasáž se blíží myšlence „housing first“ (bydlení především), a to tím, že pro vstup do služby není požadováno absolvování léčebného programu. Do Bytů přicházejí lidé, kteří vůbec neprošli řádnou léčbou závislosti, popřípadě ji neukončili anebo se jim po řádném ukončení nepodařil nový start. Mají velký zájem na svém zotavení a především potřebují bydlet. Více než polovinu z nich se to úspěšně daří a po půl roce využívání služby odcházejí do standardních podnámů.

Podstata Přechodových bytů Pasáž

Základním požadavkem není absolvovaná léčba, ale započatá abstinence. Ta vyžaduje motivaci a odhodlání skoncovat s primární drogou. Mají k tomu daný určitý čas a prostor. To je doba maximálně šesti měsíců. Udělují se i delší výjimky. Uchopení získaného času se odvíjí od klientových zkušeností a kontextu příběhu, se kterým do služby vstupuje. To je patrné v odpovědích klientů L. a Z.:

„*Tak doba se mi zdá strašně krátká. Člověk se usadí, rozkouká a už zase musí jít pryč a stěhovat se. Potřeboval bych delší čas na zvykání.*“

„*Tu dobu bydlení. Tu bych přidal. Na neurčito. Prostě jsme tady chvíli, líbí se mi tady.*“

... „*Na delší dobu by to nepomohlo. Sám bych si lhal. Byl jsem imunní na všechno.*“

Klienti se v rozhovorech hodně zmiňovali o tématech: Pravidla – návod pro spokojenější život, dále Pomoc a práce pracovníků jako podaná ruka. Uživatelé služby ve spolupráci s pracovníky jsou uschopněni žít vlastní život podle svých představ a možností. Základem je aktivní přístup klientů a pracovníků, zodpovědnost klientů za svůj život, jejich začleňování se do běžných činností a situací, samostatnost. Vztah klient–pracovník je založen na vzájemné důvěře a partnerském přístupu v duchu společného dialogu, kterým hledají možnosti k řešení situací. Posuďte sami z odpovědi klientky M., klienta P. a L.: „*Bylo to přechodové období, ve kterém jsem cítila určitou jistotu. Začala jsem od nuly organizovat si své věci.*“

„*A taky jsem možná víc v pohodě, to určitě. Před*

tím jsem byl venku a málem jsem se ocitl na ulici jako bezdomovec. Bylo to pro mě jako záchrana, teď mám o něco jistější práci. Před tím jsem měl hodně velký strach a taky jsem byl hodně víc úzkostlivý. Bylo tu víc obav.“

„Hodně nám pomáhají pracovníci Pasáže. Když jsem neměl na nájem, tak klidně počkali. Dalo se s nimi domluvit. Komunikace perfektní, oba dva sympatáci. Kdykoliv jsme potřebovali, tak nám pomohli. To je bez výhrad.“

„Taky teď můžu jít do práce a vydělat si peníze a stravovat se.“

Důvěra a spolupráce

Je patrné, že aktivní přístup je směřován k hledání zaměstnání. Protože klienti se podílejí na placení nájmu, tedy na úhradě sociální služby. Právě finance byly tématem všech nájemníků. To si uvědomují také sociální pracovníci, a se zájmem věnují čas zlepšení životních podmínek klientů. Což je patrné z následujících odpovědí L. a Z. *„Nebylo to třeba, protože byla vytvořena důvěra a fungovala dobrá spolupráce. Ptali se na to, co jsme potřebovali.“*

Uživatelé služby se učí od začátku každodenním činnostem, díky stabilnímu zázemí a podpoře. Důležitým faktorem podle samotných obyvatel je poloha a umístění bytů. Byty jsou dva. Jeden blíže k centru města. Což podle klientů představuje větší riziko setkání se s aktivními

uživateli drog, kteří se zde pohybují. Druhý je vzdálen od centra zhruba dvacet minut chůze pěšky. Čím dále od centra, tím menší je šance potkat se s drogami. To lze usoudit i z následující výpovědi klienta P.: *„Tak přišlo mi, že to byla i výhoda, že nejsou přímo v centru, protože to bylo aspoň oddělené od těch, co berou. Tak jsem se s nimi vůbec nepotkávala, a to je taky hodně důležité, když už člověk abstínuje a ovlivňuje to i jeho další život.“*

Byty se nacházejí v běžné zástavbě. Stírají se rozdíly s ostatními nájemníky, kteří jsou v kontaktu se sociálními pracovníky a s klienty vycházejí. Mezilidské vztahy jsou utužovány i se spolubydlíci – v každém bytu je místo pro dva nájemníky. Dochází tak zcela přirozeně k procesu resocializace a odtržení se od původní drogové subkultury. Zejména pro nekonfliktní fungování dochází k postupnému návratu do běžné společnosti.

Pro „běžné občany“ by byla vybavenost bytů nevyhovující. Avšak z mého pohledu poskytují dostatečné zázemí, jelikož je kde se vyspat, je zde kuchyň, sociální zařízení, koupelna, prostor pro volný čas a odpočinek. Byty byly také v nedávné době dovybaveny novým nábytkem. Je to prostě bydlení v prostředí, které připomíná přirozené prostředí.

Lenka Holušová

Témata připravovaných čísel

Ročník 14

3/2014: Sociální práce a soudobá společnost

4/2014: Sociální spravedlnost

5/2014: Special English Issue 2014

Ročník 15

1/2015: Sociální práce a sociální služby

2/2015: Pracovní podmínky sociální práce

3/2015: Klinická sociální práce

4/2015: Moc a bezmoc v práci s klientem

5/2015: Special English Issue 2015

Speciální anglická vydání **nejsou tematická.**

Upozornění pro autory:

Do publikačního řízení, které sestává z posouzení oborové přiměřenosti článku členem redakční rady a standardního anonymního recenzního řízení, průběžně přijímáme akademické články i **mimo vlevo uvedená témata.**

Anotace čísel (texty editorů o zaměření čísla) a veškeré důležité termíny naleznete na našich webových stránkách.

akademik@socialniprace.cz
www.socialniprace.cz

Kontakty

Doc. PhDr. Alice Gojová, Ph.D.

editorka čísla
Katedra sociální práce
FSS Ostravská univerzita v Ostravě
E-mail: Alice.Gojova@osu.cz

Respondenti a autoři publicistické části časopisu

Bc. Yvona Wrožynová

vedoucí a sociální pracovnice
Azylový dům pro rodiče s dětmi
Boétheia – společenství křesťanské pomoci, o. s.
E-mail: ad.wrozynova1@seznam.cz

Ing. Ivana Štátná

vedoucí odboru sociálních věcí
Magistrát města Ústí nad Labem
E-mail: Ivana.Statna@mag-ul.cz

Mgr. Angelika Blažková

vedoucí
Nízkoprahové denní centrum pro děti a rodinu
Centrum Slniečko, n. o.
E-mail: nizkoprah@centrumslniecko.sk

Mgr. Tomáš Ján, MBA

ředitel
Centrum sociálních služeb Praha, p. o.
E-mail: tomas.jan@csspraha.cz

PhDr. Eliška Kodyšová, Ph.D.

psycholožka a metodická vedoucí
APERIO – Společnost pro zdravé rodičovství, o. s.
E-mail: eliska.kodysova@aperio.cz

Mgr. Michaela Marksová

ministrně práce a sociálních věcí
Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
E-mail: posta@mpsv.cz

Bc. Jan Milota

koordinátor
Platforma pro sociální bydlení
E-mail: jan.milota@iqrs.cz

Mgr. Kristýna Krušinská

studentka doktorandského studia
Fakulta humanitních studií
Univerzita Karlova v Praze
E-mail: krusinska.kristyna@seznam.cz

Prof. Dr. Hans van Ewijk

profesor
University of Humanistic Studies
E-mail: H.vanEwijk@UvH.nl

Mgr. Marcela Bucháčková

vedoucí
NZDM DROM
DROM, romské středisko
E-mail: marcela.buchackova@drom.cz

Mgr. Radka Růžičková

vedoucí
Rodinný sociální asistent
DCHB – Oblastní charita Znojmo
E-mail: rodinnyasistent@znojmo.charita.cz

Rad Hetmánková

vedoucí výzkumu a zástupkyně organizace
pro média
Jako doma o. p. s.
E-mail: radka.hetmankova@jakodoma.org

PhDr. Katarína Janíková, Ph.D.

referentka
Oddelenie sociálnej pomoci
Bratislavský samosprávny kraj
E-mail: katarina.janikova@region-bsk.sk

Mgr. Anna Verešová

zakladatelka a ředitelka
Áno pre život, n. o.
E-mail: apz@nextra.sk

Mgr. Jurina Rusnáková, Ph.D.

Fakulta sociálních věd
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
E-mail: jrusnakova@ukf.sk

Mgr. Kateřina Glumbíková

studentka doktorandského studia
Fakulta sociálních studií
E-mail: katerina.glumbikova@osu.cz

Mgr. Magdalena Paulusová

právnička
Oddělení sociálního zabezpečení
Kancelář veřejného ochránce práv
E-mail: podatelna@ochrance.cz

Mgr. Andrea Vašíčková

právnička
Oddělení sociálního zabezpečení
Kancelář veřejného ochránce práv
E-mail: podatelna@ochrance.cz

Mgr. Igor Nosál, Ph.D.

odborný asistent
Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita
E-mail: igor.nosal@gmail.com

Jaroslav Winter

prezident
BMI sdružení
E-mail: winter@brezen.cz

Autoři a autorky akademických textů**Mgr. Iva Maroušková**

psycholožka, dobrovolnice působící v sociálních službách
E-mail: ifca501@gmail.com

Mgr. Katarína Kohútová

Ústav sociálních věd
Katedra sociální práce
PDF, Katolícka univerzita v Ružomberku
E-mail: katarina.kohutova821@ku.sk

Prof. PhDr. Libor Musil, CSc.

Katedra sociální politiky a sociální práce
FSS, Masarykova univerzita v Brně
E-mail: musil@fss.muni.cz

Mgr. Olga Hubíková

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí
E-mail: olga.hubikova@vupsv.cz

Mgr. Jana Havlíková, PhD.

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí
E-mail: jana.havlikova@vupsv.cz

Doc. Michal Opatrný, Dr. theol.

Katedra etiky, psychologie a charitativní práce
TF, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
E-mail: mopatrnny@tf.jcu.cz

Bc. Monika Flídrová, DiS.

studentka magisterského oboru Etika v sociální práci
TF, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
E-mail: monikaflidrova@seznam.cz

Doc. PhDr. Alice Gojová, Ph.D.

Katedra sociální práce
FSS, Ostravská univerzita v Ostravě
E-mail: Alice.Gojova@osu.cz

Mgr. Vendula Gojová, Ph.D.

odborná asistentka Katedry sociální práce
FSS, Ostravská univerzita v Ostravě
E-mail: Vendula.Gojova@osu.cz

Mgr. Eliška Lindovská

doktorandka FSS
FSS, Ostravská univerzita v Ostravě
E-mail: Eliska.Lindovska@osu.cz

Mgr. Marie Špiláčková, Ph.D.

Vedoucí Katedry sociální práce
FSS, Ostravská univerzita v Ostravě
E-mail: Marie.Spilackova@osu.cz

RNDr. Kamila Vondroušová, Ph.D.

Katedra sociálních věd
FSS, Ostravská univerzita v Ostravě
E-mail: Kamila.Vondrousova@osu.cz

Mgr. Kateřina Cilečková

Katedra sociálních věd
FSS, Ostravská univerzita v Ostravě
E-mail: katerina.cileckova@osu.cz

PhDr. Jiří Frýbert

Ulice – Agentura sociální práce, o. s.
E-mail: jirka@ulice-plzen.com

Mgr. Alena Pařízková, Ph.D.

Katedra sociologie
FF, Západočeská univerzita v Plzni
E-mail: parizkov@kss.zcu.cz

www.socialniprace.cz

aktuální zprávy
pozvánky na konference
zajímavé výzkumy
ankety k tématům čísel
duely osobností
záznamy přednášek odborníků

nabídka zaměstnání v oboru
pozvánky na vzdělávací akce
disertace a jiné diplomové práce
možnost založení vlastního blogu
informace o školách sociální práce
nabídka publikací

on-line prodej a distribuce časopisu

- databáze placených čísel
- časopis k dispozici pro PC, Mac a mobilní zařízení s iOS nebo Android
- po nabití kreditu je časopis k dispozici téměř okamžitě
- platby kartou, systémem Paypal či pomocí SMS
- dostupnost zakoupeného čísla časopisu je garantována po dobu dvaceti let

www.floowie.com/cs/avsp

on-line diskuse, ankety a aktuální zprávy

- distribuce aktuálních informací
- zprostředkování zajímavých akcí
- výzvy k diskusi a účasti v anketách

www.facebook.com/socialniprace

on-line videa a záznamy přednášek

- zprostředkování přednášek osobností sociální práce, sociální politiky, sociologie apod.
- prostor pro šíření zpráv prostřednictvím videa

www.youtube.com/user/socialniprace

Veřejný závazek časopisu

Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci

Časopis pre teóriu, prax a vzdelávanie v sociálnej práci

Posláním časopisu Sociální práce / Sociálna práca je:

- podporovat schopnost české a slovenské společnosti řešit životní problémy lidí prostřednictvím sociální práce;
- podporovat kvalitu sociální práce a profesionalizaci praxe sociální práce;
- přispívat k rozvoji sociální práce jako vědní disciplíny a ke zkvalitnění vzdělávání v sociální práci;
- podporovat zájmy poskytovatelů a uživatelů sociálních služeb.

V zájmu dosažení těchto cílů bude časopis v rámci obce sociálních pracovníků a s nimi spolupracujících a pomáhajících pracovníků jiných oborů podporovat:

- postoje, které považují odbornost a lidskost za rovnocenná kritéria kvality sociální práce;
- postoje, které kladou důraz na propojení teoretického zdůvodnění postupů sociální práce s její praktickou orientací na problémy klientů a jejich reálné možnosti;
- soudržnost všech, kteří se angažují ve prospěch řešení problémů klientů prostřednictvím sociální práce;
- otevřenou, odlišnosti chápající, poučenou a věcnou diskusi v rámci obce sociálních pracovníků;
- chuť a zájem sociálních pracovníků vidět sebe samé očima jiných.

Posláním časopisu Sociální práce / Sociálna práca je:

- podporovat schopnost české a slovenské společnosti řešit životné problémy lidí prostřednictvím sociální práce;
- podporovat kvalitu sociální práce a profesionalizáciu praxe sociální práce;
- prispievať k rozvoju sociálnej práce ako vedeckej disciplíny a k skvalitneniu vzdelávania v sociálnej práci;
- podporovať záujmy poskytovateľov a užívateľov sociálnych služieb.

V zájme dosiahnutia týchto cieľov bude časopis v rámci obce sociálnych pracovníkov a s nimi spolupracujúcich a pomáhajúcich pracovníkov iných odborov podporovať:

- postoje, ktoré považujú odbornosť a ľudskosť za rovnocenné kritériá kvality sociálnej práce;
- postoje, ktoré kladú dôraz na prepojenie teoretického zdôvodnenia postupov sociálnej práce s jej praktickou orientáciou na problémy klientov a ich reálne možnosti;
- súdržnosť všetkých, ktorí sa angažujú v prospech riešenia problémov klientov prostredníctvom sociálnej práce,
- otvorenú, odlišnosti chápajúcu, poučenú a vecnú diskusiu v rámci obce sociálnych pracovníkov;
- chuť a záujem sociálnych pracovníkov vidieť samých seba očami iných.

Anotace čísla 3/2014

Sociální práce a soudobá společnost

Sociálna práca a súdobá spoločnosť

Na stránkách časopisů *British Journal of Social Work*, *Critical and Radical Social Work*, případně *Social Work and Society* je vedena diskuse o možnostech a budoucnosti sociální práce v současné společnosti.

Překážkou, která znemožňuje sociální práci hledat odpovědi na výzvy, které generuje moderní společnost v současné fázi vývoje, je podle některých autorů persistence tzv. „diskurzu hlavního proudu“ v sociální práci, který se přizpůsobil neoliberálnímu diskurzu. Příkladem vlivu „diskurzu hlavního proudu“ je současný důraz na výzkumy zabývající se měřením efektivity intervence sociální práce místo analýzy strukturálních kořenů problémů klientů, kterým je intervence určena.

Naproti tomu tzv. „kritický diskurz“ upozorňuje na rozpory mezi rétorikou generovanou „diskurzem hlavního proudu“ a realitou sociální práce. „Kritický diskurz“ je charakterizován strukturální analýzou společenských problémů s poukazem na nutnost nově definovat cíle sociální práce.

Jak chápou sociální pracovníci obecních úřadů postavení a cíle sociální práce v pozdně moderní společnosti, její klienty a problémy, kterými se má sociální práce podle jejich názorů zabývat, zjišťoval výzkum konaný Fakultou sociálních studií Ostravské univerzity v letech 2010–2011.

Jedním ze základních rysů společnosti je podle účastníků výzkumu její polarizace, která podle jejich názorů přispívá k riziku nárůstu sociálního napětí a poklesu solidarity ve společnosti. V důsledku ekonomizace se podle názoru sociálních pracovníků objevuje trend soustředit se na práci s nejméně nákladnými klienty. Dochází k vytváření obrazu klientů, ale také sociálních pracovníků jako těch, kteří zatěžují ekonomiku a jsou „viníky“ současné špatné finanční situace státu. Účastníci výzkumu deklarovali neschopnost sociální práce reagovat na nově vznikající problémy. Proměny společnosti byly interpretovány jako rizikové pro „tradiční“ skupiny klientů, jejich situace začíná být vnímána jako neřešitelná. Sociální pracovníci upozornili na vznik nové skupiny klientů ze středních vrstev.

Záměrem tematického čísla je odpovědět na otázky:

- Reaguje teoretický diskurz sociální práce v ČR a na Slovensku na výzvy, které generuje moderní společnost v současné fázi vývoje?
- Jaké jsou cíle sociální práce v moderní společnosti v současné fázi vývoje?
- Je sociální práce metodami, které má k dispozici, schopna pomáhat tradičním i novým klientům zvládat problémy generované moderní společností v současné fázi vývoje?
- Existují nové metody sociální práce reagující na problémy generované moderní společností v současné fázi vývoje?

*Doc. PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D.,
editoř čísla*

Pokyny pro autory

(zkrácená verze, plný text je dostupný na www.socialniprace.cz)

Časopis vychází čtyřikrát ročně v českém a jedenkrát ročně v anglickém jazyce a publikuje co nejšířší spektrum článků relevantních pro sociální práci. Články mohou být zaměřeny na jakýkoliv aspekt praxe, výzkumu, teorie či vzdělávání. Časopis má následující strukturu:

1. Editorial
2. O čem se mluví
3. Inspirace pro praxi
4. Fakta, legislativa, dokumenty
5. Studie, výzkumy, analýzy
6. Studentské práce
7. Recenze knih
8. Zprávy, akce, oznámení
9. Napsali jste nám

Časopis je rozdělen na publicisticko-praktickou a akademickou část. Zatímco v částech 5 a 6 jsou publikovány zejména texty, které referují o výzkumu a studentských pracích, ostatní části jsou určeny pro publikaci tematicky atraktivních námětů z praxe zpracovaných různorodými publicistickými žánry.

1. Pokyny autorům studií, výzkumů a analýz

Redakce přijímá příspěvky, které odpovídají profilu časopisu. Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci v časopise Sociální práce / Sociální práce. Počet příspěvků od jednoho autora je omezen na dva za jeden rok.

NABÍDKA RUKOPISŮ A RECENZNÍ ŘÍZENÍ

Akademickým textem se pro účely našeho časopisu rozumí výzkumná, popř. přehledová stať (teoretická, historizující aj.). Předpokladem zařazení příspěvku do recenzního řízení je skutečnost, že v textu autor systematicky pracuje s relevantními prameny, objasňuje výzkumnou metodologii a s ohledem na svůj výzkumný cíl prezentuje také zjištění. Vzhledem k profesnímu charakteru časopisu preferujeme texty, které obsahují vedle zmíněných aspektů také aplikační dimenzi, v níž autor objasňuje relevanci svých zjištění v kontextu sociální práce.

Recenzní řízení je oboustranně anonymní a je prováděno dvěma na sobě nezávislými recenzenty. Studentské práce procházejí jedním recenzním řízením. Práce jsou posuzovány po stránce obsahové i formální. V případě potřeby může být práce vrácena autorům k doplnění či k přepracování. Na základě posudků bude rozhodnuto o jejich přijetí či odmítnutí. Ve sporných případech rozhoduje editor čísla. Redakci se prostřednictvím e-mailové komunikace zasílají dvě provedení rukopisu. Jedno z nich nesmí obsahovat žádné údaje, které by mohly vést k identifikaci autora. Druhé provedení příspěvatele odešle v kompletní verzi.

Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

ROZHODNUTÍ O VYDÁNÍ

O výsledku recenzního řízení je autor vyrozuměn nejpozději do šesti měsíců od data obdržení stať.

NÁLEŽITOSTI RUKOPISU

Text musí být napsán v souladu s platnými jazykovými normami. Texty žádáme napsané písmem Times New Roman, velikost písma 12, styl písma Normální. Stránky nejsou očišćované. Poznámky pod čarou lokalizujte výhradně na konec stať.

- I. **Titulní strana** obsahuje výstižný a stručný název práce v češtině – nebo slovenský ekvivalent – a v angličtině, jména všech autorů, biografickou charakteristiku (do 50 slov) a v poznámce pod čarou také kontaktní informace pro korespondenci.
- II. Český nebo slovenský **abstrakt** v rozsahu maximálně 200 slov.
- III. **Klíčová slova** v češtině (slovenštině). Používejte prosím max. dvouvýrazová slovní spojení.
- IV. **Abstrakt** v angličtině v rozsahu maximálně 200 slov.

V. **Klíčová slova** v angličtině. Používejte prosím max. dvouvýrazová slovní spojení.

VI. **Vlastní text** (rozsah maximálně 10 000 slov).

VII. **Seznam citované literatury:** Autory žádáme, aby zvýšenou pozornost věnovali přesnému a korektnímu odkazování (viz níže). V textu se odkazuje uvedením autorova příjmení, roku publikace (Korda, 2002) a v případě, že se jedná o doslovnou citaci, také strany uvedené za rokem po dvoječce. Seznam literatury je uveden na konci stať a je v něm uvedena pouze literatura, na kterou se v textu odkazuje. Seznam je uspořádan abecedně podle autorů a v případě, že se odkazuje na více prací téhož autora, jsou jeho práce uvedeny chronologicky. Jestliže se odkazuje na práce autora, které publikoval v tomtéž roce, jsou práce odlišeny uvedením písmena a, b atd. u roku vydání.

VIII. **Tabulky a grafy:** Tabulka nesmí být širší než 14 cm. Výška písma alespoň 8–10. Při grafech používejte laskavě výrazné kontrastní barvy (upozorňujeme, že časopis je černobílý).

CITACE A ODKAZY

Citace a odkazy se uvádějí v souladu s ČSN ISO 690 (010197). Vybrané příklady zde uvádíme:

Monografická publikace:

PELIKÁN, J. *Základy výzkumu*. Praha: Karolinum, 1998.

Citace z monografické publikace:

FOUČKOVÁ, M. *Reinkarnace a hlubinná terapie*. In WHITTON, J. L. a FISHER, J. *Život mezi životy*. Brno: Bollingenská věž, 1992, s. 9–14.

Citace z časopisu:

WINTER, J. *Z troskek likvidace signál celé Evropy*. In *Českomoravský profit*, 1995, roč. 6, č. 28, s. 10–11.

Internetové zdroje:

www.romove.cz/cz/ [on-line] [17. 11. 2003]

Studentské práce akademického charakteru: Autoři by měli usilovat o stejnou úroveň jako u akademických článků. Předpokládá se pouze částečná znalost a orientace v dané problematice. Použití literatury a citace jako u akademických stať jsou předpokladem pro publikování. Upozorňujeme autory, kteří chtějí zveřejnit zkrácenou verzi své bakalářské nebo diplomové práce, že text nesmí zahrnovat obsah práce.

2. Pokyny pro příspěvky do publicistických rubrik

Příspěvky do rubrik v publicistické části časopisu mají stanovený formát v rozmezí 4 000 až 8 000 znaků včetně mezer. Jejich konkrétní podoba bude upřesňována individuálně na základě dohody s redakcí. Redakce si vyhrazuje právo nevyžádané příspěvky odmítnout, či upravit podle svých potřeb.

3. Pokyny pro formát knižních recenzí

Rubrika Recenze nabízí prostor všem zájemcům, kteří chtějí seznámit ostatní čtenáře se zajímavými knihami z oblasti sociální práce a příbuzných oborů. Na zveřejnění recenze je nutno se předem domluvit s redakcí. Rozsah recenze je stanoven na 3 000 až 6 000 znaků včetně mezer, další náležitosti jsou stejné jako v případě poslání příspěvku do dalších publicistických rubrik.

4. Publikáční etika a jiné informace

Rukopisy jsou posuzovány v publikačním řízením sestávajícím z posouzení 1. oborové přiměřenosti článku jedním členem redakční rady a 2. oboustranně anonymního recenzního řízení dvěma odborníky z veřejného seznamu recenzentů umístěného na našich webových stránkách.

Texty jsou posuzovány výhradně na základě jejich intelektuální hodnoty bez ohledu na autorovu rasu, pohlaví, sexuální orientaci, vyznání, etnický původ, občanství nebo politické názory.

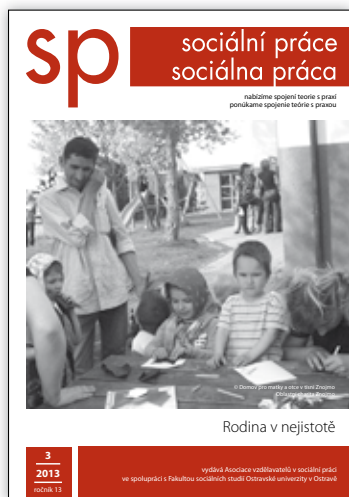
Redakce časopisu SP/SP vynaloží veškeré úsilí k zachování nestrannosti recenzního řízení, aby nedošlo k odhalení identit akterů recenzního řízení.

Autor, u něhož byl prokázán plagiat nebo falšování dat, ztrácí možnost v časopise SP/SP publikovat.

Autor zasláním příspěvku uděluje souhlas k užití svého příspěvku v elektronických databázích, ve kterých je časopis SP/SP indexovaný. Časopis je též volně dostupný na webových stránkách www.socialniprace.cz.

Přetisknout část uveřejněného textu nebo jeho užití v jiné publikaci lze jen s citací původu textu.

Poslední vydaná čísla

ISSN 1213-6204 (Print)
ISSN 1805-885x (On-line)

www.socialniprace.cz